

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN UNİVERSİTETİ

*Azərbaycan Universitetinin Elmi Şurasının
25 dekabr 2018-ci il tarixli iclasının (protokol № 4)
qərarı ilə dərs vəsaiti kimi çapa tövsiyə edilmişdir.*

ŞAHİN XƏLİLLİ
SƏADƏT ƏLİYEVƏ

ROBERT BÖRNS

*ŞEİR, NƏĞMƏ KÖRPÜSÜ VƏ
SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA*

DƏRS VƏSAİTİ

Bakı- 2019

Elmi redaktor: **Qəzənfər Paşayev,**
*Əməkdar elm xadimi, filologiya
üzrə elmlər doktoru, professor*

Redaktor: **Fialə Abdullayeva,**
*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent*

Rəyçilər: **Qorxmaz Quliyev,**
*filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor*

Rafiq Yusifoğlu,
*filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor*

Aynur Sabitova,
*filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor*

Şahin Xəlilli, Səadət Əliyeva. Robert Börns: Şeir, nəğmə körpüsü və sözlə hörülmüş dünya. Dərs vəsaiti. Bakı, 2019, 376 s.

Dərs vəsaitində Britaniya poeziyasının klassik şairi, şotland əsilli Robert Börnsün həyatı və yaradıcılığına dair ədəbi esselər, onun şeir və nəğmələrindən bir qisminin orijinaldan tərcümələri, eləcə də dövlət xadimi, şair və yazıçıların şotland bardı haqqında mühakimə və şərhləri təqdim edilir. Börns yaradıcılığı çəvrəsində Azərbaycan – Şotlandiya qarşılıqlı əlaqələrinə dair rəsmi sənəd, tarixi əsərlər və yaradıcılıq nümunələrindən seçmələr diqqətə çatdırılır.

PREFACE

I am honoured to have been invited by Professor Shahin Khalilli and Saadat Aliyeva to write a short preface to their impressive volume *Robert Burns: Bridge of Poems and Songs, and World Woven with Words*. It is an especial pleasure to write these words on 25th January 2019, the birthday of Scotland's national poet, when people all over the world gather together to celebrate the life and work of Robert Burns. Their book performs a precious service in presenting Burns to Azerbaijani readers, in the true spirit of internationalism promoted by the poet himself: 'For a' that, and a' that, / It's comin yet for a' that, / That Man to Man, the world o'er / Shall brothers be for a that'. It contains a wealth of scholarly essays on various aspects of the Bard's poetry and life, as well as his influence on other poets and writers, both in the Scottish literary tradition and further afield. It also contains translations, and creative work inspired by Burns. It will be a valuable resource for Azerbaijani students in reaching a fuller understanding of the complex cultural and literary strands that make up Burns's world-renowned corpus of poetry and song: it will certainly help them to a better understanding of his international reputation. I sincerely hope that, as its title proclaims, the book will serve as a bridge to connect Azerbaijan, with its unique

heritage of art, poetry and folk culture, and Scotland as represented in the works of Burns. There are many connections between our two countries, both remarkable for the beauty of their mountains, rivers and lakes, as well as the independent spirit of our peoples, which inspired the poems and songs of our national bard.

I have spent many years studying and writing about Burns, and most recently contributed the first volume to the new Oxford Edition of the *Collected Writings of Robert Burns*, entitled *Commonplace Books, Tour Journals and Miscellaneous Prose* (2014). When complete, this multi-volume new edition, will transform our understanding of Burns's writings, life and literary circles, and it has been a privilege for me to conduct this research in collaboration with other scholars in the University of Glasgow's 'Centre for Robert Burns Studies', truly a global hub of Burns expertise. I am delighted that readers in Azerbaijan have appreciated my 2010 monograph *Robert Burns and Pastoral*, and hope that the international dissemination and exchange of scholarship will be a force for good in our imperfect and troubled world. As UN Secretary General Kofi Annan stated in his 2004 Robert Burns Memorial Lecture at United Nations Headquarters: 'let us dream, as [Robert Burns] did, of a true brotherhood – and sisterhood - that embraces and encompasses all humankind, and allows all people a chance to enjoy their inalienable rights, dignity, and freedom'. I congratulate all those who have brought this book into being, and hope that it provides both instruction and enjoyment to its readers, as well as promoting international understanding of the poetry of Robert Burns.

Professor Nigel Leask,
University of Glasgow,
 25th January, 2019.

ÖN SÖZ

Professor Şahin Xəlilli ilə Səadət Əliyevanın çox gözəl təəssürat yaradan “Robert Börns: şeir, nəğmə körpüsü və sözlə hörülmüş dünya” adlı kitabına qısa ön söz yazmaq təklifini özümə böyük şərəf bilirəm. 25 yanvar 2019-cu ildə Şotlandiyanın milli şairinin doğum günündə və bütün dünyanın adamlarının bir yerə toplaşdığı Robert Börnsün həyat və yaradıcılığını qeyd etdiyi bir vaxtda bu sözləri yazmaq mənim üçün xüsusilə əlamətdardır. Bir vaxtlar şairin özünün təbliğ etdiyi əsl beynəlmiləçilik ruhunda Börnsün, indi müəlliflərin Azərbaycan oxucusu üçün hazırlayıb təqdim etdiyi kitabı bu sahədə qiymətli xidmət təsiri bağışlayır. Şair yazırdı ki:

*Elə gözəl gün gələcək,
Xoş arzuyla güləcəkdir.
Bu dünyada ağıl, şərəf
Onda qalib gələcəkdir.
Və sairə və ilaxır,
Mən görürəm o baharı
O vaxt qardaş olacaqdır
Yer üzünün insanları.**

Kitab şotland bardının həyatının və poeziyasının ayrı-ayrı aspektlərinə, eləcə də onun həm şotland ədəbi ənənələrinə, həm də dünyanın digər ölkələrindəki şair və yazıçılara təsiri məsələsinə həsr olunmuş çoxsaylı elmi es-sələr məcmusudur. Kitaba tərcümələr və Börnsün təsiri ilə yazılmış yaradıcılıq nümunələri də daxil edilmişdir. Əlbəttə, bu, poeziyanın ümumbəşəri özəyini təşkil edən müxtəlif mədəni və ədəbi istiqamətlərinin daha əhatəli şəkildə dərkini nail olmağa Azərbaycanlı tələbələr üçün dəyərli

* İngilis dilindən tərcümə Sabir Mustafanıdır - red.

mənbəyə çevriləcəkdir. Kitab, heç şübhəsiz ki, tələbələrə şairin beynəlxalq şöhrətinin daha yaxşı dərk olunmasında kömək edəcəkdir.

Tam səmimiyyətlə ümid edirəm ki, kitabın sərlövhəsinin özünün açıq-aydın şəkildə bəyan etdiyi kimi – o, özünəməxsus unikal incəsənətin, poeziyanın və milli mədəniyyətin sahibi olan Azərbaycanla Börnsün əsərlərində vəsf olunan Şotlandiya arasında xüsusi körpü rolunu oynayacaqdır. Ölkələrimiz arasında çoxsaylı əlaqələr mövcuddur və bunlar ölkələrimizin dağlarının, çay və göllərinin gözəlliyi ilə seçilməsi, habelə bardımızı şeir və nəğmələrini yazmağa ruhlandıran xalqlarımızın istiqlal ruhudur.

Börns barədə araşdırmalar aparmağa və məqalələr yazmağa çox illəri sərf etmişəm. Bu yaxınlarda isə “Ümumi dəftərlər, səyahətlər haqqında jurnallar və qarışıq nəsr” adı ilə Robert Börnsün seçmə əsərlərinin yeni Oksford nəşrinin birinci cildini (2014) çap etdirmişəm. Bu çoxcildli yeni nəşrin tamamlanması ilə Börnsün əsərləri, onun həyatı və ədəbi dairələr haqqında fikir, düşüncələrimizə yeni istiqamət açılacaqdır. Mənim üçün bu da böyük şərəf işidir ki, adını qeyd etdiyim araşdırmanı sözün əsl mənasında Börnsşünaslığın dünyada mərkəzi sayılan Qlazqo Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Robert Börns Tədqiqatlar Mərkəzinin bir sıra elmi əməkdaşları ilə birgə aparmışam. Çox şadam ki, Azərbaycan oxucuları 2010-cü ildə nəşr olunmuş “Robert Börns və pastoral” adlı monoqrafiyama yüksək qiymətləndiriblər. Ümid edirəm ki, beynəlxalq və akademik tədqiqat mübadilələri qeyri-mükəmməl və narahat dünyamıza xeyirxah təsirini göstərəcəkdir. BMT-nin Baş katibi Kofi Annanın 2004-cü ildə Robert Börnsün xatirə mühazirəsində vurğuladığı kimi: “Gəlin biz də Robert Börns kimi bütün bəşəriyyəti öz

ağuşuna alıb əhatəsinə çəkən əsl bacı-qardaşlığın xülyalarına dalaq, bu, insanların ayrılmaz hissəsi olan hüquqlarından, şərəf və azadlığından yararlanmağa imkan yaradır”. Mən isə kitabı ərsəyə gətirənlərin hər birini təbrik edirəm. Ümid edirəm ki, bu nəşr həm oxucular, həm də Robert Börnns poeziyasının beynəlxalq dərki üçün faydalı olacaqdır.

**Professor Naycel Lisk,
Qlazqo Universiteti,**

25 yanvar 2019-cu il.

Şotland ədəbiyyatının görüntüləri

“Britanika Ensiklopediyası”nda (“Encyclopaedia Britannica”) şotland ədəbiyyatı Şotlandiyanın sakinləri (yazarları) tərəfindən şotland qal, şotland və ingilis dilində yazılan ədəbiyyat kimi dəyərləndirilir.¹

Şotland dilində yazıya alınıb indiki günlərimizə çatan birinci yazılı abidə isə XIV əsrin ikinci yarısında ədəbi mühitə vəsiqə almışdır. Bu, Con Barborun (John Barbour, c.1325-1395) “Brus” (“The Bruce”) adlı tarixi poemasıdır. Poema ilk dəfə 1376-cı ildə şotland dilində yazılmışdır. Lakin bir çox mənbələrdə poemanın latın dilində yazıldığı barədə qeydlərə də rast gəlmək mümkündür.

“Şotlandiyanın ən erkən şairi və ilk tarixçisi” adına layiq görülən Con Barbor 1357-ci ildə Aberdin kilsəsində arxi-diaxon (archedeacon) vəzifəsini icra etmişdir. Şotlandiyanın kralı II Deyvidin (David II, 1324-1371) İngiltərənin kralına yazdığı müraciət əsasında ona Oksford, yaxud Fransaya səyahət etmək imtiyazı verilmişdir. Lakin onun tarixi hadisələrə və ədəbiyyata böyük həvəsi, marağı ruhani sözünü şeirlə deməyə zəmin yaratmışdır.

Azadlıq ideya və ideallarının mahir tərcümanı olan Con Barbor “Brus” poemasında azadlıq haqqında poetik düşüncələrini qələmə almışdır. O, bir şeirində yazırdı:

*Ah, freedom is a noble thing!
Freedom makes man to have liking!
Freedom all solace to man gives:
He lives at ease that freely lives!*

¹Scottish Literature. Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/art/Scottish-Literature>

Həmin misraların poetik tərcüməsinə diqqət yetirək:

*Eh, azadlıq gözəl şeydir,
O, insanı xoşbəxt edir.
O, ümiddir; təsəllidir; –
Rahat həyat özgə şeydir.*

(İngilis dilindən tərcümə **Şahin Xəlillinindir**)

Con Barbor hərb mövzusunda yazdığı epik ənənələrin davamçısı olan Kor Harri (Blind Harry), eləcə də gəzərgi şair və çalğıçı kimi tanınan Menestrel Harri (Harry the Minstrel, 1440-1492) qəhrəmanlıq romansının müəllifi kimi tanınmışdır.

Təxminən 1423-cü ildə yazılmış “Kralın kitabı”nın (şotland dilində “The Kingis Quair”, ingilis dilində isə “The King’s Book” kimi verilir) müəllifi, yaxud tərtibçisinin Kral I Ceymsin olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Bu kitabda 1425-ci ildən 1550-ci ilə qədər yazılmış şotland ədəbiyyatının ən gözəl məhəbbət şeirləri toplanmışdır. XV əsr şotland ədəbiyyatının aparıcı simalarından olan Robert Henryson (Robert Henryson), Uilyam Dunbar (William Dunbar), Kavin Duqlas (Cawin Douglas), Ser Deyvid Lindsey (Sir David Lyndsay) yaradıcılığına “ingilis poeziyasının atası” hesab edilən XIV əsrin böyük şairi Cefri Çoserin (Geoffrey Chaucer) əsərlərinin güclü təsir göstərdiyini¹ qeyd edən Britanika Ensiklopediyasının redaktorları yekdil fikir söyləmişlər.

1425-ci ildən 1550-ci ilə qədər şotland nəsrri özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. Con Ayərləndianın (John Irelandia, eləcə də Johannes de Irlandia (c.1435 – c.1500) kimi tanınmışdır) ilahiyata dair ilk orijinal ədəbi nəsrri 1480-ci illərdə yazılmışdır.

¹Scottish Literature. Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/art/Scottish-Literature>

1603-cü il şotland ictimai-siyasi, eləcə də ədəbi mühitində dönüş nöqtəsinə çevrilmişdir. Bu il İngiltərənin kraliçası I Yelizavetanın ölümündən sonra ingilis kralı VIII Henrinin bacısı Meri ilə şotland kralının izdivacından dünyaya gələn VI Ceyms (James VI) kral taxt-tacına sahib durdu. O, ingilis tarixində I Ceyms (James I) kimi tanındı. Beləliklə, şotland kral sarayı İngiltərəyə köçürüldü, şotland və ingilis taxt-tacının, yaxud krallığının birliyi təsbit olundu. Eləcə də XVIII əsrin başlanğıcında – 1707-ci ildə İngiltərənin Şotlandiya ilə bağladığı uniya (ittifaq) şotland ədəbiyyatında ingilis dilində yazılan yeni ədəbiyyat tipinin yaranmasında nüfuzlu təsirini göstərdi.

Bu dövrdə ikidilli ədəbiyyat vüsət aldığı, həm ingilis, həm şotland, həm də ingilis dilində və şotland dillərinin qovuşuğunda xeyli əsərlər yazıldığı məhz belə bir tarixi zəruriyyətdən yarandı.

Şotlandiyanın dünya şöhrətli şairlərindən Robert Börns (Robert Burns) və Robert Fergusson (Robert Fergusson) XVIII əsrin ikinci yarısında ingilis və şotland dillərində yazdığı əsərləri ilə tanınmışdır.

XIX əsrin birinci yarısında Britaniya ədəbiyyatının Romantizm hərəkatı dövründə nəsrə bir növ liderlik etmək, tarixi roman janrına sahib olmaq, onun yaradıcısı kimi dünya ədəbiyyatı tarixində yeni iz qoymaq isə Valter Skottun (Walter Scott) bəxtinə düşdü.

Robert Börnsün aforizm kimi işlənən misrasına diqqət yetirək: “Vıdanlı olmağa cəsəretin olsun və heç vaxt zəhmətdən çəkinmə”.

Azadlıq mücahidinin azadlıq haqqında dilindən düşməyən bir ifadəsi də var idi: “Azadlıq hər zərbənin içindədir! Gəlin ya zərbə vuraq, ya da ölək”.

Britaniya poeziyası tarixində – XVIII əsrin ikinci yarısında şotlandların istiqlal, mübarizlik ruhunu şeir, nəğmələrində qanadlandıran Robert Börns şeirin uca

zirvələrindən birini fəth etdi. Bu gün də həmin zirvədən şotland xalqının istiqlal mübarizəsinin yenilməzlik və ölməzlik nidaları, notları eşidilir...

2004-cü ilin oktyabr ayında Edinburq YUNESKO-nun ilk Ədəbiyyat şəhəri adına layiq görülmüşdür. Ona görə ki, Şotlandiyanın bu gözəl şəhərində dünya şöhrətli Aleksandr Məkkoll Smit (Alexander McCall Smith), İan Rankin (Ian Rankin), “Harri Potter” silsilə romanları ilə məşhur olan C.K.Roulinq (J.K.Rowling) kimi yazarlar yaşayıb yaradırlar.

Dünya ədəbiyyatına bir sıra sənət şedevrlərini bəxş edən Valter Skott (Walter Scott), Robert LUIS Stivenon (Robert Louis Stevenson), Ceyms Bərri (J.M.Barrie), Artur Konan Doyl (Sir Arthur Conan Doyle), Muriel Spark (Muriel Spark) kimi onlarla şair və yazıçıların adları da Şotlandiya ilə bağlıdır.

Valter Skott, Robert LUIS Stivenon və Robert Börns Şotlandiyanın zəngin ədəbi ənənələrini dünya oxucusuna çatdırdı. Bu üçlük uzun zamanlar şotland ədəbiyyatı kontekstində ədəbi tarixin səhifələrində öz imicini yaratmaq missiyasını yerinə yetirdi. Son onilliklərdə şotland yazıçıları müasir milli ədəbiyyatın zənginliyini nümayiş etdirən əsərləri ilə dünya ədəbi prosesində öz töhfələrini verməyə çalışırlar. Həmin yazıçılar sırasında Əlasdar Qrey (Alasdair Gray, 1934-), Ceyms Kelman (James Kelman, 1946-), Cənis Qallouey (Janice Galloway, 1955-), Əli Smit (Ali Smith, 1962-), İrvin Uelş (Irvine Welsh, 1958-) Alan Uarner (Alan Warner, 1964-), A.L.Kennedi (A.L.Kennedy, 1965-), LUIS Uelş (Louise Welsh, 1965-), Ceyms Robertson (James Robertson, 1958-), Cenni Faqan (Jennie Fagan, 1977-) və başqaları şotland dialektində aktuallığı ilə seçilib sevilən əsərlərin müəllifləri kimi Şotlandiyanın sərhədlərindən kənarında yazıçı imzası ilə şotlandların milli kimliyinin yeni imicini yaratmışlar.

Qeyd edək ki, adını qeyd etdiyimiz yazıçılardan Ceyms Kelman “Gör necə də gec oldu, gec” əsərinə görə “Booker Prize” mükafatçısı adına layiq görüldü. Cənis Qallouey isə müasir şotland ədəbiyyatının klassiki kimi dəyərləndirildi. Onun “Kələk nəfəs almağa bərabərdir” əsəri gündəlik şəkildə yazılmışdır, roman orta məktəb müəlliminin məşuqəsinin ölümündən sonra keçirdiyi depressiyalar haqqında elegiya təsiri bağışlayır.

Müasir şotland şairləri sırasında beynəlxalq şöhrəti ilə seçilən yazarların adı ehtiramla çəkilir. Onlardan Cəki Key (Jackie Kay, 1961-) 2016-cı ildə Şotlandiyanın Milli şairəsi adına layiq görülmüşdür. Kərol Ənn Daffi (Carol Ann Duffy, 1955-) 2009-cu ildə Birləşmiş Krallığın Laureat şairi seçilmişdir. Şotland müstəqillik Referendumunun səhərisi şotland şairəsi “Sentyabr 2014” adlı poemasını yazmışdır.

Hazırda Şotlandiyada – Müqəddəs Əndrus (St. Andrews) Universitetində müəllim işləyən Don Paterson (Don Paterson, 1963-) “Yağış” adlı şeirlər kitabına görə 2009-cu ildə Kraliçanın Qızıl Medalı ilə təltif edildi.

Müasir günlərdə şotland ədəbiyyatı qloballaşan dünyada zəngin söz nəhrinin bir damcısı kimi görünsə də, bu ədəbiyyatda şotland xalqının milli istiqlal mübarizəsinin çırpıntıları vardır.

Şahin Xəlilli

Şotland alimi F.Aleksandr Magill Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrində çalışarkən Şotland tarixi və milli kimliyi haqqında bir neçə işləməsinə bizə təqdim etmişdi. Həmin işləmələri diqqətə çatdırmağı məqsəduyğun hesab edirik.

* * *

Şotland tarixinin xronologiyası

Scottish History Timeline¹

BC 7000 Beginning of the Mesolithic Period in Scotland

4000 Beginning of the Neolithic Age in Scotland

3000 Possible dating for Early Cave Dwellers near Oban in Scotland

1800 Beginning of the Bronze Age in Scotland

400 Beginning of the Iron Age in Scotland

55 Julius Caesar (102-44 BC) landed in Britain

AD 60 Queen of the Iceni (Boudicca) in Britain, revolts against Roman rule

83 Julius Agricola advances across the River Clyde fighting off bands of warring Celts.

85 The Battle of Mons Graupius

121 to 129 Hadrian's Wall built from Bowness to Wallsend, across the isthmus between the Tyne and Solway Firth. Intended to hold back the wild Caledonians, it never worked.

139 Antonine's Wall built. Also known as Graham's Dyke

208 Invasion of Septimius Severus

296 The Pictish people were first mentioned in Roman

¹Compiled by Dr.F.Alexander Magill, Baku, 2006.

literature. The name “Pict” is said to have come either from a latin word meaning “painted ones” or another meaning “fighter”. Both of these accurately depicted the Pictish people

360 Roman literature describes the warring tribes based in Ireland as the “Scots”

368 The Pict, Scot and Saxon tribes attack the Romans in London and plunder their treasures.

397 First Christian Church Founded in Scotland by St Ninian at Galloway

430 Roman control of Britain ends

501 Foundation of the Kingdom of Dalriada (Dalriata) - The Scots from Ireland, a Gaelic-speaking people, Christian in religion establish the Kingdom in Argyll on the West coast and Isles of Scotland

521 Birth of St Columba

563 St. Columba sails from Ireland to Argyll to found monasteries, chiefly on the Island of Iona

575 Treaty with Drumceat

597 Death of St. Columba

600 Catterick - 300 Edinburgh horseman killed by the English 606 Death of King Aidan of Dalriada

664 The Synod of Whitby

685 Battle of Dunnichen – where the Picts under Brude defeat the Angles and establish Scotland’s southern border. Nechtansmere, Forfarshire – On the 20 May, the Angle King Ecgfrith was defeated by the Picts. Pictish King rejects the Celtic Church in favour of the Roman church

794 Beginning of the Norse Invasions of Scotland

802 Norse invasion of Iona

843 Kenneth MacAlpine crowned King of Scots and Picts

858 to 862 Reign of Donald I

862 to 877 Reign of Constantine I

- 877 to 878** Reign of Aed
878 to 889 Reign of Eochaid
889 to 900 Reign of Donald II
900 to 942 Reign of Constantine II
937 Brananburgh – The Saxon King Athelstane defeated Danes and Britons near Solway
942 Malcolm I crowned King (r. 943 – 954)
954 to 962 Reign of Indulf
962 to 966 Reign of Dubh
966 to 971 Reign of Culen
971 Edgar gives Lothian to Kenneth II – Reign of Kenneth II 971 – 995
973 Luncarty – King Kenneth the 2nd defeated the Danish Vikings 995 to 997 Constantine III
997 Battle of Luncarty. Reign of Kenneth III 997 – 1005
986 Last recorded Viking raid on Iona by Norse
1005 Malcolm II 1005 – 1034 kills Kenneth III and becomes King
1014 The Battle of Clontarf, Regaining of the Hebrides and Northern Scotland
1018 Battle of Carham. Annexation of Lothian and Cumbria 1018 Duncan MacAlpine succeeds Strathclyde
1034 Duncan I 1034 – 1040. Duncan, made King of Strathclyde after the battle of Carham, helps kill his grandfather Malcolm II and becomes King of a (largely) united Scotland
1040 Macbeth 1040 – 1057. MacBeth slays Duncan to become King of Scotland after Duncan is heavily defeated by the English in battle
1057 to 1058 Brief reign of Lulach “The Fool”
1057 Malcom III (Canmore) 1057 – 1093, nicknamed Cean-mor or “Big Head”, slays Macbeth to eventually become King, at the Battle of Lumphanan – on 15 August
1066 Norman Conquest of England begins

1070 Malcolm Canmore marries Margaret. (Anglo-Saxon princess that sought refuge in Scotland)

1073 Malcolm III Pays homage to William I, after defeat in battle

1093 Battle of Alnwick – King Malcolm III or Canmore is killed during battle on the 13 November. Deaths of both Malcolm and Margaret. Much English influence is brought to Lowland Scotland by Margaret. (later St. Margaret)

1093 Donald Bain 1093 – 1094

1094 Duncan II (son of Canmore) 1094 – 1094

1094 Duncan II (second reign) 1094 – 1097

1097 Edgar (son of Canmore) 1097 – 1107

1098 Western Isles retaken by Magnus Bareleg the King of Norway

1107 Alexander I 1107 – 1124, on the death of Edgar, Scotland becomes disunited. Alexander I becomes King of Scots, but David I becomes King in Lothian and Strathclyde

1124 David I 1124 – 1153, unity was restored when, on Alexander's death, David becomes King of Scots. His reign is one of the most important in Scotland's history, extending Scottish borders to the River Tees, including all of Northumberland. David I institutes many administrative changes into Scotland including laws, early schools and gives much Scottish land to his Norman friends

1138 Battle of the Standard. King David I of Scotland defeated and 10,000 Scots killed by the Normans

1153 Malcom IV 1153 – 1165. Rise of Somerled. (Scot-Viking Lord of the Isles and progenitor of Clan Donald)

1165 William the Lion 1165-1214

1174 William the Lion Defeated in the Battle at Alnwick. Treaty of Falaise is signed by William the Lion after losing to the English. Under this treaty, Scotland would be in debt to England for years

- 1179** Province of Ross subdued by William the Lion (1143-1214)
- 1180** Inverness received Charter from William the Lion
- 1189** Scotland's Independence regained and accepted by Richard I
- 1192** Scottish Church becomes a special 'daughter' of the Roman See
- 1214** Alexander II 1214 – 1249
- 1222** Conquest of Argyle by Alexander II
- 1230** Final Pacification of Moray
- 1235** Final Pacification of Galloway
- 1237** Alexander II abandons Claim to Northern Counties of England
- 1249** Alexander II dies at Kerrera
- 1249** Alexander III 1249 – 1286
- 1263** Battle of Largs, Scots win decisive victory and obtain the Hebrides from Norway
- 1266** Western Isles ceded to Scotland with the Treaty of Perth
- 1272** William Wallace born (approx.) in Ellerslie
- 1274** Robert the Bruce born
- 1286** Death of Alexander III, by a fall from his horse over a cliff. Scottish Throne open to only one child heir
- 1286** Margaret (The Maid of Norway) 1286 – 1290
- 1290** Maid of Norway dies
- 1290** First Interregnum 1290 – 1292 (time between two reigns)
- 1292** John Balliol 1292 – 1296 (awarded the Scottish Crown by Edward I)
- 1296** Edward I Invaded Scotland, Abdication of John Balliol. Scotland's Coronation Stone – the "Stone of Destiny" – is stolen by Edward I and taken to Westminster Abbey (in London) by the English. Scots are killed in thousands by Edwards 30,000 troops and 5,000 cavalry in Berwick and Dunbar

1296 Second Interregnum 1296 – 1306 (time between two reigns)

1296 Revolt by William Wallace

1297 Battle of Stirling Bridge. William Wallace kills sheriff of Lanark, Hazelrig, and a revolt under his command is begun. In September, Wallace defeats the English forces at Stirling Bridge and becomes the ‘Guardian of Scotland’

1298 First Battle of Falkirk - William Wallace and his army of 12,000 are defeated by Edward I of England and his army of 2,500 Heavy horse and about 20,000 foot. Wallace resigns Guardianship, but Scotland now has a sense of self-identity apart and distinct from that of England

1305 William Wallace executed, he is “hung, drawn and quartered in a barbarous execution. Wallace’s head is mounted on London Bridge 1306 Assassination of Comyn at Greyfriar Abbey, Dumfries. Coronation of Robert the Bruce at Scone

1306 Robert I 1306-1329

1307 Three of the Bruce’s brothers, Alexander, Nigel and Thomas are “hanged, drawn and quartered” by Edward I, exactly as Wallace had been executed two years earlier

1307 10 May, 1307 Bruce and Douglas defeat de Valence, the Earl of Pembroke, at Louden Hill, his first major victory over the English

1308 Battle of the pass of Brander

1308 Inverurie - King Robert the Bruce defeated Comyn of Buchan and the English

1314 Battle of Bannockburn - (Scots under Robert the Bruce routed the English led by Edward II) resulting in Scottish Independence. The Scots with only 500 mounted men, 2,500 spearmen and 5,000 warriors defeat the English and their army of 25-30,000. It was England’s most severe loss to any army in their medieval history

1320 The Declaration of Arbroath is drawn up to recog-

nise Scottish independence from England. The Pope accepts the Declaration

1325 Tarbert Castle (Loch Fyne) built

1326 First Burgh Representatives in Parliament

1328 Treaty of Northampton signed between Edward III and Robert I officially recognising Scottish independence and Robert Bruce as it's king

1329 Death of Robert Bruce, possibly of leprosy

1329 David II 1329 - 1371

1332 Invasion of Scotland by Edward Balliol, son of John Balliol, with English backing. Scots defeated by Edward Balliol at Dupplin Moor

1333 Battle of Halidon Hill, Edward the III of England defeats Scots

1346 Battle of Neville's Cross. King David II is defeated and captured by the English

1349 The Black Death, (Bubonic Plague) begins in Scotland

1371 Robert II 1371 - 1390 (the first of the Stewarts crowned)

1385 French Expedition to Scotland

1388 The Battle of Otterburn. Henry Percy "Hotspur" and the English defeated by the Scots under James, 2nd earl of Douglas. Henry and Ralph Percy captured. Douglas was killed at the battle

1390 Robert III 1390- 1406

1396 Hugh clan battle at Perth of Chattens, watched by king Robert III as "entertainment"

1402 Duke of Rothsey dies

1402 Homildon Hill, Northumberland, English defeat Scots 1406 James I 1406 - 1437

1406 James I captured by the English

1407 Burning of the Lollard, James Resby

1411 The Battle of Harlaw. Donald Lord of the Isles was defeated by an army of Lowlanders

1412 University of St Andrews founded by Bishop Wardlaw

1424 James I returns to Scotland from captivity in England

1427 Parliament at Inverness when James I ordered the imprisonment of fifty Highland Chiefs

1433 James Craw Burned

1437 James I assassinated at Perth

1440 Kilchurn Castle built

1451 University of Glasgow founded mainly by the exertions of Bishop Turnbull

1452 James II kills William, 8th Earl of Douglas

1455 The Battle of Arkinholm and the Fall of the Douglases

1460 Death of James II by an exploding canon during the siege of Roxburgh

1460 James III 1460- 1488

1466 Battle of Blair-na-Pairc

1468 James III marries Margaret of Denmark

1472 Annexation of Orkney and Shetland Islands to Scotland

1472 St Andrews appointed an Archbishopric

1482 First Rebellion against James III Lauder Bridge

1488 Battle of Sauchieburn and Assassination of James III, he was murdered after being accused of surrounding himself with evil advisors who encouraged him to bring Englishmen into Scottish affairs.

1488 James IV 1488 - 1513

1493 End of the Lordship of the Isles

1495 King's College Aberdeen founded by Bishop Elphinstone

1496 First Education Act Passed

1502 King Henry VII of England gives his daughter in marriage to James IV of Scotland. This gave rise to the Union of the Crowns in 1603

1503 Marriage of James IV and Margaret Tudor

1513 Battle of Flodden and Death of James IV. James IV killed in battle along with much of the aristocracy of Scotland and thousand of Highlanders and Lowlanders by English forces of Henry VIII, led by the Earl of Surrey. Battle was fought at Branxton. James IV's body was disembowelled, embalmed and sent, eventually, to London. His body, grotesquely preserved, was kept in the Monastery of Sheen, and then thrown in the lumber room after the dissolution. Years later, it was discovered by workmen who cut off the head and used it for a macabre plaything - it was passed from one English noble to another for years, until it was finally buried in an anonymous grave

1513 James V 1513-1542

1528 Patrick Hamilton burned

1532 College of Justice Founded (Court of Session)

1542 The Battle of Solway Moss and Death of James V

1542 Mary 1542- 1567

1544 Hertford's Invasion of Scotland and the Burning of Edinburgh, including Holyrood Palace. Fires lasted for 3 Days

1545 Hertford's again invades of Scotland but was defeated at Ancrum

1545 Hertford returns and destroys 5 towns, 240 villages, also the Abbeys of Kelso, Melrose, Dryburgh and Eccles

1546 George Wishart burned

1546 Cardinal Beaton murdered

1547 Battle of Pinkie. 15,000 English under the Duke of Somerset defeated by the Scots

1557 The First Covenant Drawn Up Pledging Scotland to be Protestant

1567 James VI 1567 - 1625 (James I of England)

1558 Walter Mill (a Very Old Man), Probably the Last Heretic to be Put to Death, was Burned at St Andrews

1559 John Knox returns from the continent

1560 End of Franco-Scottish Alliance and Protestantism established

1560 The Treaty of Edinburgh

1561 Mary returns from France

1561 First Book of Discipline

1565 Marriage of Mary to Darnley

1566 Riccio murdered

1567 Darnley murdered. Abdication of Mary, Queen of Scots. James VI (r. 1567-1625) becomes King of Scotland

1567 Marriage of Mary to Bothwell

1568 Abdication of Queen Mary

1568 Battle of Langside. Moray and 45,000 men defeated Mary with only 4,500. Mary flees to England to seek help from Elizabeth I, who imprisons Mary in various Keeps, Castles and Towers

1570 Regent Moray Murdered

1571 Regent Lennox slain

1572 John Knox dies

1572 Regent Mar dies

1573 Edinburgh Castle Captured and End of Religious Wars in Scotland

1578 Second Book of Discipline

1582 Raid of Ruthven

1582 Edinburgh University founded

1587 Mary executed

1603 Union of the Crowns of England and Scotland. James VI of Scotland becomes James I of England, bringing about the Union of the Crowns. This was not an altogether welcome move in much of Scotland or England. 1603 James I of England 1603 - 1625 (VI of Scotland)

1610 Episcopacy established

1618 The Five Articles of Perth. James VI imposes Bishops on the Presbyterian Church of Scotland in an attempt

to integrate it with the Church of England. This move was deeply unpopular with the Scots

1625 James VI dies

1625 Charles I 1625 – 1649. Charles I becomes King on the death of his father. Although born in Scotland, Charles had no interest in the country and dealt with Scottish affairs with even less tact than his father, causing discontent

1625 Act of Revocation Passed

1633 Visit of Charles I to Scotland

1637 The Scottish Prayer Book. Charles attempts to further anglicise the Church of Scotland by introducing a new prayer book, which causes riots at St.Giles in Edinburgh. Jenny Geddes throws a cutty-stool in St. Giles in protest

1638 The National Covenant. A Protestant (mostly Lowland, later called Presbyterian) movement forms. The National Covenant. - Charles regards protests against the prayer book as treason, forcing Scots to choose between their church and the King. A Covenant”, swearing to resist these changes to the death, is signed in Greyfriars Church in Edinburgh. The covenant is accepted by thousands of Scots

1638 Abolishment of Episcopacy

1639 First Bishop’s War. Charles calls a General Assembly, effectively abolishing the unpopular Scottish Bishops. Agreement is reached through the “Treaty of Berwick”

1640 Second Bishop’s War. Charles’s peace collapses; the Scots Covenanting Army led by David Leslie shows force by marching on Newcastle

1643 Solemn League and Covenant

1644 The Battle of Marston Moor

1645 Battle of Philiphaugh

1648 The Battle of Preston

1649 Charles I Executed

1649 Charles II 1649-1651

- 1650** Montrose Executed
1650 Battle of Dunbar
1650 The Battle of Worcester
1651 1651 -1660 Commonwealth and Protectorate
1660 Charles II 1660- 1685
1661 Restoration of Episcopacy
1666 The Pentland Rising
1669 The First Letter of Indulgence
1679 Archbishop Sharp Murdered
1679 The Battle of Drumclog
1679 The Battle of Bothwell Bridge
1680 The Sanquhar Declaration
1685 Charles II dies
1685 James II 1685 - 1689 (James VII of Scotland)
1685 Invasion by Earl of Argyle
1687 Three Letters of Indulgence
1688 James Renwick Executed
1689 James VII Deposed
1689 William III (II of Scotland) and Mary II 1689 - 1694
1689 The Battle of Killiecrankie. Highlanders under leadership of “Bonnie Dundee” (John Graham of Claverhouse, Viscount Dundee), defeats the Williamite (Government) forces of General Hugh MacKay. Dundee is killed in battle
1689 The Battle at Dunkeld
1690 Re-establishment of Presbyterianism
1692 The Massacre of Glencoe
1694 William III 1694 - 1702 (without Mary II)
1696 The Passing of the Education Act
1702 William III dies
1702 Anne (Daughter of James II) 1702 - 1714
1704 Act of Security Passed
1707 Union of the English and Scottish Parliaments.

Scotland formally united with England to form Great Britain. Although claimed to have been a peaceful and desired Union, it was met with riots in Edinburgh, and the Highlanders never wanted Union with England. It was, in effect, “steamrollered” onto the Scots by Queen Anne, and Scotland’s larger neighbour to the south

1708 Abolition of the Scottish Privy Council

1708 French attempt Invasion of Scotland

1714 Death of Anne

1714 George I 1714-1727

1715 The Fifteen Rebellion, Jacobite Rising (the Jacobites fighting for the James Stuart (James VIII), “Old Pretender” as he was known by his detractors, were defeated at the Battle of Sheriffmuir)

1725 The Malt Tax and the Shawfield Riots

1727 George I dies

1727 George II 1727- 1760

1736 The Porteous Riots

1745 The Forty-Five Rebellion, Jacobite Rising (Scottish victory at the Battle of Prestonpans; Jacobite Scottish army advance as far south as Derby but then retreat)

1746 The Battle of Culloden

1747 The Abolition of Secretary of State Office

1748 Heritable Jurisdictions Abolished

1750 The First Turnpike Act Passed

1760 George II dies

1760 George III 1760- 1820

1760 Founding of Carron Iron Works at Falkirk

1763 Swing Plough invented by James Small

1769 Steam Engine Patented by James Watt

1782 Rotary Steam Engine Built By James Watt

1784 Threshing Machine Invented by Andrew Meikle

1790 Forth and Clyde Canal Opened

1793 Thomas Muir Sentenced to Deportation for Sedition

1799 Serf Labour in Scottish Mines Abolished

1801 Blackband Ironstone Discovered by David Mushet

1801 Symington's Steamboat, The Charlotte Dundas

Sails

1812 The Steamdriven Boat The Comet first sailed

1812 Beil's Comet

1820 George IV 1820- 1830

1820 The Radical War

1822 The Caledonian Canal Completed

1826 Scotland's first commercial railway opened between Edinburgh and Dalkeith Completed

1828 Hot Blast Furnace patented by James Neilson

1830 William IV 1830 - 1837

1832 The First Reform Act Passed

1833 The Burgh Reform Act Passed

1837 Victoria 1837 - 1901

1843 The Disruption - 474 ministers signed the Deed of Demission and formed the Free Church of Scotland (the "Wee Free")

1845 The Scottish Poor Law Passed

1846 The Potato Famine

1846 Abolition of Trade and Merchant Privileges

1860 Scotland hosted the first Open Golf Championship

1867 The First Public Health Act Passed

1868 The Second Reform Act Passed

1872 The Education Act Passed with Compulsory Education

1879 Tay Bridge Disaster - (Bridge collapsed in storm taking a train with it, the enquiry revealed comers had been cut during construction to reduce costs)

1885 The Third Reform Act Passed, Secretary of State for Scotland Restored

1886 The Crofters Holding Act Passed

1889 County Councils Established

1896 Opening of the Underground Railway (the “Shooglie”) in Glasgow, it remains the only underground in Scotland

1915 Britain’s worst train disaster took place near Gretna Green, south of Dumfries, 227 people killed

1937 The largest ocean liner ever built, the Queen Elizabeth, was launched in Clydebank

1943 More than 1,000 people were killed over two days in Clydebank and Southern Glasgow during the only sustained German Luftwaffe attack on Scotland during the Second World War

1950 Scottish Nationalists steal the “Stone of Destiny” from Westminster Abbey. This was Scotland’s Coronation Stone, taken by the English in 1296. By tradition all British Monarchs have to be crowned while sitting on it. It was eventually recovered from Arbroath Abbey, although some claim this was a copy, and the original remains in Scotland

1959 Scotland’s first nuclear power station was opened at Chapelcross in Dumfrieshire

1967 The Queen Elizabeth II was launched in Clydebank

1971 66 people were killed in Scotland’s worst football disaster, when part of the stadium collapsed at Ranger’s ground in Glasgow after a match with Celtic

1988 Scotland’s worst terrorist incident occurred when a bomb exploded on board a Boeing 747 air liner on course from Frankfurt to New York. It crashed on the village of Lockerbie in Dumfrieshire, killing a total of 275 people, which represented all on board and a number on the ground

1996 A gunman kills 16 five-year-old children, their teacher and himself in the Primary School at Dunblane in Perthshire

1996 The “Stone of Destiny”, Scotland’s Coronation Stone, is returned from London to Edinburgh Castle, 700 years after being stolen by Edward I

Şotlandlar kimdir?

What is Scots?¹

The Emergence of Scots

The first language known to have been spoken in Scotland was Pictish. The Picts occupied Scotland north of the Forth. No one knows for certain whether this was a Celtic language or not. There are many indications that it was but these may just be the result of contact with Celtic peoples. Around 300 A.D. the Picts got their name from the Romans who called them *Picti*. This referred to their supposed habit of painting their faces with blue woad. *Picti* means the painted people. South west Scotland (Strathclyde) was occupied by a tribe of Britons speaking an ancestral form of modern Welsh Celtic language, and south east Scotland was part of a Northumbrian kingdom based on the Lothians. These people were the descendants of the Angles who had settled in the north of England. The Saxons on the other hand tended to settle in the south. The (Anglo-Saxon) Dialect spoken by the Angles later became infused with a large amount of Norse. This was brought in by Viking incursions and settlements in Northumbria. This language called *Inglis* was spoken between the river Humber in the south and the river Forth in the north. By 500 A.D. a tribe of people from Northern Ireland called the *Scoti* had began to settle in Argyle. These new immigrants spoke Gaelic another Celtic language, and they called their new kingdom *Dalriada*. By 900 A.D. the Scoti of Dalriada had absorbed and integrated the original Pictish inhabitants and formed the kingdom of Alba north of the Forth and Clyde. Shortly

¹Compiled by Dr. F.Alexander Magill, Baku, 2007.

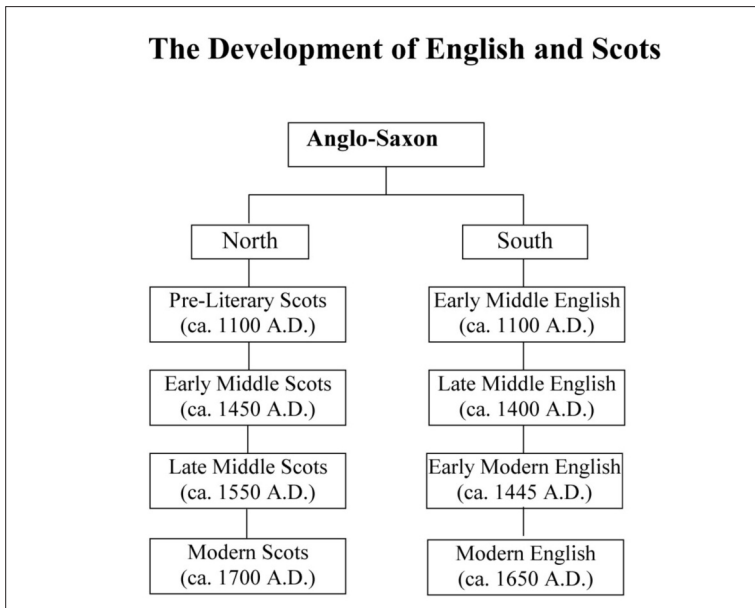
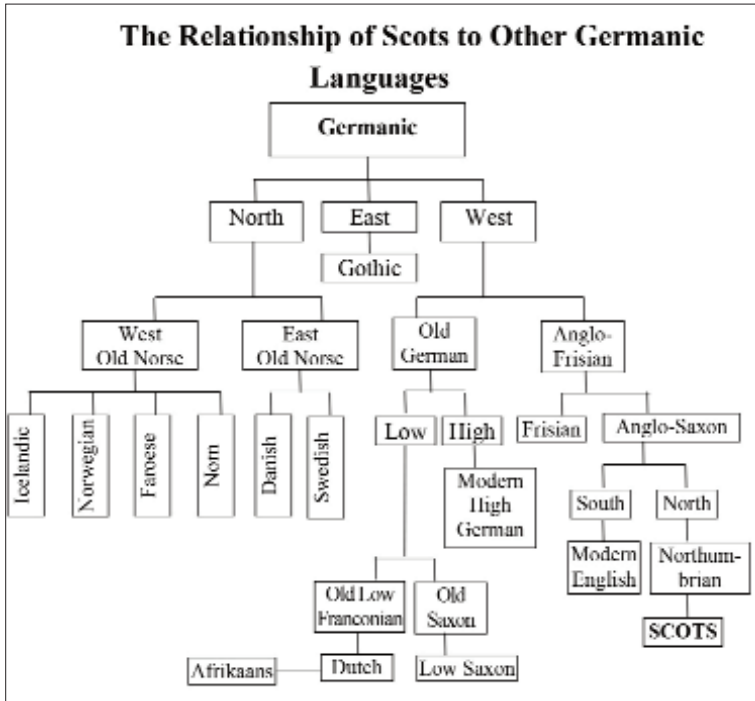
afterwards the British kingdom of Strathclyde became part of the kingdom of Alba. It wasn't long after 970 A.D. that the Northumbrian kingdom also became part of the kingdom of Alba, creating the borders of modern Scotland that have hardly changed since.

One of the conditions to the annexation of the Northumbrian kingdom was that the Northumbrians were allowed to use their own language and laws. Scotland's political centre of gravity moved from the west Highlands into Central Scotland. Soon a situation had emerged where the Royal household was only Scots in name. They too were speaking Inglis. At this time Inglis speakers called Gaelic *Scotis*. After the Norman invasion of England in 1066 King David I of Scotland (1124-53) granted lands to many Norman noblemen who held lands in northern England. At the time Norman culture was held in high esteem throughout Europe and David invited these Normans to help in the establishment of "modern" law and government in Scotland. Inglis soon gained in prestige by 1290 A.D. Inglis had spread up the east coast to the Moray Firth and taken hold south of the Clyde. Only Galloway, South Ayrshire and the Highlands to the north and west remained Gaelic speaking. The wars of independence in the eleventh century soon separated the two divisions of Northumbrian Inglis north and south of the Cheviots. During the following centuries the Inglis developed separately north and south of the border. In the twelfth century extensive trade took place between the eastern seaboard of Scotland and the Low Countries. Trading colonies were established in Low Countries and similarly many traders and craftspeople from the Low Countries settled in Scotland. They too enriched the vocabulary of Scots with Dutch and Low Saxon loans. Later on the *Auld Alliance* with France further influenced the In-

glis of Scotland with the addition of more Norman and central French vocabulary. Meanwhile the Gaelic had also been adding vocabulary to the Inglis of Scotland. Many terms for topographical features are of Gaelic extraction although little more was passed on due to the low regard held for things Gaelic. The great language of Learning in middle ages Europe was Latin, this too influenced the Inglis of Scotland especially in the realms of literature and law.

The Inglis of Northumbria and Scotland were once dialects of a single language but the emergence of the two competing Political entities of England and Scotland caused a shift in their population's centre of gravity. In Scotland the population looked to their capital Edinburgh and to the Inglis spoken in the Lothians as a model for a national standard, both spoken and written. In Northumbria the population looked to the emerging standard language of the east Midlands and later the speech of London. The Anglo-Saxon dialects were noticeably different, reflecting the patterns of settlement by different Anglo-Saxon tribes. These dialects did share a considerable amount of common vocabulary but later sound changes in the Southern and Midland dialects further increased the difference between Northern and Southern forms of Anglo-Saxon.

The emerging standard from the South soon began replacing the Northumbrian in the north east of England reducing it to a mere dialect. Meanwhile the Inglis of Scotland had developed into a fully fledged national language being used as a vehicle for both literature and legal documentation. Scottish literature is said to have properly began with Barbour's *Brus* (c. 1375). The *Brus* referred to the Wars of Independence. Whyntoun's *Kronykill* and Blin Harry's *Wallace* (c. 1478) may also be placed into this period considered as Early Scots.

By the end of the fifteenth century the *Inglis* language of Scotland was being called *Scottis* to distinguish it from the language of England. The following period in the development of Scots, known as Middle Scots, brought forth an abundance of literature based around the Royal Court in Edinburgh and the University of St. Andrews. Master pieces by writers such as Henrysoun (c.1420-c.1490), Dunbar (?1460-?), Douglas (c.1467-1552), and Lynsay (?1490-1555) saw the introduction of a great many French and Latin words into Scots. At the same time the spellings employed by these writers indicated many pronunciation changes that were probably due to natural developments in the language. By the end of the seventeenth century the continued influence of English writers like Chaucer and later Elisabethan English literature, started to have an effect on the spelling of Scots.

The period after the seventeenth century ushered in and saw the gradual decline of modern Scots as a national language. During the ongoing struggles of the reformation the reformers failed to introduce a Scots translation of the Bible, instead taking the English version which was already available. The written languages, of course, posed no insurmountable problems of intelligibility for an educated readership but the spoken word remained as different as ever. After the union of the crowns in 1603 the Scottish court moved to London, further increasing the Status of English in Scotland. Finally, the union of the English and Scottish parliaments in 1707 dealt with the death knell to Scots as the official language of Scotland. Standard English increasingly became the language of politics, education, religion and prestige. Elocution lessons were in great demand among the aristocracy, who were the first to en-

deavour to adopt the southern tongue in both speech and writing by eradicating Scotticisms (Scots words and grammar features). They were of course closely followed by the middle classes and then generally by anyone who desired to be upwardly mobile. Modern Scots of course continued to be used as the vernacular of the vast majority of the Scottish population and the centuries old ballads in the vernacular continued to be immensely popular among all sections of society, even though the population was being increasingly educated in English. It was also during this period that many of the ballads of the Borders and the North East, that had been orally handed down the centuries came to be written down. Writers like Sempill, Lady Wardlaw and Lady Grizel Baillie helped keep the vernacular alive as a literary medium until the eighteenth century revival of interest in Scots and Scottish literature.

In the eighteenth century not all the Scots intelligentsia accepted the marginalisation of Scots. Some writers, among them Ramsay (1686-1758), Fergusson, Burns and Scott continued to use Scots. Scott introduced vernacular dialogue to his novels, to great effect. This eighteenth century revival of Scots literature was based largely on current colloquial Scots, although the spelling was becoming increasingly anglicised, spellings based on the standard written Scots of the sixteenth century court continued to be used. This was historically based on the dialect of the Lothians and it was in this period that dialect difference first came to be represented in written Scots. For writers in central Scotland standard court Scots was adequate but for other dialects the spellings did not represent the sounds. The effects of education in standard English started to take hold and many writers started to use English letters to represent Scot-

tish sounds and apostrophes to indicate supposedly missing letters, thus adding to the misconception that Scots is a debased form of English.

The revival of the eighteenth century continued into the nineteenth century, with the publication of *Jamieson's Etymological Dictionary of the Scottish Language*. Scots was once again being regarded as the national language by the intelligentsia, although use of it for any purpose other than literary was frowned upon. Writers such as Galt, Macdonald, Stevenson, Barrie and Crocket followed the lead set by Scott by using Scots dialogue in their novels.

By the twentieth century Scots had become the language of the so called lower classes used only informally and more or less condemned to the pub and playground. The Scots revival of the twentieth century produced a resurgence in the interest in Scots with the publication of reference and dictionary works such as Warrack's *Scots Dialect Dictionary* and the 10 volume *Scottish National Dictionary*. A renaissance in the use of Scots led by Hugh MacDiarmid was not just literary but also political - for a nation to regain its soul it must also regain its language. MacDiarmid found himself among many contemporaries writing both prose and poetry. Among them Douglas Young, Sidney Goodsir Smith, Robert Garioch and Robert McLellan. Many of these writers were accused of artificially reinventing a language because they resorted to Scots Dictionaries and older literary works to increase and developed their already substantial native Scots vocabularies. On the other hand, recourse to dictionaries and other literary works by writers using German, French or English who wished to expand their vocabularies was considered an enlightening and educational experience - a touch of discrimination perhaps?

These attempts to have Scots hold its own continued after the Second World War, even though the ever expanding reach of the mass media, especially radio and then television, which was as good as completely presented in Standard English, gave the whole population access to a spoken English on which they could then model their speech. Scots was now considered the language of the tartan variety show or the country bumpkin. Mainstream Scotland spoke English or more correctly Standard Scottish English, which itself retained many grammatical traits of the older Scottish tongue. Over the centuries features of the older Northumbrian language disappeared at a faster rate on the English side of the Anglo-Scottish border than on the Scottish side. Now most of the vocabulary of what are now considered Scots words have all but disappeared on the English side, while they are still in every day use on the Scottish side. Words considered Scots were kept in Scotland as part of the Scots identity and dropped in the South with the forging of the English identity.

**Şotland yazarlarının xronoloji siyahısı
(A Chronological List of Scottish Authors)¹**

1320-1395	John Barbour	Poet
c.1425-1500	Robert Henryson	Poet
c.1460-1513	William Dunbar	Poet
c.1476-1522	Gavin Douglas	Poet
c.1486-1555	Sir David Lindsay	Poet & Playwright
c.1515-1583	Alexander Scott	Poet
1585-1649	William Drummond	Poet
1611-1660	Sir Thomas Urrhart	Man of letters & Translator
1685-1758	Allan Ramsay	Poet
1695-1770	Alasdair MacMhaighstir Alasdair	Poet
1700-1748	James Thomson	Dramatist & Poet
1721-1771	Tobias George Smollett	Novelist
1722-1808	John Home	Dramatist
1724-1812	Duncan Ban Macintyre	Poet
1736-1796	James Macpherson	Poet & Translator
1740-1795	James Boswell	Biographer, Diarist & Travel writer
1745-1831	Henry Mackenzie	Novelist & Essayist
1750-1774	Robert Fergusson	Poet
1759-1796	Robert Burns	Poet
1766-1845	Carolina Oliphant. Lady Naime	Poet
1770-1835	James Hogg	Novelist & Poet
1771-1832	Sir Walter Scott	Novelist & Poet
1774-1810	Robert Tannahill	Poet
1777-1844	Thomas Campbell	Poet & Journalist
1779-1839	John Galt	Novelist

¹Compiled by Dr.F.Alexander Magill.

1782-1854	Susan Edmonstone Ferrier	Novelist
1785-1854	John Wilson ("Christopher North")	Reviewer & Essayist
1788-1824	Lord Byron	Poet
1794-1854	John Gibson Lockhart	Novelist & Biographer
1795-1881	Thomas Carlyle	Historian, Essayist & Critic
1797-1886	Elizabeth Grant	Diarist
1802-1856	Hugh Miller	Geologist, Journalist, Newspaper editor & Folklorist
1824-1905	George MacDonald	Novelist, Poet & Preacher
1825-1894	R.M.Ballantyne	Novelist
1826-1894	William Alexander	Novelist, Social historian & Journalist
1828-1897	Margaret Oliphant	Novelist
1834-1882	James Thomson ("B.V.")	Poet
1844-1912	Andrew Lang	Scholar & Man of letters
1850-1894	Robert Louis Stevenson	Poet, Novelist & Essayist
1850-1907	Ian Maclaren	Novelist
1852-1936	Robert Bontine Cunning- hame Graham	Travel writer & Essayist
1855-1905	William Sharp	Novelist
1859-1914	S.R.Crockett	Novelist
1859-1943	Annie S.Swan	Novelist
1859-1930	Arthur Conan Doyle	Short story writer, Novelist, Journalist & Doctor
1859-1932	Kenneth Grahame	Essayist & Children's writer
1860-1937	Sir J.M.Barrie	Novelist & Dramatist
1863-1930	Neil Munro	Novelist, Poet & Journalist
1863-1946	Violet Jacob	Novelist, Poet, Short-story writer & Diarist
1864-1941	Charles Murray	Poet
1866-1946	Marion Angus	Poet
1869-1902	George Douglas Brown	Novelist

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

1875-1940	John Buchan	Novelist, Publisher & Politician
1876-1945	David Lindsay	Novelist
1879-1946	Catherine Carswell	Novelist & Biographer
1879-1964	Maurice Walsh	Novelist
1880-1919	John MacDougall Hay	Novelist & Journalist
1883-1972	Sir Edward Montague Compton Mackenzie	Novelist & Journalist
1886-1975	Helen Cruickshank	Poet, Cultural and political activist
1887-1959	Edwin Muir	Poet & Novelist
1888-1951	James Bridie	Dramatist
1891-1973	Neil M.Gunn	Novelist
1892-1978	Hugh MacDiarmid	Poet
1893-1961	George Blake	Novelist
1893-1981	Nan Shepherd	Novelist
1894-1968	Joe Corrie	Playwright, Poet, Journalist & Short story writer
1896-1981	AJ Cronin	Novelist
1898-1943	William Soutar	Poet
1899-1974	Eric Linklater	Novelist
1901-1935	Lewis Grassie Gibbon	Novelist, Social historian & Critic
1906-1975	Fionn MacColla	Novelist & Historian
1907-1985	Robert McLellan	Playwright, Poet & Short story writer
1909-1981	Robert Garioch	Poet
1910-1976	Jane Duncan	Novelist
1914-1969	Gavin Maxwell	Writer & Naturalist
1915-1975	Sydney Goodsir Smith	Poet, Playwright & Critic
1916-1994	Jessie Kesson	Novelist & Playwright
1922-1987	Alistair MacLean	Novelist
1928-1968	James Peebles Ewing Kennaway	Novelist & Screenwriter

Britaniya romantizminə nəzər

Britaniya Romantizmi haqqında ayrı-ayrı tədqiqatçı alimlər öz sözünü söyləmiş, Romantik hərəkat, yaxud “Romantik oyanış (intibah)” adı ilə XIX əsrin birinci yarısında ədəbiyyatda və mədəniyyətdə özünə möhkəm yer qazanmış ədəbi cərəyanın XVIII əsrin sonlarından etibarən təşəkkül tapdığını qeyd etmişlər. “İngilis ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” (“The Oxford Companion to English Literature”, 2009, Edited by Dinah Birch) ensiklopedik nəşrində Britaniya Romantizminin tanınmış söz adamları sırasında Uilyam Bleyk (William Blake, 1757-1827), Robert Börns (Robert Burns, 1759-1796) Şarlotta Smit (Charlotte Smith, 1749-1806), Uilyam Uordsvort (William Wordsworth, 1770-1850), Səmuəl Teylor Kolric (Samuel Taylor Coleridge, 1772-1834), Meri Robinson (Mary Robinson, 1757/58-1800), Robert Sauti (Robert Southey, 1774-1843), Valter Skott (Walter Scott, 1771-1832), Lord Corc Qordon Bayron (Lord George Gordon Byron, 1788-1824), Persi Bişi Şelli (Percy Bysshe Shelley, 1792-1822), Con Kits (John Keats, 1795-1821), Uilyam Həzlitt (William Hazlitt, 1778-1830), Tomas De Kvinsi (Thomas De Quincey, 1785-1859), Tomas Karlayl (Thomas Carlyle, 1795-1881), Emili Bronte (Emily Bronte, 1818-1848) və Şarlotta Brontenin (Charlotte Bronte, 1816-1855) adları çəkilmişdir.¹

İngilis yazıçısı Marqaret Drabl isə (Margaret Drabble, 1939) Romantizmə həsr etdiyi annotasiyasında Romantik ədəbi hərəkatın Britaniyada, eləcə də bütün Avropa ölkələrində təxminən 1770-ci ildən 1848-ci ilə qədər davam etdiyini göstərir. Əsasən Amerikada və Fransada baş verən inqilablar, eləcə də Polşada, İspaniyada, Yunanıstanda və

¹ Romanticism. – The Oxford Companion to English Literature. Seventh Edition. Edited by Dinah Birch. Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2009, p.856

digər ölkələrdə məşhur müstəqillik mübarizəsi və müharibələri zəminində Romantik ədəbi hərəkatın vüsət aldığını qeyd edən ədib bu hərəkatda şəxsini, yaxud şəxsiyyətin ən ali iddiasını və fərdi təcrübənin dəyərini (“fərdə məxsus möhtəşəmliyi, yaxud ucalığı”) sonsuzluq və transendental düşüncəsi ilə özündə emosional şəkildə ifadə etdiyini söyləmişdir.¹

Böyük Britaniyada Romantik yazarların birinci nəslinə Uilyam Uordsvort və Səmuəl Teylor Kolricin (“Lirik balladalar” (“Lyrical Ballads”, 1798)), Robert Börns və Uilyam Bleykin daxil olduğunu qeyd edərək müəllif erkən Romantizmi dəhşət, ehtiras və dini ucalığın zəruri konseptlər toplusu kimi dəyərləndirmiş, onun ədəbiyyatın aparıcı mövzuları əhatəsində özünəməxsus yer tutduğunu vurğulamışdır. Bu mərhələdə Oriyental və Homersayağı ədəbiyyatda əksini tapmış ekzotik əfsanələr və mifologiya yazarların yaradıcılığına müəyyən təsirini göstərmişdir. Beləliklə, XVII əsrin Qərbin səyahətnamə yazarlarının təsiri ilə Romantizm mərhələsi formalaşmağa başlamışdır.

Onu da qeyd edək ki, alman romantiki, tənqidçi və filoloqu August Vilhelm von Şlegel (August Wilhelm von Schlegel, 1767-1845) İngiltərədə həyat yoldaşının və digər ədəbiyyatsevər adamların dəstəyi ilə Uilyam Şekspirin pyeslərinin alman dilinə etdiyi tərcümələri ilə tanınmışdır. Britaniya romantiklərindən Uilyam Uordsvort və Uilyam Həzlitt onun Şekspirdən bəhs edən mühazirələrini dəyərləndirmişdir. Səmuəl Teylor Kolric isə Şlegelin Şekspir mühazirələrindən iqtibaslar etmişdir. Adını çəkdiyimiz filoloq və tərcüməçinin kiçik qardaşı Fridrix von Şlegel (Friedrich von Schlegel, 1772-1829) isə ədəbiyyat tarixinin öyrənil-

¹ Romanticism. – The Oxford Companion to English Literature. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain by The Bath Press Ltd., 1985, p.842

məsində böyük nüfuz sahibi olmuşdur. Qədim hindu poeziyasının tanıtılmasında xüsusi xidmətləri olan Fridrix Şlegel “Hinduların dili və müdrikliyi” (“Language and Wisdom of the Indians”, 1808) əsəri, eləcə də qardaşı ilə müştərək yazıb “Das Athenäum” (1708-1800) adı ilə çap etdirdiyi esse və tənqidi fraqmentləri ilə ədəbi aləmdə imzasını tanıtdırmışdır. O, klassik və romantik ədəbiyyatı müqayisə edərək özünün “romantik ironiyası”nı bəyan etmişdir.¹

Bir sıra məxəz və saytlarda Romantizmin XVIII və XIX əsrlərdə incəsənətdə və ədəbiyyatda “özündən əvvəlki Neoklassisizmə qarşı üsyan qaldıran hərəkət olduğu” göstərilir.

Eləcə də Fridrix Şlegelin ilk dəfə “romantik” (“romantic”) terminini ədəbi dövriyyəyə gətirdiyi qeyd olunur. O, romantik sözünü ədəbiyyatda “emosional hadisəni təsəvvürə gətirilən bir formada təsvir edən ədəbiyyat” kimi müəyyənləşdirmişdir. Lakin Fransada Romantik hərəkətin aparıcı siması, şair, yazıçı, dramaturq Viktor – Mari Hüqo (Victor – Marie Hugo, 1802-1885) romantizmi “ədəbiyyatda liberalizm” adlandırmışdır. Əslində romantizm latın sözüdür və onun mürəkkəb və maraqlı tarixi olduğunu söyləyənlər də vardır. Orta əsrlər dövründə “romans” (“romance”) sözü latın dili zəminində yaranan, yaxud törəyən yeni dilləri ifadə etmək mənasını daşımışdır. Hətta XVIII əsrdə “romans” (“romance”) sözü poema formasında, yaxud nəslrlə yazılmış roman janrlarını ifadə etmək üçün məşhur olmuşdur. Romans (Romance) sözünün daha bir mənası isə “məşhur kitab” deməkdir.

Britaniya romantiklərinin ikinci nəslinin isə Lord Corc Qordon Bayron (Lord George Gordon Byron, 1788-1824),

¹Göstərilən ədəbiyyat, s.873

Persi Bişi Şelli (Percy Bysshe Shelley, 1792-1822) və Con Kits (John Keats, 1795-1821) olduğu qeyd edilir.

Britaniya romantikləri həyatda və cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərin birbaşa şahidi oldular. Onlar poeziyada, nəsrə, dramaturgiyada və ədəbi tənqiddə mübarizlik ruhunun, arzu və xəyalların, təbiətə vurğunluğun, tarixi keçmişin və hadisələrin, ədəbiyyatda yeni psixoloji, ədəbi-bədii, poetik, dramaturji və tarixi-tənqidi meyarlarını yaratdılar.

Bu hərəkətdə, yaxud Romantik intibahda romantiklərin azadlıq duyğusu və düşüncəsi qadın yazıçıların nüfuzlu nəslinin, o cümlədən Meri Uollstonkraft (Mary Wollstonecraft, 1759-1797), Uilyam Uordsvortun bacısı Doroti Uordsvort (Dorothy Wordsworth, 1771-1855), ingilis filosofu Uilyam Qodvin və yazıçı Meri Uollstonkraftın yeganə qızı, romantik şair Persi Bişi Şellinin həyat yoldaşı Meri Uollstonkraft Şelli (Mary Wollstonecraft Shelley, 1797-1851) və bir qədər sonralar Bronte bacılarının (Emily Bronte, 1818-1848; Charlotte Bronte, 1816-1865) yaradıcılığında bədii əksini tapmışdır. Onlar ədəbiyyatda klassik formaya, konservativ əxlaqa, avtoritar dövlətə, şəxsi saxtakarlığa, bəşər övladına xas təmkinliyə, yaxud mülayimliyə qarşı öz üsyankar səsini ucaltmışdılar.¹

Romantizm ədəbi hərəkəti və onun nümayəndələrinin yaradıcılıq təsnifatı bir qayda olaraq, müxtəlif görmə bucağı altında verilsə də, elə hesab edirik ki, Britaniya ədəbiyyatında qeyd etdiyimiz dövrün və onun yazarlarının ədəbiyyatda yeri və rolu əlamətdardır. Bu hərəkət mədəniyyətdə və ədəbiyyatda həmişə diqqətəlayiq hadisə fəvqündə dayanıb və dayanacaqdır.

Səadət Əliyeva

¹ Göstərilən ədəbiyyat, s.843

Romantizm

Gördüm yeddi rəngi səndə,
Şeirin incə bəndi səndə,
Səni görüb düşdüm bəndə –
Romantizm.

Göy üzünün sən zərisən,
Al günəşin bənzərisən,
Qovdun qəmi, dərd-səri sən –
Romantizm.

Nəğməni sanki işıq, nurdu,
Könüllərdə yuva qurdu,
Gəzdin neçə eli – yurdu –
Romantizm.

Əzəl gündən həyat səndə,
Sevinc səndə, büsat səndə,
Ruhlar gəzir azad səndə –
Romantizm.

Şahin Xəlilli
3 noyabr 2018-ci il.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Respublikamızın ali məktəblərində təhsilin bakalavr və magistr pillələrində Ölkə ədəbiyyatı, yaxud Böyük Britaniya və ABŞ ədəbiyyatı məcburi fənn blokunda Robert Börnsün həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsinə ayrılmış saatlar ingilis dilində müvafiq materialların öyrənilib müzakirə edilməsi zəruriyyətini yaradır. Bu baxımdan Robert Börnsün həyatı və yaradıcılığına dair tanınmış ədəbiyyatşünaslardan Robert Çəmbərsin və Maykl Stəpltonun ədəbi esselərini ingilis dilində diqqətə çatdırmağı məqsəda uyğun hesab edirik.

Səadət Əliyeva

* * *

Robert Burns¹

Fragments

After the publication of Fergusson's poems, in a collected shape, in 1773, there was an interval of about thirteen years, during which no writer of eminence arose in Scotland who attempted to excel in the native language of the country. The intellectual taste of the capital ran strongly in favour of metaphysical and critical studies; but the Doric muse was still heard in the rural districts linked to some popular air, some local occurrence or favourite spot, and was much cherished by the lower and middling classes of the people. In the summer of 1786, ROBERT BURNS, the Shakespeare of Scotland, issued his first volume from the obscure press of Kilmarnock, and its influence was immediately felt, and is still operating on the whole imaginative literature of the kingdom. Burns was then in his twenty-seventh year, having been born in the parish of Alloway, near Ayr, on the 25th of January 1759. His father was a poor farmer, a man of sterling worth and intelligence, who gave his son what education he could afford. The whole, however, was but a small foundation on which to erect the miracles of genius! Robert was taught English well, and "by the time he was ten or eleven years of age, he was a critic in substantives, verbs, and particles". He was also taught to write, had a fortnight's French, and was one summer-quarter at land-surveying. He had a few books, among which were the Spectator, Pope's Works, Allan Ramsay, and a collection of English songs. Subsequently (about his twenty-

¹Robert Chambers. Robert Burns. – Cyclopaedia of English Literature (1844; 1850) 2:479-83.

third year) his reading was enlarged with the important addition of Thomson, Shenstone, Sterne, and Mackenzie.

...The true elements of poetry were in his life, as in his writings. The wild stirrings of his ambition (which he so nobly compared to the “blind gropings of Homer’s Cyclops round the walls of his cave”), the precocious maturity of his passions and his intellect, his manly frame, that led him to fear no competitor at the plough, and his exquisite sensibility and tenderness, that made him weep over even the destruction of a daisy’s flower or a mouse’s nest, these are all moral contrasts and blendings that seem to belong to the spirit of romantic poetry. His writings, as we now know, were but the fragments of a great mind – the hasty outpourings of a full heart and intellect. After he had become the fashionable wonder and idol of his day – soon to be cast into cold neglect and poverty! – some errors and frailties threw a shade on the noble and affecting image, but its higher lineaments were never destroyed.

... His life was at once too idle and too busy for continuous study; and, alas! it was too brief for the full maturity and development of his talents... Burns had little or no technical knowledge of music. Whatever pleasure he derived from it, was the result of personal associations – the words to which airs were adapted, or the locality with which they were connected. His whole soul, however, was full of the finest harmony. So quick and genial were his sympathies, that he was easily stirred into lyrical melody by whatever was good and beautiful in nature. Not a bird sang in a bush, nor a burn glanced in the sun, but it was eloquence and music to his ear. He fell in love with every fine female face he saw; and thus kindled up, his feelings took the shape of song, and the words fell as naturally into their places as if prompted by the most perfect knowledge of

music. The inward melody needed no artificial accompaniment. An attempt at a longer poem would have chilled his ardour; but a song embodying some one leading idea, some burst of passion, love, patriotism, or humour, was exactly suited to the impulsive nature of Burns's genius, and to his situation and circumstances. His command of language and imagery, always the most appropriate, musical, and graceful, was a greater marvel than the creations of a Handel or Mozart. The Scottish poet, however, knew many old airs – still more old ballads; and a few bars of the music, or a line of the words, served as a keynote to his suggestive fancy. He improved nearly all he touched...

“Tam o' Shanter” is usually considered to be Burns's masterpiece: it was so considered by himself, and the judgment has been confirmed by Campbell, Wilson, Montgomery, and almost every critic. It displays more various powers than any of his other productions, beginning with low comic humour and Bacchanalian revelry (the dramatic scene at the commencement is unique, even in Burns), and ranging through the various styles of the descriptive, the terrible, the supernatural, and the ludicrous...

The “Jolly Beggars” is another strikingly original production. It is the most dramatic of his works, and the characters are all finely sustained. Of the “Cotter's Saturday Night”, the “Mountain Daisy”, or the “Mouse's Nest”, it would be idle to attempt any eulogy. In those Burns is seen in his fairest colours – not with all his strength, but in his happiest and most heartfelt inspiration – his brightest sunshine and his tenderest tears. The workmanship of these leading poems is equal to the value of the materials. The peculiar dialect of Burns being a composite of Scotch and English, which he varied at will (the Scotch being generally reserved for the comic and tender, and the English for the

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

serious and lofty), his diction is remarkably rich and copious...

...In Burns we have a genuine Scottish poet: why should we wish to mar the beautiful order and variety of nature by making him a Dryden or a Gray? Education could not have improved Burns's songs, his "Tam o' Shanter," or any other of his great poems. He would never have written them but for his situation and feelings as a peasant – and could he have written anything better? The whole of that world of passion and beauty which he has laid open to us might have been hid for ever; and the genius which was so well and worthily employed in embellishing rustic life, and adding new interest and glory to his country, would only have swelled the long procession of English poets, stript of his originality, and bearing, though proudly, the ensign of conquest and submission.

The Life and Poetry of Robert Burns¹

Robert Burns was the first of seven children born to William and Agnes Burnes – the poet was the first to adopt the more familiar spelling. William Burnes had a small market garden at Alloway, near Ayr, and Robert was born in a two-roomed thatched cottage. His father was an intelligent man and as well read as his circumstances allowed. His mother had a fund of old tales her children loved to listen to and a fine musical ear; Burns heard traditional songs from his earliest years. His growing up was coloured by his restless opposition to his father's stern Calvinism; but he owed his education to him, one which was better than the struggling man could really afford.

William Burnes became a farmer in 1766, at Mount Oliphant nearby, but did not succeed in making it profitable. He was forced then to earn his living as an agricultural labourer at Lochlea, and Robert worked in the fields with him – exhausting labour with which he was only too familiar: 'This kind of life, the cheerless gloom of a hermit and the unceasing toil of a galley slave, brought me to my sixteenth year.' However, he found relief in a debating society at nearby Tarbolton and learned to dance there, too, to his father's disapproval. He read everything he could find and became deeply interested in the culture and traditions of Scotland. He escaped from the toil of a farm-labourer's life in 1781 when he became a flax dresser at Irvine; it was also an escape from his father's eye and his physical appetites found free rein. He was 22.

William Burnes died in 1784 and Robert, with his

¹ Stapleton Michael. The Cambridge Guide to English Literature. London: Book Club Associates, 1983, pp.117-119

brother Gilbert, resumed farming at Mossiel. It was there that Burns fell in love with Jean Armour, the daughter of a mason of nearby Mauchline. This attachment possibly induced emotional turmoil in the passionate young man and may have had much to do with the apparently compulsive womanizing that followed. Alternatively, Burns may have acquired the habit of promiscuity before he met Jean Armour, the only woman who played a lasting part in his life. Burns's ardent poetic temperament was crabbed and confined by the gruelling round of work on a small farm: frustration is not always sexual in character and sex can become as compulsive an antidote to frustration as alcohol. In the crowded farmhouse he shared a bothy with a labourer and at night worked away at the verses which occupied his mind during the day. In July 1786 the Kirk, which frowned over the lives of the people of Ayrshire, had its revenge on Robert Burns, who had circulated verse satires on its members. Jean Armour was pregnant; the Kirk exacted public penance from Jean and Robert.

Jean's parents forced her to repudiate him and then removed her to Paisley, though the two may well have been married by 'declaration', a form acceptable under Scottish law until 1939.

Deprived of his Jean, Burns embarked on an affair with Mary Campbell (Highland Mary) and had hopes of persuading her to start a new life with him, free from Calvinistic gloom. He had been promised a job on a plantation in Jamaica and to raise the money for their passage Burns assembled a collection of poems and published them in Kilmarnock. Mary died in the October of 1786 but the Kilmarnock poems made Robert Burns famous. *Poems Chiefly in the Scottish Dialect* (1786) contained social satire, nature poems, mock elegies, verse epistles, and the

famous celebration of domestic life ‘The Cotter’s Saturday Night’. The church satires were omitted from this volume.

Burns went to Edinburgh towards the end of 1786. He was lionized by the intelligentsia and a new subscription edition of his poems was arranged. It was published in 1787 by William Creech and earned Burns enough money to lease a farm eventually at Ellisland in Dumfriesshire. He was a tremendous success in the social life of the capital; canny, unaffected, and forthright, he possessed natural grace in abundance. But society’s appetite for novelty is a poor substitute for genuine appreciation and a ploughman who wrote rustic verse was the identity Burns was expected to maintain. The city defeated him; he was simply not a clever enough operator, in modern terms, to extract a comfortable material future from the swarm of wealthy and influential contacts he made. James Johnson enlisted his services for his repository of Scots folk songs, *The Scots Musical Museum* (1787-1803), to which Burns was to contribute some 200 new or adapted songs. Some of his loveliest lyrics appear in the five volumes and in the later *A Select Collection of Original Scottish Airs* (1793-1811), initiated by George Thomson, to which Burns contributed over 100 lyrics. But for the stimulus of these, it is hard to see where the poet would have turned. A retreat from Edinburgh was inevitable; Burns settled down at Ellisland with Jean Armour, now his acknowledged wife, and struggled with the farm. He and Jean had four children and Burns became an excise man to supplement his income. For the £50 a year it paid him Burns was required to be abroad in all weathers; it did at least stave off bankruptcy. He relinquished the farm in 1792 and moved to Dumfries, where in the excise off-ice he was able to earn, at most, £90 a year. Further promotion was not forthcoming; his support of the revolutions in

America and France put him out of favour with his superiors. Apart from his contributions to the song books (which earned him nothing – they were a labour of love) and some election pieces in the style of old ballads, Burns's last works were *Tam O'Shanter* and 'Captain Matthew Henderson'. In 1795 he was stricken with rheumatic fever and a year later he was dead; the harrowing toil of his youth produced a form of endocarditis and he had not the strength left to struggle. He was 37 years old.

The poetry of Robert Burns is the work of a young Scot who used the material and language which suited him best and it places him on a very high level among British poets. His education, so hardly won, proved to be of great value; he was in reality a ploughman poet but the idea of him being an unlettered rustic is preposterous. He was well read in English poetry (he read French, too) and could use English forms when it suited him; the stanzas of 'The Cotter's Saturday Night' are Spenserian – Spenser had enough imitators to make the form familiar to Burns even if Spenser was not part of his reading. But his finest work springs from his own soil, from his compassionate and generous nature, and from the Scots poetic tradition transmitted through Allan Ramsay and Burns's tragic near-contemporary, Robert Fergusson. His *Epistle to John Rankine*, a verse rather than prose letter, recounting his first collision with the Kirk, was probably the first demonstration of his unique gifts. He employed the Scottish vernacular with more skill and in a greater range than either Ramsay or Fergusson; he was in direct contact with its source and the themes of Scots rural life provided an inexhaustible field for poetic expression.

The Kilmarnock poems display his quality best, showing his success in several forms, but some fine pieces written at

the same period were not published until later, among them the church satires ‘The Ordination’ and ‘Address to the Unco Guid’, and the remarkable cantata *The Jolly Beggars*. Burns had forgotten he had written it and it was not published until 1799, after his death. Thomas Carlyle and Matthew Arnold praised it highly. The period at Mossgiel was altogether astonishingly productive; it gave us the famous ‘Address to the Deil’, ‘The Holy Fair’, ‘To a Mouse’, ‘Man was Made to Mourn’, ‘To a Louse’, ‘The Twa Dogs’, *Holy Willie’s Prayer*, ‘Death and Dr Hornbook’, ‘Corn Rig’, ‘Highland Mary’, ‘For a’ that and a’ that’, and many more. The song books of Johnson and Thomson demonstrate his lyric gifts – so much so that for many Burns is a songwriter first and foremost; ‘Tam O’Shanter’ is a late narrative poem of bouncing energy.

Presviterianlıq və Robert Börns

Tarixən iskit – türk tayfalarının məskəni olan və bu gün də Şotlandiya (Scotland) adında tarixi izini saxlayan məmləkətin böyük nəğməkarı Robert Börnsün (Robert Burns, 1759-1796) yaradıcılığına dair bir ədəbiyyatşünas alimin monoqrafiyasını oxuyurdum. Onun şeir və nəğmələrini təhlil edən Tomas Kroufordun Börns yaradıcılığında dövrün dini fırqələrinin çox böyük təsiri olduğu qeyd olunmuş və yeri gəldikcə, onlar barədə müəyyən şərhlər verilmişdir. Calvinizm, presviterianlıq haqqında məlumatı olmayan oxucunun Börnsün şeir və nəğmələrinin dərk olunmasının çətinliyini qeyd edən müəllifin mühakiməsində bir həqiqət vardır.

İstər-istəməz xristianlığın fırqələri arasında özünə xas özəllikləri olan presviterianlıq haqqında müəyyən bilgiləri əldə etmək izinə düşdük.

* * *

Əvvəla, xristian protestant kilsəsinin bir qolu sayılan presviterian fırqəsi daha çox şotlandların dini düşüncəsində və əqidəsində mühüm yer tutur. Həm də presviterian kilsəsi Şotlandiyanın milli kilsəsi sayılır. Bu tipli kilsələrin ABŞ-da geniş yayıldığı göstərilir və onun üzvləri əsasən ölkəyə köçmüş şotlandlardan ibarətdir. Kanada, Avstraliya, İngiltərə, Şimali İrlandiya, Koreya Respublikası (Cənubi Koreya) və Afrikada keçmiş ingilis koloniyalarında da presviterianlıq fırqəsinin yayıldığı qeyd alınmışdır.

Əslində Şotlandiyada protestant inqilabı dövründə – 1559-60-cı illərdə presviterian fırqəsinin əsası qoyulmuşdur. Onun yaradıcıları ruhani Jan Kalvinin şagirdi olan radikal protestant Con Noks və Əndrü Melvill olmuşdur.

Yeni yaranan presviterian kilsəsinin təşkilatı insan – Allah münasibətlərində din xadimlərinin vasitəçiliyindən imtina üzərində qurulmuşdur. 1560-cı ildə presviterianlıq doktrinası şotland parlamenti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Allahın ali hakimiyyətinə, ilahi qədərə, İncilin qüsursuzluğuna inam, eləcə də Allah rızası üçün mütləq imanın olması ehkamı üzərində qurulan presviterian firqəsinin özünəməxsus özəllikləri vardır. Presviterianlıq 1688-ci ildə Şotlandiyanın dövlət dini kimi təsdiq edilmişdir. Şotlandiya kilsəsində birləşən və müasir dövrdə ən böyük şotland presviterian firqəsi kimi tanınan presviterianlığın bu ölkədəki üzvlərinin sayı bir milyondan çoxdur. ABŞ-dakı presviterianların sayı isə təxminən 4 milyon nəfərdir. ABŞ-da presviterian kilsəsinin əsası 1706-cı ildə qoyulmuşdur.

Əvvəla, presviterianlıq firqəsinin İngiltərənin ruhani dünyasına ingilis kraliçası I Yelizavetanın (Elizabeth I) 1558-1603-cü illər – 45 illik hakimiyyətinin son illərinə təsadüf etdiyi söylənir. İngiltərənin kralı şotland əsilli I Ceymsin (James I) 1603-1625-ci illərdəki hakimiyyəti dövründə isə şotlandların böyük hissəsi İrlandiyaya köç etmiş və kralın ölümündən 17 il sonra – 1642-ci ildə bu ölkədə İrlandiya Presviterian kilsəsinin əsasını qoymuşlar.

İndinin özündə İngiltərədə, Uelsdə, İrlandiyada, xüsusilə Şotlandiyada fəaliyyət göstərən presviterian kilsələri presviterianlığın Böyük Britaniyada geniş vüsət aldığını söyləməyə əsas verir.

Presviterianlığın inkişafı tarixində Əndrū Melvillin (1542-1622) xidmətləri olmuşdur. Onun fəaliyyəti və səyi nəticəsində yeni “Təslim kitabı” qəbul edilmişdir. Eləcə də şotland kilsələrində presviteriyalar – pıxod səviyyəsində pastorlar, ilahiyatçılar və presviterlərdən ibarət olan kilsə özünüidarəsinin xüsusi orqanları yaradılmışdır. Sonralar dövlətin ruhanilərin təyin olunması işindən kənarlaşdırılması qərara alınmışdır. Beləliklə, presviterianlığın kilsələri kilsə ziyarətçilərinin seçdiyi pastor və presviterlər tərəfindən idarə edilir.

Ümumiyyətlə, presviterianlıqda möminlər aləminə daxil olmağın əsas əlamətləri – dünyaya gələn körpənin xaç suyuna salınması, surələrin xor şəklində ifası, din xadim-

lərinin pıçıstiyədə (Xristian dini ayinlərindən biri - *red.*) iştirak etməsi ilə bağlıdır, bunlara xüsusi önəm və əhəmiyyət verilir.

Presviterianlıqda ayin presviter tərəfindən bəstələnən duaların və moizələrin dinlənməsi, surələrin oxunması ilə məhdudlaşır. Nikahlar evdə xeyir-dualarla başa çatır, həyatdan köçən insanlara evlərində dualar verilir. Pıçıstiye ayinində dindarlar diz çökmürlər. Ruhanilər dini mərasimlərdə adi geyimlərdə iştirak edirlər.

Onu da qeyd edək ki, pıçıstiye ayininin həyata keçirilməsində istifadə olunan çörək və şərabda İsa Məsihin gerçək varlığı inkar edilir...

Yazımızın əvvəlində şotland şairi Robert Börnsün poeziyasının düzgün dərk edilməsində xristianlıq istiqamətləri və firqələrinin öyrənilməsinin vacibliyini qeyd etmişdik. Şairin məhəbbət nəğmələri ilə yanaşı satirik şeirlərində onun bu firqələrə açıq münasibətini görmək olar. O, 1785-ci ildə bir şeirində yazırdı:

*But twenty times I rather would be
An atheist clean
Than under gospel colors hid be
Just for a screen.*

İncilin rəngləri altında yalnız görünmək xatirinə gizlənməkdənsə,

İyirmi dəfə saf ateist olmağım yaxşıdır. (Sətri tərcümə)
Yaxud şair başqa bir şeirində:

*Lord, hear my earnest cry and pray 'r,
Against that Presbyt'ry of Ayr!*

Allah, sən Era (şairin doğulduğu kəndin adıdır – *red.*) presviterianlığının əleyhinə mənim həqiqi haraylarımı və dualarımı eşit! – deyə öz ürəyindən qopan könül nəğməsini oxumuşdu.

Tədqiqatçı Tomas Krouford, Robert Börnsün ölkəsində “dini riyakarlığa” olan üsyankar səsinə haqq qazandırmışdır.

Şahin Xəlilli

I HISSƏ

**ROBERT BÖRNSÜN
ŞEİR VƏ NƏĞMƏLƏRİ**

1.1. Robert Börnsün şeir və nəğmələrində sevgi və azadlığın poetik təcəssümü

Böyük Britaniyada, o cümlədən Şotlandiyada maarifçiliyin yayılmasında, heç şübhəsiz ki, 1782-ci ildə Con Uilsonun (John Wilson) kiçik çap məşınının işə salınmasının mühüm rolu olmuşdur. Robert Börnsün “Əsasən şotland dialektində yazılan şeirləri” (“Poems, Chiefly in the Scottish Dialect”) adlı kitabı da 1786-cı ilin yayında bu mətbəədə çap olunmuşdu.

Robert Börns 1786-cı ildə yalnız Şotlandiyada deyil, bütün Britaniya adalarında şair şan-şöhrətini qazandı. Şeir, ballada və nəğmələrində xalqın ruhunu, ruh dünyasına hakim kəsilən poetik fikir, qəm yüklü, həm də xoş əhvalruhiyyəli misraları ilə könullərdə lövbər saldı. O, incə ruhlu şeirləri ilə dövrünün ədəbiyyat adamlarına şeirin elə keyfiyyət və incəliklərini ərməğan etmişdi ki, istər-istəməz sənət adamları açıq-aydın şəkildə həmin şeir və nəğmələri dəyərləndirə bildilər.¹

Tədqiqatçı alim Tomas Krouford Robert Börns haqqında ayrı-ayrı zaman kəsiyində çap olunmuş nəşrlərə istinadən qeyd edir ki, kitabının ilk nəşrindən altı ay keçəndən sonra o (Robert Börns – *red.*), yalnız Şotlandiyada deyil, Britaniya adalarının hər guşəsində adı və şöhrəti ilə dillər əzbəri olmuşdu. Şotlandiyanın tarixində çoxsaylı uğurlu əsərlərin ən tənənfəsi Robert Börnsün şeir və nəğmələri idi. Bu, amansız, mərhəmətsiz və qaş-qabağını sallayan dünyaya qarşı müzəffər döyüşçünün qəfildən hücumu, dahi olmaq üçün bacarıqsızlıq, naşılıq üzərində qələbəsi idi. Bu, hər şeydən əvvəl, şairin çılğın ehtirasının qəribə qarışığı ilə fəndgir praktiki sağlam düşüncəsindən yoğrulmuşdu”.²

¹Crawford Thomas. Burns. A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, p.109

²Crawford Thomas. Burns. A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, pp.108-109

Tədqiqatçı alim Naycel Liskin (Nigel Leask) Robert Börnsün anadan olmasının 250 illiyinə həsr etdiyi “Robert Börns və pastoral (çoban həyatını idilliyə şəkildə təsvir edən bədii, poetik, yaxud musiqi əsəri – red.)” adlı monoqrafik nəşri¹ Britaniya adalarında ən orijinal şeir və nəğmələrin müəllifinin yaradıcılığı haqqında geniş təsəvvür yaradır. Araşdırma oxucunu düşündürən bir çox mətləblər barədə fakt, fikir və düşüncələrinin yeni elmi mənzərəsini yaradan mükəmməl nəşr kimi yaddaş tarixinə və gələcək araşdırmalara iz açır. Bütövlükdə Britaniya poeziyasında və “dörd xalqın” (şotland, ingilis, irland və uels xalqlarının – red.) şotland mədəniyyətinin və poeziyasının aydın dərk olunması yolunda həm mədəni və ədəbi hadisə, həm də orijinal mənbə rolunu oynayır. Bu gün də Şotlandiyanın milli şairi kimi tanınan Robert Börnsün poeziyası iki yüz əlli ildən çox bir zamandır ki, dünya xalqlarının dillərinə tərcümə ilə vəsiqə alıb onların könül dünyasına yol tapmışdır.

Britaniya ədəbiyyatı və poeziyası tarixində ilk müasir doğma üslubun ingilis və şotland dillərində qovuşğunu yaratmaq şansı Robert Börnsün bəxtinə düşmüşdür. Lakin şotland şairinin poeziyasının linqvistik baxımdan anlaşılmaz, müəmmalı olduğu barədə yanlış fikirlər də yayılmışdır. Onun şeirlərinin, əsasən şotland oxucusu üçün maraq doğuracağını bəhanə gətirən bir sıra tədqiqatçı alimlər şairin lirik “mən”ini və iç dünyasını gizlətmək məramında olmuşlar.

İngilis ədəbiyyatşünaslığında bir müddət Robert Börnsün o qədər də qüdrətli şair olmadığı söylənilmiş, buna səbəb isə onun poeziyasının nüfuzlu və təsiredici gücə malik olmadığı ilə əlaqələndirilmişdir.

Naycel Lisk, Robert Börns poeziyasının ictimai, ədəbi və tarixi kontekstinin dərin məna qatlarına enərək, tarixi və ədəbi faktlar əsasında şairin poetik dünyasının innovativ görüntülərini yaratmağa səy göstərmişdir.

¹ Leask Nigel. Robert Burns and Pastoral. Poetry and Improvement in Late Eighteenth – Century Scotland. New York: Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2010, 347 p.

Şairin yaradıcılığına, onu dünyada tanıdan şeirlərinə Amerika və fransız inqilablarının “müasir” siyasətinin təsiri olduğunu söyləyənlər fikrində yanılmamışlar. Onlar bunun əsas meyarını onun şeirlərinin məzmun-mündəricəsi, eləcə də arxiv sənədlərinin müddəaları əsasında bəyan etmişlər.

Robert Börnsün şeirləri sırasında “Halloven” (“Halloween”) şeiri özünəməxsus orijinal ritmi, intonasiyası və poetik fikrin cəzbediciliyi ilə oxucu yaddaşında qalır. Qeyd edək ki, şotland, eləcə də dünyanın çox-çox dillərində böyük bayramlardan biri kimi qeyd olunan “Halloween” bayramının ifadəçisi olan eyni sözün əsli ilk dəfə 1556-cı ildə nəşr olunan kitabda öz əksini tapmışdır. Əslində “halloween” şotland sözüdür. Robert Börnsün qələmə aldığı “Halloween” şeiri də şotland ənənələrinin ifadəsini bir daha özündə təcəssüm etdirir. İndinin özündə hər dəfə “Halloven” bayramında xüsusilə, Şotlandiyada Robert Börns şeirini bədahətən söyləmək bir ənənəyə çevrilmişdir. Bu şeirin dilində şotland və ingilis dillərinin qarışığı ilə yoğrulmuş sözlərin intonasiyası, ahəngi çoxlarının ürəyindən xəbər verir.

“Nədənsə tez-tez belə bir faktı yaddan çıxarırlar ki, Robert Börnsün poeziyasına təsir edən fransız inqilabı deyil, “dünyəvi-tarixi” hadisə sayılan amerikan müharibəsi sözün həqiqi mənasında çox mühüm və əlamətdar hadisə olmuşdur. Axı, onun şeirlərinin böyük hissəsinin məhz 1789-cu ildən əvvəl yazıldığını”¹ qeyd edən tədqiqatçı alim Naycel Lisk (Nigel Leask) bu mühakiməni Liam Məklvanninin (Liam MacIvanney) “Börns Radikal kimi: XVIII əsrin sonlarındakı Şotlandiyada poeziya və siyasət” (“Burns the Radical: Poetry and Politics in Late Eighteenth Century Scotland”) araşdırması əsasında yazmışdır.

Tədqiqatçı Naycel Lisk araşdırmasının sonrakı səhifələrində Robert Börnsün yaradıcılığının ən gözəl nümunələrinin amerikan inqilabından bir il öncə – 1788-ci ildən və

¹ Leask Nigel. Robert Burns and Pastoral. Poetry and Improvement in Late Eighteenth – Century Scotland. New York: Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2010, p.117

1796-cı ilədək yazıldığını, onların böyük qisminin isə anonim şəkildə nəşr olunduğunu qeyd edir. Bu şeirlər onun 1788-1796-cı illərdəki həyatının peşəkar mütəhərriqliyinin, yaxud çevikliyinə məhsulu kimi yüksək dəyərləndirilir.

Robert Börnsün “Şən dilənçilər” (“The Jolly Beggars”) adlı şeirindəki aşağıdakı beytə diqqət yetirək:

*Courts for cowards were erected,
Churches built to please the priest!¹*

Onun poetik tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Saraylar biçilib iblis əyninə,
Kilsələr tikilib keşiş xeyrinə.*

(Tərcümə esse müəllifinindir – red.)

Robert Börns şotlandların Şotlandiya uğrunda çarpışdığı davamlı azadlığının bu ölkənin boy-buxununa biçildiyini, azadlığın şotlandların əsas həyat məramı və ideali olduğunu yaxşı bilirdi. O, azadlığın görünən və görünməyən tərəflərinə – şəxsi, iqtisadi, sosial, mənəvi-ruhani, siyasi və beynəlxalq aspektlərinə istinad edərək şeir, nəğmələrini yaradırdı. Lakin şair həmişə azadlığı, konkret olaraq Şotlandiyanın problemlərini şotland xalqının paradoksal psixologiyası ilə münasibətdə görürdü.²

Robert Börnsün “Məlli həlim, məlli şirin” (“Mally’s Meek, Mally’s Sweet”) şeirindəki:

And her two eyes, like stars in skies

– misrası Azərbaycan dilində –

*Bax Məllinin gözüne
Bir cüt ulduz kimidir
Çıxıb göyün üzünə –*

poetik cilasını tapmışdır.

Onun şotland xalqının azadlığı uğrunda mübarizəsindən və sevgidən bəhs edən şaqraq, musiqili nəğmələri həmişə oxucu ruhunu oxşayıb könüllərə körpü salacaqdır.

Şahin Xəlilli

¹ Burns Robert. The Jolly Beggars. www.bbc.co.uk/arts/robertburns/works/the_jolly_beggars_see_the_smoking_bowl_before_us/.

² Crawford Thomas. Burns. A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, p.80

1.2. Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Rahimin tərcüməsi

Azadlıq ağacı (ixtisarla)

Şotlandiyanın xalq şairi¹

*Şotlandiyanın böyük xalq şairi Robert Börnsün
anadan olmasının 200 illiyinə*

Robert Börns yoxsullaşmış fermer ailəsində doğulmuşdur. O, kiçik yaşlarından yer şumlamış, əkin əkməş və biçincilik etmişdir. Ömrünü zəhmətkeş kəndlilərin arasında keçirən bu böyük sənətkar şeirlərini də çox zaman tarlada işlərkən yazmışdır. Fermerlər onu öz tərəflərinə çəkmək istəmişlərsə də, nail ola bilməmişlər. İkiüzlülüyün, yaltaqlığın qatı düşməni olan Börns xalq arasında azadlıq fikirlərini yaymış, Fransa inqilabını müdafiə etmiş, hətta öz maddi vəziyyətinin ağır olmasına baxmayaraq pulla silah alıb inqilabçılara göndərmişdir.

“Yuxu” adlı şeirində krallara, lordlara olan öz mənfi münasibətini, “Azadlıq ağacı” adlı məşhur şeirində öz əməllərinə sədaqətini ifadə etmişdir.

Börns ağır, yoxsul bir həyat sürmüşdür. O, öz gündəliyində yazır ki, “Mən xəstəlikdən ölməsəm də, aclıqdan öləcəyəm”. Bütün məhrumiyyətlərə baxmayaraq namuslu bir vətəndaş kimi yaşayıb xalqının saf əməllərini tərənnüm edən bu ölməz sənətkarı Şotlandiyanın zəhmətkeşləri hədsiz məhəbbətlə sevmiş, bir sıra şəhərlərdə ona abidələr qoymuşlar.

Aşağıda Robert Börnsün “Azadlıq ağacı” şeirinin ixtisarla tərcüməsi təqdim olunur.

¹Şotlandiyanın xalq şairi Robert Börns. Azadlıq ağacı (ixtisarla). Tərcümə edən: Məmməd Rahim. “Bakı” qəz., 24 yanvar 1959-cu il.

Azadlıq ağacı

Parisdə bir ağac vardır, a qardaş,
Budaqları qalxıb göyə yüksəlir.
Öz yurdunu hərarətlə sevənlər,
Orda zəfər bayramına, hey gəlir.

Xəzinədən qiymətlidir mənimçin,
Parisdəki o bar, nemət, a qardaş.
Meyvəsindən yeyən zaman o verir,
Gözə işıq, qola qüvvət, a qardaş.

Kütlələri ruhlandırın günbəgün,
Söylədiyim bu sevimli bəhərdir.
Satqınların məzarını qazıyır,
Xainlərə öldürücü zəhərdir.

Qabığını kəsib Burbon istəmiş
Ki, qurutsun bu ağacı, a qardaş.
Getmiş bada bu əməli ucundan,
Onun başı, qızıl tacı, a qardaş.

Qəlbi kinli, gözü qanlı olanlar,
Yığışaraq gəlib belə qərara.
Deyirlər ki, ağac daha göyərməz,
Quruyacaq, vurduq ona biz yara.

Gənc azadlıq isə daim səslədi
Oğulları. Gəlin! – dedi, yurdunda
Namuslular coşub hörmət bəslədi,
Alovlanıb cəsarətin odunda.

Xalq oyandı, qılınc aldı əlinə,
Meydanlarda bayraq açdı, a qardaş.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Cəlladların, satqınların sürüsü
Vahiməli qorxub qaçdı, a qardaş.

Britaniya! Çox gözəldir palıdın,
Sevimlidir göyə qalxan qovağın.
Gəncliyində deyib-gülmək payındı,
Vardı sənin üzügülər xoş çağın.

Əzəmətli palıdın var, şamın var,
Sıx meşələr var dövrəndə, a qardaş.
Azadlığın ağacından hayıf ki,
Göyerməyib əsla səndə, a qardaş.

Onsuz axı işıq yoxdur dünyada,
Onsuz axı acı olur çörək də.
Əməyimiz onsuz gedir hey bada,
Əməl solur, açılmadan ürəkdə.

İnanıram buna, bir gün gələcək,
O gün bizdən deyil əsla uzaqda.
O sehirkar, o yamyaşıl yarpaqlar,
Üstümüzə kölgə salar budaqda.

Unudular ehtiyacla köləlik,
Azad yaşar bütün ellər, a qardaş.
Bir mehriban ailətək gün sürər
Bəşər. Belə zaman gələr, a qardaş.

Tərcümə edəni: Məmməd Rahim

1.3. Ənvər Əlibəylinin tərcüməsi

Robert Börns¹

Zənci qulun nəğməsi

Əziz, isti Seneqalda düşmən əsir aldı məni,
Dənizlərin arxasına – bura yola saldı məni.
Dərd çəkirəm indi burda, qüssə vardır gözlərimdə,
Virciniya düzlərində, Virciniya düzlərində.
Ah, mən necə yorulmuşam, nə ağırdır mənim halım,
Mənim gözəl, mənim uzaq, mənim əziz Seneqalım.
Mənim doğma cənubumda soyuqdan el zar olmayır,
Qılınc kimi kəsən soyuq, qış gələndə qar olmayır.
Sular axır, güllər açır məxmər çəmən üzərində,
Bunlar yoxdur, bunlar yoxdur Virciniya düzlərində.
Qamçılardan zərbə yeyib zərcirləri sürüyərək,
Keçirirəm günlərimi, dərd içində, yanır ürək.
Azad gənclik dostlarımı çox acıdır yad eləmək
Virciniya düzlərində, Virciniya düzlərində.

Tərcümə edəni: Ənvər Əlibəyli

¹Robert Börns. Əlvida (şeir) (Tərcümə edəni: A.Əlisoltan). Zənci qulun nəğməsi (şeir) (Tərcümə edəni: Ənvər Əlibəyli). Kömürçünün rəfiqəsi (şeir) (Tərcümə edəni: Teymur Əliyev). – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 24 yanvar 1959-cu il.

1.4. Teymur Əliyevin tərcüməsi

Kömürçünün rəfiqəsi

–Bilmirəm heç adın nədir,
Haradır yurdun, yerin.
–Yaşayiram hara gəlsə
Kömürçüdür mənim ərim.

–Sənin olar nə istəsən –
Bax, bu düzlər, bu meşələr.
Sənin olar, sevdiciyim,
Kömürçünü atsan əgər.

Niyə cındır geyinirsən?
Sənə dostun ipək verər.
Olar ilxın, nökərlərin
Kömürçünü atsan əgər.

–Lap qızıla tutsan məni,
Saray qursan incilərdən.
Bil, öz qara kömürçümü
Dəyişməyəm heç kəsə mən.

Gündüz kömür daşısaq da,
Gecə girib yerimə mən.
Qısılıram şirin-şirin
Öz kömürçü ərimə mən.

Dünya qədər gendir evim,
Eşqimizin yox qiyməti,
Mənim qara kömürçümün
Tükənməzdir sədaqəti.

Tərcümə edəni: Teymur Əliyev

1.5. A.Əlisoltanın tərcüməsi

Əlvida

Əlvida, Şotlandiya! Canımdan şirin vətən,
Ay, o isti nəfəsin, nə doğmadır, əzizdir.
Qürbətdə ətir saçan bağların güllərindən
O dumanlı qucağın mənə daha əzizdir.
Əlvida, ey sevimli, ey mehriban ailəm,
Anam, bacım, qardaşım!
Əlvida, ey sevgilim, daha bəsdir, yenə qəm.

Əziz körpəm, sənin də gəl öpüm gözlərindən,
Ah, sarsıldı varlığım, ağrı vurdu başıma!
Tapşırıram inamla, əziz balam, səni mən
Bu gün qardaş sandığım yaxın bir sirdaşıma.
Sən də dinlə könlümü, bir yaxın gəl, əzizim,
Unutma gəncliyinlə bir ötən gəncliyimi.
Hər dərdimiz, qüssəmiz bir olub axı, bizim,
Al bu məsum körpəmi böyüt öz balan kimi,
Sən də, əziz sevgilim, son qoy dərdə, kədərə.

Heç zərrəcə çəkmə qəm,
Mən uzaq ölkələrə
Xalqımın namusunu qorumağa gedirəm.
Axı, bacım-qardaşım yaşayır ac-yalavac,
Təhqir, acı söyüşlər təqib edir onları.
Döyür qanlı əlilə qarımızı ehtiyac,
Canilər pul gücüylə qul edir milyonları.

Əziz dostlar, bilin ki, bu dəhşətli gündə də,
Uzaq, qürbət ellərdə, məhbəsdə, sürgündə də

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Hörmətlə yad eləyib anacağam mən sizi,
Özümlə aparıram üsyankar qəlbinizi.
Bu gün sonsuz qəzəblə, qaynayıb coşur həyat,
Xəbər verir o bizə gözəl bir gələcəyi.
Dilə gəlir kainat
Azadlıqdır onun da ilk arzusu, istəyi.

Tərcümə edəni: A.Əlisoltan

1.6. Sabir Mustafanın orijinaldan tərcümələri

A red, red rose

O MY Luve's like a red, red rose,
That's newly sprung in June;
O my Luve's like the melodie
That's sweetly play'd in tune. –

As fair art thou, my bonie lass,
So deep in luve am I;
And I will love thee still, my Dear,
Till a' the seas gang dry. –

Till a' the seas gang dry, my Dear,
And the rocks melt wi' the sun:
I will love thee still, my Dear,
While the sands o' life shall run. –

And fare thee well, my only Luve!
And fare thee weel, a while!
And I will come again, my Luve,
Tho' it were ten thousand mile.

* * *

Mənim məhəbbətim

Mənim məhəbbətim – al bir qızılıgül,
Çıxıbdır qönçədən baharda-yazda.
Mənim məhəbbətim – incə bir nəğmə,
Gəzir şirin-şirin dildə, ağızda.

Hüsnün zərif, ülvi; eşqim-saf, dərin,
Cəfadan kim qorxub – yarımayıbdır.
Səni sevəcəyəm, mənim əzizim,
Neçə ki dənizlər qurumayıbdır.

Neçə ki dənizlər qurumayıbdır,
Gündən əriməyib mərmər qayalar,
Səni sevəcəyəm, mənim əzizim,
Neçə ki, neçə ki canımda can var.

Əlvida, sevincim, yeganə eşqim,
Əlvida, qəmlənmə, ayrılıq biz.
Getsəm də dünyanın o başına mən,
Qayıdıb yanına gələrəm, şəksiz.

My heart's in the Highlands

MY heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands a chasing the deer;
Chasing the wild deer, and following the roe;
My heart's in the Highlands, wherever I go.—

Farewell to the Highlands, farewell to the North;
The birth-place of Valour, the country of Worth:
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.—

Farewell to the mountains high cover'd with snow;
Farewell to the Straths and green vallies below:
Farewell to the forests and wild-hanging woods;
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.—

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands a chasing the deer:
Chasing the wild deer, and following the roe;
My heart's in the Highlands, wherever I go.—

Mənim qəlbim dağlardadır

Mənim qəlbim burda deyil, mənim qəlbim dağlardadır,
Mənim qəlbim maral gəzir, qayalıqda şikardadır.
Təkələri qova-qova batır qara, düşür çənə,
Hara getsəm, harda olsam dağlardadır qəlbim yenə.

Bağışlayın, siz ey dağlar, əziz şimal, el qucağı,
Şücaətin saf beşiyi, var-dövlətin zər yatağı.
Dolansam da bu dünyanı başdan-başa mən sərgərdan,
Uca dağlar, uca dağlar, kim unudar sizi bir an.

Bağışlayın, bulud saçlı, qar örpəkli şiş zirvələr,
Bağışlayın, yaşıl donlu, saf çeşməli gen dərələr.
Bağışlayın, göy meşələr, nəgmə dolu günlər, aylar,
Bağışlayın, aşıb-daşan ağ köpüklü coşqun çaylar.

Mənim qəlbim burda deyil, mənim qəlbim dağlardadır,
Mənim qəlbim maral gəzir, qayalıqda şikardadır.
Təkələri qova-qova batır qara, düşür çənə,
Hara getsəm, harda olsam dağlardadır qəlbim yenə.

Auld Lang Syne

Should auld acquaintance be forgot
And never brought to mind?
Should auld acquaintance be forgot,
And auld lang syne?

Chorus

For auld lang syne, my jo,
For auld lang syne,
We'll tak a cup o' kindness yet
For auld lang syne.

And surely ye'll be your pint-stowp!
And surely I'll be mine!
And we'll tak a cup o' kindness yet,
For auld lang syne.

For auld, &c.

We twa hae run about the braes,
And pou'd the gowans fine;
But we've wander'd mony a weary fitt,
Sin auld lang syne.

For auld, &c.

We twa hae paidl'd in the burn,
Frae morning sun till dine;
But seas between us braid hae roar'd.
Sin auld lang syne.

For auld, &c.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

And there's a hand, my trusty fiere!
And gie's a hand o' thine!
And we'll tak a right gude-wellie waught,
For auld lang syne.

For auld, &c.

Köhnə dostluq

Kim unudar o günləri,
Kədərlənməz, alovlanmaz?
Kim unudar o günləri,
Könül səni necə anmaz?

Nəqərat

Həyəcanla vurur ürək
Ötən günlər sağlığına.
Qalmasın bir damla gərək
Ötən günlər sağlığına.

Doldur iri qədəhlərdən,
Qoyma qala dodaq yeri.
O günləri anıb qəlbən
Gərək içək badələri.

Nəqərat

Çəmənləri gəzdik qoşa,
Öpdü bizi gənclik-bahar.
Təpələri aş-aşa
Zirvələrdə tutduq qərar.

Nəqərat

Arzu könlü doyurmadı,
Keçdik dərin çayları biz.
Heç nə bizi ayırmadı,
Fəqət ayrı saldı dəniz.

Nəqərat

Əlimdədir əlin yenə
Qədəh doldur, qəlb doludur,
Dostum, içək dönə-dönə,
Köhnə dostluq nə uludur!

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

On being asked why God had made Miss D – so little and Mrs A – so big

ASK why God made the GEM SO small,
And why so huge the granite?
Because God meant, mankind should set
That higher value on it.—

* * *

Nə üçün kiçikdir parlaq dürr belə,
Nə üçün böyükdür mərmər qayalar?
– Təbiət istəmiş müqayisəylə
Dürrün qiymətini yüksək sayalar.

John Barleycorn

A Ballad

THERE was three kings into the east,
Three kings both great and high,
And they hae sworn a solemn oath
John Barleycorn should die.

They took a plough and plough'd him down,
Put clods upon his head,
And they hae sworn a solemn oath
John Barleycorn was dead.

But the chearful Spring came kindly on,
And show'rs began to fall;
John Barleycorn got up again,
And sore surpris'd them all.

The sultry suns of Summer came,
And he grew thick and strong,
His head weel arm'd wi' pointed spears,
That no one should him wrong.

The sober Autumn enter'd mild,
When he grew wan and pale;
His bending joints and drooping head
Show'd he began to fail.

His colour sicken'd more and more,
He faded into age;
And then his enemies began
To show their deadly rage.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

They've taen a weapon, long and sharp,
And cut him by the knee;
Then ty'd him fast upon a cart,
Like a rogue for forgerie.

They laid him down upon his back,
And cudgell'd him full sore;
They hung him up before the storm,
And turn'd him o'er and o'er.

They filled up a darksome pit
With water to the brim,
They heaved in John Barleycorn,
There let him sink or swim.

They laid him out upon the floor,
To work him farther woe,
And still, as signs of life appear'd,
They toss'd him to and fro.

They wasted, o'er a scorching flame,
The marrow of his bones;
But a Miller us'd him worst of all,
For he crush'd him between two stones.

And they hae taen his very heart's blood,
And drank it round and round;
And still the more and more they drank,
Their joy did more abound.

John Barleycorn was a hero bold,
Of noble enterprise,
For if you do but taste his blood,
'Twill make your courage rise.

‘Twill make a man forget his woe;
‘Twill heighten all his joy:
‘Twill make the widow’s heart to sing,
Tho’ the tear were in her eye.

Then let us toast John Barleycorn,
Each man a glass in hand;
And may his great posterity
Ne’er fail in old Scotland!

* * *

Con – Arpa dəni

Ballada

Üç heybətli kral vardı,
Üçünün də coşdu kini.
And içdilər gərək ölsün,
Ölsün o Con – Arpa dəni.

Məzar qazıb kotan ilə,
Gətirdilər igid Conu.
Başaltına peyin qoyub
Dəfn etdilər tezəcə onu.

Bahar gəldi, gur yağışlar
Göy tül çəkdi dağa, düzə.
Dirildi Con – Arpa dəni,
Yer altından çıxdı üzə.

Od tökdükəcə yay günəşi
O böyüdü, o ucaldı.
Silahlandı sivri oxla,
Kim gördüsə donub qaldı.

Gəldi payız qayğıları,
Yavaş-yavaş solurdu Con.
Öz başını əyib yerə,
Artıq məğlub olurdu Con.

Qışın zəhmi nə ağırmış!
Con qocalıb düşdü dərdə.
Bunu görüb cürətləndi,
Baş qaldırdı düşmənlər də.

Uzun, əyri silah ilə
Qıçasını doğrədilər.
Dələduztək atıb onu,
Arabaya bağladılar.

Meydançada yerə yıxıb
Bərk döydülər kötək ilə!
Yuxarıya ata-ata
Yellədilər külək ilə.

Bir qaranlıq quyu vardı,
Su doluydu ağzınacan.
Conu suya tulladılar,
Batmadı Con – o pəhləvan.

Təpəsindən basdılar hey,
Dəydi yerə, qalxdı göyə.
Nə qədər ki, ölməmişdi,
Düşdü min bir işgəncəyə.

Sümüyünü yandırdılar,
Tutar qaldı harasında?!
Dəyirmançı əzdi onu
İki daşın arasında.

Alıb ürək qanını tez
Nuş etdilər, necə xoşdu!
Hər damladan, hər qətrədən
Könül güldü, könül coşdu.

Con qorxmazdı, Con igiddi,
Vardı əsli-nəcabəti.
Kim qanından içirdisə
Çoxalardı cəsarəti.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Unudurdu dərddli dərddi,
Fərəhindən üzü nurdu.
Gözü yaşlı dul qadının
Qəlbi nəgmə oxuyurdu.

Gəlin, Conun sağlığına
İçək, içək hər badəni.
Qoy neçə ki dünya durur,
Var olsun Con – Arpa dəni.

To A Mouse

On turning her up in her Nest, with the Plough,
November, 1785

WEE, sleecket, cowran, tim'rous *beastie*,
O, what a panic 's in thy breastie!
Thou need na start awa sae hasty,
Wi' bickering brattle!
I wad be laith to rin an' chase thee,
Wi' murd'ring *pattle*!

I'm truly sorry Man's dominion
Has broken Nature's social union,
An' justifies that ill opinion,
Which makes thee startle,
At me, thy poor, earth-born companion,
An' *fellow-mortal*!

I doubt na, whyles, but thou may thieve;
What then? poor *beastie*, thou maun live!
A daimen-icker in a thrave
'S a sma' request:
I'll get a blessin wi' the lave,
An' never miss't!

Thy wee-bit *housie*, too, in ruin!
It's silly wa's the win's are strewin!
An' naething, now, to big a new ane,
O' foggage green!
An' bleak *December's winds* ensuin,
Baith snell an' keen!

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Thou saw the fields laid bare an' wast,
An' weary *Winter* comin fast,
An' cozie here, beneath the blast,
Thou thought to dwell,
Till crash! the cruel *coulter* past
Out thro' thy cell.

That wee-bit heap o' leaves an' stibble,
Has cost thee monie a weary nibble!
Now thou's turn'd out, for a' thy trouble,
But house or hald,
To thole the *Winter's sleety dribble*,
An' *cranreuch cauld!*

But Mousie, thou art no thy-lane,
In proving *foresight* may be vain:
The best laid schemes o' *Mice* an' *Men*,
Gang aft agley,
An' lea'e us nought but grief an' pain,
For promis'd joy!

Still, thou art blest, compar'd wi' me!
The present only toucheth thee:
But Och! I *backward* cast my e'e,
On prospects drear!
An' *forward*, tho' I canna see,
I *guess an' fear!*

Yuvasını kotanımla uçurduğum çöl siçanına

Noyabr, 1785-ci il

Çevik, tükü yumşaq, balaca heyvan,
Kiçik ürəyində qorxu, həyəcan
Titrəyə-titrəyə hara qaçırsan
belə dəhşətlə?
Səni öldürməyəm heç vaxt, heç zaman
mən bu alətlə.

Təəssüf, belədir, gəlib döş-döşə,
İnsan təbiətlə girir döyüşə.
Törədir hər yerdə daim, həmişə
kədər, müsibət,
Biz də gedəriyik, nədir əndişə,
ölərik, əlbət.

Bilirəm, oğrusan, boylanma gəndən,
Neyləmək? Həyatın hökm edir səndən.
Yeganə istəyin, tələbin məndən
bir cüzi paydı,
Mən kasıb düşməzdim bir ovuc dəndən,
kaş dən olaydı.

Balaca evini etdim tarımar,
Uçuldu pəncərəm, dağıldı divar.
Təzəsin tikməyə indi ümid var,
çarə var yəni?
Dekabr küləyi, sərt, acı rüzgar
titrədər səni.

Baxırsan, çılpaqdır hər tərəf, hər yan,
Gətirir özüylə qış çovğun, boran.
Rahat sığınacaq harda taparsan,
elə yer hamı?
Necə alt-üst etdi amansız kotan
isti yuvanı!

Axtardın quru ot, sapsarı kövşən,
Nə tapdın, qorxuyla bir-bir yığdın sən.
Özünə ev tikdin. Nə oldu birdən,
o getdi zaya?!
Buzlu, boz çöllərdə necə dözərsən
qara, şaxtaya?!

Ah, balaca dostum, ah, yazıq heyvan,
Sən tənha, sən yalqız deyilsən, inan.
Bəxtimiz aldadır bizi hər zaman,
salır zavala.
Sevinc gözləyirik iqbalımızdan,
verir dərd, bəla.

Sən məndən rahatsan, xoşbəxtsən yenə,
Görünür bugünkü fəlakət sənə.
Bu gün də, dünən də görünür mənə
məhnət içində.
Gözlərim dikilir sabahkı günə
dəhşət içində.

Song My father was a farmer

MY father was a farmer upon the Carrick border O
And carefully he bred me, in decency and order O
He bade me act a manly part, though I had ne'er a farthing O
For without an honest manly heart, no man was worth regarding.

O Chorus Row de dow &c.

Then out into the world my course I did determine. O
Tho' to be rich was not my wish, yet to be great was charming. O
My talents they were not the worst; nor yet my education:
O Resolv'd was I, at least to try, to mend my situation. O

In many a way, and vain essay, I courted fortune's favor; O
Some cause unseen, still stept between,
and frustrate each endeavor; O
Some times by foes I was o'erpower'd;
sometimes by friends forsaken;
O And when my hope was at the top,
I still was worst mistaken. Ó

Then sore harass'd, and tir'd at last,
with fortune's vain delusion; O
I dropt my schemes, like idle dreams;
and came to this conclusion; O
The past was bad, and the future hid; its good or ill untryed; O
But the present hour was in my pow'r, and so I would enjoy it, O

No help, nor hope, nor view had I; nor person to befriend me; O
So I must toil, and sweat and moil, and labor to sustain me, O
To plough and sow, to reap and mow, my father bred me early, O
For one, he said, to labor bred, was a match for fortune fairly, O

Thus all obscure, unknown, and poor,
thro' life I'm doom'd to wander, O
Till down my weary bones I lay in everlasting slumber; O

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

No view nor care, but shun whate'er
might breed me pain or sorrow; O
I live today as well's I may, regardless of tomorrow, O

But chearful still, I am as well as a Monarch in a palace; O
Tho' fortune's frown still hunts me down
with all her wonted malice: O
I make indeed, my daily bread, but ne'er can make it farther;
O But as daily bread is all I heed, I do not much regard her. O

When sometimes by my labor I earn a little money, O
Some unforeseen misfortune comes generally upon me; O
Mischance, mistake, or by neglect, or my good-natur'd folly; O
But come what will I've sworn it still,
I'll ne'er be melancholy, O

All you who follow wealth and power with unremitting ardor, O
The more in this you look for bliss,
you leave your view the farther; O
Had you the wealth Potosi boasts, or nations to adore you, O
A chearful honest-hearted clown I will prefer before you. O

Fermer idi mənim atam

Fermer idi mənim atam,
Fəqət yoxdu var-dövləti.
Ondan mənə miras qalıb
Tərbiyəsi, mərifəti.
Öyrədib ki, ər olum, ər,
Pul əbədi qala bilməz.
Saf olmasa könül əgər,
İnsan insan ola bilməz.

Kasıb gəldim bu dünyaya,
Pul qazanmaq deyil dərdim.
Varlı olmaq istəmirəm,

Dahi olmaq istəyərdim.
İstedadım vardı bir az,
Təhsilə yox ehtiyacım.
Arzum budur: bu həyatda
Mən özümə bir yol açım.

Çox çalışdım, çox alıxdım,
Rəhm etmədi tale mənə.
Hər niyyətim, hər zəhmətim
Oldu bir heç, bir əfsanə.
Bəzən düşmən məğlub etdi,
Bəzən dostlar atdı məni.
Qalmışdı az, gülsün muraz
Qəhri-qəza tutdu məni.

Son yox aha, bezdim daha,
Bəxt yalançı, dövrən ağır.
Arzular xoş, rəyadır boş,
Bu qərara gəldim axır.
Dünənim nəhs, sabahım bəs?
Yaxşı, ya pis, görmək olmaz.
Bu gün ancaq deyil uzaq,
Onu əldən vermək olmaz.

Kömək gəlməz, ümid gülməz,
Hanı əldən bir tutanım?
Yer əkməli, tər tökməli –
Budur mənim tək gümanım.
Səpmək, biçmək, oddan keçmək,
Uşaqlıqdan qalıb mənə.
Atam deyib, sayma eyib,
Zəhmət yığval olub mənə.

O, əbədi yuxu nədi
Haçan isə gələncən

Belə məlul, belə yoxsul,
Sərgərdanam həyatda mən.
Sabahkı qəm bir an, bir dəm
Ürəyimə salmır qəhər.
Bu günümü – öz ömrümü
Yaşayıram mən bir təhər.

Şadam ancaq sarayda bax
Deyib – gülən kral kimi.
Bəxt mükəddər, məni izlər
Addım-addım məlal kimi.
Bəzən yemək tapıram mən,
Bəzən acam, yuxum olmur.
Tapsam çörək istəyəntək,
Qorxunc bəxtdən qorxum olmur.

Düşüb dara az pul-para
Qazanıram, ruhum əsir.
Dövrən dönük, tale sönük,
Tez üstümü bəla kəsir.
Müsibətlər, fəlakətlər
Gəlir, gəlir axın-axın.
İradəm bərk, andım gerçək,
Dərd könlümə düşmür yaxın.

Siz ey sərvət, hakimiyyət
Hərisləri, sinə-sinə
Səadəti, var-dövləti
Gəzirsiniz dönə-dönə.
Gözünüz ac, zərə möhtac,
Qəlbınız pul niyyətli.
Gülər üzlü, doğru sözlü
Təlxək sizdən dövlətlidir.

Song

For a' that and a' that –

IS there, for honest Poverty
That hings his head, and a' that;
The coward-slave, we pass him by,
We dare be poor for a' that!
For a' that, and a' that,
Our toils obscure, and a' that,
The rank is but the guinea's stamp,
The Man's the gowd for a' that.—

What though on hamely fare we dine,
Wear hoddin grey, and a' that.
Gie fools their silks, and knaves their wine,
A Man's a Man for a' that.
For a' that, and a' that,
Their tinsel show, and a' that;
The honest man, though e'er sae poor,
Is king o' men for a' that.—

Ye see yon birkie ca'd, a lord,
Wha struts, and stares, and a' that,
Though hundreds worship at his word,
He's but a coof for a' that.
For a' that, and a' that,
His ribband, star and a' that,
The man of independant mind,
He looks and laughs at a' that.—

A prince can mak a belted knight,
A marquis, duke, and a' that;

But an honest man's aboon his might,
Gude faith he mauna fa' that!

For a' that, and a' that,
Their dignities, and a' that,
The pith o' Sense, and pride o' Worth,
Are higher rank than a' that.—

Then let us pray that come it may,
As come it will for a' that,
That Sense and Worth, o'er a' the earth
Shall bear the gree, and a' that.
For a' that, and a' that,
Its comin yet for a' that,
That Man to Man the world o'er,
Shall brothers be for a' that.—

Və sairə və ilaxır

Kim şərəfli yoxsulluqdan
Utanırsa, miskin quldur.
Onunla bir işimiz yox,
Bizdə hərə bir yoxsuldur.
Və sairə və ilaxır,
Çəkinmirik qəm yükündən.
Ağır əmək zər möhürü,
Biz qızılıq əzəl gündən.

Naharımız çörəklə su,
Paltarımız bezdir ancaq.
Şərab içir, ipək geyir,
Həm hiyləgər, həm də sarsaq.

Və sairə və ilaxır,
O bər-bəzək el malıdır.
Şərəfli kəs kasıbsa da,
Yer üzünün kralıdır.

Bax o cahil, lovğa lorda,
İddiası nə böyükdür!
Gözəl sözlər danışsa da,
Özü yalnız bir kötükdür.
Və sairə və ilaxır,
O hey baxır məğrur-məğrur.
Ordenlərlə bəzənsə də,
Kötük elə kötük olur.

Ali rütbə verə bilər
Hökmdar öz nökerinə.
Fəqət şərəf verə bilməz
Əyanların heç birinə.
Və sairə və ilaxır,
Uca mənşəb, uca ad-san
Nə şərəfi, nə də ağılı
Əvəz etməz heç bir zaman.

Elə gözəl gün gələcək,
Xoş arzular güləcəkdir.
Bu dünyada ağıl, şərəf
Onda qalib gələcəkdir.
Və sairə və ilaxır,
Mən görürəm o baharı.
O vaxt qardaş olacaqdır
Yer üzünün insanları.

Wha is that at my bower-door?

WHA is that at my bower-door?
O wha is it but Findlay;
Then gae your gate, ye'se nae be here!
Indeed maun I, quo' Findlay.—

What mak ye, sae like a thief?
O come and see, quo' Findlay;
Before the morn ye'll work mischief;
Indeed will I, quo' Findlay.—

Gif I rise and let you in,
Let me in, quo' Findlay;
Ye'll keep me waukin wi' your din;
Indeed will I, quo' Findlay.—

In my bower if ye should stay,
Let me stay, quo' Findlay;
I fear ye'll bide till break o' day;
Indeed will I, quo' Findlay.—

Here this night if ye remain,
I'll remain, quo' Findlay;
I dread ye'll learn the gate again;
Indeed will I, quo' Findlay.—

What may pass within this bower,
Let it pass, quo' Findlay;
Ye maun conceal till your last hour;
Indeed will I, quo' Findlay.—

Kimdir belə vaxtsız qapını döyən?

–Kimdir belə vaxtsız qapını döyən?
“Kim olar, o mənəm, o mən, Findley.”
–Biz artıq yatırmaq, evinə get sən!
“Yaxşı, qayıdaram”, – dedi Findley.

–Neçin oğru kimi gəldin gizlicə?
“Gəldim səni görə” – dedi Findley.
–Sən bir iş açarsan yəqin bu gecə?!
“Mən yəqin açaram”, – dedi Findley.

–İndi otağıma buraxım səni?..
“Burax, burax məni”, – dedi Findley.
–Bir an da yatmağa qoymazsan məni.
“Qoymaram, qoymaram”, – dedi Findley.

–Mənim otağımda sən olsan əgər...
“Qoy olum, qoy olum”, –dedi Findley.
–Sən birdən getməzsən səhərə qədər?
“Getməyəm, getməyəm”, dedi Findley.

–Bu gecə mənimlə qalsan bir yerdə...
“Qoy qalım, qoy qalım”, – dedi Findley.
–Qorxuram, yanıma gələsən bir də!
“Gələyəm, gələyəm”, – dedi Findley.

Bu evdə nə olsa, nə olsa gərək...
“Qoy olsun, qoy olsun”, – dedi Findley.
–Gizli saxlayasan ölən günədək.
“Saxlaram, saxlaram”, – dedi Findley.

1.7. Şahin Xəlillinin orijinaldan tərcümələri

John Anderson my Jo

JOHN Anderson my jo, John,
When we were first acquent;
Your locks were like the raven,
Your bony brow was brent;

But now your brow is beld, John,
Your locks are like the snaw;
But blessings on your frosty pow,
John Anderson my Jo.

John Anderson my jo, John,
We clamb the hill the gither;
And mony a canty day, John,
We've had wi' ane anither:

Now we maun totter down, John,
And hand in hand we'll go;
And sleep the gither at the foot,
John Anderson my Jo.

Con Anderson

Con Anderson, əziz dost,
İlkin tanış olanda
Qapqaraydı saçların,
Dən düşməmişdi onda.

Nə yaman dəyişmişən,
Saçlarına düşüb dən.
Təki xoşbəxt yaşa sən,
Con Anderson, əziz Con.

Con Anderson, əziz dost,
Dağa qalxdıq, ucaldıq.
Neçə-neçə şərəfli,
Xoş gün gördük, qocaldıq.

Enirik indi dağdan,
Əl-ələ tutaq biz, dost.
Birgə köçək dünyadan,
Con Anderson, əziz dost.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Epiqram¹

Söylə, almaz cüzi, azsa,
Qranit niyə olur nəhəng?..
Çünki ona min dəfə çox
Baxıb qiymət verə bilək.

---

¹ "On being asked why God had made Miss D – solittle and Mrs A – so big" adlı epiqramın orijinal mətni 78-ci səhifədə verilmişdir – red.

For the sake o' Somebody

MY heart is sair, I dare na tell,
My heart is sair for Somebody;
I could wake a winter-night
For the sake o' Somebody.—
Oh-hon! for Somebody!
Oh-hey! for Somebody!
I could range the warld round,
For the sake o' Somebody.—

Ye Powers that smile on virtuous love,
O, sweetly smile on Somebody!
Frae ilka danger keep him free,
And send me safe my Somebody.—
Ohon! for Somebody!
Ohey! for Somebody!
I wad do—what wad I not—
For the sake o' Somebody!

Bir gözəlin xətrinə

Ürəyim yalqızlaşıb
Düşüb sevgi nəhrinə.
Oyadaram gecəni
Bir kimsənin xətrinə
Bir gözəlin xətrinə!
Bir gözəlin xətrinə!
Dolaşaram dünyanı
Bir gözəlin xətrinə.

Gülmə, nolar eşqimə –
Bu qəhqəhə nədir, nə?
İnanmasan eşqimə
Sınayıb qaytar mənə.
Gülüm sənənin xətrinə!
Bir gözəlin xətrinə!
Nə istəsən eylərəm
Sən gözəlin xətrinə.

Çox-çox əvvəl¹

Niyə belə tez unudaq,
Yaddaşlarda qalanları.
Söylə, niyə, biz unudaq,
Çox-çox əvvəl olanları?

Ötüb keçdi günlərimiz,
Qayıtmazlar bir də geri.
Keçən günün şərəfinə,
Gəl qaldıraq badələri.

Öz badəni sən özün al,
Mən də alım qoy birini.
Biz qaldıraq badələri,
Ötən günün şərəfinə.

Bir vaxt çayda avar çəkdik,
Gün doğandan batanacan.
Sellər-sular axıb keçdi,
Bax o vaxtdan bu vaxtacan.

Etibarlı dost əlini
Nolar indi uzat mənə.
Etibarın, mərhəmətin
Nur çiləsin qoy qəlbimə.

¹"Auld Lang Syne" adlı şeirin orijinal mətni 75-76-cı səhifələrdə verilmişdir – red.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Epigram

IN politics if thou would'st mix,
And mean thy fortunes be;
Bear this in mind, be deaf and blind,
Let great folks hear and see.

1793

P.S. Robert Börns bu epigramı “Düşünmək əvəzinə xidmət göstərmək” sərəncamı verilmiş rəsmi sənədin üzərində yazmışdır.

Epigram

Kasıbsansa, nə işin var –
Baş qoşma yox siyasətə.
Lal ol, kar ol! Qoy varlılar
Üyütsünlər nə istəsə.

1793

1.8. Mayıl İsmayılovun orijinaldan tərcüməsi

Köhnə dostluq¹

Şotland şairi Robert Börnsün “Köhnə dostluq” şeiri onun ən məşhur əsərlərindəndir. Sənətkarın bu şeiri xalq mahnısı kimi bayramlarda oxunur. İştirakçılar əl-ələ verib, dövrə vuraraq həmin mahnını ifa edirlər.

Köhnə məhəbbəti, köhnə dostluğu
Necə xatırlayaq qüssələnmədən?
Köhnə məhəbbəti, köhnə dostluğu
Unutmaq olmayır, bilmirəm nədən?

O günlər naminə badə qaldıraq,
İçək, o günləri xatırlayaq biz.
Köhnə məhəbbətdən, köhnə dostluqdan
Yenə vəcdə gəlsin ürəklərimiz.

Həyat görüşdü bizləri bir də,
Əllərim-əlinə yetdi yenidən.
İçək badələri, o günləri heç
Unutmaq olmayır, bilmirəm nədən?

O günlər naminə badə qaldıraq,
İçək, o günləri xatırlayaq biz.
Köhnə məhəbbətdən, köhnə dostluqdan
Yenə vəcdə gəlsin ürəklərimiz.

¹Robert Börns. Köhnə dostluq (ixtisarla). İngilis dilindən tərcümə edən: Mayıl İsmayılov. – “Azərbaycan müəllimi” qəz., 21 iyul 1972-ci il. (Qeyd: “Auld Lang Syne” adlı şeirin orijinal mətni 75-76-cı səhifələrdə verilmişdir – red.)

1.9. Vaqif Qəmbərovun orijinaldan tərcüməsi

Qızılgül¹

Sevgim də iyundakı
Qızılgültək alışır.
Şirin bir mahnı kimi
Hey danışır, danışır.

Gözəlliyyənin önündə
Titrəyirəm nanətək.
Mən səni sevəcəyəm
Çaylar quruyanadək.

Sevəcəyəm səni mən,
Həmişə incə-incə.
Sal daşlar günəş altda
Qovrulub əriyincə.

Sən ömür yollarında
Mənim çörəyim, duzum.
Qayıdıb gələcəyəm
Yollar olsa da uzun.

¹"A red, red Rose" adlı şeirin orijinal mətni 71-ci səhifədə verilmişdir – red.

1.10. Xanəhməd Novruzovun orijinaldan tərcümələri

Fair Eliza

TURN again, thou fair Eliza,
Ae kind blink before we part;
Rew on thy despairing Lover,
Canst thou break his faithfu' heart!
Turn again, thou fair Eliza,
If to love thy heart denies,
For pity hide the cruel sentence
Under friendship's kind disguise!

Thee, sweet maid, hae I offended?
The offence is loving thee:
Canst thou wreck his peace for ever,
Wha for thine wad gladly die!
While the life beats in my bosom,
Thou shalt mix in ilka throe:
Turn again, thou lovely maiden,
Ae sweet smile on me bestow.—

Not the bee upon the blossom,
In the pride o' sinny noon;
Not the little sporting fairy,
All beneath the simmer moon;
Not the Poet in the moment
Fancy lightens in his e'e,
Kens the pleasure, feels the rapture,
That thy presence gies to me.—

Elizam mənim

Ey mənim Elizam, ey ömrüm-günüm,
Son dəfə gözlərin gözümə baxsın.
Qırma ürəyimi şüşə kimi sən,
Gözündən gözümə şəfəqlər axsın.

Ey mənim Elizam, ey ömrüm-günüm,
Əgər aşiqindən dönərsə üzün,
Mərhəmət naminə, insaf naminə,
Ona bir yad kimi baxmasın gözün.

Bəlkə mən dəymişəm sənin xətrinə,
Bəlkə ürəyini qırmışam sənin.
Nə üçün qəlbini viran edirsən,
Ömrünü ömrünə qurban edənin?

Nə qədər köksümdə çırpınır ürək,
Hər cür əzabına dözəcəyəm mən.
Sənin təbəssümün – səadət gölü,
Neçə ki ömrüm var üzəcəyəm mən.

Arılar çiçəkdən inciyib, küsüb,
Çiçəkdə nə günah, güldə nə günah.
Bu aylı gecədə, nurlu gecədə,
Nə üçün bir pəri görünmür Allah?

Bir şair olaydı bu vaxt, bu zaman
Dönəydi gözündə nura surətin.
Səninlə həmişə gülür gözlərim,
Sənsiz həyat mənə çətin, çətin.

Open the door to me Oh

OH, open the door, some pity to shew,
If love it may na be, Oh;
Tho' thou hast been false, I'll ever prove true,
Oh, open the door to me, Oh.

Cauld is the blast upon my pale cheek,
But caulder thy love for me, Oh:
The frost that freezes the life at my heart,
Is nought to my pains frae thee, Oh.

The wan moon sets behind the white wave,
And time is setting with me,
Oh: False friends, false love, farewell! for mair
I'll ne'er trouble them, nor thee, Oh.

She has open'd the door, she has open'd it wide,
She sees his pale corse on the plain, Oh:
My true love! she cried, and sank down by his side,
Never to rise again, Oh.

Sevgilim, üzümə aç qapını

Gülüm, aç qapını, qəlbimi dinlə,
Bil, sənsiz yaşamaq çətindir, çətin.
Mən səni sevirəm, yalnız səninlə,
Taparam yolunu mən səadətini.

Sevincim buz olub dondu üzümdə,
Soyuq baxışları üşütdü məni.
Məhəbbət görmədim onun gözündə,
Ayrılıq ağrısı sıxdı qəlbimi.

Mənim də taleyim beləymiş, əlbət,
Bəxtimlə özümü öymərəm bir də.
Əlvida, saxta dost, saxta məhəbbət,
Mən sənə qapını döymərəm bir də.

Nahaq iş görmüşəm, dedi, çox nahaq,
Bəs bu saxtakarlıq, bu yalan nədir?!
Diz çöküb qarşımda ağladı, ancaq
Elə diz üstə də qaldı əbədi.

English Song –

FORLORN, my Love, no comfort near,
Far, far from thee I wander here;
Far, far from thee, the fate severe
At which I most repine, Love.—

O wert thou, Love, but near me,
But near, near, near me;
How kindly thou wouldst cheer me,
And mingle sighs with mine, Love.—

Around me scowls a wintry sky,
Blasting each bud of hope and joy;
And shelter, shade, nor home have I,
Save in these arms of thine, Love.

O wert &c.—
Cold, alter'd friends with cruel art
Poisoning fell Misfortune's dart;—
Let me not break thy faithful heart,
And say that fate is mine, Love.—

O wert &c.—
But dreary tho' the moments fleet,
O let me think we yet shall meet!
That only ray of solace sweet
Can on thy Chloris shine, Love!

O wert &c.—

Mənim nakam məhəbbətim

Nakamam eşqimdən, könlüm açılmır,
Sərgərdan gəzirəm, məlhəm tapılmır.
Sənsiz saçan günəş daha saçılmır,
Bu boynu bükülü baxan sevgidir.

Nə qərət

O şirin anlar da qaldı arxada,
Gəl, hicran gününü salmayaq yada.
Təsəlli nə qədər şirin olsa da,
Günəştək parlayan hər an sevgidir.

Alıbdır dövrəmi qara buludlar,
Hər sevinc qönçəmi məhv edir onlar.
Mənim nə yurdum var, nə məskənim var,
Üfüqdən günəştək çıxan sevgidir.

Nə qərət

O şirin anlar da qaldı arxada,
Gəl, hicran gününü salmayaq yada.
Təsəlli nə qədər şirin olsa da,
Günəştək parlayan hər an sevgidir.

Sevdaı çağlarım ötüb nə vaxtdı!
Tale bizdən küsdü, bizə kəm baxdı.
Söyləyim son dəfə bu hicran vaxtı,
Qəlbimdə bəxşiştək qalan sevgidir.

Nə qərət

O şirin anlar da qaldı arxada,
Gəl, hicran gününü salmayaq yada.

Təsəlli nə qədər şirin olsa da,
Günəştək parlayan hər an sevgidir.

Qəmdən düzülsə də, sonsuz bir qatar,
Hələ də vüsala vaxtımız çatar.
Səndə təsəllimin şöləsi artar,
Məni eşq oduna salan sevgidir.

Nə qə r a t

O şirin anlar da qaldı arxada,
Gəl, hicran gününü salmayaq yada.
Təsəlli nə qədər şirin olsa da,
Günəştək parlayan hər an sevgidir.

* * *

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Song

FROM thee, ELIZA, I must go,
And from my native shore:
The cruel fates between us throw
A boundless ocean's roar;
But boundless oceans, roaring wide,
Between my Love and me,
They never, never can divide
My heart and soul from thee.

Farewell, farewell, ELIZA dear,
The maid that I adore!
A boding voice is in mine ear,
We part to meet no more!
But the latest throb that leaves my heart,
While Death stands victor by,
That throb, ELIZA, is thy part,
And thine that latest sigh!

Əlvida, Elizam

Səndən ayrılıram, Elizam, daha,
Doğma sahilləri bürüyər qubar.
Bu amansız tale atdı araya,
Çırpınan, hayqıran sonsuz ümmanlar.

Fəqət o ümmanlar gurlayır əbəs,
Düşüb aramıza zülməttək bizim.
Onlar ki, heç zaman ayıra bilməz,
Könlümü, ruhumu səndən, əzizim.

Əlvida, Elizam, sevdiyim dilbər,
Ömrümün, eşqimin gözəl həmdəmi!
Hər vaxt qulağında bir səs hey inlər:
Bir də gəlməyəcək xoş vüsal dəmi.

Qəlb dinər son dəfə, ömrün son günü,
Kəsəndə zəfərlə ölüm səsimi.
Sənə bağışlaram son döyüntünü,
Sənə bağışlaram son nəfəsimi.

Song

THIS is no my ain lassie,
Fair tho' the lassie be:
O weel ken I my ain lassie,
Kind love is in her e'e.

I see a form, I see a face,
Ye weel may wi' the fairest place:
It wants, to me, the witching grace,
The kind love that's in her e'e.

O this is no my ain lassie,
Fair tho' the lassie be:
Weel ken I my ain lassie,
Kind love is in her e'e.

She's bonie, blooming, straight and tall;
And lang has had my heart in thrall;
And ay it charms my very saul,
The kind love that's in her e'e.

O this is no &c.

A thief sae pawkie is my Jean
To steal a blink, by a' unseen;
But gleg as light are lovers' een,
When kind love is in the e'e.

O this is no &c.

It may escape the courtly sparks,
It may escape the learned clerks;
But weel the watching lover marks
The kind love that's in her e'e.

Bu yar deyil mənim yarım

N ə q ə r a t

Bu yar deyil mənim yarım,
Gözəlliyi öz yerində.
Belə deyil mənim yarım,
Eşq odu var gözlərində.

Bu nə surət, bu nə bəniz!
Onun eşqi coşan dəniz.
Ürəyimə saldı bir iz –
Eşq odu var gözlərində.

N ə q ə r a t

Bu yar deyil mənim yarım,
Gözəlliyi öz yerində.
Belə deyil mənim yarım,
Eşq odu var gözlərində.

Sərvboylu, düz qamətli,
Eşqi məni əsir etdi.
Bir gözəldi, qiyamətli,
Eşq odu var gözlərində.

N ə q ə r a t

Bu yar deyil mənim yarım,
Gözəlliyi öz yerində.
Belə deyil mənim yarım,
Eşq odu var gözlərində.

O bir anda qəlb ovsunlar,
Onda günəş atəşi var.

Görənləri oda salar,
Eşq odu var gözlərində.

N ə q ə r a t

Bu yar deyil mənim yarım,
Gözəlliyi öz yerində.
Belə deyil mənim yarım,
Eşq odu var gözlərində.

Kölgəsi var – sanki işıq,
Alov tutar sevən aşiq,
Bu dünyaya o yaraşiq -
Eşq odu var gözlərində.

N ə q ə r a t

Bu yar deyil mənim yarım,
Gözəlliyi öz yerində.
Belə deyil mənim yarım,
Eşq odu var gözlərində.

O were my Love yon Lilack fair

O WERE my Love yon Lilack fair,
Wi' purple blossoms to the Spring;
And I, a bird to shelter there,
When wearied on my little wing.

How I wad mourn, when it was torn
By Autumn wild, and Winter rude!
But I wad sing on wanton wing,
When youthfu' May its bloom renew'd.

O gin my love were yon red rose,
That grows upon the castle wa'!
And I mysel' a drap o' dew,
Into her bonnie breast to fa'!

Oh, there beyond expression blesst
I'd feast on beauty a' the night;
Seal'd on her silk-saft faulds to rest,
Till fley'd awa by Phebus' light!

Bir yasəmən olaydı

Mənim yarım bir yasəmən olaydı,
Yaz çiçəyi, gözəl şəbnəm, gün aydın.
Qanadlarım yorulaydı, qalaydı,
Dincəlməyə o çiçəyə qonaydım.

Acı rüzgar, xəzan yeli əsəndə,
Yasəmənə yas tutaram ağlaram.
Qış qurtarıb yenə bahar gələndə,
Yasəməndən təzə dəstə bağlaram.

Mənim eşqim ucalaydı aramla,
Xoş ətirli al qızılgül olaydı.
Sevən könlüm kaş olaydı bir damla,
Onun qönçəsinə axıb dolaydı.

Mən şəbnəm olaydım, mən şəh olaydım!
Yara qovuşsaydım nə qəm, nə kədər,
O tər ləçəklərdən mən kam alaydım,
Günəş məni ordan qovana qədər.

She's fair and fause &c.

SHE'S fair and fause that causes my smart,
I lo'ed her meikle and lang;
She's broken her vow, she's broken my heart,
And I may e'en gae hang.—

A coof cam in wi' routh o' gear,
And I hae tint my dearest dear;
But woman is but world's gear,
Sae let the bonie lass gang.—

Whae'er ye be that woman love,
To this be never blind;
Nae ferlie 'tis tho' fickle she prove,
A woman has't by kind:

O woman, lovely woman fair!
An angel form's faun to thy share;
'Twad been o'er meikle to gien thee mair,
I mean an angel mind.

Həm gözəldi, həm bivəfa

O qız həm gözəldi, həm də bivəfa,
Canımdan çox sevdim mən o dilbəri,
Andını qırıbdır gəlməz insafa,
Sağalmır bu yaram o gündən bəri.

O gözəl aldandı vara, dövlətə,
Eşqimi bir qultək satdı yadlara.
Xəyanət eylədi saf məhəbbətə,
Bu sevən qəlbimi atdı odlara.

Kimə ürəyini açmaq istəsən,
Sanma məhəbbəti ötəri baxış.
Aldanma hər sözə, hər gözəlliyə,
Elə sev olmasın sonu aldanış.

Qızlar çox gözəldir, əsl mələkdir!
Mələktək gözəldir mənim bivəfam.
Amma belə sevgi kimə gərəkdir?
Arzum daşa dəydi, puç oldu cəfam.

The Northern Lass

THOUGH cruel Fate should bid us part,
Far as the Pole and Line,
Her dear idea round my heart
Should tenderly entwine:

Though mountains rise, and deserts howl,
And oceans roar between;
Yet dearer than my deathless soul
I still would love my Jean.—

Zalım fələk

Zalım fələk ayrı saldı:
Səni sağa, məni sola.
Ürəyimdə izin qaldı,
Çatacağam mən vüsala.

Dağ oynayar, çöllər ağlar,
Aramızda coşar dəniz.
Ürəyimdə bahar çağlar,
Keçməz günüm bir an sənsiz.

My love she's but a lassie yet —

MY love she's but a lassie yet,
My love she's but a lassie yet;
We'll let her stand a year or twa,
She'll no be half sae saucy yet.—

I rue the day I sought her O,
I rue the day I sought her O,
Wha gets her needs na say he's woo'd,
But he may say he's bought her O.—

Come draw a drap o' the best o't yet,
Come draw a drap o' the best o't yet:
Gae seek for Pleasure whare ye will,
But here I never misst it yet.—

We're a' dry wi' drinking o't,
We're a' dry wi' drinking o't:
The minister kisst the fidler's wife,
He could na preach for thinkin o't.—

Uşaqdır hələ

Mənim məhəbbətim uşaqdır hələ,
Mənim sevdiyim qız uşaqdır hələ.
Gözlərim, dözərim qoy yaşa dolsun,
Hələ yar sözünü almaram dilə.

Hardasa ürəyim ağrıyır mənim,
Hardasa sevgimə yazığım gəlir.
Var-dövlət sevgimə düşmənləndən,
Bir ağrı könlümü dağlayır, dəlidir.

Büllur badələri doldurun görək,
Doldurun, dünyadan köçüncə içək.
Haraya istəsən, dostum, get, əylən,
Gözləmə kimdənsə xeyir gələcək.

İçək əhvalımız şadlansın deyə,
Yoxdur bu dünyanın əzəl-axırı.
Olub ki, keşiş də eşqi, şərəbi,
Qaldırıb, qaldırıb dindən yuxarı.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Song

COME, let me take thee to my brea!
And pledge we ne'er shall sunde
And I shall spurn, as vilest dust,
The world's wealth and grandeur:
And do I hear my Jeanie own,
That equal transports move her?
I ask for dearest life alone
That I may live to love her.

Thus in my arms, wi' a' thy charms,
I clasp my countless treasure;
I seek nae mair o' Heaven to share,
Than sic a moment's pleasure:
And by thy een, sae bonie blue,
I swear I'm thine for ever!
And on thy lips I seal my vow,
And break it shall I never!

Gəl, istəklim

Gülüm, gəl, qovuşsun sevən qəlbimiz,
Bizi heç bir qüvvə ayırmaz qəti.
Tək səni sevirəm, neylərəm sənsiz,
Mən dünya malını, varı, dövləti.
Həs-rət üzür qəlbi, varmı xəbərin?
Başayaq olubdur gecəm, gündüzüm.
Eşqin aydan arı, kamalın dərin,
Günəş camalına müştəqdır gözüm.

Sən gəldin, al-əlvan bəzəndi dünya,
Yer göyə heyrandır, göy isə yerə.
Sənli bir anımda gördüyüm mənə,
Dəyər sənsiz keçən bir uzun ömrə.
Durmuşuq üz-üzə, dinir könüllər,
Hər pıçıltıda da bir əhd-peyman var.
Bu vüsala şahid çəmən-lər, güllər,
Bizim əhd-peymanı əmanət saxlar.

Thine am I, my Chloris fair

THINE am I, my Chloris fair,
Well thou may'st discover;
Every pulse along my veins
Tells the ardent Lover.

To thy bosom lay my heart,
There to throb and languish:
Tho' Despair had wrung its core,
That would heal its anguish.

Take away these rosy lips,
Rich with balmy treasure:
Turn away thine eyes of love,
Lest I die with pleasure!

What is Life when wanting Love?
Night without a morning:
Love's the cloudless summer sun,
Nature gay adorning.

Səninəm

Səninəm, səninəm, ey gözəl sənəm,
Səninəm, eşqimin həmdəmi Nənsim.
Könlümü vermişəm sənə, mən sənəm,
Sən mənim arzumsan, sən vuran nəbzim.

Sıxmışam köksünə qəlbimi əzəl,
Ürəyim qəlbinin dinlər səsinə.
Ümidim puç olmaz, inan, ey gözəl,
Duyduqca o ilıq, xoş nəfəsini.

Qəlbimə od salan o dodaqları,
Gördükcə od olub yanmaq istərəm.
Görməsəm yaxşıdır, gizlət onları,
Bir azca həsrətə dalmaq istərəm.

Sevgisiz gəncliyim nəyimə gərək?!
Ömrüm bir gecədir – açılmaz səhər.
Eşqin başım üstə parlaq günəştək,
Ömrümə anbaan sevinc ələyər.

Here's to thy health my bonie lass

HERE'S to thy health, my bonie lass,
Gudenight and joy be wi' thee:
I'll come nae mair to thy bower-door,
To tell thee that I loe thee.
O dinna think, my pretty pink,
But I can live without thee:
I vow and swear, I dinna care,
How lang ye look about ye.

Thou'rt ay sae free informing me
Thou hast nae mind to marry:
I'll be as free informing thee,
Nae time hae I to tarry.
I ken thy friends try ilka means
Frae wedlock to delay thee;
Depending on some higher chance,
But fortune may betray thee.

I ken they scorn my low estate,
But that does never grieve me;
For I'm as free as any he,
Sma' siller will relieve me.
I'll count my health my greatest wealth,
Sae lang as I'll enjoy it:
I'll fear nae scant, I'll bode nae want,
As lang's I get employment.

But far-off fowls hae feathers fair,
And ay until ye try them:
Tho' they seem fair, still have a care,
They may prove as bad as I am.

But at twal at night, when the moon shines bright
My dear, I'll come and see thee;
For the man that loves his mistress weel,
Nae travel makes him weary.

Sənin eşqinə

İçirəm badəni sənin eşqinə,
Gecən xeyrə qalsın, var ol, sevgilim.
Mən səni sevirəm – çıxacaq ağ günə,
Ömürlük gəl mənə yar ol, sevgilim.
Göyçəyim, gözəlim, fikir eyləmə
Əridər hicranı məndəki dözümlər.
Eşqimi bir qultək əsir eyləmə,
Mənə haram olub gecəm, gündüzüm.

Gözündən oxudum o bəd xəbəri:
Toyumuz sarıdan var giley-güzar.
Nə qədər həsrətə dözümlər, ey pəri
Nə qədər arada olsun intizar?!
Keçilməz qayadır öz ata-anan,
Səni özgəsinə söz verib onlar.
Səndən çox dövləti düşünür inan
Gecəli-gündüzlü hey səni danlar.

Onların gözündə kasıb olsam da,
Bu giley-güzarı vecə almaram.
Bir quştək azadam – kasıb olsam da,
Varlıya, zalıma möhtac qalmaram.
Saf canım – dağ boyda varım, dövlətim,
Can xəstə olarsa, ömür heç nədir.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Nə olsun kasıbam, var sədaqətim
Var-dövlət mənimçün boş əfsanədir.

Quşlar qanad çalır çox-çox uzaqda,
Məzəmmət edirsən onları nədən?
O gözəl quşlar da çətin ayaqda,
Şikayət eyləyər bu zəmanədən.
Mən ay işığında bu gecə yarı,
Səninlə görüşə gəlləm, ey nigar.
Səni öz canından çox sevən yarı,
Nə tufan ayırar, nə boran, nə qar.

Stay, my Charmer, can you leave me?

STAY, my Charmer, can you leave me;
Cruel, cruel to deceive me!
Well you know how much you grieve me:
Cruel Charmer, can you go!
Cruel Charmer, can you go!

By my love so ill requited;
By the faith you fondly plighted;
By the pangs of Lovers slighted;
Do not, do not leave me so!
Do not, do not leave me so!

Getmə, sevgilim

Sevgilim, qal, getmə, getmə,
Yetər məni gəl incitmə.
Aşiqinə çox zülm etmə,
Qəm-kədərим dağlar səni,
Qəm-kədərим dağlar səni.

Külə dönnəm eşq odundan,
Olma əhdi, andı danan.
Gözlərimdə çağlar ümman,
Qoyma qəlbi ağlar məni!
Qoyma qəlbi ağlar məni!

Bir qızın həsrəti¹

Qəlbim kədərli dir, alovum sönüb,
Həsrətli gözlərim yol çəkir yenə.
Şirin yuxularım zəhərə dönüb,
Dərd olub bir qızın həsrəti mənə.

Bu həsrət yandırır yaxar qəlbimi,
Gedərəm dalınca günəşə, aya.
Eşqinə vəfadar bir aşıq kimi,
Dözərəm yolunda min bir cəfaya.

Səni səsləyirəm, ey eşq Allahı,
O qızı mənimlə bəxtiyar eylə.
Gülək, tanımayaq amanı, ahı,
Bizim ömrümüzü ilk bahar eylə.

Həmdəmə qəm olub, üzüm gülməyir,
Ümidim gümana qısılı qalıb.
Bu hicran, bu həsrət qəddimi əyir,
Həyatım bir tükdən asılı qalıb.

¹ "For the sake o' Somebody!" adlı şeirin orijinal mətni 101-ci səhifədə verilmişdir – red.

How lang and dreary is the night

(Abridged version)

When I think on the lightsome days
I spent wi' thee, my Dearie;
And now what seas between us roar,
How can I be but eerie.—

How slow ye move, ye heavy hours;
The joyless day, how dreary:
It was na sae ye glinted by,
When I was wi' my Dearie.—

Xoşbəxt günlərin düşüncəsi

(İxtisarla)

Sevgilim, hey düşünürəm,
Sənli keçən illərimi.
Aramızda dağlar durub,-
Necə sıxım əllərini?

Səni qəmli görən gündən,
Yas tutmuşam öz eşqimə.
Ürəyimi səndən özgə,
Bil, vermərəm mən heç kimə!

1.11. Şotland xalq musiqisi haqqında söz

Dünyanın dahilərindən biri, ingilis dramaturqu və şairi Uilyam Şekspir (1564-1616) yazırdı ki: “Musiqi sevginin qidası olarsa, onda sən onu dilə gətir” (“If music be the food of love, play on”).

Yunan filosofu, Afinada Akademiyanın ilk qurucusu Platon (Platon, e.ə. 427 – e.ə.347) isə musiqi haqqında belə düşünürdü: “Musiqi əxlaq qanunudur. O, kainata ruh, ağıla qanad, düşüncəyə mübarizlik ruhu, həyata və dünyada hər şeyə gözəllik və şən əhval-ruhiyyə bəxş edir”.

Lakin musiqinin tarixi haqqında belə fikir də diqqəti cəlb edir: 1995-ci ildə Sloveniyada təxminən 45 min il əvvəlki tarixə aid edilə bilən cavan ayının ayaq sümüyündən hazırlanmış fleytanın mağaradan tapılması onun qədim tarixi olduğuna dəlalət edir.

Musiqinin ən erkən formalarından birinin və birincisinin təbil, yaxud qavalın olduğu da güman edilir. Qayalar üzərində qavaldaşı ilə musiqi havasının çalınması, heç şübhəsiz ki, qədim insanların düşüncə tarixinin ilk tapıntısı olmuşdur. İlk musiqinin Amerika hindularına, eləcə də Afrikanın yerli sakinlərinə məxsus olduğu da qeyd olunur.

Elə Azərbaycanın qədim musiqi mədəniyyətində Qobustanın qayalıqlarında çalınan qaval daşlarının özünəməxsus tarixi vardır. Eramızdan əvvəl VIII-V minilliklərə aid olduğu güman edilən ən qədim Qobustan rəsmləri də Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqların musiqi tarixi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Azərbaycan Ensiklopediyasının III cildində bu haqda belə mühakimə vardır: “Cingirdağın şimal-şərq ətəyindəki qavaldaş bir növ, ibtidai musiqi aləti olmuşdur. Güman

edildiyinə görə, buradakı qayalarda təsvir olunmuş yallıya oxşar rəqslər bu daşın “çalınması” ilə ifa edilirmiş”.¹

Göründüyü kimi, hər xalqın məxsusi musiqi tarixi vardır. Bu və ya digər xalqın qədim mədəniyyətinə bələdçilik edən, rəsmlə musiqini daşlara “köçürən” qədim xalqların nişangahları isə onun tarixi haqqında fikir yürütmək imkanı yaradır.

Şotland musiqisinin tarixini Böyük Hayləndə məxsus tuluq zurnası ilə əlaqələndirirlər. Əvvəla, onu qeyd edək ki, Şotlandiyada tuluq zurnasının musiqi dünyasında əlamətdar yeri olmuşdur. Lakin bəzi mənbələrdə Roma ordusunun Britaniyanı işğal etdiyi dövrdə bu musiqi alətinin Şotlandiyada mövcud olduğu göstərilir. Əslində musiqi tarixində eramızın XV əsrindən Şotlandiyada geniş yayılmış tuluq zurnası haqqında fərziyyələrə rast gəlmək mümkündür. Şotlandiyanın Skay adasında (The Isle of Skye) yunan-roman dövrünə – eramızdan əvvəl təxminən 2300-cü ilə aid edilən ilk simli alətin arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapıldığı da qeyd edilir.

Eramızdan əvvəl təxminən 4 mininci ildə misirlilərin arfa və fleytaları icad etdiyi də musiqişünaslara yaxşı məlumdur. Eləcə də eramızdan əvvəl təxminən 2500-cü ildə Danimarkada şeypurun ilk nümunəsinin tapıldığı söylənilir.

İndi dünyanın ən məşhur musiqi alətlərindən biri olan gitaranın eramızdan əvvəl 1500-cü ildə hittitilər tərəfindən təkmilləşdirildiyi – dünya musiqisinin tarixi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Şotland musiqisindən söhbət düşəndə bu məqamı da unutmaz olmaq: “Şotland mahnıları üçün pentatonika və natural məqamlar xarakterikdir. Mahnı və rəqslər arfa (XII

¹ Qobustan qaya təsvirləri. – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. On cildə. III cild. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1979, s.190

əsrdən), tuluq zurnası (XV əsrdən əsas milli musiqi aləti hesab edilmişdir), fidele, viola, skripka ilə müşayiət olunmuşdur. XII əsrdən peşəkar dini və dünyəvi saray musiqisi inkişaf etməyə başlamışdır. XIII əsrdə xor məktəbləri yarandı. XVI əsrin birinci yarısında şotland musiqisi bəstəkarlardan R.Karver, R.Conson, D.Publs və başqalarının yaradıcılığı ilə bağlıdır. Musiqi sənəti XVII əsrdən yüksəlişə başlamışdır¹.

Şotlandlara məxsus kelt dini musiqi ənənələrindən yazan bir sıra alimlər isə şotland musiqisinin Şərq musiqisi üzərində yaradıldığını iddia edirlər.²

Musiqi tarixinə dair materiallarda lira (lyre), yaxud arfanın xüsusi yer tutduğu vurğulanır. Şotlandiyada arfanın qədim tarixi gündəmə gətirilir. Hətta Dəmir dövründə – eramızdan əvvəl 2300-cü ildən başlayaraq arfanın milli şotland musiqi aləti olduğu, eləcə də eramızın XV əsrindən Şotlandiyanın Haylənd (Highland) ərazilərində arfanın sonralar tuluq zurnası ilə əvəz olunduğu iddia edilir. Şotlandiyanın Şərqində daş üzərində oymaların Şotlandiyaya köç etmiş pikt (Pict) tayfaları tərəfindən yaradıldığı inandırıcı görünür. Bir çox mənbələrdə piktlərin Xəzəryanı ərazilərdən və Qara dəniz sahillərindən köç etmiş iskitlər tayfasına yaxın olan tayfa olduğu bir çox mərkəzlərdə əksini tapmışdır. İndinin özündə də Şotlandiyada öz adını və milli kimliyini qoruyub saxlayan piktlərin adı müasir şotland məskunları sırasında birinci çəkilir.

Orta əsrlər dövrünə aid edilən üç arfanın ikisi (Kraliça Merinin arfası və Lamont arfası) Şotlandiyaya, biri isə (Brian Boru arfası) İrlandiyaya aid edilir və bu arfalar müasir günlərimizə qədər qorunub saxlanılır. Lakin hər üç

¹ Şotlandiya. Musiqi. – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. On cildlə. X cild. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1987, s.563

² More on Early Scottish Music. www.standingstones.com/scotem.html

arfanın Qərbi Haylənddə – Şotlandiyada hazırlandığı ehtimal olunur.

Qolfun vətəni sayılan Şotlandiya xalq mahnıları və rəqsləri ilə dünyada yaxşı tanınır. Şotland xalq mahnılarında, bütövlükdə zəngin musiqisində balladaların, gilleylərin özünəxas oxunuş forması vardır.

Bir sıra tədqiqatçı alimlər şotlandlarla irlandların musiqisi arasında oxşarlığın olduğunu söyləyirlər. Bu, həqiqətən də, belədir. İkinci bir tərəfdən isə, hər iki xalqın musiqiçiləri eyniadlı musiqi alətlərindən istifadə edirlər.

Şotland xalq musiqisində tuluq zurnası mühüm yer tutur. Qədim dövrlərdə olduğu kimi, müasir günlərdə də tuluq zurnası yarışlarının keçirilməsi ənənəyə çevrilmişdir. Bir qayda olaraq, bu alət heyvan dərisindən hazırlanır. Qeyd edək ki, Şotlandiyanın məşhur tuluq zurnaçılarından biri olan Həbbi Simpson (Habbie Simpson, 1550-1620) olmuşdur. 1661-ci ildə şair Robert Sempill (Robert Sempill, c.1596-c.1665) “Kilbarçanlı zurnaçının həyatı və ölümü” (“The Life and Death of the Piper of Kilbarchan”) adlı poemasını Həbbi Simpsonun xatirəsinə həsr etmişdir. Həmin poema indi də Şotlandiyada yaxşı poetik nümunə kimi dəyərləndirilir.

Bütün yuxarıda şərh olunan fikirlər fonunda belə nəticəyə gəlmək olar ki, Şotlandiya özünəməxsus ənənəvi xalq musiqisi ilə tanınan ölkədir və bu ölkə müasir dövrdə də qədim ənənələrini milli musiqisində yaşadır. Çoxsaylı dinləyici və tamaşaçının tuluq zurnasını şotland xalq musiqisinə aid etməsi, öncə isə lira, yaxud arfanın musiqi aləmində məxsusi yer tutması şotlandların mədəni sərəvətinin – musiqisinin zəngin və çoxşaxəli ənənələri olduğundan xəbər verir.

Səadət Əliyeva

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

1.12. Robert Börnsün seçmə nəğmələri

FOR THE SAKE O' SOMEBODY

Words by BURNS.

Andantino.

My heart is sair, I daur na tell, My heart is sair for some - bo - dy,
I could wake a win - ter's night, For the sake o' some - bo - dy, Oh, hee! for some - bo - dy,
Oh, hee! for some - bo - dy, I could range the world a - round For the sake o' some - bo - dy.

Ye Powers that smile on virtuous love,
O, sweetly smile on Somebody!
Frae ilka danger keep him free,
And send me safe my Somebody.—
Ohon! for Somebody!
Ohey! for Somebody!
I wad do—what wad I not—
For the sake o' Somebody!

MY HEART'S IN THE HIGHLANDS

Words by BURNS. Tune—"Crochalla"
Andante.

Key F. $\{$ $\dot{d}$ $\dot{r}$ $\dot{m}$ $\dot{d}$ $\dot{m}$ $\dot{d}$ $\dot{r}$ $\dot{d}$ $\dot{r}$ $\dot{d}$ $\dot{r}$
 My heart's in the High-lands, my
 heart is not here, My
 heart's in the High-lands, a-chasing the
 deer. A-chasing the wild deer, and

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

fol - low - ing the roe, my heart's in the

High lands, where ever I go

Farewell to the Highlands, farewell to the North;
The birth-place of Valour, the country of Worth:
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.—

Farewell to the mountains high cover'd with snow;
Farewell to the Straths and green vallies below:
Farewell to the forests and wild-hanging woods;
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.—

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands a chasing the deer:
Chasing the wild deer, and following the roe;
My heart's in the Highlands, wherever I go.—

MARY MORISON

Words by BURNS.

Andantino espressivo.

Key: $\{ d_r \ m \ -f \ m_r \ d_b \ l, \ -t, \ l_d \ :r \ m \ -f \ l_s \ :L_m \ l \ -r \ l_r \ :d_r \}$
R. Oh! Ma - ry at thy win - dow be, It is the wish'd, the trust - ed hour! Those

The first system shows the vocal line and piano accompaniment. The vocal line begins with the lyrics 'Oh! Ma - ry at thy win - dow be, It is the wish'd, the trust - ed hour! Those'. The piano accompaniment continues from the introduction.

$\{ m \ -f \ m_r \ d_b \ l, \ -t, \ l_d \ :r \ m \ -f \ l_s \ :L_m \ l \ -r \ l_r \ :d_r \}$
smiles and glan - ces let me see, That make the mi - ser's trea - sure poor.

The second system shows the vocal line and piano accompaniment. The vocal line continues with the lyrics 'smiles and glan - ces let me see, That make the mi - ser's trea - sure poor.'.

$\{ m \ l \ -t \ l_d \ :s \ m \ -f \ m_r \ -m \ f \ -s \ l \ -r \ l_r \ :d_r \}$
How blithe - ly wad I bide the stoure, A wea - ry slave frae sun to sun, Could

The third system shows the vocal line and piano accompaniment. The vocal line continues with the lyrics 'How blithe - ly wad I bide the stoure, A wea - ry slave frae sun to sun, Could'.

$\{ m \ -f \ m_r \ d_b \ l, \ -t, \ l_d \ :r \ m \ -f \ l_s \ :L_m \ l \ -r \ l_r \ :d_r \}$
I the rich re - ward se - cure, The love - ly Ma - ry Mo - ri - son.

The fourth system shows the vocal line and piano accompaniment. The vocal line concludes with the lyrics 'I the rich re - ward se - cure, The love - ly Ma - ry Mo - ri - son.'.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Yestreen when to the trembling string
The dance gaed through the lighted ha',
To thee my fancy took its wing,
I sat, but neither heard, nor saw:
Though this was fair, and that was braw,
And yon the toast of a' the town,
I sigh'd, and said amang them a',
'Ye are na Mary Morison.'

O Mary, canst thou wreck his peace,
Wha for thy sake wad gladly die!
Or canst thou break that heart of his,
Whase only faute is loving thee!
If love for love thou wilt na gie,
At least be pity to me shown;
A thought ungentle canna be
The thought o' Mary Morison.

THERE WAS A LAD

Words by BURNS.

Tune—"O gin ye were dead, gudeman."

Allegretto.

Key | d d : d is : d r n r r : e r d : d is d r m : d' is : s |

C. There was a lad was born in Kyle, But what-na day, o' what-na style, I
Our mon-arch's hind-most year but aye Was five-and-twen-ty days be-gun 'Twas

The first system of the song features a vocal line in treble clef with lyrics and a piano accompaniment in two staves. The piano part includes a piano (p) dynamic marking.

| t : d' is : m f : s s | s : f r r : r r d : d' | e : s f m : r | d

doubt it's hard-ly worth the while, To be aye nice wi' Ro-bin.
then a blast o' Jan-war' win' Blew han-sel in on Ro-bin.

The second system continues the vocal line and piano accompaniment. The piano part features a mezzo-forte (mf) dynamic marking.

| : s | d' d | d r : m d' r d' : r r r' : d' | s | d' r | d r : m r' d' : s | l i s |

For Ro-bin was a sov-in' boy, A rant-in' sov-in', rant-in' sov-in',

The third system concludes the vocal line and piano accompaniment. The piano part includes a forte (f) dynamic marking.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

THERE was a lad was born in Kyle,
 But what na day o' what na style,
 I doubt it's hardly worth the while
 To be sae nice wi' Robin.
 Robin was a rovin' Boy,
 Rantin' rovin', rantin' rovin';
 Robin was a rovin' Boy,
 Rantin' rovin' Robin.

Our monarch's hindmost year but ane
 Was five-and-twenty days begun,
 'Twas then a blast o' Janwar' Win'*
 Blew hanel in on Robin.

The Gossip keekit in his loof,
 Quo' scho wha lives will see the proof,
 This waly boy will be nae coof,
 I think we'll ca' him Robin.

He'll hae misfortunes great and sma',
 But ay a heart aboon them a';
 He'll be a credit till us a',
 We'll a' be proud o' Robin.

* Jan. 25th 1759. the date of my Bardship's vital existence.

But sure as three times three mak nine,
I see by ilka score and line,
This chap will dearly like our kin',
So leeze me on thee, Robin.

Guid faith quo' scho I doubt you Stir,
Ye'll gar the lasses lie aspar;
But twenty fauts ye may hae waur—
So blessins on thee, Robin.*

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

HERE AWA', THERE AWA'

Words by BURNS.

Tune—"Here awa', there awa'."

Andantino espressivo.

Piano introduction for the song, marked *Andantino espressivo*. The music is in 3/4 time and begins with a forte (*f*) dynamic. It features a simple harmonic accompaniment with a steady bass line and a more active treble line.

First system of the song, including the vocal line and piano accompaniment. The vocal line begins with the lyrics: "Key | s - f - aw' | d - r - d | r - d - r | w - l -". The piano accompaniment continues with a steady accompaniment.

Second system of the song, including the vocal line and piano accompaniment. The vocal line continues with the lyrics: "Here a - wa', there a - wa', wan - der - in' | Wil - lie, | s - f - aw' | d - r - d | r - d - r | w - l -". The piano accompaniment continues with a steady accompaniment.

Third system of the song, including the vocal line and piano accompaniment. The vocal line continues with the lyrics: "il - ka green shaw; But to me, it's de - light - less, my Nan - nie's | wa', But to". The piano accompaniment continues with a steady accompaniment.

HERE awa', there awa' wandering, Willie,
Here awa', there awa', haud awa' hame;
Come to my bosom, my ae only deary,
Tell me thou bring'st me my Willie the same.

Loud tho' the winter blew cauld on our parting,
'Twas na the blast brought the tear in my e'e:
Welcome now Simmer, and welcome my Willie;
The Simmer to Nature, my Willie to me.

Rest, ye wild storms, in the cave o' your slumbers,
How your dread howling a lover alarms!
Wauken, ye breezes! row gently, ye billows!
And waft my dear Laddie ance mair to my arms.

But oh, if he's faithless, and minds na his Nanie,
Flow still between us, thou wide roaring main:
May I never see it, may I never trow it,
But, dying, believe that my Willie's my ain!

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

MY NANNIE'S AWA'!

Words by BURNS.

Moderato.

Key D. { | m : r . . d | d : . . m | s : . . l | s . m : r . d }
Braw, braw..... lads, on Yar - row braes, Ye.....

{ | m : r . . m | r : m . s | l . . s : d' . . t | l : s . s }
wan - der..... thro' the..... bloom - ing..... hea - ther, But

{ | s : l . t | d' : . . r | m' . . r : d' . l | d' : . . m }
Yar - row..... braes, nor Et - trick shaws, Can

NOW in her green mantle blythe Nature arrays,
 And listens the lambkins that bleat o'er the braes,
 While birds warble welcomes in ilka green shaw;
 But to me it's delightless—my Nanie's awa.—

The snawdrap and primrose our woodlands adorn,
 And violets bathe in the weat o' the morn;
 They pain my sad bosom, sae sweetly they blaw,
 They mind me o' Nanie—and Nanie's awa.—

Thou lavrock that springs frae the dews of the lawn
 The shepherd to warn o' the grey-breaking dawn,
 And thou mellow mavis that hails the night-fa',
 Give over for pity—my Nanie's awa.—

Come Autumn, sae pensive, in yellow and grey,
 And soothe me wi' tydins o' Nature's decay:
 The dark, dreary Winter, and wild-driving snaw,
 Alane can delight me—now Nanie's awa.—

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

PHILLIS THE FAIR

Words by BURNS.

Tune: "Willie brew'd a peck o' maut."

Allegro moderato.

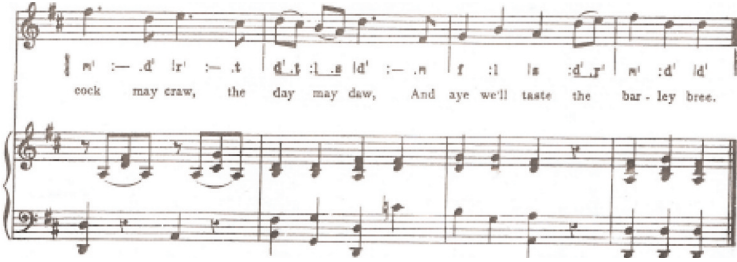
Key | :m f | s :d | l l s :f m | l r : | d t : l s |

D. O Willie brew'd a peck o' maut, And

Rob and Allan cam' to see; Three bly-ther hearts, that

lee-lang night. Ye wad na find in Christen-die.

We are na fou, we're no that fou, But just a drap-pie in our e; The

WHILE larks with little wing
Fann'd the pure air,
Viewing the breathing spring,
Forth I did fare:
Gay the sun's golden eye
Peep'd o'er the mountains high;
Such thy morn! did I cry,
Phillis the fair.

In each bird's careless song,
Glad, I did share;
While yon wild flowers among
Chance led me there:
Sweet to the opening day,
Rosebuds bent the dewy spray;
Such thy bloom, did I say,
Phillis the fair.

Down in a shady walk,
Doves cooing were;
I mark'd the cruel hawk,
Caught in a snare:
So kind may Fortune be,
Such make his destiny!
He who would injure thee,
Phillis the fair.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

GALLA WATER

Words by BURNS.

Allegretto.

Piano introduction for 'Galla Water'. The music is in 3/4 time, marked 'Allegretto'. It features a treble and bass clef with a key signature of one flat (B-flat). The melody is in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef.

Vocal and piano accompaniment for the first line of lyrics. The vocal line is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "Key | d d d m r m d d m r r il s il r r r m | Eb. There's nought but care on ev'ry han', In' ev'ry hour that pas-ses, O! What

Vocal and piano accompaniment for the second line of lyrics. The vocal line is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "s i f m i l la m d m r f m r l d l i i l | sig - ni - fies the life o' man, An' 'twere na for the las - ses, O?

Vocal and piano accompaniment for the third line of lyrics. The vocal line is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "s d t d s s l r t d s r l l i l s | Green grow the rash - es, O; Green grow the rash - es, O! The

ROBERT BÖRNS
ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

BRAW, braw lads on Yarrow braes,
Rove among the blooming heather;
But Yarrow braes, nor Ettrick shaws,
Can match the lads o' Galla water.

But there is ane, a secret ane,
Aboon them a' I loe him better;
And I'll be his, and he'll be mine,
The bonie lad o' Galla water.

Altho' his daddie was nae laird,
And tho' I hae na meikle tocher,
Yet rich in kindest, truest love,
We'll tent our flocks by Galla water.

It ne'er was wealth, it ne'er was wealth,
That coft contentment, peace, or pleasure;
The bands and bliss o' mutual love,
O that's the chiefest warld's treasure!

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

WILLIE BREW'D A PECK O'MAUT

Words by BURNS.

Allegro moderato.

Tune: "Willie brew'd a peck o' maut."

Key: a : d' l l a : f m l r r l d' t : l a s

D. O Wil - lie brew'd a peck o' maut, And

d' l l a : f m l r r l r : a s d' l l a : f m

Rob and Al - lan cam' to see; Three bly - ther hearts, that

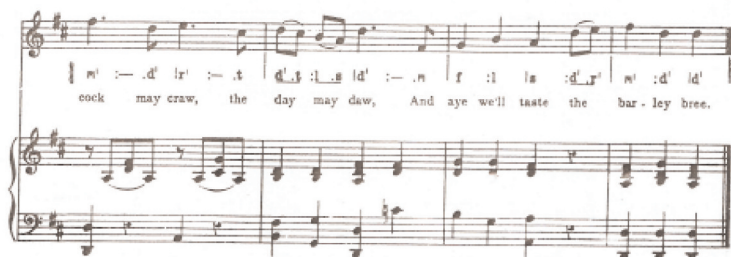
l r r l d' t : l a s d' l l a : f m a : d' l d

lee - lang night, Ye wad na find in Chris - ten - die,

d' r l m : d' r l r : t d' t : l a s d' : m f : l l a : f m l r r l d' r l

We are na fou, we're no that fou, But just a drap - pie in our ee; The

O WILLE brew'd a peck o' maut,
And Rob and Allan cam to see;
Three blyther hearts, that lee lang night,
Ye wad na found in Christendie.

Chorus

We are na fou, we 're nae that fou,
But just a drappie in our e'e;
The cock may crow, the day may daw,
And ay we'll taste the barley bree.

Here are we met, three merry boys,
Three merry boys I trow are we;
And mony a night we 've merry been,
And mony mae we hope to be!

We are na fou, &c.

It is the moon, I ken her horn,
That's blinkin in the lift sae hie;
She shines sae bright to wyle us hame,
But by my sooth she'll wait a wee!

We are na fou, &c.

Wha first shall rise to gang awa,
A cuckold, coward loun is he!
Wha first beside his chair shall fa',
He is the king amang us three!

We are na fou, &c.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

GREEN GROW THE RASHES. A FRAGMENT

Words by BURNS.

Allegretto.

Key | d d d m r m d d m r r - l s l l r - r a |
There's naught but care on ev'ry han', In ' ev'ry hour that pas-ses, O! What

| f m if l is m d m r f m r l d l l - l |
sig - ni - fies the life 'o' man, An' 'twere na for the las - ses, O?

| s d 't l d 's - s l r' d o' l r' l - l - l - t |
Green grow the rash - es, O; Green grow the rash - es, O! The

CHORUS

Green grow the rashes, O;
Green grow the rashes, O;
The sweetest hours that e'er I spend,
Are spent among the lasses, O.

I

THERE'S nought but care on ev'ry han',
In ev'ry hour that passes, O:
What signifies the life o' man,
An' 'twere na for the lasses, O.

Green grow, &c.

II

The warly race may riches chase,
An' riches still may fly them, O;
An' tho' at last they catch them fast,
Their hearts can ne'er enjoy them, O.

Green grow, &c.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

III

But gie me a canny hour at e'en,
My arms about my Dearie, O;
An' warly cares, an' warly men,
May a' gae tapsalteerie, O!

Green grow, &c.

IV

For you sae douse, ye sneer at this,
Ye 're nought but senseless asses, O:
The wisest Man the warl' saw,
He dearly lov'd the lasses, O.

Green grow, &c.

V

Auld Nature swears, the lovely Dears
Her noblest work she classes, O:
Her prentice han' she try'd on man,
An' then she made the lasses, O.

Green grow, &c.*

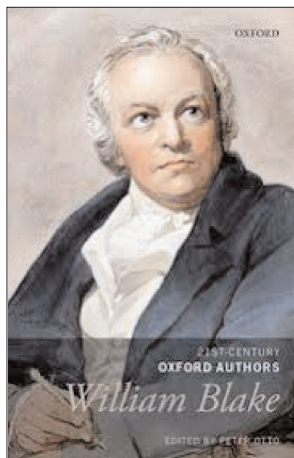
* Selected Songs of Burns. Arranged for the Pianoforte. Mozart Allan.65 Berkeley Street, Glasgow G3 7DZ (Qeyd: Kitabda nəşr ili qeydə alınmamışdır – red.)

II HİSSƏ

**BRİTANİYA YAZARLARI
VƏ DÖVLƏT
XADİMLƏRİNİN
ROBERT BÖRNS
HAQQINDA
DÜŞÜNCƏLƏRİ**

2.1. Uilyam Bleyk poeziyası və şotland şairi

...“ədəbiyyat nə üçündür?” 1956-cı ildə İranda, Təbriz Universitetindən məzun olan vaxtdan bəri bu sual həmişə məni düşündürüb. Ədəbiyyatın bəşəri dəyərləri hansılardır və bu ədəbiyyatın cəmiyyət üçün faydası nədədir? İngilis yazarları arasında Bleykdə (Uilyam Bleyk – red.) bu sualların cavabını tapdım: əsl ədəbiyyat və sənət insanların həyatı, o cümlədən onların praktiki həyatı ilə bağlıdır və ədəbiyyat da əsasən bu məsələ ilə məşğul olmalıdır.

Can I see another's woe,
And not to be in sorrow too?

Tərcüməsi:

Mən çəkməsəm özüm dərd-qəm,
Başqa dərdi görəmmərəm.

(*Tərcümə Şahin Xəlillinindir*)

Şairin “Məsumluq nəğmələri”ndən götürülmüş bu sadə misralar dərin bir həqiqətin əks-sədasına çevrildi. Həqiqi ədəbiyyat və sözün əsl mənasında, bütün incəsənət bilvasitə, yaxud bilavasitə başqa bir bəşər övladının qəm-kədərindən, yaxud sevincindən yoğrulmalıdır”¹ yazan

¹ Sabri-Tabrizi G.R. The “Heaven” and “Hell” of William Blake. London: Lawrence and Wishart, 1973, p. v

Təbriz əsilli Britaniya alimi və şairi Qulamrza Səbri Təbrizi 1973-cü ildə Londonda “Lawrence and Wishart” Nəşriyyat evində çap etdirdiyi “Uilyam Bleykin “cənnət” və “cəhənnəm” (“The “Heaven” and “Hell” of William Blake”) adlı monoqrafik araşdırmasında Britaniya romantizminin tanınmış şairi Uilyam Bleyk yaradıcılığı barədə sözünü söyləmişdir.

Bəs bu rəssam şair Uilyam Bleyk hansı tellərlə Robert Börnsə bağlı olmuşdur sualının konkret cavabını axtarıb tapmaq hələ indiyə qədər tədqiqatçılar üçün dilemmaya çevrilmişdir. Əslində Britaniya Romantizminin nümayəndəsi kimi Uilyam Bleykin adı birincilər sırasında çəkilsə də, onun Robert Börnsə yaradıcılıq əlaqələri haqqında hər hansı ciddi fakt yox dərəcəsidir. Lakin hər iki sənət adamını birləşdirən ümumi bir cəhət isə onların Britaniya ədəbiyyatı tarixində hər birinin özünəxas iz qoymasıdır.

William Blake

(1757-1827)

Never Seek Pain To Tell Thy Love

Never seek pain to tell thy love,
Love that never told can be:
For the gentle wind does move
Silently, invisibly.

I told my love, I told my love,
I told her all my heart,
Trembling, cold, in ghastly fears.
Ah! she doth depart!

Soon as she was gone from me,
A traveller came by,
Silently, invisibly:
He took her with a sigh.
O, was no deny.

Məhəbbət

Məhəbbət sığmaz sözə,
Eşqdə olma səbirsiz.
Görünmür külək gözə,
Əsir səssiz-səmirsiz.

Qəlbimin istəyini
Mən ki, ona açmışam.
Sevdiyim qız bəs hanı –
Çıxıb yoxa bu axşam.

Bir cavan görüb onu,
Gözlərində məhəbbət.
Apardı külək kimi –
Nə söz oldu, nə söhbət.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

What Is It Men in Women Do Require?

What is it men in women do require?
The lineaments* of Gratified Desire.
What is it women in men require?
The lineaments of Gratified Desire.

Nə istəyir bu kişilər qadından?
Məmnunluğun ləzzətini dadmağı.
Nə istəyir bu qadınlar kişidən?
Məmnunluğun ləzzətinə çatmağı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

---

* lineaments – the typical features of sth. – nəyinsə, məsələn, üzün məxsusi cizgiləri – red.

2.2. Con Kits və onun Robert Börns haqqında düşüncələri

İngilis romantik şairi Con Kits Şotlandiyaya getməmişdən əvvəl bu ölkə haqqında müəyyən məlumatlar əldə etmiş və öz aləmində, düşüncələrində Robert Börnsün və Şotlandiyanın obrazını yaratmışdı. Bu ölkədə olarkən o, artıq dünyasını dəyişmiş Robert Börnsün evini və qəbrini ziyarət etmiş, öz qardaşı Tom Kitsə yazdığı məktublarında ölkə və şair haqqında təəssüratlarını bölüşmüşdür. Onun Robert Börnsə həsr etdiyi iki məşhur soneti də şotland bardının doğma şəhəri Erada qələmə alınmışdır.

Con Kitsin qardaşına yazdığı 9 iyul 1818-ci il tarixli məktubunda Robert Börns haqqında belə bir fikrinə rast gəldik: “Poor unfortunate fellow – his disposition was southern”.

Həmin ifadənin tərcüməsinə nəzər yetirək: “Binəva bəxtsiz cavan – onun (Robert Börnsün) cənublu təbiəti, xarakteri vardı”.

Aradan 3-4 gün keçmiş – 13 iyul 1818-ci il tarixli məktubunda Con Kits qardaşı Tom Kitsə görüb şahidi olduğu və ürəyindən keçənləri aşağıdakı kimi qələmə almışdı: “...sonra Börnsün dünyaya gəldiyi Era şəhərinə yola düşdük – yaxınlaşdığımız bu məkanın həddən ziyadə gözəl mənzərəsi var idi – bir-birinin ardınca düzülən, ürək açan çəmən, meşə zolağı, torpaqda bitən süpürgə kolları, şütüyən

kiçik çayların başı üstündə Arran adasının rəngi tünd qaraya çalan dağları dayanmışdı, bir tərəfdə isə dənizin qeyri-adi görünüşü bu yerlər haqqında düşüncəmdəki bütün ümid və gözləntilərimi alt-üst etdi. Həmin mənzərəni yaxından seyr edəndə öz-özümə dedim: “İlahi, axı necə ola bilər ki, bütün gördüklərim Börnsün epik əsərində onu bu məkanı təsvir etməyə təşviq etməsin”.¹

Kraliça Viktoriya dövrü ədəbiyyatının birinci sırasında dayanan, eləcə də “şahzadə” (“The Princess”, 1847) adlı poemasında massagetlərin nüfuzlu sərkərdəsi Tomirisin obrazını yaradan Alfred Tennison (Alfred Tennyson, 1809-1892) isə Con Kitsi XIX yüzilliyin ən böyük şairi adlandırmışdır. İngilis ədəbi tənqidinin yaradıcısı, şair Mətyu Arnold (Matthew Arnold, 1822-1888) isə Con Kitsin gözəlliyə olan “intellektual və mənəvi ehtirasını” tərifə layiq bilmişdir.

Britaniyada Romantik hərəkatın aparıcı nümayəndələrindən biri olan Con Kitsin adı indi də öz dövrünün korifey şairləri sırasında çəkilir.

Cəmi 25 il 2 ay ömür yaşayan Con Kits hələ 17 yaş olanda – 1814-cü ildə ingilis poeziyasının görkəmli şairi Edmund Spenserə ithafən “Spenserin təqlidi” adlı ilk poetik əsərini yazmışdı. Lakin onun şeirin nahamar yoluna qədəm basmasında təhsil aldığı məktəb direktorunun oğlu və ondan 8 yaş böyük Çarlz Kauden Klarkın (Charles Cowden Clarke) təsiri olduğunu söyləyənlər də vardır. Yeniyetmə Con Kitsin şeirlərini heyranlıqla qarşılayanlar sırasında Romantik hərəkatın tanınmış ədəbi simalarından – jurnalist, tənqidçi Uilyam Həzlitt (William Hazlitt, 1778-1830) və şair Persi Bişi Şellinin (Percy Bysshe Shelley, 1792-1822) adları çəkilir.

¹ https://halshs.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/467739/filename/An_English_Poet_in_Scotland.pdf. -12 p.

1817-ci ildə Con Kitsin 17 sonetdən ibarət ilk şeirlər toplusu çap olunmuşdur. Lakin istər şairin birinci şeirlər kitabında, xüsusilə onun “Yuxu və poeziya” (“Sleep and Poetry”) adlı şeirindən başlanan “Gözəlliyin həqiqi surətinin axtarışı” bütövlükdə onun sənət, yaradıcılıq kredosuna çevrildi.

Nə qədər qəribə də olsa, Con Kitsin Persi Bişi Şelli ilə heç vaxt həqiqi dost olmadığını iddia edənlər onu da bilir-lər ki, hər iki şair ölümünü qədim Roma şəhərində qarşılamışdır.

Lakin tarixin yaddaşında qalan Con Kits öz şairliyi haqqında hələ sağlığında yazırdı: “Elə düşünürəm ki, ölümümdən sonra mən ingilis şairlərinin sırasında ola-cağam” (“I think I shall be among the English poets after my death”).

Şairin Roma qəbiristanlığındakı məzar daşının üzərində isə onun aşağıdakı sözləri həkk olunmuşdur: “Burada adı, imzası sulara yazılmış bir şair uyuyur” (“Here lies one whose name was written in water”).

John Keats

(1795-1821)

Written in the Cottage where Burns was born

Extract

The meadow thou hast o'er and o'er, –
Yet can I think of thee till thought is blind, –
Yet can I gulp a bumper to thy name, –
O smile among the shades, for this is fame!

Börnsün dünyaya gəldiyi komada yazılmışdır

Bir bənd

Bir vaxt gəzib dolaşdığın göy çəməndə,
Yenə səni düşünürəm qəm içində.
Qoy bədəni qaldırım mən şan, şərəfə,
Təbəssümün işıq yaysın hər tərəfə.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

2.3. Robert Börns və Uilyam Uordsvort

Robert Börns yaradıcılığının müasir tədqiqatçılarından prof. Naycel Lisk şotland bardının Uilyam Uordsvortun yaradıcılığına təsiri məsələsinə toxunaraq yazır: “Uordsvort ürək açıqlığı ilə özünün həbbi bəndində (Robert Börnsə məxsus şeir bəndində – red.) yazdığı “Börnsün qəbri önündə”

adlı şeirində Börnsün ona təsir göstərdiyini etiraf etmişdir.

Şairin müasiri jurnalist və yazar Tomas De Kuinsi (Thomas De Quincey, 1785-1859) Uilyam Uordsvort haqqında yazırdı: “1820-ci ilə kimi Uordsvortun adı ayaqlar altında tapdalanırdı, 1820-ci ildən 1830-cu ilə kimi o, mübariz, cəngavər adını qazandı, 1830-cu ildən 1835-ci ilə qədər isə qalib, müzəffər oldu” (“Up to 1820 the name Wordsworth was trampled under foot; from 1820 to 1830 it was militant; from 1830 to 1835 it has been triumphant”).

Yaradıcı təfəkkürü, poetik fərdiyyəti ilə Romantizmin inkişafında xüsusi yeri olan Uilyam Uordsvort şeirlərinin ən erkən versiyalarının müəllifi kimi Britaniya poeziyasının novator şairi olmuşdur.

Ən diqqəti çəkən məqamlardan biri budur ki, Britaniya ədəbiyyatında Romantizmin tarixi bir çox kitablarda Uilyam Uordsvortla Səmuəl Teylor Kolricin birgə nəşr etdirdiyi “Lirik balladalar” toplusunun 1798-ci il nəşr ilə əlaqələndirilir. Romantizmin son müddətinin isə Britaniya tarixi romanlarının banisi, şotland əsilli Valter Skottun 1832-ci il ölüm tarixi ilə üst-üstə düşdüyü göstərilir. Təbii

ki, hər hansı ədəbiyyat tarixçisinin bu kimi iddiaları subyektiv xarakter daşıya bilər.

Bəs ədəbiyyatın yaddaş tarixində romantik şair kimi tanınan, çoxsaylı oxucu, dinləyici ürəyinə yol tapan Robert Börn həm müasirlərinin, həm də özündən sonra gələn yeni nəsillərinin yaradıcılığına nə kimi təsir göstərmişdir?

Romantik şairlərdən Uilyam Uordsvort “Börnsün qəbri önündə” adlı şeirində açıq ürəklə şotland bardının həyat yoluna və yaradıcılığına göstərdiyi təsir barədə səmimi, poetik düşüncələrini bölüşmüşdür. Həmin şeirin ingilis dilindən tərcüməsi vəsaitə daxil edilmişdir.

Professor Naycel Lisk Robert Börnsün anadan olmasının 250 illiyi münasibəti ilə nəşr etdirdiyi kitabında adlarını yuxarıda qeyd etdiyimiz iki Romantik şairi – Uilyam Uordsvortla Səmuəl Teylor Kolricin şotland bardının şeir və nəğmələrini sevə-sevə mütaliə etdiyini və ondan bəhrələndiyini göstərmişdir. Ona görə ki, 1800-cü ilin sentyabr ayında Robert Börnsün şeir və nəğmələrinin yeni nəşri ilə tanışlıq ingilis romantiklərinin “Lirik balladalar”ının ikinci nəşrinə Ön söz üzərində işlədiyi vaxta təsadüf edir. Təbii ki, belə bir Ön sözün yazılmasında da Robert Börns nəşrinin az təsiri olmadığını etiraf edən tədqiqatçı alimin mühakiməsində yanılmadığını söyləmək mümkündür. İkinci bir tərəfdən isə, bu illərdə lirik balladaların nəşri ilində artıq poetik “eksperimentlər”in (balladaların) linqvistik modelinin cəmiyyətin orta və aşağı zümərəsinin danışığı dili olduğu bəyan edilmişdi.¹

¹ Leask Nigel. Robert Burns and Pastoral. Poetry and Improvement in Late Eighteenth – Century Scotland. New York: Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2010, p.293

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

William Wordsworth

(1770-1850)

At the Grave of Burns

1803

(Seven Years after his Death)

Fragment

I mourned with thousands, but as one
More deeply grieved, for He was gone
Whose light I hailed when first it shone
And showed my youth
How Verse may build a princely throne
On humble truth.

Börnsün qəbri önündə

1803

(Şairin ölümündən yeddi il sonra)

Fraqment

Onun yoxluğuna azı min kərə,
Bələndim bu yerdə qüssə-kədərə.
Bir vaxt şölə olub o, ürəklərə,
Mənim gəncliyimə işıq, nur saçıb.
Sən bax şeirdəki gücə-qüdrətə,
Həqiqət üstündə qurub taxt-tacı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

The Sun has Long Been Set

The sun has long been set,
The stars are out by twos and threes,
The little birds are piping yet
Among the bushes and the trees;
There's a cuckoo, and one or two thrushes,
And a far-off wind that rushes,
And a sound of water that gushes,
And the cuckoo's sovereign cry
Fills all the hollow of the sky.

Who would "go parading"
In London, and "masquerading",
On such a night of June
With that beautiful soft half-moon,
And all these innocent blisses?
On such a night as this is!

Günəş çoxdan batıbdır

Günəş çoxdan batıbdır,
Ulduzlar çıxır bir-bir.
Kolların arasından
Quşlar da civildəyir.
Bu ququ, qaratoyuq...
Küləklər bumbuz, soyuq.
Sular axır, şütüyür
Ququ salıb hay-həşir –
Səsi göyü bürüyür.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Kim “gedər bəs parada”,
Londona– “maskarada”?
Bax iyun gecəsinə,
Ay çıxıb zirvəsinə.
Sevincə bax, gör necə,
Bəxtəvərdir bu gecə.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

2.4. Şotland bardı və Valter Skott

Şotland əsilli Valter Skott 15 yaşlı məktəb şagirdi olanda Robert Börnslə görüşmüşdür. Sonralar onların birgə çəkilən rəsmnin altında “biz onların nə vaxt görüşdüyünün dəqiq tarixini bilmirik” sözünə rast gələndə o qədər də təəccüblənmədik. Lakin onların görüşdüyü isə tarixi həqiqətdir.

Əvvəla, onu qeyd edək ki, Şotlandiyanın üç ədəbi nəhəngi sırasında Valter Skott, Robert Börnslə və Robert Lüs Stivensonun adları ehtiramla çəkilir.

Valter Skott ingilis dilində yazdığı əsərləri ilə Şotlandiya tarixinin oxucular tərəfindən daha aydın dərk olunmasına nail olmuşdur. O, şotland xalqının taleyüklü problemlərini, münaqişələr və əzab-ışğəncələr mənəşəsində tüğyan edən mübarizlik ruhunu yaxından duyub, şotlandların tarixi bədii obrazını yaratmışdır. Əslində XIX əsr Britaniya tarixi romanının banisi kimi dəyərləndirilən Valter Skott nəinki Şotlandiya, bütün Britaniya, Avropa və Amerika ədəbiyyatında tarixi romanların geniş yayılmasında müstəsna rol oynamışdır.

Robert Börnslə dünyasını dəyişəndə Valter Skottun 25 yaşı var idi. O, Robert Börnslənin məşhur şeir və nəğmələri ilə ədəbi aləmdə “qol-qanad açmışdır”. Lakin şotland ədəbi tarixinin yeni mərhələsini Robert Börnslədən sonra Valter Skottun şərəf və ləyaqətlə davam etdirdiyini söyləmək olar.

Britaniya ədəbiyyatının klassik yazarı adına layiq bilinən Valter Skottun bədii bioqrafiyasının müəllifi tanınmış Britaniya ədəbiyyatşünası və bioqrafi Hesketh Pirson (Hesketh Pearson, 1887-1964) 1954-cü ildə “Valter Skott:

Həyatı və şəxsiyyəti” (“Walter Scott: His Life and Personality”) adlı bioqrafik romanını Londonun “Methuen and Co Ltd” mətbuat evində nəşr etdirmişdir.

O, Britaniya ədəbi və mədəni mühitində aktyor, teatrın direktoru və yazıçı kimi tanınmışdır. Lakin bioqrafik romanların müəllifi kimi ədəbi aləmdə oxucu rəğbətini qazanmışdır.

“Səfeh adamlar mənim Şekspirlə oxşarlığım barədə sözsöhbət gəzdirirlər – axı mən heç onun ayağındakı ayaqqabılarının bağlarını bağlamağa layiq deyiləm” – bu sözləri Valter Skott “Gündəliyi”inə yazmışdı.¹

Tədqiqatçı alim Heskət Pirson isə onu əlavə edirdi ki, Valter Skottu Şekspirlə o mənada müqayisə etmək olmaz ki, Şekspir sözün misilsiz güc-qüdrətinin əsl sahibi idi və həyatın əzəli sadəliyi qədər onun bütün mürəkkəbliyinə nüfuz etmişdi.

Valter Skott Robert Börnsün şairlik şöhrətinin yayıldığı bir dövrdə onunla təsadüfi bir görüşdə tanış olmuşdur.

İllər keçdikcə Valter Skott da belə bir şöhrətin zirvəsinə qalxmışdır. Heskət Pirson qeyd edir ki, Valter Skottun özünəməxsus dahiliyi ilə Robert Börnsün müqayisəsi barədə fikrini soruşduqda birincisi belə cavab vermişdir: “Hansı müqayisədən danışırsınız!?! Mən heç onun (Robert Börnsün – red.) ayağının tozu da ola bilmərəm”.²

Robert Börnsün hələ sağlığında qazandığı şöhrət dildə-ağızda gəzmiş, müasirləri tərəfindən klassik şair və bard kimi tərifə layiq görülmüşdür. Lakin bu şöhrətin arxasında o, həmişə sadə imicini qorumağa çalışmış, təriflərin, mübaliğəli fikirlərin adına yazılmasından ehtiyat edərək adliyinə təvazö pilləsində dayanmışdır.

¹ Пирсон Х. Вальтер Скотт. Перевод с английского, предисловие и комментарии В.Скороденко. Москва: Молодая гвардия, 1978, с.195

² Göstərilən ədəbiyyat, s.95

Onun sadəliyi, səmimiliyi hələ sağlığında yazdığı məktublarında da aydın ifadəsini tapmışdır. Valter Skottun gündəliyində qeyd olunan fikir və təəssüratları Robert Börns şəxsiyyəti, kimliyi haqqında çox şeyləri deyir.

11 dekabr 1826-cı il tarixli gündəliyində Valter Skott yazırdı: "...Rob Börns (Robert Börns), qoy sənin şöhrətinin ömrü uzun olsun və ruhun dünyanı gəzib dolaşsın! Hisslərimi sözlə ifadə etmək istəyəndə özümə lazım olan sözləri ya Şekspirdə (Uilyam Şekspirdə), ya da səndə tapıram..."

Əlbəttə, bu kimi misalları yazıya almaqda məqsədimiz, hər şeydən əvvəl, özünü təvazö və sadəlik taxtında görəndə şotland bardının elə sadə, səmimi nəğmələri, şeirləri kimi əsl imicinin yaradılmasında Valter Skottun da mühüm rolu olduğunu söyləməkdir.

Səadət Əliyeva

P.S. ...Börns gözəl natiq, maraqlı müsahib idi, bilikli və mədəni adamdı, ondan nə isə öyrənmək olardı.

Valter Skott,

1808-ci ildə Londonda nəşr olunmuş "Robert Börns" kitabına daxil edilən "Robert Börnsün əsasən məktubları, şeirləri və şotland nəğmələri barədə tənqidi qeydlərindən ibarət olan irsi" adlı məqalədən.

Aşağıda Valter Skottun iki kiçik məşhur şeirini təqdim etməyi məqsəduyğun hesab edirik. Əslində, Romantizmin epiloqu kimi səsləndirilən bu poetik epigramlar həm də Romantik hərəkatın ən şaqraq nəğmələri kimi dəyərləndirilir.

Walter Scott

(1771-1832)

To see a World in a Grain of Sand
And a Heaven in a Wild Flower:
Hold Infinity in the palm of your hand,
And Eternity in an hour

Seyr elə dünyanı, qum dənəsində,
Bir güldə göyləri görmək niyyəti.
Tutub sonsuzluğu ovcunda indi,
Saxla bir anlığa əbədiyyəti.

* * *

Sound, sound the clarion! Fill the fife!
To all the sensual world proclaim,
One crowded hour of glorious life
Is worth an age without a name.

Dilləndir şeypuru, çal sən fleytanı,
Ərz elə şəhvani küreyi-ərzə.
Şərəfli həyatın şanlı bir anı –
Dəyər bu dünyada adsız bir əsrə.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Börns ensiklopediyasından (“The Burns Encyclopedia”) seçdiyimiz “Ser Valter Skott” (“Sir Walter Scott, 1770-1832”) adlı essədə iki böyük şotland yazarının görüşü haqqında sadə və səmimi dildə yazılan esseni qısa ixtisarla diqqətə çatdırırıq:

Sir Walter Scott

The two writers met only once. The encounter occurred in 1786, in Adam Ferguson’s house, in the Sciennes district of Edinburgh. Scott wrote down the circumstances in a letter to Lockhart dated 10th April 1827. Lockhart duly quoted it in his *Life of Burns* (1828):

‘As for Burns, I may truly say, *Virigilium vidi tantum*. I was a lad of fifteen in 1786-7, when he came first to Edinburgh, but had sense and feeling enough to be much interested in his poetry, and would have given the world to know him; but I had very little acquaintance with any literary people, and still less with the gentry of the west country, the two sets that he most frequented. Mr Thomas Grierson was at that time a clerk of my father’s. He knew Burns, and promised to ask him to his lodgings to dinner, but had no opportunity to keep his word, otherwise I might have seen more of this distinguished man. As it was, I saw him one day at the late venerable Professor Fergusson’s, where there were several gentlemen of literary reputation, among whom I remember the celebrated Mr Dugald Stewart. Of course we youngsters sate silent, looked and listened. The only thing I remember which was remarkable in Burns’ manner, was the effect produced upon him by a print of Bunbury’s, representing a soldier lying dead in the snow, his dog sitting in misery on the one side, on the other his widow with a child in her arms. These lines were written beneath, –

*“Cold on Canadian hills, or Mindens’ plain,
Perhaps that parent wept her soldiers slain:
Bent o’er her babe, her eye dissolved in dew,
The big drops, mingling with the milk he drew,
Gave the sad presage of his future years,
The child of misery baptized in tears.”*

Burns seemed much affected by the print, or rather the ideas which it suggested to his mind. He actually shed tears. He asked whose the lines were, and it chanced that nobody but myself remembered that they occur in a half-forgotten poem of Langhorne’s, called by the uncompromising title of ‘The Justice Of The Piece’. I whispered my information to a friend present, who mentioned it to Burns, who rewarded me with a look and a word, which, though of mere civility, I then received and still recollect, with very great pleasure.

His person was strong and robust: his manners rustic, not clownish; a sort of dignified plainness and simplicity, which received part of its effect perhaps from one’s knowledge of his extraordinary talents. His features are represented in Mr Nasmyth’s picture, but to me it conveys the idea that they are diminished as if seen in perspective. I think his countenance was more massive than it looks in any of the portraits. I would have taken the poet, had I not known what he was, for a very sagacious country farmer of the old Scotch school – i.e. none of your modern agriculturists, who keep labourers for their drudgery, but the *douce gudeman* who held his own plough. There was a strong expression of sense and shrewdness in all his lineaments; the eye alone, I think, indicated, the poetical character and temperament. It was large, and of a dark cast, and glowed (I say literally *glowed*) when he spoke with feeling or interest. I never saw such another eye in a human

head, though I have seen the most distinguished men in my time. His conversation expressed perfect self-confidence, without the slightest presumption. Among the men who were the most learned of their country, he expressed himself with perfect firmness, but without the least intrusive forwardness; and when he differed in opinion, he did not hesitate to express it firmly, yet at the same time with modesty. I do not remember any part of his conversation distinctly enough to be quoted, nor did I ever see him again, except in the street, where he did not recognise me, as I could not expect he should. He was much caressed in Edinburgh, but (considering what literary emoluments have been since his day) the efforts for his relief were extremely trifling.

I remember on this occasion I mention, I thought Burns' acquaintance with English poetry was rather limited, and also, that having twenty times the abilities of Allan Ramsay and Ferguson, he talked of them with too much humility as his models; there was doubtless national predilection in his estimate.'

Finally, in the *Journal* entry for 11th December 1826, Scott burst out:

'Long life to thy fame and peace to thy soul, Rob Burns! When I want to express a sentiment which I feel strongly, I find the phrase in Shakespeare – or thee.'¹

* *Abridged*

¹ The Burns Encyclopedia. Scott, Sir Walter (1770-1832). [https:// search.yahoo.com/search?p=the+burns+encyclopedia+scott+sir+walter&fr=hp-avast&type=age511&fp=1&toggle=18&cop=mss&ei=UTF-8](https://search.yahoo.com/search?p=the+burns+encyclopedia+scott+sir+walter&fr=hp-avast&type=age511&fp=1&toggle=18&cop=mss&ei=UTF-8)

2.5. Robert Börns və Corc Qordon Bayron

Qərbi Avropada tarixi roman janrının banisi, şotland əsilli Valter Skott hər iki şairlə – Robert Börns və Corc Qordon Bayronla görüşmüş, onların yaradıcılığına yaxından bələd olmuşdur. O,

hər iki şairin yaradıcılığına dair müqayisə və ümumiləşdirmələr aparmış, bu mövzuya iki dəfə müraciət etmişdir. Valter Skott birincinin kəndli, ikincinin isə lord zümrəsindən olduğunu qeyd etsə də, onların hər ikisinin böyük şair olduğunu söyləmişdir.

Ədib 10 fevral 1826-cı il tarixli qeydində bu iki şair haqqında yazırdı:

“Bu, həmin adamdı [Bayron] – qeyri-adi, şıltaq, qəribə, masqaraçı və bütün bu kimi xüsusiyyətləri ilə yanaşı, o, dahi idi. Heç vaxt özünü yazmağa məcbur etməmiş, öz təbi ilə yazıb-yaratmışdır, ona görə də mən həmişə Börnslə Bayronu yalnız öz dövrünün deyil, eləcə də məndən əvvəlki yarım əsrin həqiqi poetik dahiləri hesab etmişəm. Əlbəttə, böyük istedadı olan çoxsaylı şairlərimiz var, lakin onlardan heç biri adlarını çəkdiyim şairlər kimi təbii suları tükənib-bitməyən və əbədi çeşmə deyildir”.¹

Corc Qordon Bayronla Robert Börnsün poetik dünyasına verilən qiymət, heç şübhəsiz ki, Valter Skottun hər iki şairin yaradıcılığına yaxından bələdliyindən xəbər verir. İkinci bir tərəfdən isə Corc Qordon Bayronun anasının şot-

¹ Low A. Donald. Byron and Burns. – Studies in Scottish Literature. Volume 27. Issue 1. Article 11. 1-1-1992. <http://scholarcommons.sc.edu/ssl/vol27/iss1/11>

land qızı, eləcə də şairin özünün “yarı şotland şairi” olduğunu nəzərə alsaq, onun əksər hallarda şotland şairləri sırasına daxil edilməsi təsadüfi deyildir.

* * *

P.S. Corc Qordon Bayron 5 oktyabr 1822-ci ildə “Don Juan” poemasının onuncu nəğməsini tamamlayaraq 29 avqust 1823-cü ildə çap etdirmişdir. Həmin nəğmənin bir yerində şair boya-başa çatdığı, ana babasının qayğısı ilə uşaqlığının ən xoş günlərini keçirdiyi Şotlandiya torpağı, Robert Börnsün “Auld Lang Syne” mahnısı haqqında yazırdı:

*But I am half a Scot by birth, and bred
A whole one, and my heart flies to my head, –
As ‘Auld Lang Syne’ brings Scotland one and all,
Scotch plaids, Scotch snoods,
the blue hills and the clear streams,
The Dee, the Don, Balgounie Brig’s black wall,
All my boyhood feelings, all my gentler dreams...*

Həmin misraların poetik tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Yox, yarı şotlandam, ana tərəfdən –
Bu yurdu sevmişəm mən sidq ürəkdən.
“Auld Lang Syne” könlümün nəgmə hörgüsü,
Sevinci az qala dünyanın oldu.
Diy çayı, Don çayı, Balqun körpüsü
Ötən günlərimin həyanı oldu.*

Beləliklə, həm ingilis, həm də şotland poeziyasında ilahi varlığın Corc Qordon Bayrona bəxş etdiyi qüdrətli şair imicində onun şotland xalqına, şotland bardı Robert Börnsə minnətdarlığının bir nümunəsinin də “Auld Lang Syne” nəğməsi olduğunu söyləmək mümkündür.

Saadət Əliyeva

2.6. Bayronun türk poemaları¹

1788-ci ilin yanvar ayının 22-də müflisləşmiş lord ailəsində (əslində onun əsl-nəcabətinin həm ingilis, həm də şotland kralları ilə bağlı olduğu göstərilir) anadan olan dünya şöhrətli romantik şair Corc Qordon Bayron (1788-1824) uşaqlığını Şotlandiyanın Aberdin şəhərində keçirmişdir. Məşhur “Don Juan” poemasında özünün “dünyaya gəlişi və təlim-tərbiyəsi ilə yarı şotland” olduğunu etiraf edən şair ölümünü Yunanıstan torpağında qarşılamaşdı. Son nəfəsində “Mən yatmağa gedirəm. Gecəniz xeyrə qalsın” deyib həmin gecə dünyasını dəyişmişdi.

Tanınmış dilçi və ədəbiyyatşünas alim, mərhum İsmixan Rəhimov, istedadlı şair-mütərcim, mərhum Ənvər Rza ötən əsrin 70-ci illərində ciddi elmi axtarışlarını məhz C.Q. Bayronun yaradıcılığında türk mövzusunun öyrənilməsinə həsr etmişdi. İlk baxışdan məşhur “Şərq (türk) poemaları”nın materialları ədəbiyyatımızda şairin ədəbi şöhrətinin daha geniş yayılmasına bir növ təkan vermişdir. İsmixan Rəhimovun ingilis dilindən etdiyi sətri tərcümə əsasında “Şərq poemaları”na daxil olan “Abidos gəlini” poemasını şair Bəxtiyar Vahabzadə, “Gavur”u şair Novruz Gəncəli, “Korinfin mühasirəsi”ni isə şair Aslan Aslanov tərcümə etmişdir. Azərbaycan türkcəsinə olunan poetik tərcümələr çoxsaylı oxucu rəğbətini qazanmışdı. Əslində bu tərcümələr Türkiyədən fərqli bir halda, Azərbaycanda Bayronun Türk dünyasına, onun mənəvi dəyərlərinə mahir bələdçi olduğunu təsdiq etdi. Onun “Abidos gəlini”ndə Azərbaycanın mütəfəkkir şairi Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasının təsiri olduğu danılmazdır. Böyük Azərbaycan alimi Əli Sultanlı, rus alimi Aleksey Veselovski və b. həmin poemanın poetik təsvirləri əsasında belə bir

¹ Şahin Xəlilli. Bayronun türk poemaları. – “Elm və həyat” jurn., №2, 2001, s.35-37

təsirin olduğunu xüsusilə qeyd etmişlər. 1813-cü ildə nəşr olunmuş “Abidos gəlini” poeması “Türk hekayəti” adlı kiçik sərlövhə ilə təqdim edilmişdir. Bu poemanın 1-ci nəğməsindəki aşağıdakı misralar Şərq-türk gözəlliyinin poetik ifadəsini incə məqamları ilə əks etdirir:

*Bu yerdə gözəl olur gündüz də, gecələr də,
Dəryanın suları da qırmızıdır bu yerdə
Bu yerin gözəlləri, incə olur gül kimi,
Saçları uzun olur zəmidə sünbül kimi.
Onların söz-söhbəti bülbüllərin səsidir,
Bura günəş ölkəsi, bura Şərq ölkəsidir.¹*

Bayronun “Abidos gəlini”ndə onun Şərq dünyasının mənəvi-ruhani dəyərlərinə nə qədər dərinlən bələd olduğunu aşağıdakı misraların fikir yükündə daha aydın hiss etmək mümkündür:

*Müsəlmanın üzü, bir qaydadır bu,
Bildirməz heç zaman öz duyduğunu.*

Yaxud yenə şairin Cəfərin dili ilə qələmə aldığı beytdə:

*Görməsin qızımı naməhrəm gözü,
Bu nöqsan gətirər mənim şanıma.*

Bayron eləcə də:

*Paşanın önündə Səlim baş əydi
İslam tayfasında qayda beləydi:
Müsəlmanlar üçün ata önündə
Əyləşmək, betərdir min pay ölümdən –*

deyə müsəlman Şərqinin adət və ənənələrinə bələdliyini obrazlı şəkildə ifadə etmişdir. O, bu məlumatı müəyyən ədəbi, yaxud tarixi mənbələrdən almış, xüsusilə Yaxın Şərq ölkələrində olduğu zaman şəxsi müşahidələrinə istinad etmişdir.

¹Tərcümə Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadəninidir – red.

Cəfərin dili ilə qızına xitabən söylədiyi fikrin dərin qatlarında Bayronun şərqşayağı təsviri də yaddaşlardan silinmir:

*Sən doğulan zaman, qızım, nə deyim,
O Məkkə evinə mənə verdim
Nəzir qədər nəzir verməmiş heç kəs...*

Bayron “Çayld Haroldun səyahətləri” poemasının 276 sayılı əlavəsində yazırdı: “...onların (türklərin – Ş.X.) kimliyi barəsində söz deməyə gəlincə, bunu əlavə edib söyləyə bilərik ki, onlar (türklər – Ş.X.) xəyanətkar deyillər, onlar (türklər – Ş.X.) qorxaq da deyillər, onlar (türklər – Ş.X.) kafirləri tonqala atıb yandırmırlar, onlar (türklər – Ş.X.) muzzdlu qatillər də deyillər, onların baş şəhərinə doğru irəliləyib hücum mövqeyində dayanan düşməni də yoxdur. Onlar (türklər – Ş.X.) ta əldən düşüb ölkəni idarə edənə qədər tacidarına sədaqət göstərir və öz Allahına qeydsiz-şərtsiz təzim edirlər. Əgər onları günü sabah Müqəddəs Sofiyadan (1382-ci ildə Osmanlı hökmranlığına keçən, XVI-XVIII əsrlərdə Balkan yarımadasında İstanbuldan sonra mühüm ticarət və mədəniyyət mərkəzinə çevrilən Bolqarıstanın indiki paytaxt şəhəri Sofiya nəzərdə tutulur – Ş.X.) qovub çıxartsalar, fransız, yaxud ruslar onların yerinə taxt-tac sahibi olsalar, Avropanın danışıqlar vasitəsi ilə bu şərəfə nail olması özü suallı məsələdir. Yəqin ki, İngiltərə məğlub olacaqdır”.

Əslində Bayronun Yunanıstanın azadlığı uğrunda mübarizəyə qoşulmaq fikri hələ onun Yaxın Şərqə səyahəti zamanı başlamışdır. 1823-cü ilin yayında şəxsi vəsaiti hesabına aldığı hərbi sursatla dolu “Gerkules” adlı gəmisi əvvəlcə Kefaloniya adasına yan almış, sonra yunan hökumətinin nümayəndələrinin səbirsizliklə gözlədiyi və qarşıladığı Mesolonqiona (Yunanıstanda şəhər) gəlmişdir.

Türklərə qarşı mübarizəyə qalxan, yunanların ən yaxın silahdaşına çevrilən Bayron günlərlə hərbi təlimatlarda olmuş, hərbi təşkilatçı və komandirlər arasında özünəməxsus üsyankarlığı ilə seçilmişdir. Amma çox tez bir zamanda bərk soyuqdəymədən 9 aprel 1824-cü ildə həyatla vidalaşan şairin aşağıdakı kəlmələri də qeydə alınmışdır: “Bədbəxt insanlar, bədbəxt Yunanıstan. Mən ona öz vaxtımı, varidatımı, sağlamlığımı verdim. İndi isə həyatımı verirəm. Mən daha neyləyə bilərdim?” Britaniya alimi Filip Mansel yazır: “O (Bayron), bir sıra xarici yunansevərlər kimi 1821-ci ildə Yunan üsyanı başlayanda bu üsyana qoşulmadı. Yalnız iki il sonra – 1823-cü ilin may ayında öz təşəbbüsü ilə deyil, Genuyada (Şimali İtaliyada şəhər) onunla görüşə gələn London Yunan Komitəsinin üzvlərinin xahiş və yalvarışlarına çarəsiz təslim oldu. ...Beləliklə, o, axır ki, London Yunan Komitəsinin coşqun və şövqlü direktorunun özünün çoxdan bəri sevdiyi Yunanıstanın azad edilməsində baş rolunu aparmaq təklifi ilə razılaşdı”.

Bayronun ürəyində gəzdirdiyi Türk sevgisi bu təsadüfi görüşün qurbanı oldu. Onun həyatında və yaradıcılığında qeyri-adi gözəlliyin, türk həyatının və mübarizəsinin puça dönməsi türkün ürəyində bir istehza, bir nisgil yaratdı.

Filip Manselin aşağıdakı mühakiməsinə diqqət yetirək: “Bayron nəhayət, bu ara türklərlə döyüşən Yunanıstan ölkəsinə 5 yanvar 1824-cü il tarixində gəlib çatdı. O, burada Xədicə adında bir türk qızını övladlığa götürdü. Həmin qız 1821-ci ildə türklərin soyqırımını zamanı yetim qalmışdı. O, qətlə yetirilmiş neçə-neçə türkün dul arvadlarına himayədarlıq etməyə çalışmışdı. Belə bir fikir yürütmək olar ki, əgər türk, yaxud alban xalqı Bizans imperiyasının böyük məhrumiyyətlərə dözüb yerdə sağ qalanları tərəfindən zülmə, əsarətə məhkum olsaydı, o eyni dərəcədə və eyni yolla onların azadlığı uğrunda mübarizəsinə qalxardı. Onda

biz Yunanıstandan çox Türkiyənin sahillərində Bayron bəyin faciəvi ölümünə ucaldılmış abidəsinə heyran qala bilərdik”.

Bir məsələni də qeyd etmək ki, “...dünyanın mürtəcə qüvvələri Bayronun öz sağlığında olduğu kimi, şairin parlaq xatirəsinə düşməncəsinə münasibət bəsləyirlər” yazan böyük dilçi və ədəbiyyatşünas alimimiz İsmixan Rəhimov inqilabçı sovet ideologiyasından ehtiyat etməsə də, romantik şairin türk dünyasına olan sevgisinə, nifrətinə də yaxşı bələd idi. O, sadəcə olaraq Bayron şeirinin, poemalarının cazibəsindən çıxıb nədənsə onun türk dünyasına düşmənin mövqeyini açıb-ağartmamışdı. Bu haqda söhbət açmağa, Bayronun bir şair kimi böyüklüyünü də, dahiliyini də etiraf etmə-ədə onun sonralar türk dünyasına olan qərəzli münasibətini, kin-küdurətini də xatırlatmağa dəyər.

Hələ 1812-ci ilin əvvəllərində “Çayld Haroldun səyahətləri” adlı məşhur poemasının ilk iki mahnısının nəşr olunduğu vaxtlarda “oyandım və mənə əyan oldu ki, məşhuram” söyləyən Bayron dünya ədəbiyyatında adını əbədi həkk etmək məramına çatdı. O, Şərqi dünyasına həsr etdiyi poemalarına görə “Gavurun və Korsarın nəğməkarı” kimi Rusiya ədəbi mühitində şöhrətin sahibi oldu. Böyük alman şairi Höte isə Bayron haqqında yazırdı: “İngilislər Bayron haqqında nə istəsələr fikirləşə bilərlər, bununla belə, onlar ikinci belə bir şairi dünyaya gətirməmişlər”.

Bayronun türk dünyasına olan həm dost, həm də düşmən mövqeyini görmək o qədər də çətin deyildir. Onun türkün düşməninə çevrilməsini türk şairi Yahya Kamalın (1884-1958) “Qəlbimdə vardı Bayronu bədbəxt edən məlal” misrası türk sevgisinin kin, nifrət, intiqamla əvəzlənməsini bir daha asiyan edir.

Şahin Xəlilli

2.7. Corc Qordon Bayronun şeirləri

George Gordon Byron

(1788-1824)

Maid of Athens

Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.

Maid of Athens, ere we part,
Give, oh give me back my heart!
Or, since that has left my breast,
Keep it now, and take the rest!
Hear my vow before I go,
Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.

By those tresses unconfined,
Wooed by each Ægean wind;
By those lids whose jetty fringe
Kiss thy soft cheeks' blooming tinge;
By those wild eyes like the roe,
Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.

By that lip I long to taste;
By that zone-encircled waist;
By all the token-flowers that tell
What words can never speak so well;
By love's alternate joy and woe,
Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.

Maid of Athens! I am gone:
Think of me, sweet! when alone.
Though I fly to Istambol,
Athens holds my heart and soul:
Can I cease to love thee? No!
Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ.

Athens, 1810.

Afinalı qız

Gülüm, səni sevirəm!

Afinalı gözəl qız,
Gedirəm belə vaxtsız.
Ürəyini ver barı,
Unudum qəm-qübarı.
Nəyə desən and verim:
Gülüm, səni sevirəm!

Egey yeli oynadar,
Saçlarını gözəl yar.
Çəksən də üzə örpək,
Xəfifcə səni öpər.
Olmaya müqəssirəm:
Gülüm, səni sevirəm!

Bal kimidir dodağın,
Sinən – könül otağın.
Güllər kimi gizlicə,
Danışaq sözsüz gecə.
Eşqə dönsün səhərim:
Gülüm, səni sevirəm!

Afinalı gözəl qız,
Yada sal məni yalqız.
Gedirəm İstanbula,
Ürəyim dözmür buna.
Düşmüşəm mən sehirə:
Gülüm, səni sevirəm!*

* Bu şeirin qısa tarixçəsinə diqqət yetirdikdə məlum olur ki, Corc Qordon Bayron 1809-cu ildə az müddətdə və 1810-cu ilin fevralında Tarsia Makri adlı bir yunanın evində qalarkən onun 12 yaşlı Tereza Makri isminə qızına vurulmuş və bu şeirini də İstanbula yola düşərkən ona həsr etmişdir. 17 iyul 1810-cu il tarixində Türkiyədən geri dönərkən yenə Makrilər ailəsinin on gün qonağı olmuşdur. Hətta həmin vaxt Bayron sevdiyi Terezanı almaq üçün 500 funt sterling təklif etsə də, ailə buna razılıq verməmişdir. Sonralar Bayron bir daha Tereza ilə rastlaşmamışdır.

To Thomas Moore

What are you doing now,
    Oh Thomas Moore?
What are you doing now,
    Oh Thomas Moore?
Sighing or suing now,
Rhyming or wooing now,
Billing or cooing now,
    Which, Thomas Moore?

But the Carnival's coming,
    Oh Thomas Moore!
The Carnival's coming,
    Oh Thomas Moore!
Masking and humming,
Fifing and drumming,
Guitarring and strumming,
Oh Thomas Moore!

December 24, 1816.

Tomas Mur

Bir bəri çıx,
    Ay Tomas Mur.*
Nə var, nə yox,
    Ay Tomas Mur?!
Bu nə əhdı,
Bu nə ufdı?
Ürəyindən
Nələr qopdu,
    Ay Tomas Mur?!

* Tomas Mur (1779-1852) İrland şairi, Bayronun dostu

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Karnavaldır,
Ay Tomas Mur.
Badə qaldır,
Ay Tomas Mur.
Maska geyək,
Deyək, gülək,
Bu haldır,
Ay Tomas Mur...

Endorsement to the Deed of Separation

In the April of 1816

A year ago, you swore, fond she!
“To love, to honour”, and so forth:
Such was the vow you pledged to me,
And here’s exactly what ‘tis worth.

1816

Boşanma kağızının arxasında

Aprel 1816-cı il

Bir il öncə and içirdin,
“Eşq, sədaqət” deyə-deyə.
Nə tez məni sən itirdin,
Sevgin döndü bir qəpiyə.

On my Thirty – Third Birthday

January 22, 1821

Through life's dull road, so dim and dirty,
I have dragg'd to three and thirty.
What have these years left to me?
Nothing – except thirty-three.

Doğum günümün otuz üçüncü ilinə

22 yanvar 1821-ci il

Əzablı yol keçə-keçə,
Axır çatdım otuz üçə.
Ömrüm keçdi gör bir necə,
Otuz üç il döndü heçə.¹

*İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli*

¹ "Ədəbiyyat qəzeti", 1999, 8 oktyabr

2.8. Uilyam Həzlitt və Robert Börns

Uilyam Həzlitt (William Hazlitt, 1778-1830) Britaniya ədəbiyyatı tarixində ingilis esseisti, dram və ədəbiyyat tənqidçisi, rəssam və filosofu kimi tanınır. Dövrünün ilk müasir adamı kimi dəyərləndirilən Uilyam Həzlitt Britaniyada Romantizm hərəkatının başlanğıcından onun ön cərgəsində dayanmış, yaşadığı mühitin insanları, mədəniyyət və ədəbiyyatı, bütövlükdə isə dünyanın problemləri ilə bağlı sualların fəlsəfi cavabının axtarışında maraqlı və duyumlu düşüncələrinin məcmusunu yaratmışdır.

Uilyam Həzlittin əsərləri Romantik ədəbiyyatın “ön cərgəsi”ndə dayanmışdır. Lakin onun ədəbi-fəlsəfi görüşlərini təcəssüm etdirən kitabları müasir dövrdə ya az oxunur, ya da demək olar ki, nəşirlərin diqqətindən kənar qalmışdır.

Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” (“Lectures on the English Poets”) adlı toplusunun VII mühazirəsi “Börns və köhnə ingilis balladaları barədə” (“On Burns, and the Old English Ballads”) adı ilə təqdim edilmişdir. Həmin mühazirənin bir yerində oxuyuruq:

“–Şekspir kiməsə söyləyir ki, “o, pendirin üzü verilən şam yeməyindən çıxmış adama oxşayır”. Şair Börns isə beləsindən olmamışdır. O, güclü zəkası və güclü bədəni ilə seçilən gənc idi. Onun sinəsində ət-qanla yoğrulmuş, döyünən ürəyi var idi – ürəyinin döyüntüsünü uzaqdan belə eşitmək olurdu. Kimsə nəql edirdi ki, onunla əl ilə görüşəndə, əlləri az qala adamın əlinin içini yandırır. Həqiqətən də, allahlar ona şairlik istedadı vermişlər; lakin

təbiət birinci ona əl bəxşiş etmişdir. Börns özünün dahilik vüsətində Şekspir kimi olmamışdır, lakin bununla belə onun Şekspirə xas nəsə eyni comərdlik, açıqürəklilik və səmimiyyətdən yoğrulmuş xarakteri vardı”.¹

Uilyam Həzlittin Robert Börns haqqında həyati və fəlsəfi düşüncələri heç şübhəsiz ki, yaşadığı dövrün düşüncə tarixində iz salmış şotland bardı haqqında həm müasirlərinin, həm də kitablarda tarixləşmiş klassik yazarların mühakimələri fonunda qələmə alınmışdır. Bu isə, hər şeydən əvvəl, Uilyam Həzlittin mühazirələr kitabında dolğun ifadəsini tapmışdır.

Aşağıda tənqidçi və mədəniyyətşünas alim Rasim Nəbioğlunun Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” kitabına yazdığı essesini təqdim edirik.

¹ Lectures on the English Poets, by William Hazlitt. Lecture VII. On Burns, and the Old English Ballads. https://ebooks.adelaide.edu.au/h/hazlitt/william/lectures-on-the-English-poets/chapter_7.html

2.9. Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” kitabı haqqında esse

Yazıçı və ədəbiyyatşünas Uilyam Həzlitt “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” ədəbi-tarixi və analitik-tənqidi kitabında ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən bəhs etmişdir.

Müəllifin yüksək təhlil mədəniyyəti səviyyəsində kitabı diqqətəlayiq ədəbiyyatşünaslıq əsərinə çevrilmişdir. U.Həzlitt keçmiş dövrdən başlayaraq onun müasir günlərinə qədər yaşayıb fəaliyyət göstərmiş şairlərin poetik dünyasını elmi-tənqidi və nəzəri-estetik təhlilə cəlb etmişdir.

U.Həzlitt “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” kitabını 1818-ci ildə nəşr etdirmişdir. Bizim revyu-icmal kitabın 1908-ci il London nəşrinə¹ əsasən hazırlanmışdır. Bu 327 səhifəlik kitab səkkiz əsas və dörd əlavə mühazirədən – fəsillərdən ibarətdir. Kitabın müəllifi öz fikirlərini və nəzəri mülahizələrini başlıca olaraq ayrı-ayrı ədəbi portret – oçerklər üzərində qurmuşdur.

Birinci mühazirə (fəsil) tamamilə poeziya haqqında düşüncələrdən ibarət olub belə adlanır: “Ümumiyyətlə poeziya haqqında”. U.Həzlitt yazır: “Poeziyaya mənim verəcəyim ən yaxşı tərif budur: poeziya hər hansı bir obyekt və ya hadisə haqqında canlı həyəcanlanmaya və təxəyyülün, ehtirasın qeyri-ixtiyari hərəkətinə əsaslanan təbii təəssüratdır ki, o da qəlbədən süzülərək müəyyən səda, səs şəklində ifadə edilir”. Müəllif əvvəlcədən xəbərdarlıq edir ki, “mən, ilk növbədə, poeziyanın mövzusu və məzmunu üzərində dayanacağıam, sonra isə poeziyanı həyata gətirən ifadə vasitələrindən danışacağam, ləp axırda onun səsin

¹ William Hazlitt (1788-1830). Lectures on the English Poets. London, 1908, 327 p.

harmoniyası ilə əlaqəsindən bəhs edəcəyəm”. Uilyam Həzlitt poeziyaya yeni təriflər verərək yazır ki, poeziya təxəyyülün və ehtirasın dilidir. O, nədən söz açırsa-açsın, dərhal insanın ruhuna ya zövq verir, ya da ki, kədər. Poeziya ürəyin təbiət ilə və öz-özü ilə danışa biləcəyi universal bir dildir. Kim poeziyanı sevmirsə, o, nə özünə, nə də başqa bir şeyə ehtiramla yanaşa bilməz. Bir çox adamlar belə güman edir ki, poeziya yalnız şeir çap edilmiş kitablarda olur, ancaq əslində harada ki, gözəlliyin nəfəsi var, harada ki, dənizin dalğalarında, qönçənin açılmasında təzahür edən güc və enerjinin hərəkəti mövcuddur, həmin yerin öz bətinə poeziya da vardır. U.Həzlitt poeziyadan böyük ehtirasla, yüksək pafosla danışaraq yazır: “Qorxu poeziyadır, ümid poeziyadır, qəzəb, qısqanclıq, vicdan əzabı, heyrət, təəccüb, təəssüf, məyusluq, dəlilik – bütün bunların hamısı poeziyadır. Poeziya bizim daxilimizdə elə bir zərrəcikdir ki, bizim bütün varlığımızı daim qanadlandırır, incələşdirir, təmizləyir və ülviliyə qaldırır”. Müəllif belə bir fikri təkidlə təkrar edir ki, poeziya təbiəti təqliddir, çünki təxəyyül və ehtiraslar insan təbiətinin bir hissəsidir. O, poeziyada təsəvvür və duyğunun doğurduğu coşqunluğu görür. U.Həzlitt əsl poeziya nümunəsi olaraq Şekspir faciələrini göstərir: bu sənət inciləri ən gizli duyğularımızı tüğyana gətirir, təxəyyülün bütün mövcud formalarını qəlbən ən dərin telləri ilə bir-birinə bağlayaraq özünü şər ruhdan təmizləyir və daxilimizdəki insani qüvvəni oyadır. O, sözünə davam edərək yazır ki, poeziya obrazla sözün duyğularımıza təsir edən ən kamil vəhdətidir. Müəllif belə bir fikri xüsusilə vurğulayır ki, “poeziya nə elm, nə də fəlsəfə olmasa da, bəşər tarixinin bir hissəsidir”.

U.Həzlitt poeziyanın başqa incəsənət növlərindən fərqli və məxsusi olan yerini göstərir, onu rəssamlıq, heykəltəraşlıq və musiqi ilə müqayisə edir. Sonra o, poeziya ilə nəsr

arasında mövcud olan oxşar və fərqli xüsusiyyətlər haqqında danışır, poeziya ilə ritorikanı (bəlağət elmini) müqayisə edir. “Mühazirələr”in müəllifi öz fikirlərinə illüstrasiya olaraq daha çox Homer, Dante, Şekspir yaradıcılığından nümunələr gətirməklə, poeziyanın məzmun və mahiyyətini həmin misallar əsasında açmağa çalışır.

U.Həzlit dini kitablar külliyyatı olan Bibliyanın üzərində xüsusilə dayanır. Onun fikrincə, Bibliyanın poeziyası təxəyyül və inama əsaslanır. Bibliya mücərrəd və ümumi mahiyyət kəsb etməklə, formanın poeziyası kimi deyil, gücün, hakim qüvvənin poeziyası kimi meydana çıxır. O, bir ovuc kütlənin deyil, ölçüyəgəlməz sonsuzluğun kitabıdır. Bibliya çox şeydən yox, vahid bir varlıqdan bəhs edir ki, bu da Allahdır. U.Həzlitt Danteni müasir poeziyanın atası hesab edərək yazır ki, onun yaradıcılığı Qotik zülm və barbarlıqdan irəliyə doğru atılmış ilk böyük addımdır. “İlahi komediya”nın hər bir səhifəsində uzun əsrlər köləlik zəncirlərində saxlanmış bəşər fikrinin azadlıq mübarizəsi duyulur.

İkinci mühazirə Çoser və Spenser yaradıcılığına həsr edilmişdir. Müəllif qeyd edir ki, hər iki şair İtaliyanın erkən dövr şairlərinə çox borcludur və müəyyən dərəcədə onlarla bir məktəb təşkil edir.

İngilis poeziyasının atası hesab edilən Cefri Çoser III Eduardın hakimiyyəti dövründə, 1326-cı ildə Londonda anadan olmuşdur və 1400-cü ildə vəfat etmişdir. O, Universitet təhsili alaraq gənc yaşlarında İtaliyaya səyahətə çıxmış və böyük italyan sənətkarları Dantenin, Petrarkanın və Bokkaççonun yüksək səviyyəli qələm məhsulları ilə yaxından tanış olmuşdu. Sonra U.Həzlitt Çoserin yaradıcılığına xas olan ideya-estetik xüsusiyyətlərdən bəhs edir. O göstərir ki, Çoser bütün böyük şairlər arasında ən çox praktik olanıdır. Çoserin poeziyası tarix kimi oxunur.

Burada hər bir şey, hər bir detal dəqiq və həyatidir. Böyük ingilis şairinin əsərlərində gözəllik və pafos müəllifin xüsusi səylə yaranmır, onlar fabulanın zəruri toxuması kimi təzahür edir. “Mühazirələr” müəllifi, Çoserin əsas sənətkarlıq qüsurundan danışıaraq yazır ki, o, çox vaxt ədəbi materialları uzun-uzadı, maraqsız şəkildə nəql edir və bəzən özünəməxsus dəqiqliyə əməl etməyərək əsas məqsəddən uzaqlaşır. Bununla belə, Çoserin hekayələri bir-birilə sıx bağlı olan süjet xətləri əsasında qurulur və sonra vahid bir məcraya gətirilir. O, hər bir həqiqətdə zəriflik və gözəllik tapmaq üçün mübarizə aparır. Şairin metaforları bəzək üçün deyil, istifadə üçündür ki, təsvir obyektinə xidmət etsin. Həzlitt görkəmli ədibin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs edərək söyləyir ki, Çoser oxucu qəlbinə hökm etməyə çalışmır. Çoser poeziyasının oxucuları onun təsvir etdiyi şəxsləri öz yaxın adamları kimi duyur və görürlər. Böyük şairin yaradıcılığı tam açılmış çiçəkdən daha çox, torpaqda zoğ atan kökə bənzəyir. Obrazlı təsvir və dramatism onun əsərlərində elə vəhdət təşkil edir ki, bunları bir-biridən ayırmaq olmur; personajların xarici görünüşləri onların xarakterini, daxili aləmini tamamilə açmağa bilir. “Kənterberi hekayələri”, “Cəngavər”, “Oksford alimi” və başqaları buna gözəl nümunədir. Natural səhnələrin təsvirində Çoser yüksək sənətkarlıq göstərir. “Çiçək və yarpaq” əsərində bunu xüsusilə görmək olar. “Xoruz və tülkü” hekayəsi də xarakterlərin canlı təqdimi ilə güclü təsir bağışlayır.

U.Həzlitt, Çoser yaradıcılığını yekunlaşdırandan sonra Spenser poeziyasından bəhs edir. O, Spenserin həyatı haqqında qısa məlumat verməklə kifayətlənir və şairin sənət dünyası ilə oxucunu yaxından tanış etməyə çalışır. Müəllif göstərir ki, Spenserin poetik istedadı Çoserdə olduğu qədər güclü deyildir, bununla belə, onun əsərlərində orijinallıq, zənginlik və alleqorik personajların əlvanlığı da

yox deyildir. O, belə bir cəhətə diqqəti cəlb edir ki, Spenserin poeziyası həyatidir, realdır. Şairin əsərlərində sevimli ana təbiət bütün gözəlliyi ilə əks olunur, şır-şır axan bulaqlar, yaşıl təpələr, mənzərəli dərələr burada bol-bol görünür. Spenser təbiəti bizim gördüyümüz kimi deyil, görmək arzusunda olduğumuz kimi təsvir edir. O, mücərrədlikləri konkret lövhə kimi verməyi bacarır. “Həqiqətə yox, gözəlliyə məhəbbət – şairin əsas yaradıcılıq prinsipidir. “Sehrlı kraliça” əsəri buna yaxşı misaldır. Bu əsərdəki təsvirləri oxuduqca, istər-istəməz Rubensin alleqorik tablolarını xatırlayırsan. Spenser bizi nə güldürür, nə də ağladır. Onun əsərində yeganə süjet alleqorik oyundur. Spenserin dili dolğun, zəngin və axıcıdır. Düzdür, Çoserlə müqayisədə onun dili təmiz deyil və şair müxtəlif qədim dillərdən, habelə Avropa dillərindən sözlər alıb işlədir. Lakin Spenserin şeiriyəti çox rəvan və musiqilidir. Spenser qəlbimizdəki arzuların şairidir. O, bu arzular üçün yalnız müvafiq dil yaratmaqla qalmamış, həm də həmin arzuları musiqiyə çevirmişdir”.

Növbəti – üçüncü mühazirədə o, Şekspir və Milton yaradıcılığından bəhs edir. U.Həzlitt belə bir fikir söyləyir ki, Şekspir – Çoser, Spenser və Miltonla birlikdə ingilis poeziyasının dörd ən böyük şairindən biridir. Onlarla müqayisə edilə biləcək başqa bir şair yoxdur. Bu dörd şairi bir-biri ilə müqayisə etdikdə, müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, Çoser real həyat şairidir, Spenser romantikdir, Şekspir sözün geniş mənasında təbiət, Milton isə əxlaq şairidir. Çoser şeyləri daha çox mövcud olduğu kimi, Spenser bizim arzuladığımız, Şekspir ola biləcək, Milton isə olmalı vəziyyətində təsvir edir. “Mühazirələr” müəllifi Şekspiri qeyri dramaturqlardan yalnız hazırcavablığına görə fərqləndirən ədəbiyyatşünaslara etiraz edərək yazır: “Belə çıxır ki, həmin dramaturqlar hazırcavablıqdan başqa bütün

keyfiyyətlərə yiyələniblər: birində hisslər zəngindir, o birində isə fantaziya, digərində xarakterə yaxından nüfuz edilib, başqa birisində ehtiraslar dərindir, bir başqasında isə dil güclüdür. Bu hökm düz deyildir. Bu, həqiqətən, belə olsaydı da, yenə hökm inandırıcı şəkildə əsaslandırılmalıdır”. U.Həzlitt Şekspirin ən ümdə keyfiyyətini onda görür ki, bu düha öz əsərlərindəki bütün böyük insanların dühasını özündə cəmləşdirə bilmişdir. “Şekspir ruhunun başlıca xüsusiyyəti onun başqa insanlar üçün doğma və yaxın olmasındadır. Şekspir bəşəri fikrin və mənəvi aləmin ən ümumi ifadəçisi kimi çıxış edir. O, eyni vaxtda həm özüdür, həm də milyonlarla başqa insanı təmsil edir. Böyük dramaturq həm keçmiş əsrlərdə, həm də hal-hazırda yaşayan insanların ruhunu özündə əks etdirən bir şəxsiyyət idi. Onun dühası eyni dərəcədə şər və xeyiri, müdrik və dəli insanı, hökmdar və dilənçini sənət işığına gətirirdi. Şekspirin pyesləri yalnız insan ehtiraslarının təsviri olmaqla qalmır, həm də onların birbaşa ifadəsini verir. Pyeslərdəki xarakterlər ətə-qana dolmuş canlı varlıq təsiri bağışlayır. Dahi sənətkarın əsərlərində hər bir predmetin, hadisənin öz mövcudluğu, öz yeri və öz həyat tarixçəsi vardır”. Sonra U.Həzlitt Şekspir dramalarına hakim olan ehtirasdan bəhs edərək göstərir ki, hər bir obraz, hər bir xarakter öz fərdi – psixi keyfiyyətlərinə müvafiq ehtiraslara malikdir. O, “Hamlet”, “Otello”, “Kral Lir”, “Maqbet” faciələrini təhlilə cəlb edir. “Mühazirələr” müəllifi Şekspir yaradıcılığını səciyyələndirərək yazır: “Onun dühası həm komediyada, həm də faciədə özünü büruzə verir, ancaq sənətkarın faciələri komediyalarından yaxşıdır, çünki ümumiyyətlə, faciə komediyadan yaxşıdır”.

U.Həzlitt Şekspir pyeslərindəki qadın obrazlarının təhlilini verir və bir sıra tənqidçilərin əksinə olaraq onları “dünyada misli görünməyən qadın xarakterləri” hesab edir.

Sonra o, Şekspirin ecazkar dilindən danışıaraq xüsusi vurğu ilə qeyd edir ki, bu dil heroqlifik dildir və sözlər onun əmri ilə görümlü, canlı obrazlara çevrilir.

U.Həzlitt Milton yaradıcılığına keçməmişdən əvvəl, bir sıra elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr apararaq yazır ki, müasir şeir məktəblərinin əsas nöqsanı odur ki, onlar poeziyanı natural hissiyyatın təsviri dərəcəsinə endirir, ən pisi isə həmin təsviri ali və bəşəri ehtiraslardan məhrum edir. Onun fikrincə, Milton və Şekspir poeziyanı belə başa düşmürdülər, onlar təbiətdə mövcud olan və insan həyatına təsir göstərə bilən obyektlərlə müqayisədə bəşər zəkasının özündə ehtiva etdiyi qüdrətə pərəstiş edirdilər.

Milton poeziyasından bəhs edən U.Həzlitt belə bir cəhətə xüsusilə diqqət yetirir ki, Miltonun yaradıcılığında açıq-aydın nəzərə çarpan mövhumat və fanatizm vardır. Onun əsərləri taleyin himni kimi səslənir. “Milton şeyləri və hadisələri olduğundan daha nəcib və gözəl görürdü. O, təklidə, öz fikirləri ilə yalnız qalaraq yaşayırdı ki, diqqətini heç nə yayındırmasın, məqsəd təmizliyini heç nə ləkələməsin. Milton təsadüfi impulslarla yazmır, öz gücünü sərt imtahana çəkəndən sonra, imkanı daxilində görə biləcəyi bütün işləri yerinə yetirmək qərarı ilə qələmə əl atırdı. O, çox zəhmət çəkir və demək olar ki, həmişə uğur qazanırdı. Şair söylə can atırdı ki, dünyanın gözəl şeylərindən danışsın və danışa da bilirdi. Miltonun əsərlərini oxuyarkən biz özümüzü qüdrətli bir intellektin təsiri altında hiss edirik. Onun təxəyyülü təbii bir qüvvəyə malikdir və burada hər söz bədii lövhə timsalındadır”. U.Həzlitt ingilis şairini Dante ilə müqayisə edir. O, Miltonun “İtirilmiş cənnət” və “Mübariz Samson” əsərləri üzərində xüsusi olaraq dayanır və həmin əsərlərin ideya-bədii keyfiyyətlərindən danışdıqca fikirlərini əyani misallarla əsaslandırır.

U.Həzlitt Drayden və Poup haqqında (dördüncü) mü-hazirəyə belə nöqteyi-nəzərlə başlayır ki, onlar poeziyada təbii üslubun nümayəndələri Çoser, Spenser, Şekspir və Miltondan fərqli olaraq, süni üslubun böyük sənətkarlarıdır. Müəllif Poupun böyük şair olduğunu şübhə altına alan tən-qidçilərlə mübahisə edərək yazır: “O, zərif qabiliyyətlərə və incə zövqə malik idi. Madam ki, Poup öz ideyalarını ifadə etmək üçün şeiri seçib, deməli, o, ümumiyyətlə şair, özü də yaxşı bir şair hesab edilməlidir”. Poup iti zəkası olan, tənqidi təfəkkürə malik şəxsiyyət idi. Təbiətin gözəl-lik və gücünü təxəyyülün gözəllik və gücünə çevirən Homer və Şekspir kimi şairlərdən fərqli olaraq Poup təbiəti incəsənət libasına bürünmüş şəkildə görürdü və başqa-larının hissləri haqqında öz hisslərindən çıxış etməklə mühakimə yürüdürdü. Poup sevdiyi və ya nifrət etdiyi hər bir şey haqqında dəqiq biliyə malik idi. O, cilalanmış mə-həbbət şairi idi. Şair obyektlərin xarici təsvirində də, ehti-rasların təqdimində də süni üsluba üstünlük verirdi və onları zərif tül pərdə arxasında göstərirdi. O, dünyaya sanki mik-rooskop altında baxırdı və burada şeylər özlərinin əhə-miyyətsiz cizgiləri və güclə seviləcək kölgəlikləri ilə görünürdü. U.Həzlittin fikrincə, Poupun məktubları və nəsr əsərləri, şairin reputasiyasına nə bir şey əlavə edir, nə də onun şöhrətinə xələl gətirir. Müəllif Poupun “Tənqid haqqında təcrübələr”, “Saçın oğurlanması”, “İnsan haq-qında təcrübə”, “Dunsiada” əsərlərini təhlil edir, onlardan nümunələr verir.

U.Həzlitt Draydeni yaxşı nasir hesab edir və göstərir ki, o, aydın təfəkkürlü şəxs idi. Drayden Poupdan daha güclü ruha malik idi. Onun pyesləri təxəyyülün gücü ilə deyil, ri-torik dialoqlar və məlum şeylərin təsviri əsasında yazılmışdır. Hər halda Drayden bizim ədəbiyyat tarixində dərin iz salmışdır. U.Həzlitt şairin “Xallı maral və panter”,

“Gizli məhəbbət”, “Don Sebastyan” və s. əsərlərini ciddi şəkildə təhlil edir.

U.Həzlitt Tomson (James Thomson, 1700-1748) və Kuper (William Cowper, 1731-1800) poeziyasından danışarkən yenə elmi polemikaya girir və öz nöqtəy-nəzərini, tənqidi mülahizələrini tutarlı arqumentlərlə əsaslandırır. Tomsonun “İlin fəsilləri” poeması təbiətə məhəbbət ruhunda yazılmışdır. “Onun mənəvi aləmində təbiəti duymaq, fəsillərin dəyişkənliyinə reaksiya vermək fitrətən yaşayır. Tomson ingilis poeziyasında təsvirçi şairlərin ən yaxşısıdır. O, təxəyyülündə əks-səda yaradan və canlı təəssüratlar kimi meydana çıxan təsvirlərin ustasıdır. Şairin təqdim və tərənnümündə təbiət böyüyən, artan, inkişaf edən varlıq kimi həmişə təzə və zəngindir”.

Tomsondan uzaq bir zaman məsafəsində yaşayıb yaradan Kuper özünün bəzi üstün cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. Hər şeydən əvvəl, onun üslubu sadəliyi ilə seçilir. “Tapşırıq” əsərindəki nöqsanlar “İlin fəsilləri” poemasında olduğundan azdır. Sadəlik və ana vətənə məhəbbət Kuper yaradıcılığında əsas ideya-bədii məziyyətdir. Bəzən şair təbiət təsvirinə də müraciət edir, ancaq onun təbiətdən yazması əlcəklə salam vermək kimi bir şeydir. Kuperin satirası yüksək bədii keyfiyyətləri ilə fərqlənir.

Növbəti mühazirələr Svift, Punq, Qrey, Kollinz və b. şairlərin yaradıcılığına həsr edilib. U.Həzlitt Robert Börns və qədim ingilis balladaları haqqında xüsusi olaraq söz açır. O, Robert Börns poeziyasını haqsız hücumlardan müdafiə edərək yazır ki, “İki it” əsərinin əsas ideyası yüksək və rəzil həyat tərzinin qarşılaşdırılmasında açılır. “Məhəbbət”, “Qəlbim dağlardadır”, “Yuxu”, “Zənci qulun nəğməsi” və s. sənət əsərləri Britaniya poeziyasının incilərindəndir.

U.Həzlitt öz dövrünün yazıb-yaradan şairlərinə də kitabında müəyyən yer ayırmışdır: şair xanımlardan missis

Barbold, miss Beyli, kişilərdən mister Rocers, mister Kempel və b. belələrindəndir. Müəllif öz müasirlərindən iki nəfəri xüsusi olaraq qeyd edir: Uordsvort və Bayron. O, Uordsvortun “Səyahət” poeməsindəki hissiyyat dərinliyini, intellekt gücünü, mövqe aydınlığını, parlaq obrazlılığı açıb göstərir. Müəllifin fikrincə, bu poema romantik-fəlsəfi lirikanın gözəl nümunəsidir.

U.Həzlitt Bayronu tənqid edir və göstərir ki, onun poeziyası xəstə əhval-ruhiyyəli, bədbindir. Lord Bayronun “Gavur”, “Korsar”, “Çayld Harold” əsərləri eyni bir şəxsdən danışır və əslində bu qəhrəmanlar şairin özünə daha çox oxşayırlar. “Mühazirələr” müəllifi Bonapartdan çox yazmağı da Bayrona nöqsan tutur.

U.Həzlitt həmçinin Mor, Valter Skott, Kolric və b. şairlər haqqında da özünün müəyyən fikirlərini söyləyir və bununla da “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” əsərini tamamlayır.

Nəticə: Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” kitabı ingilis poeziyasının böyük bir dövrü haqqında yığcam ədəbi-tarixi məlumat verir. Kitab istər poetik fakt bolluğu, istərsə də nəzəri-estetik səviyyəsi ilə diqqətəlayiq ədəbiyyatşünaslıq əsəridir. Müəllif, əsasən, dörd şairin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirir: Çoser, Spenser, Şekspir və Milton. Onun fikrincə, bu şairlər ingilis poeziyasının dörd ən böyük nümayəndəsidir; odur ki, onlar ilə müqayisədə digər şairlərə kitabda az yer verilmişdir.

U.Həzlitt hər bir şairin yaradıcılığına xas olan ideya-bədii keyfiyyətləri təhlil yolu ilə araşdırmış və əsasən, öz şəxsi dünyagörüşündən, subyektiv estetik zövqündən, dövrünün elmi-nəzəri kriteriyalarından çıxış edərək onların yaradıcılığını obyektiv prizmadan qiymətləndirməyə çalışmışdır.

Müəllif nəzəri-estetik mülahizələrini ədəbi-bədii faktlar

əsasında söyləmiş və bir sıra elmi ümumiləşdirmələr aparmışdır. Həzlittin kitabı polemik ruhda yazılmışdır.

Eyni zamanda, Uilyam Həzlittin kitabında bu və ya digər təhriflərə də rast gəlmək olar. Hər şeydən əvvəl, kitabda bəzi şairlərin təvəllüd və ölüm tarixi göstərilməmiş, bəzən isə onlar haqqında heç bir bioqrafik məlumat verilməmişdir. Bu isə vahid təhlil və tədqiq prinsipinin pozulmasına səbəb olur. “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” kitabının müəllifi elmi-nəzəri dəyərləndirmələrində bəzən yanılır, subyektivizmə qapılır. Bu, özünü xüsusilə Bayron yaradıcılığına münasibətdə açıq-aşkar göstərir.

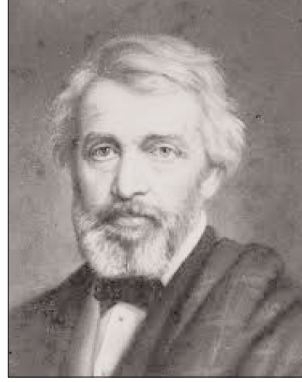
Bütün bunlarla birlikdə, fikrimizcə, Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında mühazirələr” adlı ədəbi-tarixi və analitik-tənqidi əsəri ingilis və Britaniya ədəbiyyatının təhlili və tədqiqi baxımından öz elmi-nəzəri dəyərini indi də saxlamaqdadır.¹

Rasim Nəbioğlu

¹ Rasim Nəbioğlu. Dərəzarat (Nəzm. Nəsr. Tərcümə). Təkrar nəşr. Bakı: 2013, 127 s.

2.10. Şotland yazarı Tomas Karlaylın Şərq ruhani dünyası və Börns haqqında düşüncələri

Qərbi Avropa mədəniyyəti tarixində daha çox fəlsəfi tənqidi əsərləri ilə məşhur olan Tomas Karlayl (Thomas Carlyle, 1795-1881) Şotlandiyada Edinburq tələbələrinin xahiş və təkidi ilə 2 aprel 1866-cı il tarixində Universitetin rektoru təyin olunmuşdur. Müəmmalı və qeyri-adi həyatı olan bu Universitet rektoru oxucunu düşünməyə vadar edən bir sıra maraqlı araşdırmaların müəllifi olmuşdur.

Onun “Qəhrəman yazıçı kimi” araşdırmasında diqqəti çəkən aşağıdakı məqama nəzər yetirək: “...Məhəmmədin (Məhəmməd Peyğəmbərin – Ş.X.) Allah yolunda gözəl keyfiyyətləri, əməlləri vardır və 12 əsrdir ki, insanlar onun şəriətinə daim itaət edirlər”.¹

Tarixən xalq ruhunda yazan mütəfəkkir şairlərdən Nizami Gəncəvi, Uilyam Şekspir dünya ədəbiyyatşünaslığında peyğəmbər şair kimi dəyərləndirilmişdir. Karlayl Məhəmməd Peyğəmbərlə müqayisədə müdrək ingilis yazıçı, jurnalist və lüğətçisi Səmuəl Conson (1709-1784), şotland şairi Robert Börns (1759-1796) və fransız maarifçisi, filosof, dramaturqu Jan Jak Russonun (1712-1778) peyğəmbərlik zirvəsində dayandığını göstərir, onların qəpik-quruş və alqışlarla qarşılandığını adilik bilərək onların bir qəhrəman, “bizim ən vacib müasirimiz” kimi sayılıb qiymətləndirilməsini təkid edir. Bu isə sadəcə olaraq, onun yazıçı, şairlərə verdiyi böyük qiymətin bariz ifadəsidir.

¹ Carlyle Thomas. From “The Hero as Man of Letters”. – The Idea of Literature. The Foundations of English Criticism. Moscow: Progress Publishers, 1979, p.92

2.11. Mixail Yuryeviç Lermontovun şotland soykökü, Robert Börns və Azərbaycan əlaqələri haqqında

Rus Romantizminin böyük şairi, nasiri, dramaturqu və rəs-samı Mixail Yuryeviç Lermontov (1814-1841) şotland əsilli olsa da, onun rus milli ədəbiyyatında və mədəniyyətində adı Aleksandr Sergeyeviç Puşkinlə qoşa çəkilmiş və o, dünya poeziyasının korifeylərindən biri kimi yüksək ada layiq görülmüşdür.

Azərbaycanın xalq şairi Rəsul Rza yazırdı: “Rus milli mədəniyyətində Lermontovun yeri Puşkinlə yanaşıdır. Şəxsən mənə Puşkinə olan böyük məhəbbətimə baxmayaraq, Lermontovun yaradıcılığı daha yaxındır. Lermontov ədəbi irsinin müasir cəmiyyət üçün əhəmiyyəti başqa cəhətləri ilə bərabər, bir də bundadır ki, o, mənsub olduğu cəmiyyətin keçmiş, indiki və gələcək günlərini həqiqi bir sənətkar kimi oxumağı bacarırdı”.

Lermontovun şotland əsilli olduğu da ədəbiyyat mütəxəssislərinə yaxşı məlumdur. Hələ şairin sağlığında, ilk dəfə 1837-ci ildə onun soyadının şotland Lermon-tovlarla əlaqəsi olduğu haqqında şotland mətbuatında “Sərhədlərin o tayında” adlı essədə geniş məlumat yayılmışdı. Beləliklə, şair Lermontovun əsl-nəcabətinin şotland əlaqəsi, heç şübhəsiz ki, onun özü üçün də gün kimi aydın olmuşdur. Şotland Lermon-tovların tarixin yaddaş kitabında izini qoruyan arxiv sənədlərindən o da müəyyən-ləşdirilmişdir ki, 1177-ci ilə aid edilən qeydiyyatda Nor-tumberlənd xəzinədar müşayiətçiləri sırasında Lermont soyadı olmuşdur.

Şair Lermontovun şəcərəsində XIII əsrə aid edilən daha bir Lermontun da adı çəkilir. Tomas Lermont kimi məşhur olan bu şəxsin qədim Şotlandiyada məşhur şair olduğu nəql edilir. Şotland əsilli şair və Avropa ədəbiyyatında tarixi roman janrının banisi Valter Skott (Sir Walter Scott, 1771-1832) “Qafiyəbaz Tomas” (“Thomas the Rhymer”) adlı baladasında bu tanınmış şotland bardı haqqında sözünü söyləmişdir. Həmin şairin ikinci təxəllüsü “Vicdanlı Tomas” (“True Thomas”) kimi də məşhurdur. Təxminən 1220-ci ildən 1290-cı ilə qədər yaşayan bu şair şotland ədəbiyyatının yaradıcısı sayılır. Lermontovun şotland bardı ilə uzaq-yaxın bağlantılarını axtaran tədqiqatçı alimlərin yekun nəticəsi aşağıdakı kimidir: “Yox, bu, belə olmasa da, hər halda hər iki şair (Tomas və Lermontov – red.) arasında əlaqə vardır: onların hər ikisi şair olubdur” (rus tarixçisi S.Karelin).

Bəs, M.Y.Lermontovu Robert Börnsə bağlayan nə olmuşdur? Əvvəla, hər iki şairin ömür yolunda taleyin ağır-acıları, yaradıcılığında isə romantik ruhun oxşar notları haqqında təfəsilatlı oxşar cəhətlər tapmaq fikrində deyilik. Lakin Lermontov Robert Börnsdən daha tez – 10 yaş erkən həyatla vidalaşmış, sözünü gələcəyə ərməğan etmişdir.

Robert Börns şeirlərindən rus dilinə ilk tərcüməni etmək Lermontovun bəxtinə düşmüşdür. O, 18 yaşında Robert Börnsün vur-tut dörd misrasını tərcümə etmişdir. Şeirin orijinalı aşağıdakı kimidir:

*Had we never lov'd sae kindly,
Had we never lov'd sae blindly,
Never met – or never parted –
We had ne'er been broken-hearted.*

Lermontov həmin bəndi aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

*Если б мы не дети были,
Если б слепо не любили,*

*He встречались, не прощались,
Мы с страданием бы не знались.*

Bu bəndin Corc Qordon Bayronun türk həyatından bəhs edən “Abidos gəlini. Türk hekayəti” adlı poemasının epiqrafi kimi səsləndirilməsi təbii görünür. Ona görə ki, əsl cənub, yaxud Şərq xarakterini özündə “yaşadan” Robert Börnsün sevgi, qəm dolu sevgisinin ürək çırpıntılarının poetik cilasını epiqrafına gətirən Bayronun türk sevgisi olmuşdur. Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə tanınmış ədəbiyyatşünas və dilçi alim İsmixan Rəhimovun sətri tərcüməsində bu misraların gözəl poetik ifadəsini yaratmışdır. Tərcümədə oxuyuruq:

*Əgər sevməsəydik bir-birimizi
Hicran əzabları tapmazdı bizi.
Yaxın olmasaydıq bu qədər də biz
Dərdə yar olmazdı ürəklərimiz. (Börns¹)*

Bəs, M.Y.Lermontovu Azərbaycanla bağlayan əlaqələr haqqında nə demək olar?

Əvvəla, M.Y.Lermontov rus polkunda hərbi xidmətdə olmuşdur. Beləliklə, şair və zabıt Şimali və Cənubi Qafqazın bir çox şəhər və kəndlərində, o cümlədən Qubada, Şamaxıda, Qusarda və sair yerlərdə olmuşdur. Azərbaycan Ensiklopediyasında bu haqda yığcam elmi məlumat verilmişdir. Şairə həsr olunmuş annotasiyada o da qeyd olunur ki: “Lermontov bu dövrdə Azərbaycan dilini öyrənməyə başlamış (ehtimal ki, M.F.Axundzadənin köməyi ilə), Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına maraq göstərmiş, “Aşığı Qərib” dastanını bəzi dəyişikliklərlə yazıya almışdır. Lermontov Azərbaycan dilini yüksək qiymətləndirmiş, Avropada fransız dili kimi, Asiyada da bu dilin zəruri olduğunu qeyd etmişdir. Əsərlərində çoxlu Azərbaycan sözüne təsadüf edilir”.²

¹ Bayron Corc Qordon. Abidos gəlini: Türk hekayəti. Tərcümə edəni: Bəxtiyar Vahabzadə. – Bayron Corc Qordon. Şərq poemaları. Gavur. Abidos gəlini. Korinfin mühasirəsi. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 1959, s.75

² Lermontov Mixail Yuryeviç. – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. On cildlə. VI cild. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1982, s.206

Azərbaycan ədəbi auditoriyasında M.Y.Lermontov şəxsiyyəti və yaradıcılığı həmişə diqqət və ehtiramla yad edilmişdir. Hələ 1964-cü ildə Azərbaycan şairi Hüseyn Arif Hüseynzadə M.Y.Lermontova ithaf etdiyi “Ürəklər şairi” adlı şeirinin bir bəndində yazırdı:

*Gəldin at belində bizim ellərə,
İlahi göyləri saldın dillərə.
–Yar! – deyə düşəndə Qərib çöllərə
Həmdəmin bir könül, bir söz olubdur.¹*

Azərbaycanın xalq şairi Nəriman Həsənzadə isə M.Y.Lermontovun xatirəsinə həsr etdiyi “Qusarda ev” şeirinin bir bəndində onu xatırladırdı ki:

*Əziz qonaq oldu burda hər kəsə,
Ondan neçə evdə söz düşdü, getdi.
Gələndə bir kəslə görüşmədisə,
Gedəndə hamıyla öpüşdü getdi.²*

Həmkarımız Ş.Xəlilli ötən əsrin 90-cı illərində Pyatıqorsk Xarici Dillər Universitetində ezamiyyətdə olarkən rus şairinin qəbrini ziyarət etmiş və özünün də qeyd etdiyi kimi, Lermontov Pyatıqorskidə cəmi iki ay yaşamışdır. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc olunmuş “Maşukda” adlı şeirin bir bəndi belədir:

*Sənin iki ayın zirvə,
Mənim iki ayım zərrə.
Maşuk – Aşığı Qərib olub –
Yox, səninki taydı əsrə.*

Bu misraları Robert Börens kitabının səhifələrinə gətirəndə elə düşündük ki, yəqin bu da ömrün bir naxışdır. Axı, bu da Azərbaycanda sevilən hər iki şairin – Robert Börenslə Mixail Lermontovun xatirəsinin unudulmaz anlarıdır.

Səadət Əliyeva

¹ Hüseynzadə Hüseyn (Hüseyn Arif). Ürəklər şairi (şair. – “Kommunist” qəz., 1964, 14 oktyabr

² Həsənzadə Nəriman. Qusarda ev. – “Qızıl Qusar” qəz., 1964, 8 avqust

Mikhail Yuryevich Lermontov

(1814 – 1841)

Russian Romantic poet, novelist, and dramatist, born in Moscow. Descended from a 17th century Scottish mercenary in Russian service (George Learmont), Lermontov was himself a career army officer. He was twice exiled to the Caucasus, the first time as a result of government displeasure with his poem “The Death of a Poet” (1837), commemorating Aleksandr Pushkin, and he was killed there in a duel near Piatigorsk. Strongly influenced by Lord Byron, the proud assertion of his poem “No, I am not Byron” (1832) notwithstanding, Lermontov wrote lyric and narrative poetry on the themes of disillusionment, rebellion, and personal freedom. His verse melodrama, influenced by Alexandre Dumas (1802-1870), “The Masquerade” (1836), was heavily censored, and published in full only in 1873, but his prose masterpiece, the novel “A Hero of our Time”, appeared in 1840. First rendered into English in 1854, it has been much translated in the 20th century, most successfully by Paul Foote (1966). See also Laurence Kelly, “Lermontov: Tragedy in the Caucasus” (1977).¹

¹ Lermontov. – The Oxford Companion to English Literature. Seventh Edition. Edited by Dinah Birch. Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York, 2009, p.587

Михаил Лермонтов

Нет, я не Байрон, я другой...

Нет, я не Байрон, я другой,
Еще неведомый избранник,
Как он, гонимый миром странник,
Но только с русскою душой.
Я раньше начал, кончу ране,
Мой ум не много совершит;
В душе моей, как в океане,
Надежд разбитых груз лежит.
Кто может, океан угрюмый,
Твои изведать тайны? Кто
Толпе мои расскажет думы?
Я – или бог – или никто!

1832

* * *

Mixail Lermontov

Mən Bayron deyiləm, başqa biriyəm

Mən Bayron deyiləm, başqa biriyəm,
Hələ bilinməyir sırım-müəmmam.
Qovuldum onuntək mən yurd-yuvamdan
Fəqət rus qəlbliyəm, rus şairiyəm.
Tez gəlib, tez getmək didir qəlbimi,
Xülyalar başımın üstünü alıb.
Mənim ürəyimdə nəhlər kimi
Dağılmış yüklərin ümidi qalıb.
Ey tutqun nəhlər, sənin sirrini

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Görən açacaqımı gündüzüm-gecəm.
Bəs kim faş edəcək mənim fikrimi –
Deyəcək Allaham, ya da heç kiməm.

Rus dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Mikhail Lermontov

No, I'm not Byron...

No, I'm not Byron; I am, yet,
Another choice for the sacred dole,
Like him – a persecuted soul,
But only of the Russian set.
I early start and end the whole,
And will not win the future days;
Like in an ocean, in my soul,
A cargo of lost hopes stays.
Who, oh, my ocean severe,
Could read all secrets in your scroll?
Who'll tell the people my idea?
I'm God or no one at all!

*Translated by Yevgeny Bonver ,
Edited by Dmitry Karshedt,
May, 2001*

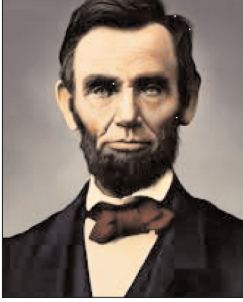
2.12. Şərqsünas şotland alimi və mütərcimi Elyas Con Uilkinson Gibbin Börns məktəbi

Elyas Con Uilkinson Gibb (Elias John Wilkinson Gibb, 1857-1901) 1857-ci ildə Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində dünyaya gəlmiş, Robert Börnsün poeziyasından dərslər alaraq 16 yaşında Qlazqo Universitetinin tələbəsi olmuşdur. Universiteti bitirdikdən sonra həyatını Şərq, xüsusilə türk və Azərbaycan

ədəbiyyatının öyrənilməsinə həsr etmiş, türk və fars dillərini öyrənmişdir. Beləliklə, o, yaradıcılığının ilk dövründə türk, Azərbaycan nəsrindən və şeirindən nümunələri tərcümə edərək çap etdirmişdir. 1882-ci ildə isə onun “İngilis dilinə tərcümə edilmiş Osmanlı poeziyası” (“Ottoman Poems Translated into English”) adlı kitabı Qlazqonun Uilkinson və MakKormik (Wilson and McCormick of Glasgow) mətbəəsində nəşr olunmuşdur. Sonralar onun 6 cildə toplanmış Osmanlı şeirinin ingilis dilinə tərcüməsi şərqsünaslıqda ağır və uğurlu zəhmətin bəhrəsi kimi dəyərləndirilmişdir.

2.13. ABŞ-ın prezidenti Avraam Linkoln və Robert Börns paralelləri

Robert Börnsün ölümü ilə bağlı S.M.Ferenkin “Avraam Linkoln və Robert Börns” kitabında aşağıdakı mühakiməyə diqqət yetirək:

“O (Robert Börns), 1796-cı ilin yazında çarəsiz bir xəstəliklə üzbaşuz gələndə Dam-fraysdakı (Dumfries) dostları bərk təlaş içində idi: “Bəs görəsən indi bizim şairimiz kim olaçaq?” Börnsün gərginliyi, həddən artıq yorğunluğu və spirtli içkilərə aludə olması bir-birinə qarışaraq düçar olduğu revmatizmin fəsadları onun endokarditdən (ürəyin daxili qişasının iltihabı) iyul ayında ölümünə hökm verdi. O vaxt onun vur-tut otuz yeddi yaşı var idi”¹

Müəllif daha sonra qeyd edir ki: “Börns Şotlandiyada, Linkoln (Abraham Lincoln, 1809-1865) isə Birləşmiş Ştatlarda xalqın əsas simvoludur”²

S.M.Ferenc belə bir məntiqi mühakiməni də diqqətə çatdırır: “Onların hər biri öz sözünün gücü ilə dünyanı dəyişdirmişdir”³

“Qlobal mədəniyyət ikonası”na çevrilən Robert Börns indi də dünyanın, xüsusilə Şotlandiyanın gündəmdən düşməyən bardı, yaxud ozanı kimi xatırlanır, xatirəsi yad edilir, şeir və nəğmələri dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilir.

Əgər Avraam Linkoln insanlığın və demokratiyanın sevimli simvoludursa, Robert Börns şeir, ballada, nəğmələri ilə sadə, şərəfli həyat sürən kasıb zümrənin simvolu kimi həmişə ürəklərdə yaşayacaqdır.

¹Szasz Morton Ferenc. Abraham Lincoln and Robert Burns. Connected Lives and Legends. Printed in the United States of America: The Board of Trustees, Southern Illinois University, 2008, 233 p. <https://books.google.az/books?id=Yc7bGlvtkcC&pg=PA186&Lpg=PA186&dq=robert+burns+kindir&source=bl&ots=g3ogDH:P-S&sigLNa2Bq02...>

²Göstərilən mənbə, s.1

³Göstərilən mənbə, s.5

III HISSƏ

**ŞOTLANDİYA,
ARBROS
DEKLARASIYASI,
YAXUD
TARİXİ KEÇMİŞİN
REALLIQLARI**

3.1. Arbros Deklarasiyası və şotland kimliyi

1320-ci il Arbros Deklarasiyası şotland müstəqilliyinin rəsmi bəyanatı adlandırılır. Əslində bu deklarasiya Şotlandiya krallığının baronlarının və icmasının Roma Papasına müraciətlə yazdığı rəsmi məktubudur. Həmin məktubda Roma Papasından Şotlandiyanın müstəqilliyinin tanınması və Robert Brusun (Robert the Bruce, 1274-1329; o, 1306-cı ildən 1329-cu ilə qədər şotlandların kralı olmuşdur) ölkənin qanuni kralı kimi qəbul edilməsi xahiş edilirdi.

6 aprel 1320-ci il tarixdə latın dilində yazılmış Deklarasiya səkkiz qraf və təxminən qırx baron tərəfindən möhürlənmişdir. Deklarasiya Şotlandiyanın müstəqilliyi uğrunda İngiltərə ilə apardığı uzunmüddətli müharibə dövründə yazılmışdır. Roma Papası İngiltərənin kralı II Edvarddan Şotlandiyada sülhün bərpa edilməsini xahiş etsə də, Şotlandiyanın müstəqilliyi səkkiz il keçəndən sonra – 1328-ci ildə tanınmışdır.

Amerikanın azadlıq ruhunun 1320-ci il Arbrodda “dünyaya gəldiyini” göstərən diplomatlar, tədqiqatçı alimlər, tanınmış yazıçı və jurnalistlər şotland kimliyi haqqında öz mövqeyini bildirmiş, fikir bütövlüyü yaratmışlar. Hətta onu da qeyd etmişlər ki, məktəb uşaqları şotlandların məişətində işlənən çox şeylərin yaradıcı olduğunu bilirlər. Çay dəsmalından tutmuş televizorun şotlandlar tərəfindən ixtira olunduğu indi də tarixin yaddaşından silinməmişdir. Hansısa Amerika tarixçisi yazır ki, Şotlandlar demokratiyanı, amerikalılar isə arzunu ixtira etmişlər.

Lakin Arbros Deklarasiyasında diqqəti çəkən məqamlardan biri həmin rəsmi sənəddə skotlarla (şotlandlarla)

iskitlər arasında tarixi əlaqələrin olduğunu bəyan edilməsidir. Axı, vaxtilə qədim iskit tayfası “İsrailin on itmiş tayfası”nın Assuriya imperiyası tərəfindən deportasiya olunduqları ərazidə yaşamışdır. Bibliyada və digər tarixi mənbələrdə bu barədə müəyyən məlumatın verildiyinə rast gəlmək mümkündür. Şotlandların iskitlərlə əlaqələrinə dair xristian apostollarından (İsa peyğəmbərin əshabələrindən) biri olan Əndruya həsr olunmuş əfsanədə də bəhs olunmuşdur. Müqəddəs Əndru iskitlərə moizə etmişdir. İndi şotland bayrağında müqəddəs Əndrunun xaçının əksi görünür.

Arbros Deklarasiyasının ingilis dilinə tərcümə edilmiş mətninin vəsaitdə verilməsi şotland bardı Robert Börnsün kimliyi və şotland obrazı haqqında müəyyən təsəvvürün yaradılmasında açar rolunu oynaya bilər.

3.2. 6 aprel 1320-ci il Arbros deklarasiyası *(İngilis dilində)*

The Scots declare their Scythian connections...

The Declaration of Arbroath

The Declaration of Arbroath was written in Latin and promulgated on April 6th, 1320, at Arbroath Abbey (on the east coast of Scotland, just north of St. Andrews, the home of golf). Its purpose was to convince Pope John XXII, resident in Avignon, France, that Scotland was an independent country. This rebutted the English claim to rule Scotland. Famed Scottish leader, Robert the Bruce, had defeated the English at Bannockburn in 1314, and recaptured Berwickon-Tweed (a city on the border with England) from the English in 1319.

Particularly interesting is that the Declaration claims a connection between the Scots and the Scythians, and also mentions the Exodus of the Children of Israel from Egypt. The ancient tribe of the Scythians once lived in the area to which the “Lost Ten Tribes of Israel” were deported by the Assyrian Empire (according to the Bible and historical sources).

Another Scottish connection to the Scythians is that, according to legend, Andrew, one of Christ’s apostles, preached to the Scythians. St. Andrew is the patron saint of Scotland. The Scottish flag contains a Cross of Saint Andrew.

The Declaration of Arbroath (*English Translation*)

To the most Holy Father and Lord in Christ, the Lord John, by divine providence Supreme Pontiff of the Holy Roman and Universal Church, his humble and devout sons Duncan, Earl of Fife, Thomas Randolph, Earl of Moray, Lord of Man and of Annandale, Patrick Dunbar, Earl of March, Malise, Earl of Strathearn, Malcolm, Earl of Lennox, William, Earl of Ross, Magnus, Earl of Caithness and Orkney, and William, Earl of Sutherland; Walter, Steward of Scotland, William Soules, Butler of Scotland, James, Lord of Douglas, Roger Mowbray, David, Lord of Brechin, David Graham, Ingram Umfraville, John Menteith, guardian of the earldom of Menteith, Alexander Fraser, Gilbert Hay, Constable of Scotland, Robert Keith, Marischal of Scotland, Henry St Clair, John Graham, David Lindsay, William Oliphant, Patrick Graham, John Fenton, William Abernethy, David Wemyss, William Mushet, Fergus of Ardrossan, Eustace Maxwell, William Ramsay, William Mowat, Alan Murray, Donald Campbell, John Cameron, Reginald Cheyne, Alexander Seton, Andrew Leslie, and Alexander Straiton, and the other barons and freeholders and the whole community of the realm of Scotland send all manner of filial reverence, with devout kisses of his blessed feet.

Most Holy Father and Lord, we know and from the chronicles and books of the ancients we find that among other famous nations our own, the Scots, has been graced with widespread renown. They journeyed from Greater Scythia by way of the Tyrrhenian Sea and the Pillars of Hercules, and dwelt for a long course of time in Spain among the most savage tribes, but nowhere could they be subdued by any race, however barbarous. Thence they came, twelve

hundred years after the people of Israel crossed the Red Sea, to their home in the west where they still live today. The Britons they first drove out, the Picts they utterly destroyed, and, even though very often assailed by the Norwegians, the Danes and the English, they took possession of that home with many victories and untold efforts; and, as the historians of old time bear witness, they have held it free of all bondage ever since. In their kingdom there have reigned one hundred and thirteen kings of their own royal stock, the line unbroken a single foreigner.

The high qualities and deserts of these people, were they not otherwise manifest, gain glory enough from this: that the King of kings and Lord of lords, our Lord Jesus Christ, after His Passion and Resurrection, called them, even though settled in the uttermost parts of the earth, almost the first to His most holy faith. Nor would He have them confirmed in that faith by merely anyone but by the first of His Apostles – by calling, though second or third in rank – the most gentle Saint Andrew, the Blessed Peter’s brother, and desired him to keep them under his protection as their patron forever.

The Most Holy Fathers your predecessors gave careful heed to these things and bestowed many favours and numerous privileges on this same kingdom and people, as being the special charge of the Blessed Peter’s brother. Thus our nation under their protection did indeed live in freedom and peace up to the time when that mighty prince the King of the English, Edward, the father of the one who reigns today, when our kingdom had no head and our people harboured no malice or treachery and were then unused to wars or invasions, came in the guise of a friend and ally to harass them as an enemy. The deeds of cruelty, massacre, violence, pillage, arson, imprisoning prelates, burning down monasteries, robbing and killing monks and nuns, and yet other

outrages without number which he committed against our people, sparing neither age nor sex, religion nor rank, no one could describe nor fully imagine unless he had seen them with his own eyes.

But from these countless evils we have been set free, by the help of Him Who though He afflicts yet heals and restores, by our most tireless Prince, King and Lord, the Lord Robert. He, that his people and his heritage might be delivered out of the hands of our enemies, met toil and fatigue, hunger and peril, like another Macabaeus or Joshua and bore them cheerfully. Him, too, divine providence, his right of succession according to or laws and customs which we shall maintain to the death, and the due consent and assent of us all have made our Prince and King. To him, as to the man by whom salvation has been wrought unto our people, we are bound both by law and by his merits that our freedom may be still maintained, and by him, come what may, we mean to stand.

Yet if he should give up what he has begun, and agree to make us or our kingdom subject to the King of England or the English, we should exert ourselves at once to drive him out as our enemy and a subverter of his own rights and ours, and make some other man who was well able to defend us our King; for, as long as but a hundred of us remain alive, never will we on any conditions be brought under English rule. It is in truth not for glory, nor riches, nor honours that we are fighting, but for freedom – for that alone, which no honest man gives up but with life itself.

Therefore it is, Reverend Father and Lord, that we beseech your Holiness with our most earnest prayers and suppliant hearts, inasmuch as you will in your sincerity and goodness consider all this, that, since with Him Whose vice-gerent on earth you are there is neither weighing nor distinction of Jew and Greek, Scotsman or Englishman, you

will look with the eyes of a father on the troubles and privation brought by the English upon us and upon the Church of God. May it please you to admonish and exhort the King of the English, who ought to be satisfied with what belongs to him since England used once to be enough for seven kings or more, to leave us Scots in peace, who live in this poor little Scotland, beyond which there is no dwelling-place at all, and covet nothing but our own. We are sincerely willing to do anything for him, having regard to our condition, that we can, to win peace for ourselves.

This truly concerns you, Holy Father, since you see the savagery of the heathen raging against the Christians, as the sins of Christians have indeed deserved, and the frontiers of Christendom being pressed inward every day; and how much it will tarnish your Holiness's memory if (which God forbid) the Church suffers eclipse or scandal in any branch of it during your time, you must perceive. Then rouse the Christian princes who for false reasons pretend that they cannot go to help of the Holy Land because of wars they have on hand with their neighbours. The real reason that prevents them is that in making war on their smaller neighbours they find quicker profit and weaker resistance. But how cheerfully our Lord the King and we too would go there if the King of the English would leave us in peace, He from Whom nothing is hidden well knows; and we profess and declare it to you as the Vicar of Christ and to all Christendom.

But if your Holiness puts too much faith in the tales the English tell and will not give sincere belief to all this, nor refrain from favouring them to our prejudice, then the slaughter of bodies, the perdition of souls, and all the other misfortunes that will follow, inflicted by them on us and by us on them, will, we believe, be surely laid by the Most High to your charge.

To conclude, we are and shall ever be, as far as duty calls us, ready to do your will in all things, as obedient sons to you as His Vicar; and to Him as the Supreme King and Judge we commit the maintenance of our cause, sating our cares upon Him and firmly trusting that He will inspire us with courage and bring our enemies to nought.

May the Most High preserve you to his Holy Church in holiness and health and grant you length of days.

Given at the monastery of Arbroath in Scotland on the sixth day of the month of April in the year of grace thirteen hundred and twenty and the fifteenth year of the reign of our King aforesaid.

Endorsed: Letter directed to our Lord the Supreme Pontiff by the community of Scotland.

Additional names written on some of the seal tags: Alexander Lamberton, Edward Keith, John Inchmartin, Thomas Menzies, John Durrant, Thomas Morham (and one illegible). Only 19 of the original 46 seal tags remain.*

* The Scots declare their Scythian connections ... www.giveshare.org/Israel/arbroathdeclaration.html

3.3. Şotlandlar, yaxud skotlar – iskitlər hipotezası

Dünya şöhrətli şotland bardına həsr olunmuş vəsaitdə skotlar – iskitlər hipotezası heç də tarixi yaddaşın uydurması deyildir. Britaniya saytlarının birində hələ çox-çox əsrlər əvvəl tarixi və ədəbi debatlarda gündəmə gətirilmiş belə bir sual bizi də düşündürdü. ABŞ-dan Larri adlı bir oxucunun aşağıda yazdığı kiçik bir mesaj diqqətimizi çəkdi. Həmin mesajı olduğu kimi təqdim edirik:

“Larry USA

Hi everyone,

Recently I was reading one of their British Israel sites, and came across something that said that in the Declaration of Arbroath (1320), it declared that the Scots were Scythians, an ancient Western Asian people.

Does anyone know if this is standard Scottish history? What are the facts on this?”

Oxucu diqqətini çəkən mətnin tərcümə variantına diqqət yetirək:

“Larri ABŞ

Hamiya salamlar olsun,

Bu yaxınlarda Britaniyaya məxsus İsrail saytlarının birini oxuyurdum və belə bir məlumata rast gəldim, orada deyilirdi ki, Arbroos Deklarasiyasında (1320-ci il) skotların (şotlandların) qədim Qərbi Asiya xalqı olan iskitlər olduğu bəyan edilmişdir.

Görəsən bunun skot (şotland) tarixi kimi qəbul olun-

duğunu bilən varmı? Elə isə bu barədə hansı faktlar vardır?”

* * *

Hər bir alimin də, tarixi sənədin də əsaslandığı fakt, məxəzlər heç şübhəsiz ki, təsadüfən yaranmır. Bunun üçün “döyülən, söyülən həqiqət”in kürəyini yerə vurmaq üçün tarixin saxtalaşdırılmasına, yaxud ona ağ ləkələrin vurulmasına ehtiyac yoxdur. Biz heç də Qərblə Şərq arasında yaranan mühacirliyin yeni modelini kəşf etmək fikrində deyilik. Lakin tarixən yaranmış əlaqələrin üzərindən çalın-çarpaz xətlərin çəkilməsi ilə tarixin yaddaş səhifəsini pozmaq da ədalətsizlik olardı.

VII əsrin ingilis, yaxud anqlo-sakson tarixçisi, nüfuzlu alim və yazıçı, ingilis tarixinin banisi Müqəddəs Bede (The Venerable Bede, c.673-735) 731-ci ildə tamamladığı “İngilis xalqının dini tarixi” (latınca yazılmışdır – “Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum” (“Ecclesiastical History of the English People”) adlı əlyazmasında qeyd edirdi ki, eramızdan əvvəl I minillikdə bu ölkədə məskunlaşan skitlərlə piktlər kelt mühacirləri ilə qaynayıb qarışmış, birgə həyat keçirmişlər.

Əslində vəsaitə daxil etdiyimiz Arbros Deklarasiyasının mətnində iskit şəcərəsinin skit (şotland) kimi tanındığı etiraf edilsə də, elə hesab edirik ki, tarixi sənəd elə tarixin pozulmayan şahidi kimi həmişə öz səsinə “qaldıracaqdır”. Bu isə tarixin pozulmaz səsi və sözüdür. İkinci bir tərəfdən isə Arbros Deklarasiyası həm də tarixin skotlar haqqında XIV əsrin ikinci onilliyində xatırlatma manifestidir. Bu Deklarasiya həm də şotlandların öz suverenliyini bəyan etmək uğrunda mübarizəsinin ən böyük və unudulmaz sənədidir.

Tarixin unudulmayan həqiqətlərindən biri də budur ki, Şotland xalqının dünya oxucusuna yaxşı tanınan qədim

krallarından biri Maqbet olmuşdur. O, 1040-cı ildən döyüşdə ölüm çağına qədər – 1057-ci ilədək Alba kimi tanınan şotland ölkəsinin ən ədalətli və mübariz kralı olmuşdur.

Lakin ingilis İntibahının dramaturqu Uilyam Şekspirin yaratdığı “Maqbet” faciəsindəki eyni adlı obraz 1603-cü ildə İngiltərənin kralı seçilən şotland əsilli I Ceymsin (James I – James VI of Scotland, 1566-1625) şərəfinə 1606-cı ildə ilk dəfə Qlobus teatrında tamaşaya qoyulan yeni tip, yaxud tarixi Maqbetdən tamamilə fərqli qəhrəman obraz kimi verilmişdir. Ən maraqlı cəhətlərdən biri də budur ki, həmin faciədə birbaşa Azərbaycanın adı çəkilməsə də, iskitlər haqqında təfsilatlı məlumat verilməsə də, Azərbaycanın cənub qoruqlarından birində məşhur olan “Hirkan pələngi” ifadəsi əks olunmuşdur.

Şotlandların tarixindən, etnogenezindən söhbət gedirsə, onu da qeyd edək ki, tanınmış dilçi alim Deyvid Kristall (David Crystall, 1941–) 2004-cü ildə nəşr olunmuş “İngilis dilinin tarixi” (“The Stories of English”) adlı monoqrafik kitabında ingilislərin soyadının “son” (oğlu), irlandların “an/ann, ain/ainn” suffiksi, şotlandların isə “mac” (oğlu) prefiksi ilə milli mənsubiyyəti və şəcərəsi haqqında müəyyən təsəvvür yaratmışdır. Belə olan halda Mak (Mac, yaxud qısa şəkildə Mc) prefiksini “maq” sözü ilə üst-üstə düşdüyünü də söyləmək olar. Yəni “maq” – oğlu mənasında işlənir, maq isə qədim maq tayfasının adı ilə əlaqələndirilir.

Vəsaitə daxil edilən ədəbi və elmi esselərdə kelt, yaxud şotland etnogenezi haqqında müəyyən fikir və mülahizələr əksini tapdığından müasir sosial bir faktla fikrimizi tamamlaymaq istərdik.

Bu da tarixi həqiqətdir ki, şotlandlar, o cümlədən kişi cinsinin daşıyıcıları belə milli geyim hesab edilən “kilt” (tuman, yubka) geyinirlər. Bir hadisənin canlı şahidi olan

dostumuz nəql edir ki, Bakıda restoranların birində azərbaycanlı qızla şotland gəncin toyunda bəyi kiltədə (yubkada) görünən məclis əhlindən iki-üç nəfər ondan “yekə kişisən, bu nə paltardı geyinmisən, onu çıxardıb kişi paltarını geyinməyi” tövsiyə edəndə o, amiranəliklə cavab vermişdi:

–Nə qədər ki, şotlandlar müstəqillik əldə etməyib, mənim kilti əynimdən çıxartmağa haqqım yoxdur, – cavabını söyləmişdi.

Həyat paradokslarla doludur. Lakin onun arxasında tarixi həqiqət dayanır.

Şahin Xəlilli

3.4. Aranın tarixi

Mərhum ədəbiyyatşünas, şair və mütərcim Nazim Rizvan ömrünün bir hissəsini Robert Börnsün vətəninə – Şotlandiyada yaşayan, Edinburq Universitetində Şərq xalqları ədəbiyyatından mühazirələr oxuyan Təbrizli professor Qulamrza Səbri Təbrizinin “Qürbət harayı” adlı şeirlər kitabının Ön sözündə yazırdı: “Şair (Qulamrza Səbri Təbrizi – red.) qürbətdə milli varlığını o qədər düşünür ki, hətta Qərbi Şotlandiyada, Atlantik okeanı sahilində dayanıb qayalı, qumlu Arran adasını seyr etdiyi zaman öz Vətəninin şimal bölgəsi olan qədim Aranı yada salır, onun qüdrətini, əbədi-əzəli dilini xatırlayır.

Axı, Aran – Əran “ərlərin yeri” deməkdir. Qəribə deyilmi? Axı, məşhur səyyah-alim Tur Heyerdal demişkən, min illər əvvəl avarlı qayıqla şimala köçən azəri türkləri bu adaya da ad qoya bilərdilər”.¹

Toponimlərin mənalandırılması həmişə onun ayı-ayrı versiyaları içərisində hansının daha düzgün olduğu ehtimalı bəzən cavabı tapılmayan dilemmaya çevrilir. Bu baxımdan yuxarıda qeyd olunan mühakimədəki Aran sözü müasir dilimizdəki sözün mənə çalarında “ər” sözünə yaxın gəlir. Lakin digər bir versiyanı da nəzərdən keçirmək maraqlı olardı. XVIII əsr fransız səyyahı, Londonda Uestminster qəbiristanlığında dəfn olunan Jan Şardən (Jean Chardin, 1643-1713) Şərq ölkələrinə 1664-1670-ci, eləcə də 1671-1677-ci illəri əhatə edən gündəliyini “Səyahətnamə”sində nəşr etdirmişdir. Onun səyahətlərinin Azərbaycanla bağlı hissələrini fransız dilindən tərcümə edən ədəbiyyatşünas, şair Vaqif Aslanovdur. Tərcümə kitabının bir yerində oxuyuruq: “Deyirlər ki, Araz Ermənistanı Midiyadan ayırır. Əvvəllər Asiyada imperiya sayılan bu krallıq (Midiya –

¹ Rizvan Nazim. Poeziyanın qürbət harayı. – Qulamrza Səbri Təbrizi. Qürbət harayı. Bakı: Azərneşr, 2003, s.7

red.) hazırda Səfəvi dövlətinin bir hissəsinə çevrilmişdir. Farslar Azərbaycan və Azurpekan adlandırırlar. Bu əyalət Səfəvi imperiyasının ən böyük əyalətlərindən biridir... Bu əyalət (Midiya, yaxud Azərbaycan – red.) qədim müəlliflərin Azarka adlandırdıqları Şərqi Midiyadan və həmçinin Atropati və ya Atropaten adlanan qərbi, yaxud kiçik Midiyadan ibarətdir. Assuriya yuxarı İrəvanın bir hissəsidir. Farslar deyirlər ki, bu əyalət Azərbaycan, yəni “od yeri” və ya “od ölkəsi” adlanmışdır. Çünki ən məşhur od məbədi burada tikilmişdir. Onda atəşpərəstlərin allah hesab etdikləri od saxlanırdı, bu dinin baş kahini orada yaşayırdı”.¹

Fransız səyyahı daha sonra Azərbaycanın etimologiyasına toxunaraq müşahidə etdiyi və eşitdiyi fakt və söyləmələr əsasında Azərbaycan, eləcə də Assuriya toponimlərində “az”, habelə “ar” və ya “ur” deyimi haqqında mülahizəsini aşağıdakı kimi yekunlaşdırır: “Azərbaycan adına yenidən qayıtmalı olsa, deməliyə ki, etimologiyası düzgündür”. Belə ki, “az” yiyəlik halın artıqlıdır. “Ər” və ya “ur” qədim fars dilində, qədim Şərqi idiomlarının əksəriyyətində olduğu kimi “od” deməkdir və pekan “yer” və ya “ölkə” mənasını verir. Təkcə bunu bilirəm ki, bəzi adamlar onu “Azurpekan” şəklində tələffüz edir və yazırlar. Bu da “Assur ölkəsi” deməkdir. Belə deyirlər ki, bu böyük əyalət Assuriyanı tərkibinə daxil etdiyindən (bütün müəlliflərin fikri belədir) Assur sözünü özünə ad götürmüş və belə adlanmışdır... Mən belə hesab edirəm ki, “Assur” sözü “as”, “ur” sözündən əmələ gəlmişdir. “Od” mənasındadır”.²

Tarixin ayrı-ayrı dövrlərində söylənilən, yaxud yazıya alınan hər hansı hadisə, toponimlər bizim sonralar bu sahə ilə məşğul olan tədqiqatçı alimlərin müxtəlif görmə, dəyərləndirmə bucağından ya qəbul edilir, ya da sadəcə olaraq

¹ Şardən Jan. Səyahətname. Bakı: Elm, 1994, s.68

² Gösterilən ədəbiyyat, s.68-69

düzəlişlərə məruz qalır. Lakin tarix nə qədər tarix adını, xalqların milli kimliyini səyyahların, salnaməçilərin əsərlərində qoruyub saxlasa da, o, bəzən qədim tarixdən qopub gələn yozma təsiri bağışlayır.

Şahin Xəlilli

* * *

Aran haqqında internet saytından götürülən kiçik annotasiyanın ingiliscəsini tədqim edirik.

3.5. Arran (Aran)

(ingilis dilində)

Arran, also known as Aran, Ardhan, Al-ran, Aghvank and Alvank, or Caucasian Albania, was a geographical name used in ancient and medieval times to signify the territory which lies within the triangle of land, lowland in the east and mountainous in the west, formed by the junction of Kura and Aras rivers, including the highland and lowland Karabakh, Mil plain and parts of the Mughan plain, and in the pre-Islamic times, corresponded roughly to the territory of modern-day Republic of Azerbaijan. The term is the Middle Persian equivalent to the Greco-Roman Albania. It was known as Aghvania, Alvan-k in Armenian, and Al-ran in Arabic. The native name for the country is unknown. Today, the term Aran is mainly used in Azerbaijan to indicate territories consisting of Mil and Mughan plains. It has also been used by Iranian historian Enayatollah Reza to refer to the country of Azerbaijan, freeing the name “Azerbaijan” to refer to a region within Iran.¹

* Arran – an island off the southwest coast of Scotland

* Arran – alternative name of Caucasian Albania

¹ <https://www.definitions.net/definition/arran>

IV HISSƏ

**QƏDİM KELT (QAL)
ƏDƏBİ TARİXİ VƏ
TÜRK (AZƏRBAYCAN)
ƏLAQƏLƏRİ**

4.1. Kelt həyatına və mədəniyyətinə Türk təsirinin bəzi məqamları haqqında

Britaniya adalarında özünəməxsus tarixi və mədəniyyəti ilə seçilən irland xalqının keşməkeşli həyatına dair orta əsrlər dövrünün görkəmli sənət adamlarının tarixi, bədii əsərləri, eləcə də traktatları (elmi əsərləri) ilə yaxından tanışlıq bu xalqın etnogenezində qədim türk tayfalarının böyük rolu olduğunu söyləməyə müəyyən əsas verir. Mətləbə keçməzdən əvvəl çox dəyərli və hünərvər tarixçi-alimimiz, mərhum akademik Z.M.Bünyadovun və professor Y.V.Yusifovun redaktəsi ilə nəşr olunmuş “Azərbaycan tarixi” kitabının I cildindəki bir mühakiməni yada salmaq istərdik: “Alpan/alban Orta Asiyada müəyyən türk mənşəli tayfalarından biridir. Belə halda “alban” etnonimi qədim türk dillərində “cəsür, igid” mənası daşıyan alp/alb sözü əsasında yaranmışdır. Addakı *-an* isə mədəniyyət, yaxud cəm bildirən şəkilçidir. Həmin izaha tam uyğun olaraq “alban” adı “cəsurlar, igidlər” kimi mənalandırılır. Bu fikri, izahı antik müəlliflərin albanlara şamil etdikləri “igid, cəsür” xarakteristikası da təsdiqləyir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Albaniya əhalisinin tərkibində türk tayfaları geniş təmsil olunmuşdur”.

Lakin müəllifin (prof. Y.B.Yusifovun – Ş.X.) “Albaniya” xoroniminin, kelt mənşəli alp/alb “dağ, yüksəklik” sözündən əmələ gəldiyi mülahizəsinin yanlış olduğunu göstərməsi də diqqəti çəkir: “...keltlərin Albaniya ərazisində yaşaması barədə heç bir məlumat yoxdur”.

Albanların, yaxud bu ad altında çıxış edən etnosların indiki Şimali Azərbaycanın qədim əhalisi olduğunu göstərən qaynaqlar “alban” adının eramızdan əvvəl I əsrdən etibarən işlədildiyini göstərir.

İngilis dilində nəşr olunmuş mənbələrdə, o cümlədən XVI əsrin böyük şairi, Uilyam Şekspirin müasiri Edmund Spenserin (1552-1599) 1596-cı ildə yazdığı “İrlandiyanın müasir vəziyyətinə nəzər” adlı traktatı (elmi əsəri – Ş.X.) yuxarıda qeyd olunan fikirlərə müəyyən aydınlıq gətirir.

Əvvəla, onu qeyd edək ki, traktatda müəllif Eudoksusla İreniusun dialoqunda İrlandiya ölkəsinin qədim tarixi, irlandların mənşəyi və mədəniyyəti kimi çox ciddi problemlərə toxunmuş, türk tayfalarının irland etnogenezində rolu və onların mədəniyyətinə təsiri məsələsinə aydınlıq gətirmişdir.

Hindistanın böyük ictimai-siyasi xadimi Cəvahirləl Nehru “Ümumdünya tarixinə nəzər” adlı əsərində yazırdı: “Arlar, skitlər, hunlar, ərəblər, monqollar, türklər – onlar hamısı Asiyadakı yurdlarından çıxaraq, Asiya və Avropa boyu sakin olmuşlar... Avropa Asiya üçün uzun müddət bir növ müstəmləkə olub, müasir Avropanın bir çox xalqları özlərinin mənşəyini Asiyadan gələn həmin işğalçılardan alıblar”.

Edmund Spenserin eyniadlı traktatındakı aşağıdakı mühakiməyə diqqət yetirək: “...indi Şotlandiya (Scotland – Ş.X.) adlandırılan ölkə əvvəllər Albin (Albyne – Ş.X.) adlandırılmışdır...” Albin, yaxud alban adının Şotlandiyada məskunlaşmış alban tayfalarının adı ilə bağlı olduğu isə tarixi həqiqətdir.

E.Spenser traktatında tez-tez baş verən müharibələr zamanı ulu əcdadlarının skitlər olduğu irlandların döyüş qabağı öz başçılarının, yaxud ulu əcdadlarının adını çəkib nəre çəkdiklərini söyləyir. Bu adət qədim zamanlarda bir çox dünya xalqlarında, xüsusilə skitlərdə daha möhtəşəm olduğunu göstərir. Müəllif bu həqiqətin əsrlərin sınağından keçmiş döyüşün qələbəsini təmin edən amillərdən biri hesab edir. Yunan tarixçilərinin əsrlərində, eləcə də tarixin

unudulmayan salnamələrində öz əksini tapmış bu məqama toxunan E.Spenser türk tarixinin görkəmli sərkərdələrinin, xüsusilə massagetli (Azərbaycan türkü – Ş.X.) Tomirisin Əhəmənilər sülaləsindən olan İran hökmdarı Kirlə (e.ə. 558-530) döyüşündə (əslində Kir Massagetlərə qarşı yürüş etmişdir – Ş.X.) belə bir dəli nəərə ilə döyüş qələbəsinin təmin olunduğunu misal gətirir.

Tomirisin döyüşündən yadigar qalan nərənin sədalarının Qərb ölkələrində yaratdığı rezonansın böyük rolu və təsviri olduğunu vurğulayan E.Spenser “qədim ingilislərin də indiyə qədər qalan ... Kromabo və Bulerabo deyə, skitlərə oxşar nəərə çəkdiyini” yazır. Bu yerdə daha açıq-aydın elmi dəlil budur ki, irlandlar da skit, yaxud skotlar olmuşlar, bütün qarşıdurmalarda onlar yalnız çox adi bir söz işlədirlər, əslən skot sözü olan Ferra, yaxud ferro deyə qışqırırlar. Daha doğrusu, Şotlandiyanın Ferqus (yaxud Ferqus) adlı ilk krallarından birinin adını çəkirlər. O, piktlərə qarşı döyüşmüşdür. Bu haqda Bukananın “de rebus Scoticis” əsərini oxuya bilərsiniz, amma başqa müəlliflər yazırdılar ki, bu, çox-çox əvvəllər olub, onların baş tacıdarının adıyla, o tacıdarın adıyla ki, onlar afrikalılara qarşı döyüşmüşlər. Bu ad onlara o qədər düşərli olub ki, o vaxtdan bəri döyüşlərdə onun (Ferqusun –Ş.X.) adını çağırıb nəərə çəkmişlər”.

Eudoksun dili ilə “irlandlar çox cəsur əsgərlərdir” söyləyən E.Spenser bu kəlmə ilə irlandların çətin müharibə şəraitində vuruşlarda mətanət və əzmkarlığının əzəmətini nümayiş etdirmək istəmişdir.

Əlbəttə, Eudoksun belə bir qəti fikrini, qənaətini ifadə etməyə gətirən isə İrenin qətiyyətlə söylədiyi aşağıdakı hökmdür: “İndi də əminliklə deyə bilərəm ki, onlar (irlandlar – Ş.X.) çox cəsur, cəngavər və möhkəm adamlardır, soyuğa-saxtaya, zəhmətə, aclığa və bütün məhrumiyyətlərə

dözümlü olurlar, çox çevik və güclü əlləri, iti addımlı ayaqları var, təşəbbüskarlıqda çox diqqətçil və ehtiyatlıdır, təhlükəli vəziyyətə atılmağa hazırdır, ölümə həddən ziyadə nifrət və həqarətlə baxan adamlardır”.

Yenə həmin traktatda Eudoksun dili ilə verilən bir məqama diqqət yetirək: “Doğrudan da, sən insanların İrlandiyada ilk məskunlaşdığına dair söhbətində qeyd etdin ki, skitlər, yaxud skotlar (şotlandlar – Ş.X.) Şimalda (Şimali İrlandiyada – Ş.X.) lövbər salanların birincisi olmuşlar. Görünür ki, burada onlar özlərinin bir sıra qanun-qaydalarını yaratmışlar”.

“Başını isti saxlamaq üçün başlarına şişpapaq qoyan, sifətlərini soyuqdan qorumaq üçün uzun saqqal saxlayan” skitlər və onların irland həyatına təsiri maraqlı cizgiləri ilə təqdim edilmişdir. Skit, yaxud skotların adət və ənənəsindən qalan onların isti ölkələrdə icad etdiyi zəfəran rəngli köynək və xələtlərin skitlərdən qalma geyimlər olduğu göstərilmişdir.

Fikrimizcə, türk xalqları ilə Qərbi Avropa xalqları arasında ilişgəli yaxınlıqlar bir tərəfdən qədim və orta əsrlər dövründə onların həyat, yaxud məişətindəki oxşarlıqdan irəli gəlir. İnsan zəkasında, yaxud təfəkküründə tipoloji eyniyyətin, yaxud oxşarlığın əkiz tayının yaranması da paradoks deyildir. Bunun, ilk növbədə, həmin xalqların yaşayış oxşarlığından yarandığını söyləmək olar. Bu, habelə tarixi həqiqətlərə uyğun gələn həyati bir faktordur. Digər tərəfdən, əsas tipoloji yaxınlıq əsasən ayrı-ayrı dövrlərdə Şərq, o cümlədən türk xalqlarının Qərb təfəkküründə yaratdığı müəyyən təsirlərlə bağlı olmuşdur. Bu, təbii ki, ya müharibələr, yürüşlər, ya da ticarət əlaqələri nəticəsində baş vermişdir.

E.Spenserin “İrlandiyanın müasir vəziyyətinə nəzər” adlı traktatının materiallarında belə bir məntiqi fikir irəli

sürülmüşdür ki, irlandların XVI əsrin son onilliyinə qədər yaşayan adət-ənənələri qədim dövrlərdə İrlandiyaya ayrı-ayrı xalqlar tərəfindən gətirilmişdir. Müəllifin İren obrazının dili ilə desək, bunlardan birincisi skit, sonra qal və ən axırncısı isə ingilis olmuşdur.

Bəs həmin xalqlardan qalan adət-ənənələr hansılardır deyə sual edən əsərin ikinci əsas qəhrəmanı Eudoksun İrenə cavabı böyük maraq doğurur. E.Spenser Eudoksun dili ilə irland tarixində və mədəniyyətində müstəsna yeri və təsiri olan skitlərin adını çəkməklə kifayətlənmir. “Bütün tatarların və Xəzər dənizi ətrafında təbii ki, skitlər adlanan xalqların” adını çəkəndə yunan tarixçilərinin əsərlərinə istinad edir. E.Spenserin İrenin dili ilə təqdim etdiyi həmin cavabın ana dilimizdəki tərcüməsinə diqqət yetirək:

“İren: bir qədər sonra mən bayaq saydığım millətlərin (skit, qal və ingilis – Ş.X.) adət-ənənələrini eyni sıra ilə sadalayacağam. Və birinci skit, yaxud skot (şotland – Ş.X.) adət-ənənələrindən başlayacağam. Onların bir adəti indi də qalır, iribuynuzlu heyvan saxlayır və demək olar ki, bütün ili dağların döşündə və dik yerlərdəki talalarda, əvvəlki zamanlardakı kimi heyvanlarını otarıb sonra təzə ot yerləri olan sahələrə endirirlər. Bu isə açıq-aydın şəkildə skit adəti kimi görünür, Olaus Maqnusun və Co Boemusun əsərlərindən də bunu oxuya bilərsiniz. Bu adət, təbii ki, indi də bütün tatarlar və Xəzər dənizi ətrafındakı skitlər arasında qalıbdır, onların özünün söylədiyi kimi irland talalarındakı eyni naxır yerlərində yaşamaq, iribuynuzlu heyvanları özləri ilə aparmaq və yalnız onların ağ əti ilə dolanmaq”.

Əvvəla, mətnlərdə tez-tez rast gəldiyimiz ingiliscə transliterasiyası “Scythes”, yaxud “Scythians” kimi verilən sözün dilimizdə daha çox “skitlər” kimi işlənilməsi ilə yanaşı, “skiflər”, Türkiyə türkcəsində isə “iskitlər” kimi tanınması heç də ayrı-ayrı tayfaları deyil, qədim türk tayfası

olan skitlərin varlığını ifadə edir. İkinci bir tərəfdən isə skit tayfalarının Şotlandiya, eləcə də İrlandiya ərazilərində yaşaması, şotlandların, irlandların nəinki etnogenezində, eləcə də məişətində və mədəniyyətində açdığı izlər qədim tariximizin Qərbi Avropada türk atlarının dırnağından qopan səslər, eləcə də at kişnərtiləri kimi bu gün də toz basmış qədim kitabələrin içində “tüğyan edir”.

Qədim yunan tarixçisi və coğrafiyaşünası Strabonun skitləri eyni zamanda sak adlandırması tarixi həqiqətə uyğun gəlir. Skit adının mixi qaynaqlarda işquz//aşquz kimi verilməsi təbii ki, bu etnonimin iç quz//iç oquz – yəni “içəri quz”//içəri oğuz kimi mənalandırılması tarixçi alimlərimizin tam sübuta yetirilməmiş iddiasıdır. Bu iddia sübuta yetirilməsə də, oğuzların tarixinin qədim dövrlərə aid olduğunu güman etmək olar. Lakin sak, massaget, sarmatların skit adı altında birləşdirildiyindən çıxış etsək, türklərin qədim dövrlərdə skit, yaxud sak adlandırılması bu tayfaların “madyan südü sağanlar” mənasını ifadə etməsinə yanlışlıq gətirmədiyini söyləmək olar.

Qədim skit, yaxud sakların Azərbaycan ərazisində – Xəzər ətrafında məskunlaşması, xüsusilə Böyük Qafqazın Şəki, eləcə də Zaqatala kimi rayonlarının adında sak sözünün “yaşadığını” müəyyən qədər təsdiq edə bilər.

Edmund Spenserin traktatının bir yerində oxuyuruq: “Onların (irlandların – Ş.X.) adət-ənənələrinin elmi izahına başlamazdan əvvəl onların (irlandların – Ş.X.) haradan, necə törədiyini, digər millətlərin həyat tərzinin müxtəlifliyindən necə seçildiyini, indi irland adlanan bu xalqın necə təşəkkül tapdığını müzakirə etmək vacibdir. İndi də onların (irlandların – Ş.X.) arasında qalan bəzi adət-ənənələr başqalarından alınmadır, həmin adət-ənənələr elə o vaxtdan bəri onların (irlandların – Ş.X.) arasında yaşayır. Bu yalnız bir xalqdan deyil, ayrı-ayrı xalqların müxtəlif

vəziyyət və həyat tərzindən keçmişdir. Amma zənn edirəm ki, bura birinci sahib olan və məskunlaşan skitlər olmuşdur” (bu mühakimə İrenin dili ilə verilmişdir – Ş.X.).

Lakin traktatda Eudoksun irlandların Kastiliya ispanlarından törəyib-törəmədiyini sualına İrenin dili ilə cavablandırılan mühakimə dolğunluğu və elmi həqiqəti ilə daha çox diqqəti cəlb edir. O, irlandların mənşəyində ispanların hər hansı kifayət qədər əsasları və sübutları olmadığını bildirir. Şübhəsiz ki, Şimal xalqlarının bütün Xristian dünyasına axışmış doluşduğu bir vaxtda skitlər dəniz sahillərinə köç edərək burada digər xarici ölkələr haqqında arayış almış, İrlandiya ölkəsi haqqında məlumat toplamışlar, gəmiçiliyin əlverişli olduğunu görüb həmin ölkəyə istiqamət götürərək onun Şimal hissəsinə (Şimali İrlandiyaya – Ş.X.) gəlib çıxmışlar. İndi bu yer Olster (Şimali İrlandiya – Ş.X.) adlanır və birinci burada məskunlaşmış skitlər sonralar əhalinin sayı çoxaldığından içəri ərazilərə doğru irəliləmiş, bütün bu yerlərə özləri Skuttenlənd (Scuttenlande) adını vermişlər. Bu ad daha müxtəsər şəkildə isə Skutlənd, yaxud Skotlənd (Şotlandiya – Ş.X.) adlandırılmışdır.

Traktatda dəqiq və əhatəli şərhlər inandırıcılığı ilə diqqəti cəlb edir. “Şotlandiyanın və İrlandiyanın əslində bir və eyni olması” faktı da bu ərazilərdə yaşayan millətlərin eyni kök üstündə yarandığını və formalaşdığını, tarixən biri-birindən çox da fərqlənmədiyini diktə edir.

Yenə həmin traktatda “indiki Şotlandiya (Scotland – Ş.X.) əvvəllər Albin (Albyn – Ş.X.) adlandırılmışdır”, yaxud “indiki İrlandiya qədimlərdə Erine adlandırılmışdır” yazan E.Spenser “iki növ şotlandın və iki Şotlandiyanın mövcud olduğunu” göstərir. Tarixən adları çəkilən ölkələrin iki Şotlandiya kimi təqdim edilməsi çoxlarına qəribə görünsə də, bu, tarixi həqiqət kimi səslənir. Əslində “ilk

öncə İrlandiyanın şimalında məskunlaşan skitlərin müəyyən qisminin indi Şotlandiya adlandırılan Albin ölkəsinin o birisi sahillərinə köçən skitlər”in tarixi-coğrafi trayektoriyası təqdim edilmişdir. Hər “iki Şotlandiya”ya sahib duran skitlər həmin ölkələri Skitlənd (Şotlandiya – Ş.X.) adlandırmışlar. Lakin “sonrakı zaman ərzində irland skotları skot kəlməsini atmış, irland adını qəbul etmişlər. Albin skotları isə yalnız skot (şotland – Ş.X.) adını saxlamışdır”.

Traktatda bəzi yazıçıların əsərlərinə istinad edilmiş, “İrlandiyanın Skotia-major, indi Şotlandiya adlandırılan ölkənin isə Skotia-minor çağırıldığı” göstərilmişdir. Elə hesab edirik ki, istər Şotlandiyanın, istərsə də İrlandiyanın tarixində, ictimai-mədəni həyatında skit tayfalarının rolu təkzibedilməzdir.

Şahin Xəlilli

4.2. Qədim kelt mədəniyyəti (və ədəbiyyatı): araşdırmalar və elmi xülasə

İrlandiya, Şotlandiya və Uelsin bir çox malikanə və monastırlarında zaman-zaman qorunub saxlanılan əlyazmalar əsasən XX əsrdən başlayaraq tədqiqatçı alimlərin ağır zəhməti və diqqəti sayəsində öyrənilməyə başlanmış, əlyazmaların mətnləri bərpa edilmiş, onların müasir ingilis dilinə tərcüməsi hazırlanaraq kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

Qədim tarixi və ədəbi sənət əsərlərinin, sənədlərin əksəriyyətinin toplanılması və mətnlərin yenidən latın dilinə köçürülməsi isə daha əvvəlki əsrlərə aid edilir. XII əsrin əvvəllərindən XVI əsrin sonlarınaq Britaniya ədəbiyyatının toplanılıb müəyyən hissələrinin əlyazması, müəyyən qisminin isə ilk ingilis çapçısı Uilyam Kəqstonun (William Caxton, 1415/24-1492) təşəbbüsü və səyi ilə kitab şəklində çap olunması ədəbi mühitdə şifahi xalq ədəbiyyatı və Britaniya tarixinin diqqətlə öyrənilməsinə təkan vermişdir.

Bəs “qədim britonlar” (“ancient Britons”) kimlər olmuşlar? Açıq etiraf etmək lazımdır ki, əksəriyyət oxucular kimi elə müasir ingilislər, xüsusilə britaniyalılar orta məktəbdə keçdiyi dərslərdə də bu haqda az, yaxud dumanlı məlumatın verildiyini etiraf edirlər. Bir qayda olaraq kitablara daxil edilmiş rəsm əsərlərində qədim britonlar, yaxud britaniyalılar vayda (qədim zamanlarda adamlar bədənlərini və üzlərini mavi rəngli maddə ilə boyayardılar – Ş.X.) ilə bədəninə boya çəkmiş, yüngül qayıqlarda avar çəkən, ya da heyrət və təəccüblə onlara tamaşa edən romalıların legionunun (böyük qoşun birləşməsinin – Ş.X.) arasından iki təkərli cəng arabası ilə ox kimi süzüb keçən formada təsvir olunmuşlar.

Britaniyanın qədim sakinlərinə dair fakt və məlumat böyük Roma sərkərdəsi Yuli Sezarın (Julius Caesar, 100-44 BC) “Qalliya müharibəsi” (“The Gallic War” adlı əlyazmasının müasir ingilis dilinə çoxsaylı mükəmməl tərcümələrindən biri A. və P. Wisemana məxsusdur: London, 1980) adlı əsərindən götürülüb oxuculara təqdim edilmişdir. Beləliklə, klassik mənbələrdə Britaniya adalarının sakinlərinin, yaxud tayfalarının ayrı-ayrı adlarla çağırıldığı məlum olur. Yunan və Roma əlyazmaları bu tayfaların adlarının bir qədər fərqli transliterasiyasının olduğunu göstərir. Məsələn, yunanlar onları “Keltoi”, romalılar isə “Celtac” kimi yazıya almışlar. Eramızın II əsrində yunan yazıçısı Pausanius qeyd edir ki, “Keltoi” adı “Galli”dən daha əvvəl yaranmış termin, yaxud addır. Əvvəla, elm adamları belə bir fərziyyəni irəli sürürlər ki, Galli/Galatae hind-Avropa mənşəli sözdür və mənası “gəlmə, yad adam”, yaxud “düşmən, rəqib” deməkdir.

Yuli Sezar adını çəkdiyimiz əsərində mərkəzi Qal (Gaul) ərazisinin sakinləri haqqında yazırdı: “Onlar öz dilində özlərini keltlər (Celts) adlandırırsalar da, biz (onları) qallar (Gauls) deyə çağırırıq”.¹

Tarixi faktlar Britaniya ərazisində yaşayan tayfaların iki və daha çox adlarla tanındığını təsdiq etsə də, bu adlar sırasında kelt adının daha qədim olduğunu söyləmək mümkündür.

İkinci bir tərəfdən isə onu da nəzərə almaq lazımdır ki, keltlər haqqında bilgiler eramızdan əvvəl IV əsrdə tədricən əlyazmalarda müəyyən qədər yayılmağa başlamışdır. Eramızın IV əsrinin sonlarında Rufus Festus Avienus “Ora Maritima” adlı şeirində antik dövr müəlliflərinin əsərlərindən alıntılarla (həmin orijinal mətnlər indiki günlərə gəlib çatmamışdır – Ş.X.) kelt tayfaları haqqında bilgilerini nəzmə çəkmişdir.

¹ Arnold Matthew. The Study of Celtic Literature. Popular Edition. London: 1891, p.2

Qədim Britaniya torpağının adında da sanki öz dövrünə görə müasirlik “yaşayır”. Yoxsa, Britaniya öz adı veril-məmişdən əvvəl ayrı-ayrı adlarla tanınmışdır? Britaniya, Britaniya olmamışdan əvvəl bir çox yazılı mənbələrdə Albion kimi tanınmışdır. Bəs bu hansı sənədlərdə öz təsdiqini tapır? Bu sualı cavablandırmaq üçün sonralar ingilis dilinə tərcümə edilmiş xalq yaradıcılığı, yaxud ağız ədəbiyyatı mətnlərinə müraciət etmək məcburiyyətində qalırsan. Britaniya ərazisində müasir İrlandiyanın bir zaman İrerne (qədim irland dilində Erin, müasir dildə isə Eire kimi tanınır – Ş.X.) olması nə dərəcədə şifahi xalq ədəbiyyatında əksini tapmışdır?

Yuxarıda qeyd etdiyimiz hər iki ad erkən kelt forması kimi qəbul edilmişdir. Bu kiçik qeydlərdən sonra onu da əlavə etmək olar ki, kelt, qal, irland, şotland – heç də bir-birindən çox fərqli tayfalar olmamışdır. Əslində elə indinin özündə müasir ədəbiyyatda tez-tez rast gəldiyimiz irland qal, irland kelt, yaxud şotland qal, şotland kelt ifadələri məhz bu xalqların soykökündə qədim kelt, yaxud qal etno-genezinin dayandığını söyləmək üçün vasitəyə çevrilir.

Eramızdan əvvəl V əsrdə yaşamış Herodot (Herodotus of Halicarnassus) erkən yunan tarixinin müəllifi kimi bütün dünyada həmişə məşhur olmuşdur. Onun demək olar ki, dünyanın çox-çox dillərinə tərcümə olunmuş “Tarixlər” (“Histories”) əsərində gözləri ilə görüb şahidi olduğu hadisələr, əsas mövzusu isə yunanlarla barbarlar (farslar) arasında müharibələr təfəsilatı ilə qələmə alınmış, eləcə də fars imperiyası, Misir, Skifiya (İskitlər ölkəsi), Afina və Sparta'nın erkən tarixinə dair məlumat verilmişdir. Herodot bu ölkələrin etnoqrafiyası, coğrafiyası, xalq nağılları, lətifələri, hərbi tarixi və siyasəti barədə də müəyyən bilgiləri cəmləşdirmişdir. Lakin “Tarixlər” əsərində müəllif keltlər haqqında da bir çox tarixi və coğrafi təfəsilatları qeyd

edərək keltlərin üç coğrafi “fakt”ını göstərir: Dunay çayının mənbəyi keltlərin ərazisindədir; ikincisi, keltlər Pirene (Pyrene) adlı şəhərin yaxınlığında artıb çoxalmışdır və nəhayət, keltlər Avropanın Qərb xalqı hesab edilmişdir və onlar Kinetoyun (Cynetoi) qonşuluğunda yerləşən “Herkules dirəkləri”nin Cəbəlüttariq boğazının qərbində yaşamışlar. Lakin Herodotun informantları Pirenenin Dunay çayının mənbəyinə yaxın yerdə olduğu faktını təkzib edərək onun həll edilməz çaşqınlıq yaratdığını söyləyirlər. Bu haqda xeyli elmi araşdırmaların aparılmasına cəhdlər edilsə də, onun həlli yolunda mübahisələr indiyə qədər səngimir.

Bu da bir tarixi həqiqətdir ki, yunanlar IV əsrdə keltlərin İberiyadan Yuxarı Dunaya qədər Qərbi Avropanın geniş ərazilərində yaşadığını qəbul etmək məcburiyyətində qalmışlar. Belə bir mühakimə də yürüdü ki, həmin dövrdə dünyanın dörd böyük barbar xalqından – iskit, fars və liviyalılarla (Scythians, Persians and Libyans) yanaşı keltlər də bu sıraya daxil edilmişdir.

Keltlərin qədim dövrlərdəki mövqeyi, döyüşkən ruhu və sair məxsusi keyfiyyətləri haqqında yunan, Roma sərkində və yazarlarının əlyazmalarında verilən məlumatlar müəyyən cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir.

Klassik antik dövrün dominant filosofu Platon (429-347) “Qanunlar” (“Laws”) adlı əsərində keltləri döyüşkən, içki aludəçisi olan tayfa kimi təqdim edərək onların barbarlar stereotipini təkrar etməkdən daha çox fakt bazası əsasında öz sözünü söyləmişdir.

Platondan 20 il dərs almış, sonralar özü Makedoniyalı İskəndərin müəllimi olmuş dünya şöhrətli filosof Aristotel (Aristotle, 384-322 BC) də kelt tayfaları, yaxud xalqları haqqında ümumiləşdirilmiş şərhini söyləyərək onların cəsur və dözümlü şimal xalqı olduğunu bəyan etmişdir. Aris-

totelin keltlərə məxsus xarakter cizgilərini aşağıdakı kimi yekunlaşdırmaq olar: Keltlər uşaqlarına sərt hava şəraitində yüngül paltar geyindirərək onların daha möhkəm və sağlam böyüməsinə xüsusi diqqət yetirmişlər. Qadınlara çox az diqqət yetirmişlər və daha çox kişi toplumlarına üstünlük vermişlər. Ən qəribəsi budur ki, onlar xüsusilə gəlmə, yaxud yad adamlara qonaqpərvərliyin sərt qanunları ilə yanaşmışlar.

Doğrudur, yunan-Roma mənbələrində keltlər haqqında müxtəlif tarixi və fəlsəfi-ədəbi əsərlərdə fərqli fikirlərə də rast gəlmək olar. Lakin bütövlükdə kelt obrazı antik dünyanın döyüşkən və cəngavər xislətli insanı kimi indi də ədəbiyyatın tarixi yaddaşında kelt ənənələrinin, xüsusilə folklor ənənələrinin daşıyıcılarıdır.

Bir yunan əsəri keltlərə həsr olunmuşdur. Belə söylənir ki, keltlər Polifemus və Qalateyanın (Polyphemus and Galatea), yaxud da nəhəng Keltosun izdivacından yaranmışlar. Digər bir versiyada isə qalatiyalıların Qalatosun – Siklopun və Qalateyanın nəslə, ya da törəmələri olduğu göstərilir. Məlum olur ki, o, qərbi gəzib dolaşdığı vaxt kral Bretannosun gözəl qızı Keltine onu yolundan çıxarmışdır. Beləliklə, o, qızın gözəlliyindən imtina etməyi bacarmayıb kral qızı ilə bir yataqda qalmağa məcbur olmuşdur.

Əlbəttə, bu söyləmə tarixin yaddaşında qalan, bəlkə də, daha çox uydurma təsiri bağışlaya bilər. Lakin antik dövr yazıçılarının, eləcə də böyük ingilis dramaturqu Uilyam Şekspirin (1564-1616) “Venera və Adonis” poemasında bənzər süjetlərin qələmə alınması, heç şübhəsiz ki, tarixi və ənənəvi reallıqla bağlı ola bilər.

Yunan səyyahı və yazarı Pytheas Atlantik okeanının su yolları ilə gəmi səyahətinə çıxarkən söz yox ki, iqtisadi resursların marağında olmuş, kəşflərin axtarışı ilə qalay is-

tehsalçılarının qərb yarımadaalarında məşğuliyyəti ilə tanış olmuş, Britaniyanın cənub və şərq su sahillərinə gəlib çıxmışdır. Onun yazdığına görə Britaniya adalarında keltlərin məskən saldığı ərazi ölkənin şimalına doğru uzanmışdır və bu ərazi Pretanik adaları (Pretanic Islands) kimi tanınmışdır. Lakin səyyahın müasir dövrə gəlib çatan əlyazmasında onun keltlərə məxsus olan Pretani kimi təsvir etdiyi adalara dair səyahət memuarında bu adın mənşəyi və mənası haqqında izahat verilməmişdir.

Britaniya adalarında yaranan imperiyanın yaradıcı və nüfuzlu vətəndaşına çevrilən ikinci və üçüncü nəsli kimi yetişən, püxtələşən qallar və britonlar (Gauls and Britons) haqqında yazılan hər bir əsərdə tarixi həqiqətin bir zərrəsi görünür.

Eramızın təxminən 40-cı ilində Bilbilisdə anadan olan (Marcus Valerius Martialis (AD 38/41 – 101/104) Roma epiqramçısı (təxminən 1500 epiqram yazmış, ən məşhurları 12 kitabda çap olunmuşdur – Ş.X.) dəfələrlə kelt əsilli (Celtiberian origins) olduğunu fəxarətlə bəyan etmişdir: “biz keltlərdən və iberiyalılardan törəməyik” – İberiya, Qal torpağı əsl ədəbi istedad sahiblərini vermişdir.²

Eramızın IV əsrindən XVI əsrinə qədər – təxminən 1200 il zaman kəsiyində keltlər demək olar ki, ya unudulmuş, ya da onlara az diqqət yetirmişlər. Təbii ki, keltlərə məxsus klassik mətnlər ibadət ocaqlarında it-bat olmuşdur. Xristianlığın gəlişi ilə yeni mətn, əsatir və stereotiplər ayaq açmış, xristianlığı təbliğ və təşviq edən əsərlər yaranmağa başlamışdır. Doğrudur, monastır kitabxanalarında mühafizə edilən bir çox klassik mənbələrin əlyazma surətlərini qorumaqda müəyyən çətinliklər yaransa da, zamanın sınaqlarından çıxan xalqın mənəvi sərvətlərinin qorunmasında az-çox xristian dindarlarının, eləcə də ölkənin

¹ Arnold Matthew. The Study of Celtic Literature. Popular Edition. London: 1891, p. 102

idarəçilərinin müəyyən qayğısı da olmuşdur. Bir neçə fakta müraciət edək. Roma imperiyasının ən nüfuzlu tarixçisi Tacitusun (Tacitus Cornelius, c.AD56 after 117) babası Yuli Aqrikolanın bioqrafiyası ilə başlanıb german tayfalarının etnoqrafiyasından bəhs edən ilk ədəbi yaradıcılıq nümunəsi olan “Aqrikola” (“Agricola”) təxminən 1470-ci ildə Romaya gətirilmiş, 1591-ci ildə ingilis dilinə tərcümə edilmişdir. Yuli Sezarın “Qalliya müharibəsi” (“The Gallic War”) adlı əlyazması isə 1511-ci ildə Venesiyada nəşr olunmuşdur. Britaniya alimlərindən Con Leland (John Leland, 1503-1552), Uilyam Kəmdən (William Camden, 1551-1623) və başqaları Britaniyanın ilkin mənşəyi haqqında məlumatları toplamış, sözünü söyləmişlər.

XVI və XVII əsrlərdə Müdrik vəhşilər (Noble Savages) kimi kelt, qal və britonların obrazını yaratmaq konsepsiyası antik dünyanın görüntüsünü bərpa etmək baxımından dünyada kelt mədəniyyətinə yeni marağın konturlarını bəxş etdi.

Eramızdan əvvəl 335-ci ildə Makedoniyalı İskəndərin hakimiyyəti dövründə Adriatik regionundan olan kelt emissarları “dostluq və səmimilik” müqaviləsi barədə danışıqlar aparmaq üçün Böyük İskəndərin sarayına toplaşır. Baş tutan hadisə haqqında Strabonun məşhur təsviri aşağıdakı kimidir:

“The king received them kindly and asked them, when drinking, what it was that they most feared, thinking that they would say himself, but they replied they feared nothing except that the sky might fall on them, although indeed, they added, they put above everything else the friendship of such a man as he”.

Mətnin ingiliscədən tərcüməsinə diqqət yetirək:

“Kral onları mehribanlıqla qarşıladı və qədəhləri qaldırıb içki içəndə onlardan ən çox nədən qorxduğunu soruşdu.

Fikirləşirdi ki, onlar kraldan ehtiyat etdiklərini söyləyəcəklər, lakin cavabları bu oldu ki, heç nədən qorxmurlar, lakin bircə ondan ehtiyat edirlər ki, göylər silkələnib başlarına düşə bilər. Bununla bərabər, həqiqətən də, əlavə etdilər ki, onlar onun kimi (kral kimi) adamla dostluğu hər şeydən üstün tuturlar”.

Əlbəttə, bu və ya buna bənzər çoxsaylı yazılı hekayələrdə keltlərin döyüş səhnələrində cəld, çevik hərəkətləri onların sözün həqiqi mənasında döyüşçü əsgər olduğunu diktə edir.

Bərri Kanliffenin (Barry Cunliffe) ikinci təkrar 1999-cu ildə çap etdirdiyi “Qədim keltlər” (“The Ancient Celts”) adlı monoqrafiyasında məşhur bir abidənin foto şəkli diqqəti çəkir. İstər-istəməz sağ əlindəki xəncərini ürəyinin başına sancan çılpaq döyüşçünün sol əli ilə döyüşdə öldürülmüş həyat yoldaşının cəsədindən yapışması tamaşaçını düşündürür. Məntiqi nəticə budur ki, öz zövcəsini ölümdən qoruya bilməyən Vətən əsgəri ölümə məhkumdur. O, yalnız özünə qəsd etməlidir. Bu, insanlığın ən böyük fəlsəfəsi, həyat qanunudur. Həmin kelt döyüşçüsünün abidəsi indi Romada Museo Nazionale delle Termedə saxlanılır.

Yuxarıda ayrı-ayrı mənbə və məxəzlər əsasında təhlil və şərh edilən məsələlər, heç şübhəsiz ki, müəyyən mübahisələr yarada bilər.

Lakin qədim kelt mədəniyyəti (və ədəbiyyatı) haqqında aparılan araşdırmalar onu söyləməyə əsas verir ki, tarixin yaddaşında öz izini, sözünü qoyan keltlərin dünyanın döyüşkən, məğrur xalqları arasında indi də qəhrəman şair imicini yaşadanlar tarixin, mədəniyyətin (və ədəbiyyatın) görüntülərindən xəbər verir.

P.S. Şotlandiyada indiyə qədər adını və milli kimliyini qoruyub saxlayan piktlər (picts) haqqında müxtəlif

fərziyyələrə rast gəlmək olar. Şimali Şotlandiyada məskunlaşan piktlər haqqında yazılı tarixin qalmadığı söylənilir. Onlara pikt, yaxud pikti (Picti) adının verilməsi haqqında isə Roma yazıçısı Eumenius müasir eranın 297-ci ilində öz qeyd və şərtlərini vermişdir. Keltlər kimi bədənlərini boya ilə rəngləmək, yaxud tatu ilə bəzəmək adəti ilə seçilən piktlərə latın dilində “boyanmış, rəng çəkmiş adamlar” ayaması verildiyi də qeyd olunur. Daş üzərində oyma işləri aparılan ərazilərdə pikt ayamalı adamların xidmətləri tarixə yeni iz salmışdır. Bir sıra tədqiqatçı alimlər isə piktlərin Orta əsrlər dövründə şimali Britaniyada ən qüdrətli krallığı yaratdığını və bu ölkənin gəlmə tayfası olmadığı haqqında hipotezasını irəli sürmüşlər. Kelt mifologiyasında və əfsanələrində piktlərin uzaq Qara dəniz və Xəzər dənizi sahillərindən qopub gəlmiş köçəri tayfa olduğu da göstərilir. Beləliklə, pikt tayfalarının kimliyi mifoloqlar və ədəbiyyat tarixçiləri üçün həlli tapılmayan dilemmaya çevrildiyini də söyləmək mümkündür. Hətta şotland əfsanələrinin birində piktlərə çox yaxın və doğma olan iskitlər tərəfindən sığınacaq verilməyəndə, onlar iskitlərə qızları ilə ailə qurmaq təklifini verəndə yeni torpaqlarda məskunlaşmağa razılıq aldıkları da tarixin bir ibrət dərsi kimi qələmə alınmışdır...

Azərbaycan – şotland əlaqələrinin öyrənilib tədqiq edilməsi arealında elə maraqlı və aktual, tarixi əhəmiyyətli məqamlar, məsələlər vardır ki, onların araşdırılmasına zəruriyyət və ehtiyac vardır.

Şahin Xəlilli

4.3. Şotland ədəbi dili tarixin yaddaşında

XIV əsrdə yaşayıb yaratmış Barburun “Brus” (Barbour, “Bruce”) poeması şotland dilində yazılmış ilk yazılı sənət abidəsi sayılır. Təxminən 350 ildən sonra – XVIII əsrin şairi Robert Börnsün yazdığı şeir və nəğmələri Britaniya ədəbiyyatında yeni mərhələyə çevrildi.

Ortaya belə bir sual çıxır. Bəs şotland dilini müstəqil dil kimi qəbul etmək olarmı? Bəlkə bu dil ingilis dilinin dialektidir? Yalnız XIV əsrdə şotland dili öz ərazisinin şimalında danışılan dildən çox az fərqləndiyindən onun bu dövrdə daha çox dialekt kimi çıxış etdiyini söyləyənlər də var. İngilis dilinin geniş yayılması ilə Britaniya ərazisindəki şotland dili dialektə çevrildi. Lakin bununla yanaşı, şotland dilinin şotland xalqına məxsus və özünəxas yazısı olduğundan çıxış edən tədqiqatçı alimlər isə sözün həqiqi mənasında onun müstəqil dil kimi mövcudluğunu və yaşadığını söyləyirlər.

Qeyd edək ki, XIII yüzilliyin sonunda ingilis kralı I Edvardın Şotlandiyanı özünə tabe etdirmək üçün ilk cəhdi müvəqqəti uğurla nəticələnmişdir. 1314-cü ildə Robert Brusun başçılığı ilə şotlandlar Bannokbern ətrafında gedən döyüşdə ingilis ordusunu darmadağın etmişdilər. Stüartlar sülaləsindən olan Şotlandiya kralı VI Ceyms I Ceyms adı ilə İngiltərənin kralı seçilərək 1603-cü ildə Şotlandiyanı İngiltərə ilə birləşdirdi. 1707-ci ilə qədər Şotlandiya özünəməxsus parlamentini qoruyub saxlamış, əslində müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1707-ci ildən isə onun muxtariyyəti ləğv edilmişdir.

Cənubi, düzən Şotlandiyasında (Lowlands) norman işğalına qədər əhali yalnız şotlandlardan deyil, eləcə də dilini bu yerə gətirən anqlardan ibarət olmuşdur. Beləliklə,

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Şotlandiyada ikidilliliyin yayılması üçün müəyyən zəmin olmuşdur. Uzun əsrlər boyu dağlıq Şotlandiyada danışılan qal dili indi də mövcuddur. Beləliklə, şotland dilinin qal dili hesabına geniş yayıldığını və zənginləşdiyini söyləmək olar.

Şotland (scota) sözünün yunan dilindəki scoto (skoto) sözündən yarandığını və bu sözün qaranlıq (darkness) mənasını ifadə etdiyini qeyd edənlər də vardır. XVI əsrin şairi Edmund Spenser “İrlandiyanın müasir vəziyyətinə nəzər” adlı əsərinin baş qəhrəmanlarından biri Eudoksun dili ilə Stəniherstə bu qaranlıqda çoxlarının həqiqətin işığını görməyə müyəssər olmadığını söyləmişdir.

Qeyd etdiyimiz məsələ ilə bağlı “Şotlandların tarixi” və “Şotland dialektləri” adlı ingilis dilində təqdim olunan materialı oxumağı məqsədəuyğun hesab edirik.

Səadət Əliyeva

4.4. Şotland lüğətinin Ön sözündən fraqmentlər

The History of Scots

When the Angles, Jutes and Saxons began to settle in Britain from the fourth century on, they brought with them their own Germanic dialects, and these became Old English, the language of the parts of England and Southern Scotland under Anglo-Saxon rule. This eventually developed into what is known as Middle English. Over the centuries, as the Scottish and English states emerged as unitary wholes, and followed their own historical paths, a language based on the Northumbrian dialect of Middle English (that spoken North of the Humber) emerged as one of the standard languages of Scotland. It is ultimately from this that modern Scots is descended.

Scots has always tended to define itself in terms of what it isn't: this early Anglo-Saxon derived tongue, initially only spoken in Southeast Scotland, was known as *Inglis*, to distinguish it from the Gaelic spoken in the Highlands and parts of Southwest Scotland, the Welsh-related language of much of West Central Scotland, the Pictish of the North-east, and the Norse of the Islands and the Far North. Only later, when it had emerged as the chief administrative and spoken language of Scotland (although Gaelic remained in widespread use), did it become known as *Scots* to distinguish it from the separate but closely related tongue of England.

Over the years, Scots has been much influenced by the English of England. Indeed, there has never really been a complete split: many Northern English dialects have descended from the same Northumbrian roots as Scots, with words such as *bairn* (a child or baby), *fell* (a mountain or

hill) and *flit* (to move house) being found in Scots and Northern English alike. The main literary and political language of England (so-called Standard English), however, was one based on the East Midlands dialect spoken in London.

For many centuries, Scots and English developed in parallel: but the decision of the Church of Scotland to adopt a version of the Bible in English rather than in Scots following the Reformation, and the Union first of the Scottish and English crowns and later of the Scottish and English parliaments, meant that Scots came to have less and less social status. Many members of the Scottish nobility and middle classes, eager to prove themselves good North Britons, made strenuous efforts to avoid all Scottish idioms and pronunciations.

But despite these attempts, Scots has remained in constant use, if mainly as a spoken language. The language of modern Scotland remains distinct from that of England, with its own words, idioms and grammar. A typical 1994 edition of one of the Scottish national newspapers, for instance, mentions a *depute fiscal* at a *Sberiff Court*, a wasp's *bike*, and a Church of Scotland clergyman who had *demit*ted his post as a *minister*; Scottish greengrocers sell *syboes*; and in Scotland's pubs, drinkers continue to get *guttered* on prints of *heavy* and *wee goldies*.

It should also be noted that the trade between Scots and English has not all been one way: such commonplace English words as *cuddle*, *eerie* and *greed* were originally Scots.

The Dialects of Scots

Most authorities divide Scots into four groups of dialects, the larger of which have major subdivisions. There

are many more subtle changes of dialect than can be covered here, and, particularly in areas where the majority of the population have lived locally all their lives, many people can distinguish between the speech of people from one town or village and their neighbours from a nearby area.

Central Scots, despite its name, is spoken throughout the area south and west of the Tay, with the exception of a small area in the Borders and East Dumfriesshire. It is the most widely spoken form of Scots, and can be divided into East Central Scots, West Central Scots and Southwestern Scots. One of the chief differences between them is that the vowel sound in words such as *a'*, *cauld* and *wa* (all, cold, and wall) is pronounced **aw** in the West and **ah** elsewhere. Throughout the Central Scots area, the *-u* or *-ui* or *-oo* – vowel in words such as *guid* (good), *school* or *moon* is usually pronounced **-i-** (as in English **hid**).

Northern Scots is the other main form of Scots, within which Northeastern Scots, spoken in the area north of Stonehaven and East of Inverness, forms a distinct dialect. The most immediately obvious feature of Northern Scots is that **wb-** at the beginning of a word is usually pronounced **f-**, for instance in *fit* (what) or *fite* (white). The vowel in *guid*, *school* and *moon* is generally pronounced with an **-ee-** (as in English **heed**), but in the Northeast when this sound follows a hard **g** or **k** it is pronounced **-wee-** (*gweed*, *skweel*). All forms of Northern Scots frequently drop the initial *th-* in words such as *the*, *this* and *that*. A noticeable grammatical feature of Northern dialects is the tendency to use *this* and *that* instead of *these* and *those* when referring to more than one person or thing: *did you see that two man-nies?*

Island Scots. Orkney and Shetland formerly spoke a Scandinavian language known as Norn which had been su-

perseded by Scots by the end of the 18th century. However many Norn words, such as *voe* (a narrow bay), have survived into the present day dialects. Other distinctive features of Orkney and Shetland dialects are the preservation of the distinction between the formal *you* and the informal *thou*, and the pronunciation of *th* as **d** or **t**, as in *tink* (*think*), *blide* (*blithe, happy*) or *da* (*the*).

Southern Scots is spoken in Eastern Dumfriesshire and along most of the Border. Its speakers tend to say *-ow* and *-ey* at the ends of words, where people from elsewhere in Scotland would say *-oo* and *-ee*. It is sometimes referred to as the “yow and mey” dialect as a result.

The Highlands and the Western Isles, where Gaelic was (and sometimes still is) the main language, are generally described as speaking Highland English rather than Scots, although many Scottish words are in common use there.¹

¹ Introduction. – Scots Dictionary. Printed and bound in Scotland. Reprinted. Glasgow: Harper Collins Publishers, 1993, pp.VII-XI

4.5. Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Rahim

Robert Börn¹

(Anadan olmasının 200 illiyi münasibətilə)

Həyatını xalqının səadəti uğrunda sərf edən, vətəninin gözəlliklərini alovlu məhəbbət və böyük ruh yüksəkliyi ilə tərənnüm edən, insanlığa səadət arzulayan sənətkarlar əbədi olaraq özlərinə ürəklərdə abidə yaradırlar. Belə sənətkarlar yalnız öz xalqının deyil, bütün bəşəriyyətin sevimlisi olurlar. Belə xoşbəxt sənətkarlardan biri Şotlandiyanın böyük xalq şairi Robert Börn¹dür. Onun ölməz əsərləri şotland xalqının mənəvi aləminin güzgüsüdür. Bu gün Şotlandiyanın bir çox şəhərlərində Börnün əzəmətli heykəlləri ucalmaqdadır. Bu, xalqın öz ölməz şairinə olan hədsiz məhəbbətinin parlaq ifadəsidir. Zaman keçir, Börnə olan dərin ümumxalq məhəbbəti gündən-günə qüvvətlənir. Hər il şairin anadan olma günü Şotlandiyada milli bayrama, ümumxalq təntənəsinə çevrilir. Robert Börnün xatirəsi və adı ilə bağlı olan hər şey məhəbbətlə xatırlanır.

Börnü xalqın sevimlisi edən əsas əlamətlərdən biri onun həqiqəti, sadə zəhmətkeş adamların həyatını tərənnüm etməsidir. Börn əsas etibarilə inqilabi-demokratik ruhlu bir poeziya yaratmışdır. Xalqın həyatına bağlılıq onun əsərlərini bəşəriyyətin şeir xəzinəsinin nadir incilərindən çevirmişdir. Bu əsərlər onu Şotlandiyanın vüqarlı və böyük vətənpərvərləri kimi gözlərimiz önündə canlandırır. Börn öz əsərlərində ikiüzlüləri, yaltaqları, ədalətsizliyi, satqın hakimləri amansızcasına ifşa etmişdir.

¹ Məmməd Rahim. Robert Börn (Anadan olmasının 200 illiyi münasibətilə). "Kommunist" qəz., 27 fevral 1959-cu il.

Şotlandiyanın böyük şairi Robert Börns yoxsullaşmış fermer ailəsində anadan olmuşdur. Hələ uşaqlıqdan ağır həyat keçirən Börns daim öz üzərində varlı fermerlərin, onların idarə rəislərinin zülm və işgəncəsini hiss etmiş, kiçik yaşlarından şairdə yoxsullara həqir gözlə baxanlara qarşı dərin bir nifrət əmələ gəlmişdir. Börns 16 yaşından yer şumlamış, taxıl əkməmiş, biçin biçmiş, səhərdən axşama kimi kəndlilərin nəğmələrini, ağıllı söhbətlərini dinləmişdir. Bütün bunlar onun şairlik istedadı üçün tükənməz və zəngin bir xəzinəyə çevrilmişdir. “Mənim atam vicdanlı fermer idi” şeirində o, özünün ağır həyatını ustalıqla ifadə etmişdir:

*Ümid yoxdur, işıq yox,
Ehtiyac var, qayğı var.
Çalış çöllərdə səni
Döysün yağışla rüzgar.
Nə dinclik bil, nə otur,
Yer şumlayıb, biçin biç,
Palçıq tapda, suvaq vur.*

Börns həyatı və səyahəti odlu bir ürəklə sevən gənc idi. O, bir şair kimi milli ənənələri müqəddəs saymış, xalqın mədəni abidələrini qorumağa çalışmışdır.

Börns əsarət və köləlik dünyasının düşməni olmuşdur. “Azadlıq ağacı” adlı şeirində şair bütün xalqları azad və dost görmək istədiyini belə bildirir:

*Unudular ehtiyacla köləlik,
Azad yaşar bütün ellər, a qardaş!
Bir mehriban ailətək gün sürər
Bəşər, belə zaman gələr, a qardaş!*

Bu hisslər Börnsü Şotlandiyanın ölməz şairi etmişdir. Bu saf duyğular onun şeirlərini geniş oxucu kütlələrinə

sevdirmişdir. Buna görə şairin kitablarını yoxsul Şotlandiya kəndliləri, şaxtaçılar, toxucular əldən-ələ gəzdirmiş, onun şeirlərini sevə-sevə əzbərləmişlər. O, hamının başa düşəcəsi canlı, təbii bir xalq dilində yazıb yaratmışdır. Şotlandiya xalq nəğmələri şairin ilham aldığı qüvvətli mənbələrdəndir.

Şotlandiyanın böyük xalq şairi insanlığı qardaşlığa çağıraraq yazmışdır:

*Sizə deyə bilərəm mən bunu ki, bir zamanlar
Yer üzündə olacaqdır qardaş bütün insanlar.*

Börnsün əsərlərindəki qabaqcıl ideyaları mürtəcə qüvvələr sevə bilməzdilər. Onun əsərlərindəki inqilabi ruhun təsirini azaltmaq istəyənlər, şairin mübarizliyindən dəhşətə gələnlər Börnsün şeirlərinin təsir qüvvəsini öldürməyə çalışmış, şairin təhsil görmədiyini və böyük mədəniyyətə sahib olmadığını iddia etmişlər. Bu, Börns tərəfindən eybəcərliyi, iyrəncliyi məhərətlə göstərilən, ifşa edilən sinfin şairə olan avam və qərəzli münasibəti idi.

Valter Skott Börns haqqında yazmışdır: “Mədəni və yüksək zövqü olanlara onun ağıllı, mündəricəli, odlu söhbətləri böyük təsir buraxırdı. Həm yüksək ideyalı əsərləri, həm yazdığı məktublar, həm də bütün dünyada tanınmış bir sıra şair və ədiblərin Börnsdən böyük heyranlıqla danışmağı göstərir ki, həqiqətən o, sağlam fikirli, sağlam məfkurəli, açıqgözlü, zəmanəsinin qabaqcıl ideyası ilə yaşayan tərəqqipərvər bir sənətkar olmuşdur. O, şeirləri ilə milyonların ürəyini alovlandırır, onları qəflət yuxusundan oyaq edir, mübarizəyə çağırırdı. Börns öz əsərlərində xalqın oyanmasını alqışlamışdır. O, özü ağır vəziyyətdə olmasına baxmayaraq silah alıb Fransa inqilabçılarına göndərmişdir. Böyük şair azadlığı bütün varlığı ilə qorumağa çalışmış və sevmişdir. Öz gündəliyində şair bu barədə belə yazmışdır: “Azadlıq! Milli ənənəm qədər bu mövzu mənim üçün

əzizdir. Azadlıq misilsiz xəzinədir, onu hər nəyin bahasına olursa-olsun əldə etmək lazımdır”.

Robert Börnə yer üzünü son dərəcə saf və gözəl görmək istəyirdi. “Dünya əgər mənim düşündüyüm kimi qurulsa, onda bir nəfər də alçaq adam tapılmaz” deyirdi. Böyük Börnə nə etdiyini yaxşı bilirdi. O, bilirdi ki, “ali” cəmiyyətin təhdidinə baxmayaraq onu qabaqcıl geniş xalq kütlələri gündən-günə daha çox sevəcəkdir. Buna görə də o deyirdi: “Arxayınam ki, yüz ildən sonra məni indikindən daha artıq sevəcəklər”. Börnə ölməz sənət əsərlərini yazdıran da bu etimad, bu inam idi.

Börnə hər cür qırğınların əleyhinə olmuşdur. Qan tökməyə, müharibəyə mənfi münasibət bəsləmişdir. O, sərvət dünyasının düşməni idi. Böyük şairin vətəni olan Şotlandiya kəndliləri ağır vəziyyətdə yaşayırdılar. Börnə şeirlərinin çoxunu tarlada bu kəndlilərin arasında işləyərkən yazmışdır. Bu əsərlər canlı həyat müşahidəsinin gözəl nümunələridir. Onun şeirlərinin çoxunda acı həyat həqiqəti öz əksini tapmışdır.

Ağır yaşayış tərzini vaxtından əvvəl yatağa salarkən o, öz vəziyyətini təsvir edərək yazmışdır: “Mən xəstəlikdən ölməsəm də, aclıqdan ölərəm”. Böyük şair ömrünün ən coğqun çağında, 37 yaşında vəfat etmişdir. Onun dəfni ümumxalq mərasiminə çevrilmişdir.

Şərəfli həyatını xalqın yolunda sərf edən sevimli şairi Şotlandiya xalqı və bütün tərəqqipərvər bəşəriyyət böyük məhəbbətlə sevir, onun əziz xatirəsini hörmətlə yad edirlər.

Məmməd Rahim

4.6. Azərbaycan xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə

Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009) 1978-ci ilin oktyabrında Şotlandiyada və İngiltərədə Azərbaycan mədəniyyəti günlərində iştirak etmişdir. Bu günlərin təəssüratını o, publisistikasında da qələmə almışdır. Ünlü şairin seçilmiş əsərlərinə daxil edilmiş “Şekspirin vətənidə” adlı essesində daha çox Şotlandiya təəssüratları əksini tapmışdır. Robert Börnsün doğma vətəni Şotlandiyanın Qlazqo, Edinburq şəhərlərində, xüsusilə Era şəhərciyində gördüklərinin unudulmaz anları, incə məqamları haqqında sözünü söyləmişdir. Bu baxımdan həmin essenin bütöv şəkildə dərs vəsaitinə daxil edilməsini faydalı və məqsədəuyğun hesab edirik.

Şekspirin vətənidə¹

... Şotlandiyanın Mothorvel şəhərciyində Azərbaycan artistləri konsert verir. Salon ağzına qədər adamla doludur. Sevimli müğənnimiz Rəşid Behbudov səhnədə “Azərbaycan” mahnısını oxuyur. O, hər zənguləsində dağlarımızdan süzülən bulaqların, bağlarımızda cəh-cəh vuran quşların nəغمəsini bu qürbət diyarda səsləndirir, gözlərimizin önündə canlandırır:

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam məskənimсэн,
Anam, doğma vətənimсэн,
Ayrılarımı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan!*

¹Vahabzadə Bəxtiyar. Şekspirin vətənidə. – Əsərləri. On iki cildə. XII cild (Publisistika). Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 2009, s.559-570

“Azərbaycan” kəlməsi salonu titrədir. Qürbətdə Vətənin adı necə əzəmətlə səslənər, Vətən oğullarının qəlbini necə iftixar hissi ilə döyündürərmiş, 1978-ci oktyabrın 21-də bu hissi bütün dərinliyi ilə yaşadım. Biz bir dəstə elm və mədəniyyət xadimi Şotlandiya və İngiltərədə Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirirdik.

Qoca Britaniya! Nyuton, Faradey, Darvin, Harvey, Maksvell, Ceyms Uaytt, Rezerford kimi böyük alim və ixtiraçıların, Şekspir, Bayron, C.Svift, Kiplinq, Dikkens, B.Şou, V.Skott, Tekkerey, Stivenson kimi nəhəng yazıçıların vətəni! Bu qədim ölkəni biz yuxarıda adlarını çəkdiyimiz o böyük şəxsiyyətlərin adları, xeyirxah əməlləri ilə və bir də əsrlərlə başqa ölkələr üzərindəki hökmranlığı ilə tanımış, birincilərə görə bu ölkəyə minnətdar olmuşuq, ikinciyə görə isə ikrah hissi duymuşuq. Vaxtilə dünyanın ən qatı imperialist ölkəsi olan İngiltərə əsrlərlə Hindistan, Misir, Yeni Zelandiya, Cənubi Afrika, Kanada, Kipr, İraq kimi ölkələri soyub-talamış, başqa xalqların qanı bahasına öz məmləkətini çiçəkləndirmişdir.

Böyük Britaniyanın Qlazqo, Edinburq, Mançestr, Notinqem, Oksford, London şəhərlərində və bir neçə kəndində, qəsəbəsində olduq. Gəzdiyimiz bütün şəhərlər və qəsəbələr səliqəli və abaddır. Bütün bu səliqə-sahman və abadlıq bir tərəfdən ingilis xalqının mədəniyyətinə dəlalət edirsə, ikinci tərəfdən ingilis imperializminin qəsbkarlıq siyasətinin nəticəsidir. İstər qədim, istərsə də müasir binaların əksəriyyəti nəhəng və əzəmətlidir. Mərmər sütunlar, geniş dəhlizlər, xalçalı salonlar, nəhəng çilçıraqlar, arxasında şəhərin gerbi vurulan dəbdəbəli kreslolar bu ölkənin keçmiş imperialist qürurundan, hakimlik iddiasından xəbər verir. Biz bu əzəmətin və qürurun arxasında məzlum xalqların tapdanmış hüququnu, bədbəxt millətlərin göz yaşlarını görür, indi tarixə keçmiş ahını, harayını eşidirdik.

Bu yerdə vaxtilə Londonda lordlar məclisindəki ziyafətdə iştirak edən S.Vurğunun:

*Mərmər döşəmələr üstə xalılar –
Bəzisi Hinddəndir, bəzisi Çindən.*

Yaxud:

*Xörəklər müxtəlif, xörəklər rənrəng,
Zəncinin, həbəşin qanıdır onlar –*

misraları yada düşür.

Tauerdə (London) “Afrika ulduzu” adlanan 530 karatlıq dünyanın ən böyük brilyantı, kralların daş-qaşlı tacları saxlanan möcüzəli kral sarayı Böyük Britaniyanın əsrlər boyu apardığı talançılıq siyasətinin aynasıdır.

İkinci cahan müharibəsindən sonra, demək olar ki, İngiltərənin bütün müstəmləkələri əlindən çıxdı. Britaniya adalarından Çinə qədər uzanan əl kəsildi. İndi İrlandiya və Şotlandiya da İngiltərədən ayrılmaq, müstəqil dövlət olmaq eşqi ilə çarpışır. İndi tarixin təkəri müstəmləkəçilərin əksinə, xırda xalqların xeyrinə fırlanır.

Şotlandiyanın 77 min kvadrat kilometr sahəsi, 5 milyon əhalisi var. Vaxtilə onların öz dilləri olmuş, sonra ingilis dilinin təsiri ilə əriyib yox olmuşdur. Lakin dağ kəndlərinin əhalisi öz ləhcə və folklorunu indi də qoruyub saxlamaqdadır. Bu işdə şotlandlar həm də xalq əfsanələri və nəğmələri ruhunda əsərlər yaratmış böyük milli şairləri Robert Börnsə (*nədənsə, bizim mətbuatda Börns əvəzinə Berns yazılır*) minnətdardır. İndi Börnsün şeirlərini əzbər deyən, onun arzu və xəyalları ilə yaşayan hər bir şotland bu şeirin qanadları üstündə öz əslinə, öz kökünə qayıdır. Şotlandlar tarixi keçmişləri ilə daha çox öyünür, ingilislərə qarşı mübarizə aparan milli qəhrəmanlarına və istiqlaliyyət naminə yazıb-yaradan böyük sənətkarlarına şəhər və

kəndlərində heykəllər ucaltmaqla təsəkinlik tapır.

Qlazqodan Edinburqa getdiyimiz zaman yolda Aberfold, Kalandor, Dunn, Sterling və s. kənd və qəsəbələrdən keçdikcə milli-azadlıq uğrunda mübarizə aparən U.Uelles (XIII əsr); Robert Bryus (XIV əsr) və Stüartlar sülaləsi üçün qoyulan heykəllərə və abidələrə rast gəldik. Şotlandlar ingilislərə qarşı mübarizə bayrağı qaldıran milli qəhrəmanlarını çox sevir, onların barəsində ağız dolusu danışirlar.

Era şəhərciyi... Börnsün doğulduğu ikiotaqlı kiçik ev. Otaqların hər birində çox balaca bir pəncərə (eni 40 sm, uzununu 60 sm). Bələdçinin izahından belə məlum oldu ki, o zaman pəncərələrin həcminə görə vergi alınırırmış. Pəncərə nə qədər böyük olarsa, vergi o qədər çox qoyulur, – deyə şairin atası hər otağa bir, həm də çox kiçik pəncərə qoydurmuşdur.

Ev-muzeyində Ə.Kürçaylı Börnsdən elədiyi bir tərcüməni oxudu. O, oxuduqca ürəyimdən qəribə duyğular ötürdü: yəqin ki, bu evin divarları mənim ana dilimi birinci dəfə eşidirdi. Kürçaylının oxuduğu bu şeiri Börns yazarkən xəyalına gələ bilərdimi ki, 250 il sonra onun sözləri başqa dildə bu mənzilə yenidən dönəcəkdir!..

Olduğumuz şəhərlərin bələdiyyə idarəsinin rəisləri bizim nümayəndə heyətini qəbul edirdi. Qəbullar xüsusi qəbul otaqlarında, yüz illərdən bəri davam edən mərasimlərə əsasən keçirilirdi. Mər, yanında qadını, hər ikisinin boynundan şəhərin brilyant qaşlı emblemi asılı vəziyyətdə nümayəndə heyətini qarşılayır və rəsmi tanışlıq nitqi söyləyir. Bu nitqdə mər şəhərin tarixi haqqında qısaca məlumat verir və gerbin mənasını izah edir. Bizim nümayəndə heyətinin başçısı Ənvər Cəbrayilov heyətin üzvlərini mərə təqdim edir və gəlişimizin məqsədini deyirdi. Bu 40-45 dəqiqəlik qəbullarda bizə əsas bir məsələ aydın oldu: İngiltərənin və Şotlandiyanın istər rəsmi və

istərsə qeyri-rəsmi dairələri bizim ölkəyə, onun adamlarına, xüsusilə elm və mədəniyyət xadimlərinin yaradıcılığına dərin maraq göstərirlər.

Əlbəttə, merlər qəbuldan əvvəl bizim respublikamız barədə kiçik kitabçalar oxuyur, tariximiz, bu günümüz haqqında öləri məlumata malik olurlar. Məsələn, Edinburq şəhərinin meri Azərbaycan dilinin türk sistemli dillər qrupuna aid olduğunu dedi. Lakin biz onların mədəniyyət, tarix və ədəbiyyatı barədə ətraflı danışdığımız zaman onlar etiraf edirdilər ki, siz bizi, bizdən yaxşı tanıyırsınız.

Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunun rektoru, professor A.Aslanov Şekspirin, Bayronun, V.Skottun, B.Şounun, Börnsün əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən danışib özünü, Ə.Kürçaylıni və məni həmin şair və yazıçıların tərcüməçisi kimi təqdim etdiyi zaman mer gülümsünüb etiraf etdi ki, indi bizdə bədii kitab çox az oxunur.

Qəbullardan sonra, bir qayda olaraq, merin köməkçiləri bizi bələdiyyənin iclas salonları ilə tanış edirdi. Bu salonlarda nəzərə çarpan ilk cəhət oradakı qayda, nizam və bu qayda-nizamın gətirdiyi ciddilik və əzəmətdir. Dairəvi salonun baş tərəfində sədrin əzəmətli kreslosu, sağ və sol tərəflərində isə müavinlərinin kürsüsü... Sədr kreslosunun söykənəcəyinə şəhərin gerbi həkk olunmuşdur. Salondakı kürsülər üç bölümə ayrılmışdır. Sağ bölümə mühafizəkarlar, sol bölümə leyboristlər partiyasının üzvləri, orta bölümə başqa kiçik partiyalara mənsub olanlar salonun eyvanında isə qonaqlar əyləşir. Bu, həm üzvlərdə, həm də qonaqlarda məsuliyyət hissi oyadır, onların ciddiliyə çağırır.

Muzeylərdə, universitetlərdə, kitabxanalarda işçilər öz qədim formalarını geyinir və bu formalar onlara vəzifə başında olduqlarını xatırladır.

Kraliça II Yelizavetanın qəsri Londonda böyük bir bağın içində yerləşir. Hər gün saat 11.30-la 12 arasında Kraliçanın şəxsi mühafizə dəstəsinin dəyişilməsi mərasimi keçirilir. Bu mərasim zamanı camaat sarayın qarşısına toplaşır, köhnə ənənəvi hərbi forma geyinmiş iki dəstə əsgər at belində mahnı oxuya-oxuya mühafizəni bir-birindən təhvil alır. Bu qədim ənənə bu gün də olduğu kimi davam etdirilir.

Bütün bunlarla əlaqədar demək lazımdır ki, şotlandlar və ingilislər çox qədim adətlərinə – geyimlərinə tutmuş vərdişlərinə, mərasimlərinə qədər hər şeyi qoruyub saxlayırlar. Bir sözlə, onlar üçün dədə-babadan qalma nə varsa müqəddəsdir. Bununla belə, bu mühafizəkarlıq onların bir xalq kimi inkişafına əngəl törətməmiş, zamanın tələblərinə daxilən uyğunlaşa bilmiş, müasir bir millət olaraq yetişmişlər. Onlar modernizmi zahirən deyil, daxilən qəbul edirlər. Məsələn, Londonda və Mançestrədə, az da olsa, uca binalar, göydələnlər var. Lakin onlar bu cür binaları qəbul etmək istəmir. Bələdiyyələr belə binalardan qəti surətdə imtina edir, torpağa yaxın, qarşısı gül-çiçəkli birmərtəbəli kiçik binalara daha çox həvəs göstərirlər.

Bəs vaxtilə köhnə üslubda tikilmiş monumental binalar nə olsun? Çox qəribədir ki, zahirən həmin binaların üslubunu saxlayır, içində bərpa işləri aparır, binanı modernləşdirirlər.

Mothorvel şəhərciyindəki konsertə qayıdıram. Bizim artistlər bir-birinin ardınca çıxış edir, gurultulu alqışlarla qarşılanırdılar. Nəzakət Məmmədovanın və Habil Əliyevin çıxışı mənim üçün çox maraqlı idi. Bilmək istəyirdim ki, dünyanın inkişaf etmiş mədəni xalqlarından biri olan ingilislər bizim folklor musiqimizi necə qarşılayacaqlar?

Habilin “Segah”ı salonu titrətdi. Bizim Şərq ruhumuzdan göyərən mənəvi dünyamızı ifadə edən bu musiqi, əlbəttə, başqa xalqa bizim qədər çata bilməz. Lakin xalqlar

həmişə bir-birini yaxşı başa düşür. Xalqları bir-birindən ayıran, onları bir-birinə düşmən edən həmişə hakim təbəqələrin acgözlük, tamahkarlıq siyasəti olmuşdur. Həqiqi və humanist sənət heç bir diplomatiya tanımır. Əsl sənət hər yerdə sənətdir!

Bütün xalqların folklorunda nə isə bir-birinə oxşar cəhətlər olur. Çünki xalqlar hamısı eyni kökdən, eyni anadan, yəni torpaqdan boy atır, sonra bu kökdən budaqlar ayrılır. Dünya musiqi tarixində nə qədər qollar, yollar, cərəyanlar olmuşdur. Əlbəttə, sənətdə yerində saymamaq üçün axtarışlar lazımdır. Lakin... bu axtarışların bir qismi musiqini həyatdan, torpaqdan, təbiətdən ayırdı, onu melodiya mährum etdi, qarışıq səslər yığımına çevirdi. Getdikcə dünya musiqisində bir melodiya aqlığı hiss olunurdu... Deyəsən, yenidən melodiya qayıtma – torpağa, kökə, folklorla enmə başlanır.

Habil sənətinin gücü! Habil kamanı çalmır, insan kimi oxudur, danışdır. Habili dinlərkən adam düşünməli olur. Fikirləşirsən: “Bu səslər, bu hıçqırıqlar nəyə deyir... Axı, nə deyir? Bax, bundadır sənətin gücü!..”

Habil çalarkən yaşayır və bizi öz hisslərinin oduna qalayır, bizi də özü kimi yaşamağa, yanmağa çağırır. Sallonda milçək uçsa eşidilər... Bu zaman arxadan Azərbaycan dilində bir “sağ ol” səsi eşitdik... Bu, kim ola bilərdi?

Habil qurtarınca səhnəyə, əlində gül dəstələri tutmuş iki nəfər qarayanız oğlan çıxdı. Gül dəstələrini verib Habili qucaqladılar. Yenidən alqış qopdu.

Fasilə zamanı dəhlizdə gözə-gözə bir-birimizdən soruşurduq: “Habılə gül verən oğlanlar və arxadan “sağ ol” deyənlər kim imiş, görəsən?”

Bu zaman üç-dörd yaşlarında bir uşaq dəhliz boyu qaçmağa başladı. Gənc bir qadın “Araz, qaçma” – deyə onun arxasınca yüyürdü. Qadına diqqətlə baxıb: “Siz kimsiniz?”

– deyə xəbər alınca: “Mən azərbaycanlıyam”, – deyib üstümüzdə gəldi... Onun arxasınca cavan oğlanlar və qızlar bizi dövrəyə aldı.

Məlum oldu ki, bu gənclər İran Azərbaycanından İngiltərəyə gəlmiş tələbələrdir. Onların bir qismi Londonda, bir qismi Qlazqoda, bir qismi də Mançestrədə təhsil alır. Azərbaycandan mədəniyyət xadimlərinin gəldiyini və Mothorveldə konsert verəcəklərini eşitmiş və bizimlə görüşə gəlmişlər.

Axşam Şotlandiya bələdiyyəsinin verdiyi ziyafətdə Habil azərbaycanlı tələbələrin ona verdiyi gül dəstəsinin içindən tapdığı bir kağızı bizə göstərdi. Bu kağızda bir bənd şeir vardı:

*“Ulduzları saya-saya
Ayaq basır insan Aya.
Mənim bu taydan o taya
Əlim çatmır sənə, qardaş.*

Hörmətlə: azərbaycanlılar”.

Azərbaycanlı tələbələr Londonda İngiltərə – Sovet Dostluq Cəmiyyətindəki görüşə də gəldilər. Onlar bizim təhsil sistemi, ədəbiyyat, sənət və mədəniyyətimizə dair maraqlı suallar verir, ölkəmizi daha dərinləndən tanımaq istəyirdilər. Suallarından nə qədər böyük duyğular və arzularla yaşadıklarını hiss etdik. Tələbələr müasir Azərbaycan ədəbiyyatını bilir, şair və yazıçılarımızı tanıyırlar. Mənim universitetdə ana dilində dərs dediyimi bilincə, İlham adlı bir gənc:

– Dünyada bir xalq üçün ana dilində təhsil ala bilmək hüququndan böyük səadət tanımıram, – deyə köks ötürdü.

İlham haqlı idi. Əgər belə olmasaydı, o və onun kimi minlərlə azərbaycanlı gənclər təhsil üçün dünyanın bu başına gələrdimi?

Şekspir, Bayron, V.Hüqo, Balzak, Puşkin, Tolstoy, Şiller, Höte kimi cahanşümul dahiləri Arazın bu tayında öz ana dilində oxuya bilən mənim tələbələrimlə dünya klassikləri bir yana, öz klassiklərini belə anasının dilində oxumaq hüququndan məhrum edilən bu gənclərin müqayisəsində tarixin ədalətsizliyi barədə düşünməmək mümkünmü? İnsan mənfətinin acısını, müsbətin fonunda daha yaxşı hiss edir...

Azərbaycanlı gənclər bizim sənət ustalarımızın Qlazqoda və Londonda verdiyi konsertləri dönə-dönə dinləmiş, R.Behbudovun, N.Məmmədovanın və H.Əliyevin çıxışlarına heyran qalmışlar. Onlardan biri əlavə etdi:

– Cəmiyyət sənətin inkişafı üçün şərait yaradanda xalq öz istedadını göstərə bilər. Nəzakət xanımın “Segah”ı gözələrimi yaşartdı. Habilin kamanı qəlbimi göynətdi. Rəq-qasların oyunu mənə Koroğlumun dəlilərini xatırlatdı. Bu konsertdə xalqımın nələrə qadir olduğuna tam inandım. Mənə bu inamı verdiyinizə görə sizə minnətdaram...

Şotlandiyanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən Edinburq şəhərində universitet (*XVI əsr*), tibb kollecləri, coğrafiya cəmiyyəti, rəsədxana, zəngin kitabxanalar və sərgi salonları vardır. Bu şəhərdə hər il nəgmə və dram festivalları keçirilir.

Şəhərin köhnə hissəsində qədim binalar adamı xəyalən orta əsrlərə aparır. Uca bir tərənin üstündəki qəsər görkəmindəki sərtliyi və qorxunluğu ilə mütləqiyyət dövrünü, bu dövrdə günahsız tökülən qanları, zülmü, istibdadı yada salır. Holirud-haus sarayı insanda gözəllik duyğusu əvəzinə ikrah və qorxu hissi oyadır. Saray indi də qədim şotland forması geymiş yubkalı əsgərlərin mühafizə dəstəsi ilə əhatə olunmuşdur.

Kral sarayında şotland krallarının taqları, qızıl açarları, müxtəlif silahları saxlanır. Kraliça II Yelizaveta keçən il “gümüş toy”unu bu sarayda keçirmişdir. O, ümumiyyətlə, ildə on gün bu sarayda yaşayır.

Oktyabrın 23-də Edinburqun bələdiyyə rəisi bizi qəbul etdi. Ertəsi gün təyyarə ilə ölkənin əsas sənaye mərkəzi olan Mançestrə gəldik. Bu şəhərin memarlığında monumentallıq əsasdır. Üç milyon əhalisi olan Mançestr müasir incəsənət muzeyi, konservatoriya, universitet şəhərçiyi, zəngin kitabxana və müxtəlif sənaye ocaqları ilə tanınır. İncəsənət muzeyində Azərbaycan xalçalarından örnəklər gördük. Burada toplanan rəsm və heykəltəraşlıq əsərləri əsasən abstraksionizm nümunələridir.

Mançestrin simfonik orkestri London simfonik orkestrlərindən sonra Britaniyada ikinci yer tutur. F.Engels uzun müddət bu şəhərdə yaşamışdır.

İngiltərədə müəyyən təhsil üsulu yoxdur. Hər orta məktəb öz üsulu ilə dərs keçir. Ölkədə demək olar ki, uşaq bağçaları da yoxdur. Uşaqlar beş yaşından məktəbə gedir. Ali məktəblərə qəbul imtahanı (*Oksford və Kembric Universitetləri istisna olmaqla*) keçirilmir. Orta məktəbin buraxılış imtahanı ali məktəblərə qəbul imtahanını əvəz edir. Buraxılış imtahanı şagirdin ali məktəbdə oxuya bilib-bilməyəcəyini müəyyənləşdirir.

Orta məktəblərdə xüsusi evdarlıq fənni keçirilir. Evdarlığı qızlarla bərabər oğlanlar da bilməlidir. Sınıf rəhbərinin nəzarəti altında il boyu şagirdlər xarici ölkələrə səfər üçün pul yığır. Nəhayət, müəllimlə birlikdə arzu etdikləri ölkəyə gedir, həmin ölkəni dərinlən öyrənirlər. Bəzən müəllimlə şagirdlər on-on beş günlüyə müəyyən bir kənddə olur, bir yerdə yaşayır, bir-birlərinə isinişirlər. Təhsil müddətində müəllim şagirdlərini öz övladı kimi tanıyır və onların hər biri haqqında ayrıca xasiyyətnamə yazır. Təhsil pulsuzdur. Dərsləkləri məktəb verir.

Şəxsi adamların pullu məktəblərində təhsil daha dərin və daha səviyyəlidir.

Biz Oksford Universitetində olduq. Burada da təhsil

qaydası maraqlı qurulmuşdur. Tələbələrin 70-80 faizi atalarının gəlirinə görə təqaüd alır.

Oksford Universitetinin əsası IX əsrdə qoyulub. XII əsrdə kollec şəklini alıb. İndi Universitet 34 kollecdən ibarətdir. Özü isə yalnız inzibati təşkilatdır. Universitetin 3 milyon kitabdan ibarət zəngin kitabxanası var. Neçə yüz il bundan əvvəl kral belə bir fərman verib ki, bu kitabxanadan evə kitab verilməsin.

Ən böyük kollec kvadrat şəklində bir-birinə bitişmiş dörd binadan ibarətdir. Bu kollecin 400 tələbəsi var. Əsas binanın üstündəki qüllədən iri zəng asılmışdır. Hər gün axşam saat 9-da həmin zəng 101 dəfə çalınır. Çünki bu kollec açılan il onun 101 tələbəsi olmuşdur.

Oksford və Kembric Universitetlərində tələbələr müəllimlərlə bir binada yaşayır. Hər müəllimə beş-altı tələbə təhkim olunur. Müəllim həftədə bir, ya iki dəfə təhkim olduğu tələbələrlə görüşür, onlara tapşırıqlar verir və yoxlayır. Tələbələrin mühazirələrə gəlib-gəlməməsi vacib deyil, proqram həcmində fənni mənimsəmələri əsas şərtidir. Bu üsul tələbənin müstəqil hazırlaşmasına və müstəqil düşünməsinə imkan yaradır.

Tələbənin Universitet formasını həmişə geyməsi də şərt deyil. Lakin imtahana mütləq həmin formada gəlməlidir.

Buraxılış imtahanlarına az qalmış fermerlər və biznesmenlər Oksford və Kembric universitetlərinə öz nümayəndələrini göndərir, özlərinə işçi seçirlər.

Londondakı Madam Tusso adına mum fiqurlar muzeyi bir möcüzədir. Bu muzeydə İngiltərənin və dünyanın tarixi şəxsiyyətlərinin mumdan qayırılmış fiqurları saxlanır. Bu geyimli-keçimli fiqurlar canlı insandan seçilmir. Burada məşhur boksçu Məhəmməd Əlinin, aktrisa Merilin Monro-nun, Fransanın dövlət xadimi De Qollun, Amerikanın hökumət başçıları Ruzvelt, Eyzenhauer, Kennedi və Kar-

terin, İngiltərənin böyük yazıçılarından Şekspir, V.Skott və Dikkensin fiqurları görkəmli yerlərdə qoyulmuşdur.

Nottinqem şəhərinin on-on beş kilometrliyində böyük ingilis şairi Bayronun qəsrı yerləşir. Qəsr meşənin içində balaca bir gölün kənarındadır. Bura əvvəllər monastr olub. Bayronun babası birinci Lord Bayron bu qəsrin sahibi imiş. Bayron sonralar bu malikanəni bir polkovnikə satıb. Qəsr, Bayron nəslinin muzeyinə çevrilmişdir, əlbəttə, şair Bayrona görə.

Ekspozatların əksəriyyəti şair Bayronundur – onun yazı masası, güzgüsü, qılıncı, son ayaqqabıları, paltarları və s.

Nottinqem şəhərindən Londona gələrkən yolda böyük dramaturq Şekspirin vətəni Stratford şəhərində dayandıq. 65 min əhalisi olan bu şəhərdə küçələrdən tutmuş binalara və parklara qədər hər şey böyük şair və dramaturqun adı və həyatı ilə bağlıdır. Kiçik bir parkın içində Şekspirin heykəltəraş Qauer tərəfindən yaradılmış heykəli, onun ətrafında isə dramaturqun dörd obrazının heykəli ucaldılmışdır. Hamlet, Maqbet, Otello və Lir! Bu heykəllər içərisində Hamlet düşüncə simvolu kimi daha çox nəzəri cəlb edir. O, ətraf mühitdən üzülmüş, əlləri ilə başını qucaqlayıb, dünyanın ağır yükü çiyinlərində, dərin-dərin düşünür. Elə bil, bu saat o, öz-özünə “Olum, ya ölüm!” monoloqunu pıçıldayır.

Şekspirin doğulduğu ikimərtəbəli ev. Həyətdə şairin öz əlilə əkdii qurumuş tut ağacı...

XVIII əsrdə bu ev bir qəssaba satılmış, 1948-ci ildən Şekspir fondunun əlinə keçmişdir. Böyük yazıçı Dikkens bu fonda xeyli pul vermiş, ondan sonra ev-muzeyə çevrilmişdir.

Evin ikinci mərtəbəsinin pəncərə şüşəsinə V.Skott öz əlilə qol çəkmişdir.

Muzeydəki mebellər – stul, stol, eləcə də beşik, qab-

qacaq dramaturqun ailəsinə məxsus əşyalardır.

Şekspir müqəddəs Triniti kilsəsində dəfn edilmişdir. Sol tərəfində arvadı Anna, qızı Susanna və qızının ərinin qəbirləri...

Qəbirlərin baş ucunda, taxçada Şekspirin kiçik büstü qoyulmuşdur. Hər il şairin doğulduğu gün ingilis aktyorları bu kilsəyə gəlir, büstün əlindəki lələyi dəyişdirirlər. Sinə daşı üstündə şairin bu sözləri yazılmışdır. “Mənim məzarımı qoruyana eşq, sümüklərimi tərpadənə lənət olsun!”

Dörd yüz il dünyanın bütün teatrlarında əsərləri oynanan, dörd yüz il bəşəriyyəti güldürüb, ağladan, düşündürən bu böyük insanın məzarı başında donmuşduq, ona bu qədər yaxın olduğumuza inana bilmirdik... Sonetlərindən tutmuş, dramlarına qədər bütün əsərləri bizi həmişə heyretləndirmiş Şekspirin əməlləri timsalında insan idrakının nələrə qadir olduğunu anlamışıq. “İngilis xalqı” dediyim zaman, ilk növbədə, Şekspiri düşünmüş, insan duyğularının dərinliyinə bu qədər vara bilən bir şairin bizim kimi adi bir insan olduğuna inana bilməmişəm. İndi həmin insanın məzarı başında öz sualları ilə ona müraciət etmək, min-min illərdən bəri düşünən başları, duyan, sevən, çırpınan ürəkləri kamına çəkmiş torpağın sirlərini, elə bil, onun özündən öyrənmək istəyirdim...

XVIII əsrdə əsas qoyulan Britaniya milli muzeyi (*London*) dünyanın ən zəngin muzeylərindən hesab olunur. Kotton, Harli və Sloon adlı şəxslərin fərdi kolleksiyaları əsasında yaradılan bu muzey üçün 1925-ci ildə ayrıca bina tikilmişdir. Muzeyin bir hissəsi kitabxanadır.

Kitabxanada müxtəlif xalqların ən qədim əlyazmaları da saxlanılır. O cümlədən, biz burda Nəvainin, Hafizin, Bakuvinin divanlarını, Nizaminin “Xosrov və Şirin”, Füzulinin “Hədiqət üs-süeda” əsərlərinin qədim əlyazmalarını

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

gördük. Bu kitabxanada 9 milyon yarım kitab və 200 min əlyazması var. Oxu zalından eyni vaxtda 1500 adam istifadə edə bilər.

Burada Yunanıstan, Türkiyə, Misir, Roma mədəniyyətlərinin ən qədim nümunələri qorunub saxlanır. Bu ölkələrin xalqları qədim mədəniyyətlərini bu muzey vasitəsilə öyrəne bilər. Hər salon bir ölkənin bir dövrünə aiddir. Yunan və Roma tarixi şöbəsində yunan incəsənətinin nadir inciləri, xüsusilə heykəltəraşlıq nümunələri (*Akropol və Parfenon*) vardır.

Dünya xalqlarının mədəniyyət tarixini əks etdirən Britaniya muzeyi İngiltərənin ən böyük milli xəzinəsidir.

Böyük Britaniyadan böyük təəssüratla – xalqımıza və Vətənimizə böyük inam və daha böyük sevgi hissilə qayıtdıq...

**“Vətən ocağının istisi”,
Bakı, 1982**

4.7. Şotland – Azərbaycan əlaqələri¹

2005-ci ilin payızında əslən Şotlandiya məmləkətindən olan dostum, həmkarım F.Aleksandr Magillə söhbət əsnasında ingilis şairi Edmund Spenserin bir elmi əsərinə istinad edib şotlandların türk mənşəli iskitlərdən törəmə olduğunu söylədim. “Elm və həyat” jurnalının 2005-ci il, 3-4-cü sayında dərc olunmuş “İrland həyatında türkcülüyün tarixi (yaxud görkəmli ingilis alimi və şairi Edmund Spenserin “İrlandiyanın müasir vəziyyətinə nəzər” adlı traktatı haqqında düşüncələr)” adlı çap etdirdiyim məqalədəki fikirlərimi bölüşdüm. O, özünəməxsus aram və ehtiyatkarlıqla belə bir əlaqənin fərziyyə olduğunu, bəlkə də uydurma bir mövzu kimi yazıldığını fikirləşdi. Təbii ki, bir alimin, yazıçının təxminən 100 səhifəlik əsəri ilə şotlandların etnogenezini müəyyənləşdirmək, yaxud təsdiq etmək ilk baxışdan çoxmənali suallar doğurur.

F.Aleksandr Magill 2007-ci il iyunun 30-da “Şotland və Azərbaycan ədəbiyyatında yaşayış məskəni bədii obraz kimi” adlı namizədlik dissertasiyasını müdafiə edəndə şotland, irland əsl-nəcabətinin iskitlərdən törəndiyini şərtlə bəyan etdi. Bunun üçün indi onun əlinin altında kifayət qədər sənəd, dəlil-sübut var idi.

Necə olsa da, çoxsaylı tarixi sənədlərdən, ensiklopedik nəşrlərdən belə bir əlaqənin mövcudluğunun təsdiqini tapmaq o qədər də asan iş deyildir. Bu, hər şeydən əvvəl, tədqiqatçı alimdən vaxt, səbr və problemin tam dəqiqliyi və tarixiliyi ilə öyrənilməsini, tədqiqini tələb edir.

Şotlandiya ilə Azərbaycan əlaqələrini elmi paralellər, tarixilik prizmasından təhlil və şərh edən alim dostumuzun

¹ Şahin Xəlilli. Şotland – Azərbaycan əlaqələri. “Elm və həyat” jurn., №5-6, 2007, s.27-28

araşdırmasında bir məqam diqqətimi cəlb etdi: “Şotlandiya və müstəqil Azərbaycan Respublikası öz ərazisinə görə təxminən bərabər, əhalisinin sayına görə demək olar ki, eynidir. Amma daha dəqiq desək, Azərbaycan Respublikasının ərazisi və əhalisinin sayı Şotlandiyadakından bir az artıqdır. Bu iki xalq arasında kulturoloji fərqlər mövcuddur. Bütövlükdə Azərbaycan türkləri müsəlman mədəniyyətini, şotlandlar isə xristian Presviterian, ölkənin bəzi yerlərində isə Kalvinist mədəniyyətini təmsil edir”.

Daha sonra həmkarımız aşağıdakı müqayisələri aparmışdır: “Buna baxmayaraq, hər iki xalqın həyat tərzində ümumiliklər vardır: həm Azərbaycan, həm də Şotland xalqının müəyyən hissəsi dağlıq və kənd yerlərində yaşayır, heyvandarlıq və kənd təsərrüfatı ilə məşğul olur. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq neft hər iki ölkənin həyatının bir hissəsinə çevrilmişdir”.

Şotlandiyanın sahil ərazilərində və Azərbaycanın isə Xəzər dənizinin sahillərində balıqçılıq ənənələrinin olduğunu qeyd edən müəllif hər iki ölkənin əsas əhalisinin böyük şəhərlərdə – Şotlandiyada Qlazqo və Edinburqda, Azərbaycan Respublikasında isə Bakı və Gəncədə məskunlaşdığını göstərmişdir. “Hər iki xalqın öz qədim mədəniyyəti, dili olduğunu və hər iki xalqın daha güclü təcavüzkarların və müstəmləkəçilərin mədəniyyət və dilinin hücumuna məruz qaldığını” açıqlayan tədqiqatçı-alim onların ingilis və ruslar olduğunu açıq bəyan etmişdir.

Tələbkar oxucu üçün maraqlı məqamlardan biri də müasir şotland mədəniyyətinin və ədəbiyyatının bugünkü vəziyyətidir. Görəsən, şotlandlar öz dilində danışır mı, onların şair və yazıçıları necə, hansı dildə yazırlar? Bu baxımdan F.Aleksandr Magillin mühakimə və arqumentləri diqqəti çəkir. O yazır: “İngilis mədəniyyəti və dili 300 ildən artıq bir müddət ərzində Şotland mədəniyyətinə və dilinə

mənfi təsir göstərmişdir. Yerli şotland kelt mədəniyyəti canlı mədəniyyət kimi az qala məhv olmuşdur. Doğrudur, bəzi qurum və cəmiyyətlər onu “diriltməyə” çalışırlar. Amma Kanadada şotland qal dilində danışanlar Şotlandiyada həmin dildə danışanlardan daha çoxdur”.

Şotlandiyanı Azərbaycanla təxminən 5000 kilometrlik məsafə ayırır. Lakin Şotlandiya ilə Azərbaycanda yaşayan xalqların həyat tərzindəki bəzi ümumi cəhətlər oxşar ədəbi hadisələrin mövcudluğuna, yaxud yaranmasına səbəb olmuşdur. F.Aleksandr Magill araşdırmasında faktiki tarixi və ədəbi materiallara istinad etmişdir: “Bu iki ölkə xalqlarının ədəbiyyatı arasında konkret əlaqənin olduğunu sübut etmək çətinidir. Lakin bir neçə minilliklər əvvəl keltlər, yaxud qallarla Qafqazda və Mərkəzi Asiyada məskunlaşan insanlar, iskitlər (scythes) arasında bağlılıq olmuşdur. Şotland mədəniyyəti ilə Azərbaycan mədəniyyətini müqayisə edib oxşar, eləcə də fərqli cəhətləri axtarıb tapmaq o qədər də asan deyildir. Ona görə ki, həm Azərbaycan, həm də Şotlandiya öz mövcudluğunu daim nümayiş etdirən Qərb mədəniyyətinin təsirinə məruz qalmışdır. Bu təsir son altmış ildə yerli mədəniyyətə dağıcı təsir edib onu dəyişdirmişdir”.

İstər Şotland, istərsə də Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatının keçdiyi keşməkeşli tarixi yolda onların biribirindən nə dərəcədə bəhrələndiyini, yaxud iqtibas etdiyini indi tam aydınlığı ilə oxucunun ixtiyarına vermək tədqiqatçıların üzərinə düşür. Təxminən 7 ilə yaxın bir müddətdə Azərbaycan Respublikasında çalışan, maraqlı elmi axtarışlar aparan, gənclərimizə Qərbi Avropa, o cümlədən, Britaniya ədəbiyyatının ən incə mətləblərini və mövzularını tədris edən F.Aleksandr Magill iki xalqın mədəni və mənəvi körpüsünü möhkəmləndirən işıqlı bir ziyalıdır. Gənclik illərində gəmi mühəndisliyi peşəsinə

yyılənən dostumuz sonralar ingilis dili üzrə mütəxəssis olmağı üstün tutmuşdur. Mənim aləmində o, Qlazqonun gəmi təmiri tərsanələrində işlədiyi zamanda dəniz, okean sularında üzən gəmilərdən çox onun Xəzər sularının sahillərində bir vaxtlar qərar tutmuş oxatan türklərin – iskitlərin (bu söz ingiliscə “bowman” – oxatan kimi mənalandırılır) qədim yurd yerlərində yaşamağın maqnetizminə düşmüşdür.

Bakının küçələrini gəzib qədim tarixi abidələrimizin, sənət-düşüncə dünyamızın hər naxışında doğmalığın izlərini tapmaqdan mənəvi zövq alan tədqiqatçı-alim həmkarımızın bu yerləri özünün qədim əcdadlarının məskəni saymağa tam mənəvi haqqı vardır. Bu haqla o, yeni tədqiqatları üzərində çalışır, tarixin “yadlaşan”, sanki bu əlaqələrin pozulmasına istiqamətlənmiş qərəzli yazıların iç üzünü açmağa, əsl həqiqəti necə var, olduğu kimi təhlil və şərh etməyə çalışır.

Bu yazıda onu Azərbaycanımızla, türk dünyası ilə bağlayan qan qohumluğunu deməmək qəbahət olardı. F.Aleksandr Magillin həyat yoldaşı Serap xanımın Azərbaycandakı fəaliyyəti onları tanıyanların ürəyində həmişə səmimi duyğular yaratmışdır. Magillər (məni qınamayın, bu soyadın özü sanki, “maqlar”, “muğlar” (muğanlılar) tayfasının bu günə çatan iştirakçısıdır – Ş.X.) ailəsi İzmir-Bakı-Qlazqo olaylarında üç gözəl, dərrakəli övladları – Süsən, Məryəm, Hüseyn Öməri Şotland-Azərbaycan və türk dünyasının üçbucağı kimi böyüdür, bu gənclər isə təhsilini davam etdirə-etdirə doğma valideynlərinin ömür payına gur işıq saçır.

Müəllimlik sənətinə vurğun olan həmkarımızın yeni elmi axtarışları isə Şotland-Azərbaycan əlaqələrinin yeni mərhələsində görünür.

Şahin Xəlilli

* * *

P.S. Şotland tədqiqatçısı F.Aleksandr Magillin Azərbaycan Dillər Universitetinin Müdafiə Şurasında Şotland və Azərbaycan ədəbi əlaqələrinə dair elmi-tədqiqat işinin müzakirəsində bir türk aliminin çıxışının stenoqramından: "...Amerikada bir şotland dostum var idi. O, mənə deyirdi ki, biz dünyanı fəth edəcəkdik. Lakin neyləyək ki, Allah belə buyurdu və bir dövlət kimi azadlığa çıxma bilmədik. Sonra o, bunu da söylədi ki, türk milləti ilə taleyimiz eynidir. İnanıram ki, bəlkə də biz bir olsaq, heç bir dünya milləti türklərə qarşı çıxma bilməz.

Xeyli əvvəl mən Şotlandiyada iki həftə qalası oldum. İndi də iki ildir ki, Azərbaycandayam. Və mənə elə gəlir ki, mən burada bir-birinə bənzər iki olay görürəm. İlk dəfə Bakıya gələndə hava qaranlığa qərq olmuşdu, gec idi. Lakin meydançadakı azərbaycanlı qardaşım məndən bir dəqiqə gözləməyimi xahiş etdi. Həyatının qənşərindəki arabasını çıxartdı və mənə gedəcəyim ünvanı çatdırdı. Buna bənzər hadisənin Şotlandiyada da şahidi oldum. Bir ünvanı soruşdum. Həyat evinin qarşısında bir xanım ev işləri ilə məşğul idi – həyat-bacanı süpürürdü. Səsini eşidəndə öz işini saxlayıb mənə bərabər 300-400 metr yol gedib bələdçilik elədi. Mənə hansı yolla gedəcəyimi göstərdi. Lakin şotlandlarla ingilislər bir-birindən çox fərqlidir. Siz də yaxşı bilirsiniz ki, onların fərqli xarakterləri vardır.

Mən bu müdafiədə həmkarımız, şotland əsilli araşdırıcı F.Aleksandr Magillin dissertasiyasında iki ədəbiyyatın da (Azərbaycan və şotland ədəbiyyatının – red.) bir-birinə çox yaxın olduğunu duydum. Bu tədqiqatla sanki bir üfüq açıldı mənə... Dissertant olmaq təbii ki, hələ işin başlanğıcıdır. Mənim F.Alek-

sandır Magillin çox gözəl müəllim olduğundan da xəbərim var. O, şotland olsa belə, türkün aşığıdır, ingilislərlə görüşərkən onlara bizim gözümüzlə baxır. Bilmirəm sizdə necədir. Lakin Türkiyədə iç deyilən bir qüvvə vardır. Yəni sən hansı ölkənin xanımıyla ailə qurmusansa, bu iç qüvvə daha güclü olur. F.Aleksandr Magill belə bir iç qüvvənin – gücün sahibidir... Mən bu gün sizdən çox şeyləri öyrəndim. Çox sağ olun, var olun!”

* * *

Əvvəla, onu qeyd etmək ki, Şotlandiyada – Tberdin kitabxanasında Robert Börnsün ayrı-ayrı illərdə nəşr olunmuş 140-dan çox kitabı və yaradıcılığına həsr olunmuş 190-dan çox elmi və monoqrafik araşdırma nüsxəsi saxlanılır. Qlazqoda yerləşən Mirçell kitabxanasında (Mirchell Library) isə şotland bardının həyatı və yaradıcılığına aid ən zəngin materiallar saxlanılır. 2007-ci ilin iyulunda Qlazqo Universitetində Robert Börnsün həyatı və yaradıcılığı üzrə yeni tədqiqat mərkəzinin yaradılması da şairə sevgi və ehtiramın təzahürüdür.

Robert Börns haqqında yazılan söz, fikir yükündə xoşa gələn nə varsa, onların bir qismini Azərbaycanda nəşr olunan kitabın səhifələrində oxucu ilə bölüşmək, müəyyən məsələlərə münasibət bildirmək isə bu dəfə bizim payımıza düşdü.

4.8. Sevən könlün akkordları

Robert Börnsün araşdırıcıları onun mahnılarının tez-tez aşağıda təqdim olunan motiv və mövzunu özündə təcəssüm etdirdiyini qeyd edirlər.

Mahnının aşağıdakı misralarındakı ritm, ahəng və məzmun oxşarlığına diqqət yetirək:

*O Whistle, and I'll come to you, my lad,
O Whistle, and I'll come to you, my lad,
Tho' father and mother and a' should gae mad,
O Whistle, and I'll come to you, my lad.*

Poetik misraların Azərbaycan dilinə tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Çağır, səslə, bilsin aləm, ay oğlan!
Çağır, səslə, mən də gəlim, ay oğlan!
Atam-anam minsə də cin atına,
Çağır, səslə, mən də gəlim, ay oğlan!*

Bu nəğmənin misralarını eşidəndə istər-istəməz keçmiş dövrdə Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda çəpərin arxasında qızın pəncərəsinə balaca bir daş qırıntısını atıb onun pəncərədən boylanmasını arzulayan gənc oğlanın hiss-həyəcanlarını vəsf edən:

*Pəncərədən daş gəlir,
Ay bəri bax, bəri bax –*

nəğməsinin akkordları arasında sevginin daha orijinal, Şərq duyumlu mənzerəsini gözümüzün qabağına gətirdik.

Qərblə Şərqin sevgi macəraları fonunda iki sevgi arasında sanki dağ-uçurum fərqinə varırsan. Qərb qızının açıq sevgi notları ilə, sevən ürəyinin iztirabları ilə yaşayan, sevdiyi oğlanın gizli bir işarəsi altında yaşayan həyat sevgisinin ortaq mənzerəsində isə aşıqların gizli-açıq söz oyununda sevən qəlblərin qığılcımları sevgi atəşinə yeni ruh, ovqat gətirir.

Səadət Əliyeva

4.9. Məkan duyumu, yurd həsrəti¹

Yəqin ki, vətən sevgisini və doğma yurd həsrətini doğma torpağından didərgin düşmüş, təzyiqlərə məruz qalmış Azərbaycan şairi Almas İldırımın yaxşı heç kəs ifadə edə bilməzdi. Onun “Əsir Azərbaycan” və “Mənim Türkün” şeirlərində vətən sevgisinin gözəl poetik təsvirinə rast gəlirik.

Şotland (Qal) dilində “Mo Dhuaich” Azərbaycan türkcəsində “Mənim Vətənim” mənasını verir. Bu ifadə hər iki xalq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu söz öz ölkəsinə mənsubluq və ona məhəbbəti, “məkan duyumu”nu ifadə edir.

Vətənə məhəbbət şotland keltlərinin poeziyasında xüsusi yer tutur. Onlar doğma torpağı əsərlərində, bir qayda olaraq, öz ana dilində vəsf etmişlər. Şotland keltləri Şotlandiyanın şimal hissəsində və Qərb adalarında məskunlaşmışlar. Həmin yerlərdə isə qal dili və mədəniyyəti üstünlük təşkil edir. Ölkədəki ingilis hakimiyyəti və iqtisadi çətinliklər dövründə minlərlə qal və dağlılar min illər boyu yaşadığı sevimli adalarını, dağ kəndlərini tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar. Onlar gələcək taleyini qurmaq üçün Britaniya imperiyasının müstəmləkəsi olmuş Kanadaya, Amerikaya, Avstraliyaya və Yeni Zelandiyaya üz tutmaq qərarını vermişlər. Keltlərin, dağlıların doğma Şotlandiyadan kütləvi emiqrasiyası “ayrılıq” barədə çoxsaylı nəğmələr yaranmasına səbəb olmuşdur.

Qal ədəbiyyatında nəsr əsərlərinə daha çox rast gəlirik, amma bu ədəbiyyatda ayrılıq, həsrətdən bəhs edən minlərlə şeirə, nəğmələrə də rast gəlmək mümkündür.

¹ Magill F.Aleksandr. Məkan duyumu, yurd həsrəti // Ədəbiyyat qəzeti, 24 avqust 2007-ci il, №33 (3576)

Şotland ayrılıq nəğmələri barədə düşünəndə vətən həsrətli “Aman ayrılıq” adlı Azərbaycan mahnısı yada düşür.

Şotland dağlılarının vətəninə olan sevgisinin ən gözəl poetik təcəssümü naməlum şotland tərəfindən Kanadada, Nova Skotiada yazılmışdır:

*Dumanlı adaların daş daxmasından,
Bu dağlar, dənizlər ayırır bizi.
Hələ qanımız qaynar, ürəyimiz Haylənd olub,
Hebridzi yuxularda görürük.
(İngilis dilindən sətri tərcümə)*

Bu şeiri Şotlandiyadan sürgün edilən insanlar Kanadada yazıb-oxumuşlar. Onlar daha öz varlığının bir parçası olmayan, heç zaman yaşamaq üçün geri qayıda bilməyəcəyi vətən, torpaq barədə həzin nəğmələrini yaratmışlar. Yada Qarabağ torpaqları, azərbaycanlıların didərgin düşdüyü doğma ərazilər düşür. Göründüyü kimi, azərbaycanlı qaçqınlarla Kanadadakı şotland qaçqınları arasında ümumi, oxşar cəhətlər az deyildir.

Vətən sevgisi kelt nəğmə və şeirlərinin bir çoxunda açıq-aydın poetik ifadəsini tapmışdır. Bunlar uşaqlıq illərini orada keçirmiş, amma o yerləri uzun illər əvvəl tərk etmiş köçkünlər tərəfindən yazılmışdır. Qal nəğmə və şeirlərində “Mən vadidə gənc olanda”, – deyə uşaqlığını keçirdiyi yurd yerlərinin həsrəti tərənnüm olunur.

Digər şeir və nəğmələrdə yaşa dolmuş insanların tərk etdikləri yurd yeri üçün çəkdiyi həsrətin poetik ifadəsinə diqqət yetirək: “S truagh nach robh mis ann an ailean mo chrmdh” – “Kaş ki, öz qəlbimin adasında olaydım”. Bütün poeziya nümunələrində şotland kelt ədəbiyyatında və mədəniyyətində “məkan duyumu”nun geniş təcəssümünə rast gəlirik.

Azərbaycan yazıçıları da tərki edilmiş yerlərə elə şotlandlar kimi özlərinə xas Vətən həsrətinin, Vətən sevgisinin həzin, kövrək duyğuları ilə yanaşır. Təbrizdə doğulmuş Azərbaycan alimi Qulamrza Səbri Təbrizi “Qürbət harayı” kitabında bu mövzuda bir sıra şeirlərini yazmışdır. Bu şeirlər məcburən tərki edilmiş vətənə məhəbbət və həsrəti ifadə edir.

Vətən məhəbbəti və məkan duyumu Sabir Rüstəmxanlının “Həyat yolum” adlı kitabının “Vətən həsrəti” adlı bölməsinə daxil edilmiş şeirlərin canına, qanına hopmuşdur.

Azərbaycanın xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının misralarında ifadə olunmuş hisslər şotlandların şeir və nəğmələrindəki emosiyanın eynisini təşkil edir. Şotland köçkünləri və Azərbaycan diasporu uzaq ölkələrdə özlərinin vətən həsrətli nəğmələrini oxuyur, keçmişin və tərki etdiyi doğma yurdun həsrətini çəkir.

Yəqin ki, məkan duyumunu və doğma yurd həsrətini doğma vətənindən didərgin düşmüş, təzyiqlərə məruz qalmış Azərbaycan şairi Almas İldırımın yaxşı heç kəs ifadə edə bilməz. Onun “Əsir Azərbaycanım” və “Mənim Türkün” şeirlərində vətən sevgisinin ən gözəl təsvirinə rast gəlirik.

Şeirdə olan “Yeni dünya”ya istinad o zaman Qafqaz kommunist ideologiyasının üstüörtülü tənqididir. Lakin müəllifin təzyiq və basqılardan qorunması üçün “Yeni dünya” Amerika kimi qələmə verilmişdir.

Şeir doğma torpağa həsr olunmuş sevgi nəğməsidir və bu sevginin şair üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Bu şeirdə şair siyasi şəraitə görə öz fikrini, mövqeyini bildirməkdə aciz olan həmvətənlərinin bir çoxunun hisslərini əks etdirir.

Azərbaycan hekayələrində təsvir olunan şəhərdə

yaşayan qəhrəmanlar da öz doğma kəndlərini heç vaxt unutmurlar; kənd həmişə onlardır və kənd onların şəhərdə yaşayışının bir parçasıdır. Öz kəndlərini tərk edib böyük şəhərdə yaşamağa gedən şotlandlar öz keçmişini, şəcərəsini unutmur, amma yurd-yuva heç vaxt öz keçmişini, kəndlərini tərk etməmiş Azərbaycan türklərindəki kimi onların həyatının bir parçasına çevrilmişdir.

Azərbaycan yazarlarının bədii əsərlərindəki təsvirlərdə Azərbaycan şəhərlərinin çatışmazlıqları daha az tənqid olunur. Şotlandiya müəllifləri isə öz şəhərləri barədə ciddi tənqidi mövqe tutmağa meyillidirlər. Onların əsərlərində zaman – məkan təsviri şəhərlərin gözəlliyi ilə yanaşı, onların qüsurlarını da göstərir. Qəribədir ki, bir çox şotland yazıçıları Qlazqonu tənqiddə layiq bir məkan kimi təsvir edirlər. Daha qəribəsi isə budur ki, bir sıra yazıçılar Qlazqonun həmçinin qonaqpərvərliyinə görə təkrarsız məkan olduğunu dəfələrlə qeyd edir.

Həm şotland, həm də Azərbaycan xalqının vətən sevgisi bir sıra nəsr və poeziya əsərlərində özünün poetik ifadəsini tapmışdır.

Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının bəzi nümunələri sovet sisteminin xeyrinə ideologiya ilə yüklüdür. Buna baxmayaraq, sovet dövründə bir sıra Azərbaycan yazıçılarının yaşadığı sistemi gizli tənqid etməsi, başqalarının dissidentliyə görə hökumət tərəfindən qəddarcasına cəzalandırılması, sürgün edilməsi halları da az olmamışdır.

Şotlandiya ədəbiyyatının ideologiyayı nümayiş etdirən romantizmdən sonrakı dövründə istər Londondakı Uaytholda, istərsə də Şotlandiyada yerli idarəetmənin nəzarətçi hakimiyyət sisteminə qarşı çıxışlar olmuş, eləcə də şair və yazıçıların xeyli əsərləri çap olunmuşdur. Məsələn, Duis Qrassik Qibbonun əsərləri sosialist ruhunda yazılmışdır. Dahi şotland şairi Robert Börns fermer olmuşdur. O, hakim

sinfin ideallarını, həyat tərzini sevməmiş və bunu əsərlərində ifadə etmişdir. Şotland xalqının böyük hissəsi inqilabi sosialist şüurun sahibidir. Şotlandlar təbiətən tabe, ram olmağı sevmirlər, lakin paradoksal haldır ki, instinktiv olaraq onlar çox insanpərvərdilər.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şəfəq Dadaşova

* * *

Şotland və Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı tarixinin qədim köklərini araşdırmaq, bu tarixin sonrakı inkişaf mərhələlərində hər iki xalqın mənəvi, mədəni və ədəbi dəyərlərində oxşar elementlərin aydınlığını yaratmaq bugünkü araşdırıcı-alimdən güclü erudisiya, zəhmət və vaxt tələb edir. Neçə illərdən bəri tanıdığım, apardığı araşdırmasının nəticələrini dost-həmkar sevinci ilə qarşıladığım, əslən Şotlandiyadan olan (onun atası irland, anası isə şotlanddır) F.Aleksandr Magill bu yaxınlarda uğurla müdafiə etdiyi “Şotland və Azərbaycan ədəbiyyatında yaşayış məskəni bədii obraz kimi” mövzusunda dissertasiya işi ilə elmi-tədqiqat arealının mütəxəssis-ədəbiyyatşünas alimi olduğunu təsdiq etdi.

F.Aleksandr Magillin araşdırmasında belə bir qeyd diqqətimi cəlb etdi: “Bir qisim tarixçilər və yazıçılar şotlandların Mərkəzi Asiyanın Qafqaz ərazilərində yaşadıklarını, sonra isə İrlandiyaya və Şotlandiyaya köçmüş “iskit” (Scythian) irqinə mənsub olduğunu qeyd edirlər. Digər alimlər isə bu fikri uydurma adlandırırlar. Amma onu da deyim ki, bəzi yazılı sübutlar, yaxud tarixi sənədlər bu iddiaların yersiz, yaxud uydurma olmadığını göstərir”.

Əslində tədqiqatında müasir Şotlandiya və Azərbaycanın qədim “qan qohumluğu” əlaqələrinə ekskurs edən təd-

qıqatçı-alim həmkarımızın təhlil və tədqiq etdiyi əsas problem isə hər iki xalqın ədəbiyyatında yaşayış məskəninin simvol, yaxud bədii obraz kimi öyrənilməsidir.

Bədii əsərdə hadisənin zaman və məkanla qarşılıqlı əlaqədə olduğunu göstərən müəllif məkan duyumunun daha böyük rolu və əhəmiyyəti olduğuna istinad edərək məskən yerlərinin əsərdəki hadisələrə dair simvolik informasiya yükü verdiyi, yaxud müəyyən hallarda bədii obraz kimi çıxış etdiyi qənaətinə gəlmişdir.

Şotland və Azərbaycan ədəbiyyatında zaman-məkan quruluşundakı yeni kulturoloji elementləri və mümkün olan halda ədəbi nümunələr arasındakı ümumilikləri araşdıran F.Aleksandr Magill hər iki ədəbiyyata dair maraqlı elmi qənaət və ümumiləşdirmələrini ifadə etmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin irsindən söhbət açan müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki: "...Xəzər dənizinin və Abşeron yarımadasının neft quyuları quruyub onların yerində materializm irsinin yadigarı kimi yararsız texnika qalan zaman bu ədəbiyyatın (Azərbaycan ədəbiyyatının – Ş.X.) yazıldığı mürəkkəb quruyub qeyb olmayacaqdır".

Bədii əsərdə hadisələrin zaman və məkanının təsvirinin maraqlı məqamlarını təhlilə gətirən F.Aleksandr Magill haqlı olaraq özünün böyük vaxt və zəhməti hesabına yekunlaşdırdığı araşdırmasına maraqlı və məntiqi nəticəni böyük irland yazıçısı Ceyms Coysun sözləri ilə bitirmişdir: "Əgər bir gün Dublin dağılsa, onu mənim əsərlərimin səhifələri ilə bərpa etmək olar".

Tədqiqatçı-alim həmkarımızın təxminən 7 ilə yaxın bir zaman kəsiyində Azərbaycanda gördüyü işlər xüsusilə təqdirəlayiqdir. O, özünəməxsus biliyi, savadı və davranışı ilə tələbələrin hüsn-rəğbətini qazanmış, onlara Böyük Bri-

¹ Magill F.Aleksandr. Məkan duyumu, yurd həsrəti // Ədəbiyyat qəzeti, 24 avqust 2007-ci il, №33 (3576)

taniya mədəniyyətini və ədəbiyyatını öyrənmək üçün düzgün istiqamət vermişdir.

Onu da əlavə edim ki, F.Aleksandr Magill Azərbaycan ədəbiyyatının ingilis dilinə tərcüməsində və onun redaktə olunmasında xüsusi əməyi olan ziyalı mütərcim-redaktor kimi də müəyyən işlər görmüşdür və həmin işi yenə davam etdirmək niyyətindədir.

Tədqiqatçının aşağıdakı fikrini oxucu ilə bölüşmək istərdim: “Azərbaycan mədəni irsinin mühüm dəyərləri onun ədəbiyyatında əks olunub, bu səbəbdən də ədəbiyyatın əhəmiyyəti kölgədə qalmamalıdır. Gənc nəsil dəyərli ədəbi irslə tanış olmaqla öz əcdadlarının mədəniyyəti ilə tanış olur. Ədəbiyyatın unudulması mədəniyyətin itməsinə və xarici kütləvi informasiya vasitələrinin hücumuna keçməsi ilə gənc nəslin xarici mədəniyyətin təsiri altına düşməsinə gətirib çıxarır.

İstər şotland, istərsə də Azərbaycan mədəniyyətinin və ədəbiyyatının müasir oxucuya təqdim etdiyi irsin keçmişlə gələcək arasında bir növ ədəbi körpü olması danılmaz həqiqətdir”.

Şahin Xəlilli

4.10. Şotland mütəxəssisləri Azərbaycanda

Yay aylarının birində Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinə məzun olunmuş şotland ekoloqu ilə Azərbaycanın səfəli guşələrindən biri olan İsmayılı rayonuna gedirdik. Adını unuduğum o ucaboy, ötkəm danışığı ilə xatirimdə xoş izlər qoyan şotland mütəxəssisi ilə söhbət isə indi də yadımdadır. İsmayılının könullərdə xoş ovqat yaradan təbiətinə valeh olan, bu yerləri əsl cənnət-məkan adlandıran şotlandın bu sözü bir vaxtlar bakılı sürücü ilə İsmayılıda olarkən “öləndə də gərək belə yerdə öləsən” fikri ilə üst-üstə düşdü. Şotland ekoloqu Bakıya dönəndə elə İsmayılının çıxacağında belinə odun yüklənmiş uzunqulağı görəndə izn alıb diqqəti çəkən mənzərəyə baxmaq istədiyini söylədi. Xeyli aralıda dayanan uzunqulağa yaxınlaşıb onunla birlikdə fotosəklini çəkməyi xahiş etdi. Bu mənzərə bəlkə də ekoloq dostumuza axar-baxarlı otlaq yerləri, cüyür, maralları və heyvandarlığı ilə məşhur olan Şotlandiya torpağını xatırladırdı.

–Yəqin ki, “Scotland” (“Şotlandiya”) sözünün mənşəyi “scot” (“skot”) “vergi” torpağı kimi mənalandırılır. Hətta XVIII əsrdə sizin məmləkətdə evlərin pəncərələrinin böyüklüyünə-küçüklüyünə görə vergi qoyulmuşdu, – söylədim.

Öz ələmində olan müsahibim: –Siz hər şeyi düzgün buyurursunuz, yəqin ki, filoloqlar belə şeyləri bizdən yaxşı bilirlər, – deyə cavab verdi.

Lakin daha bir fərziyyəmi də rus dilindəki “skot” (“mal-qara, mal”) sözü ilə əlaqələndirib zarafatla dedim:

–Rus dilindəki “skot” sözünün mənası mal-qara deməkdir. Ölkənizin adının birinci hecasındakı söz də elə

rus dilindəki kimi səslənir. Bəlkə ölkənizin adı heyvandarlığa sevginizin təzahüründən yaranmışdır.

Ekoloq uzaq-yaxın dillərdəki, eləcə də rus dilindəki sözün məna çalarında bir həqiqətin gizləndiyinə şübhələnmədiyini etiraf etdi. Sanki o, İsmayılının təbiətinə vurduğu anların şirin xəyalında sözün alt qatındakı mənaların fərqləndirildiyini deyildi. Öz sahəsinin gözəl bilicisi olan şotland dostumuzun ekolojiya ilə bağlı apardığı söhbət və debatlarla görünən əsl ekoloq imici bəlkə də İsmayıldakı mütəxəssislərin yaddaşından silinməyibdir.

Açığını deyim ki, hələ orta məktəbdə oxuyarkən həm Şotlandiya, həm də onun məşhur şairi olan Robert Börns haqqında məlumatı əlavə dərslər kitablarından oxumuşdum. Ötəri də olsa, rus dilində çap olunan ədəbi-bədii jurnalların birində skotların (şotlandların) iskit adlı tayfaların köçü ilə əlaqəsinə dair məlumat verilmişdi. “Scotland” (“Şotlandiya”) adının yaranması mənim üçün həm qəribə, həm də maraqlı görünürdü. Lakin o vaxt bu ölkənin qədim tarixi haqqında elmi əsaslı ciddi kitaba rast gəlmədiyimdən ürəyimdə onu bir sirr kimi saxlamışdım.

Robert Börnsə gəlincə, qeyd edim ki, onun şotland olduğu, özü də çox kasıb bir ailədə boya-başa çatıb 15 yaşında ikən ilk məhəbbət şeirlərini yazdığından xəbərim vardı. İngilis dili təmayüllü məktəb şagirdləri üçün yazılmış dərslərin birində Robert Börnsün “Mənim atam fermer idi” (“My Father was a Farmer”) adlı şeirini oxuyub tərcümə etmək də istəmişdim. Robert Börnsün həmin şeirində aşağıdakı misralar diqqətimi cəlb etmişdi:

*My father was a farmer upon the Carrick border, O
And carefully he bred me in decency and order, O.*

Sonralar həmin misraların poetik tərcüməsini aşağıdakı kimi kağıza köçürdüm:

*Fermer idi mənim atam,
Kərrik sərhəd zolağında,
Şan, ləyaqət, sərt intizam
Öyrətmişdi sağlığında.*

Onu da oxumuşdum ki, Robert Börns altı yaşında atasının kifayət qədər pulu olmadığından qardaşı Gilbertlə növbə ilə məktəbə getmişdir. Yəni qardaşlar bir nəfərə ödənilən pulun hesabına günaşırı növbələşib məktəbdə təhsil almağa məcbur olmuşdular.

Robert Börns çox gənc – 37 yaşında dünyasını dəyişmişdir. Onu da həmin kitabdan oxumuşdum ki, öləndə evində qara qəpiyi də qalmamışdı. Lakin şairin hüüzüründə iştirak edən minlərlə şotland xeyli pul toplayaraq Robert Börnsün dul qalmış həyat yoldaşı Cin Armoura (Jean Armour, 1765-1834) vermişdilər. Həmin yığılan pula şairin yetim qalmış doqquz övladı təhsilini başa çatdırmışdı.

* * *

Ali məktəbə qəbul olandan sonra Britaniya, o cümlədən şotland poeziyasına – Robert Börnsün şeir, ballada və nəğmələrinə hədsiz marağım var idi. İş elə gətirdi ki, hələ tələbə ikən şotland şairinin bir neçə şeirini tərcümə edib “Azərbaycan” jurnalına təqdim etdim. Bu tərcümələrin çapında Azərbaycanın xalq şairi Nəriman Həsənzadənin xüsusi qayğısını hələ də unutmamışam. Tələbənin mərkəzi jurnalda şeirinin, ya da tərcüməsinin çap olunması ötən əsrin 70-ci illərində qeyri-adi hadisə sayılırdı. Beləliklə, üzümə bağlanan qapıların buzunun sındırılmasında məni tərcümənin böyük yoluna gətirən Robert Börnsdən etdiyim şeir və nəğmələrin tərcüməsi oldu.

* * *

Ordu sıralarından tərxis olunandan sonra xarici mütəxəssislərlə ayrı-ayrı layihələrdə işləmək mənim bəxtimə

yazılmışdı. Hələ keçmiş sovet hakimiyyəti illərində təxminən iki il Bakı Kondisioner Zavoduna Yaponiyadan dəvət olunmuş mütəxəssislərlə “Toşiba” şirkətində, Azərbaycan Respublikasının Müstəqilliyinin bərpasından sonra isə bir neçə ingilis və amerikan şirkətlərində tərcüməçi kimi çalışdım. Tərcüməçilik fəaliyyətim xarici ölkə mütəxəssislərinin təmsil etdiyi ölkə və xalqlar haqqında yaddaşımda müəyyən izlər qoymuşdur. Heç yadımdan çıxmaz, Bakı Dərin Özüllər zavodunda gəmi təmirində, eləcə də “Vəzirov” barjası ilə Xəzər dənizinin dərin qatlarından Bakıya qaz kəmərinin çəkilməsində “MakDermott” Beynəlxalq şirkətində müxtəlif ölkələri təmsil edən xeyli işçi və mütəxəssislər sırasında daha çox yadımda qalan, bir növ aramızda səmimi dostluq münasibətlərinin körpüsünü salan bir şotland həkimi vardı. Onun adı Ned idi. Lakin xeyli keçəndən sonra şotland lüğətini (əslində bu miniatür lüğəti doktor Ned özü mənə hədiyyə etmişdi) nəzərdən keçirəndə onun adının da bu lüğətdə olduğunu görəndə həm sevindim, həm də təəccübləndim. “Ned” sözü şotland dilində, xüsusilə Qlazqo şəhərində “cavan xuliqan” (“a young hooligan”) mənasını verir. Lakin tanıdığım həkim Ned sözün əsl mənasında çox ziyalı bir adamdı. Davranışında, sözündə səliqə və diqqəti onun şotland xarakteri barəsində çox şeyi deyirdi. Günlərin birində Britaniya, o cümlədən şotland bardı Robert Börnsün nəğmələrindən söhbət düşmüşdü. Ned söylədi ki, Robert Börns Şərq gözəllərindən yazmasa da, şair və musiqiçi kimi tanınan Erik Kləpton adlı birisi var. Bəlkə də onun “Leyla” adlı məşhur nəğməsindəki Leyla mütəfəkkir şairiniz Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun”undakı Leyli obrazını xatırladır. Bu mahnıdan xəbərsiz olduğumu deyəndə, o, Şotlandiyaya məzuniyyətə gedib qayıdanda həmin mahnının audio kasetini gətirəcəyini vəd etdi. Həkim Nedin gətirdiyi

həmin audio kaseti indi də xatirə kimi saxlayıram. Əslində Erik Kləptonun Cim Qordonla birgə yazdığı “Leyla” mahnısının sözləri də, musiqisi də diqqəti çəkir. Məlumat üçün qeyd edim ki, Erik Kləptonun “Leyla” mahnısının “Bitlz”dəki həmkarı Core Hərrisonun həyat yoldaşı xanım Pəti Boyda həsr olunduğu da söylənilir. Həmin nəğmənin orijinaldan tərcüməsi aşağıdakı kimidir:

Tənhalıq çağında neyləyəcəksən,
Olmasa yanında kimsə, həyanın?
Hey məndən qaçırsan, uzaq gəzirsən, –
Əsiri olmusan işvə, ədanın.

N ə q ə r a t

Məni çökdürməsən dizlərim üstə,
Sənə yalvarıram, Leyla, a Leyla! –
Bu nakam eşqimə bir əlac eylə.

Can atdım, istədim verim təsəlli,
O qoca ərinlə sən gəzən anda.
Dəli məcnun kimi vuruldum sənə,
Fırlandı başıma, inan, cahan da.

N ə q ə r a t

Ömrün axarını gəl dəyişdirək, –
Mən sənin dərdindən dəli olunca.
Di gəl, söyləmə ki, yoxdur əlacı,
Döndərmə, sən Allah, eşqimi puça.

(İngilis dilindən tərcümə bu sətirlərin müəllifinindir – red.)

Nəğmə ürəkləri o vaxt fəth edir ki, onun mətni də, mənası da, musiqisi də gözəl olur. İkinci bir tərəfdən mahnının Şərqli “Leyla” adı ilə səsləndirilməsi mətnə və musiqiyə yeni Şərq koloriti qatıldığından xəbər verir.

Şotland Ned Şərçin – Azərbaycanın təbiətinin, Xəzər dənizinin, Azərbaycan türklərinin onun təsəvvüründə yaratdığı ümumiləşdirilmiş obrazının məftunu idi. Dəfələrlə məndən tələbə ikən Robert Börnsdən tərcümə etdiyim və “Azərbaycan” jurnalında çap olunmuş şeirlərin sorağında olsa da, doğrusu bir-iki səhifəlik yazıdan nə fayda olacağını düşünmüşdüm. Elə o vaxtlar vəd etmişdim ki, bu böyük şairin adına Azərbaycanda bir kitab bağlananda onu Şotlandiyaya göndərmək ümidindəyik. Bu sətirləri yazanda həmin vədin, arzusunun çin olduğuna sevindim.

Şotland mütəxəssisləri ilə görüşümüzdə həmişə məşhur bir mahnının – Robert Börnsün “Auld Lang Syne” şeirinin tarixindən və məşhurluğundan söhbət açmışıq. Hətta ötən illərin birində – yeni ilə keçən gecə həkim Nedin zümzümə etdiyi nəغمə indi də yadımdan çıxmayıbdır.

Bir zamanlar “Auld Lang Syne” xalq mahnısı Robert Börnsün də könlünü ehtizaza gətirmişdi. 1788-ci ildə o, həmin qədim nəغمəni ilk dəfə kağıza köçürüb şotlandların Musiqi Muzeyinə təqdim etmişdir. Əslində bu nəغمənin sərlövhəsində olan “Auld Lang Syne” ifadəsi “keçmiş vaxtların xatirinə” mənasını verir. Nostalji duyğular yaradan bu mahnı şotland şairinin dilinin əzbəri olmuşdur. 1791-ci ildə ona “Şotlandiya melodiyaları” üçün mahnı mətnlərini yazmaq təklif olunmuşdu. Beləliklə, o, yüzdən çox mahnı mətnini hazırlamışdır. Adını qeyd etdiyimiz “Auld Lang Syne” adlı xalq mahnısı yeni adaptasiyada Robert Börnsün nəغمəsi kimi məşhur olmuşdur. İndi də hər yeni ilə keçən gecənin sonunda dünyanın çox yerlərində oxunan nəغمələrin ən yaxşısı kimi xatirələrdə və müxtəlif dünya dillərində “yaşayır”.

Şahin Xəlilli

4.11. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Britaniya mövzusu

Azərbaycanın elmi-ədəbi və poetik düşüncə tarixində özünəxas böyük alim, şair sözünü qızıl hərflərlə yazan Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı elmi-nəzəri fikrin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun yaradıcılığında Britaniya mövzusu müəyyən dəyərləri ilə diqqəti cəlb edir.

1978-ci ilin oktyabr ayında Böyük Britaniyada Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirilmişdir. Elm və mədəniyyət xadimləri ilə səfərdə olan Bəxtiyar Vahabzadə London, Qlazqo, Mançester, Edinburq və Nottinqam şəhərlərində olmuşdur. Azərbaycana qayıdarkən “Hayd Park”, “Kiçik pəncərə”, “Olum, ya ölüm” adlı şeirlərini yazmışdır.

Essədə filosof şair və alimin Britaniya mövzusunda yazdığı əsərlərinin ideya-bədii təhlili ön plana çəkilmişdir.

* * *

XIX əsrin görkəmli ingilis şairi və ingilis ədəbi tənqidinin yaradıcısı Mətyu Arnold (Matthew Arnold, 1822-1888) ədəbiyyat və tənqid məsələlərinə həsr etdiyi araşdırmalarının birində şeiri dünyanın ən böyük kəşfi və elmi adlandırmışdır. Yəni şeir olan yerdə əsaslı elmlərin yaranması labüddür deyən ingilis alimi həqiqətən də, şeirin böyük güc-qüdrətinin, insan qəlbinə hakim kəsildiyinin nə demək olduğunu dərk edib öz fəlsəfi formulasını yaratmışdır.

Azərbaycan şeirində özünün zirvəsini yaradan böyük filosof şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin həm şeirləri, həm ədəbi-tənqidi, həm də publisistik əsərləri həmişə oxucular tərəfindən heyranət və heyranlıqla qarşılanmışdır.

Hər yüz ildən bir zamanın, dövrün yetişdirdiyi nəhəng söz sərrafları sırasında Bəxtiyar Vahabzadə imzası ilə meridianları yarıb keçmiş, şeirləri dünyanın neçə-neçə ölkə xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur.

Düz 35 ildən çoxdur ki, kitab rəfimdə kağız qovluğun arasında saxladığım rəngi saralmış “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 20 yanvar 1979-cu il tarixli sayında Bəxtiyar müəllimin “Britaniya şeirləri”ni oxuyanda sanki bu böyük şairin Dumanlı Albion ölkəsinə saldıdığı söz ilməsi bu haqda düşüncələrimi yazmağa sövq etdi.

Bəxtiyar Vahabzadə şeirinin fəlsəfi, poetik yükü ilə oxucunu həyəcanlandıran, qələmə aldığı sözü, misrası ilə içimizdəki ümid qığılcımını alovlandıraraq yandıran söz sərrafıdır. O, dünyada baş verən irili-xırdalı çox-çox məsələlərə, hadisələrə öz şair sözünü, məramını şətlə söyləyib, qəlbləri dəli misraların təbii, səmimi düzümü ilə heyrətləndirən müdrik-filosof şair kimi neçə-neçə mətləblərin sirrini açıb oxucusu ilə həmdəm, sirdaş olmuşdur. Böyük Britaniya ilə Azərbaycan məmləkəti məsafəcə nə qədər uzaq olsa da, xarici ədəbiyyatla maraqlananlar həmişə bu ölkə və onun sənət adamları, abidələri, adət və ənənələrinə dair deyilən sözü maraqla qarşılımışlar. Bəlkə də bunun sirri indi dünyanın birinci dili səviyyəsinə yüksələn ingilis dilinin və bu dilin beşiyi sayılan Böyük Britaniyanın sirli-soraqlı söz dünyasıdır.

Şairin Britaniyaya həsr etdiyi şeirlər silsiləsinin birincisi “Hayd park” adı ilə təqdim edilmişdir. Şeirinin epiqrafında “Londonda “Hayd park” deyilən bir bağda hər kəs istədiyini danışmaq, hətta hökuməti ittiham etmək hüququna malikdir” söyləyən şair konkret bədii detallar və həyatı faktlarla Hayd parkın təsvirindən çox bu bağda tüğyan edən çıxışların məramı haqqında insanlığın mənəvi dünyasına nüfuz edir. O, özünəxas sadə, poetik üslubuna

sadiq qalaraq eşitdiklərinin və gördüklərinin poetik ruhunu misraların içində nəğməyə çevirir:

*“Hayd park!”
Bu bağda azaddır insan.
Azaddır məramı, fikri hər kəsin.
Ey qəlbi yaralı, fikri pərişan,
Qəlbindən keçəni qorxma, de gəlsin.¹*

Göründüyü kimi, şair bu bağın ziyarətinə gələnlər arasında ürəyini açmaq, sözünü demək istəyənlərə “bu meydan, bu şeytan” deyərək ürəyini boşaltmağın məqamı çatdığını bəyan edir.

Belə bir deyim var ki, şeir oxucuya ya fakt verir, ya da ona unudulmaz əyləncə bəxş edir. Bəxtiyar Vahabzadənin Britaniya silsiləsinə daxil olan “Hayd park” şeirində məna, məntiqi deyim, zəngin fakt və əyləncə məqamları bir-birilə qol-budaq olub oxucunun gözləri qarşısında yeni və zəngin poetik aləm açır.

Şair Hayd parkda tarixi həqiqətlərin “əlindən yapışub” dünya vətəndaşının mesajını poetik şəkildə təqdim edir. O, sadəcə bir parkın gözəlliyini deyil, bu gözəlliyin içində öz yerini axtaran həqiqət sözünü deyən natiqlərin portretinə ürəyinin səsini qatır. Şeirdə oxuyuruq:

*Bu parkdan kənardadır, bağdan uzaqda
Dolaşır ölkəni müdhiş yalanlar.
Ancaq həqiqəti, yalnız bu bağda,
Deməyə iznin var, ixtiyarın var.*

*Niyə həqiqətin qaradır üzü?
Ali məclislərdən niyə qovulmuş?*

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

*Sözdə hakimdirsə həqiqət özü
Yalan qarşısında müttəhim olmuş.¹*

Həqiqətin yalanın hüsurunda müttəhim kimi oturması zaman-zaman insanların acı taleyində nə qədər sarsıntı, əzab-əziyyətin və məhrumiyyətlərin yuvasını qurarmış. Bu, adi fikir deyildir. Bu, şair Bəxtiyar Vahabzadənin Londonun Hayd parkları kimi dünyanın min bir guşəsində insanlığın həqiqət harayının ürəklərdə şeypur kimi səslənən, səsi içində batan vətəndaş fəryadının poetik rekvizimidir.

Ən kədərli, ən ağırlı məsələlərdən danışanda belə şair İngiltərənin siyasət və imperiya hakimiyyətinin iç üzünün poetik mənzərəsini yaradır. Şair çağırışı, şair nidası düşünən, ağıryan bir üreyin nidası kimi səslənir:

*“Azadlıq məndədir” – söyləyən ölkə,
Ölkələr dağıdıb qana batmışan.
İnsan hüququndan dərs deyən ölkə,
Haqqı bağ küncünə niyə atmışan?*

*...Parkın hər tərəfi yamyaşıl çəmən,
Qışın oğlan çağı – burda ilk bahar.
Haqqın, həqiqətin gül nəfəsindən
Elə bil boy atır burda ağaclar.²*

Filosof şairin şeirləri haqqın, ədalətin təntənəsi, mənəvi paklığın, saflığın üzərində qurulmuş polad estakadalara bənzəyir. Şəxsi taleyi, fəaliyyəti ilə haqqın-ədalətin, saflıq və həqiqətin bariz carçısı olan Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai və siyasi mövzularda yazdığı hər bir əsərində onun

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

² Yəne orada.

böyük şəxsiyyətinin əzəməti duyulur. Şeirin son bəndində böyük məna və hikmətin təntənəsi oxucu ürəyində Hayd parkın bütün Britaniyaya sirayət edən imicinin məntiqi yekunu kimi belə səslənir:

*Parkın dövrəsində dəmir çəpər var,
Haqq sözün önünü kəsir hasarlar.
Kaş bu park böyüyə, hasar dağıla,
Ölkə başdan-başa “Hayd park” ola!¹*

Beləliklə, şairin yaratdığı “park” obrazı həqiqət sözü ilə diqqəti çəksə də, bu şeirdə bənzərsiz sözü, fəlsəfi və poetik düşüncəsi ilə ürəklərə hakim kəsilən Azərbaycan şairinin obrazını görürük.

Böyük Britaniyada dörd böyük ölkənin içində Şotlandiyanın tarixi, mədəni yaşantıları haqqında az-çox məlumatı olan oxucunun hər yeni fakta, sözə marağı yəqin ki, bu ölkə xalqının qədim dövrlərdə Xəzər dənizi sahillərindən bu ölkəyə köç etmiş, eləcə də adını bu məmləkətin adında indi dəyişkən formada “yaşadan” iskitlərlə – türk əsl-nəcabətiylə bağlıdır.

Əlbəttə, bu ayrıca bir söhbətin mövzudur. Bəxtiyar Vahabzadənin Şotlandiyada olduğu müddətdə görkəmli şotland şairi Robert Börnsün dünyaya gəldiyi və böyüyüb boya-başa çatdığı Era kəndində olması və bu kənddə olarkən eşitdiyi bir hadisə ilə şeir yazması təsadüfi deyildir. Şair şeirinin adını niyə “Kiçik pəncərə” qoymuşdur? O dövrdə pəncərə nə qədər çox və böyük olardısı, ev sahibinin bir o qədər də çox vergi verəsi olduğu tarixi bir fakt kimi diqqəti cəlb edir.

Era kəndinin mənəvi, eləcə də məişət yaşantılarını diqqətlə öyrənən şair oxucuya, eləcə də bütün insanlığa

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

müraciətlə sözünü söyləməyə özündə cəsarət tapmışdır. “Kiçik pəncərə” şeirinin ilk bəndi belə təqdim edilir:

*Ayırmaq çətinmiş xeyirdən şəri,
Günəş işığına vergi qoyuldu.
Adamlar kiçildi pəncərələri,
Balaca daxmalar işıqsız oldu.¹*

Robert Börnsün anadan olduğu Era bütöv şəkildə Ayrshire adlanır. Bəxtiyar Vahabzadə by kənddə olarkən şotland şairinin kiçik daxmasından açılan pəncərə haqqında səmimi bir şeirini yazdı. O, şairin azadlıq idealını, şotland nəğməkarının söz sənətində cilvələnən milli ruhunun poetik təəcəssümünü yaratdı:

*Qəlbi işıq ilə dolan şairin,
Qisməti – evitək bir zülmət oldu.
Arzusu – azadlıq olan şairin
Qazancı – həmişə əsarət oldu.²*

Şair, Robert Börnsün komasındakı kiçik pəncərənin sözlə hörülmüş unudulmaz lövhəsini çəkdi. Kiçik pəncərə işığa həsrət qalan şairin komasında zülmətlə işığın, xeyirlə şərin mübarizə “meydanı” oldu. Ürək yanğısından doğan, duyğulardan pərvazlanan Bəxtiyar Vahabzadə bədii ümumiləşdirmələrlə şəxsi müşahidələrinin yekununu bu misrələrlə ifadə etmişdir:

*Kiçik pəncərədən baxdı dünyaya,
Bütövlük yox oldu, bölündü hər şey.
O baxdı günəşə, o baxdı aya,
Ümidi, arzusu qaldı yarıda,
Düşdü çərçivəyə arzuları da.*

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

² Yene orada.

*...Arzular həmişə zülməti yarmış,
Gələcək günlərə salam aparmış.
Göz əgər görürsə...
Nə fərqi varmış
Pəncərə ya kiçik, ya böyük olsun.¹*

21 oktyabr 1978-ci il tarixində yazıya alınan şeir Bəxtiyar Vahabzadənin poetik dünyasından qopan bir titrəyişi xatırladır. Bu şeir şairin hamıya, irili-xırdalı bütün dünya oxucusuna müraciəti kimi diqqəti çəkir, bütün insanlığın keçmişi, bu günü, gələcəyi haqqında işıqın insanlar üçün nə demək olduğunu poetik lövhəsini yaradır.

Uilyam Şekspirin adı gələndə həmişə onun “Hamlet”indəki məşhur monoloqundan qopan “Olum, ya ölüm” yada düşür. Stratfordda Uilyam Şekspirin uyuduğu Trinitı kilsəsini ziyarət edən Bəxtiyar Vahabzadə şeirinin əvvəlində kiçik bir qeydini yazmışdır: “Şekspirin doğulduğu Stratford şəhərində Şekspirin heykəli onun dörd surətinin – Maqbet, Otello, Lir və Hamletin heykəlləri arasında ucaldılmışdır”. Hamletin dili ilə “Olum, ya ölüm” deyən haqq şairinin bu sualın cavabı haqqında fəlsəfi poetik düşüncələri dünyanı dərk etməyin ən incə mətləbləri haqqında nə qədər təbii və poetik səslənir. Şeirdə oxuyuruq:

*“Olum, ya ölüm” deyə
Dörd yüz ildir düşünür.
Dörd min il, dörd milyon il
düşünəcək o yenə.
“Dünyaya sığmaz başı sığıbdır sinəsinə”.
“Olum, ya ölüm” dedi,
Ondan əvvəlkilər də,
Ondan sonrakılar da.*

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

*O nə ilkdir, nə də son.
Cavabı tapılmadı bu əbədi sorğunun.
Hamletin tunc heykəli... arxasında yaradan
Məxluğunun dililə danışdı zaman-zaman.
Atomlu əsrimizdə bu dünyanın taleyi
bağlı ikən bir ana,
“Olum, ya ölüm” – deyə
İndi dünyamız verir bu sualı insana.¹*

Beləliklə, oxucunun da, Britaniya mövzusuna maraq göstərən araşdırıcının da ürəyində “olum, ya ölüm” sualı əbədi heykələ dönür. Şairin düşüncələrinin poetik ovxarında ürəklərdə nikbin duyğular yaranır. Bu, şair Bəxtiyar Vahabzadənin həmişə xatırlanan, ürəkləri rıqqətə gətirən şah misralarının yaratdığı xoş duyğuların assosiasiyasıdır.

Şahin Xəlilli

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

4.12. Robert Börns Azərbaycan şeiri kontekstində

Börnsün nəğmələri əslində şeir kimi oxunub əzbərləmək üçün deyil, elə nəgmə kimi oxumaq üçün yazılmışdır. Hətta bəzi araşdırıcıların dili ilə desək, bu nəğmələrin böyük qismi musiqinin müşayiəti olmadan belə oxunanda da dinləyicinin ürəyinə tez yol tapır. Bəs bu nəğmələrin poetik dəyəri nədədir? Elə hesab edirik ki, Börnsün nəğmələrinin gücü bu nəğmələrin əsrlər boyu şotland xalqının ruhunda yaşayan sözünü, mənəvi dünyasını nəgmə kimi yenidən, təzə ruhda dilə gətirmək məramı ilə bağlı olmuşdur.

Robert Börns poeziyasının tədqiqatçılarından biri Tomas Kroufordun aşağıdakı fikri şairin yaradıcılığına verilən ən yaxşı qiymət kimi diqqəti cəlb edir: “...Börnsün ən gözəl nəğmələri Şubertın və Hüqo Volfun əsərləri kimi digər millətlərin xalq nəğmələri ilə müqayisə edilə bilər”.¹

Bu baxımdan Robert Börns lirikasının Azərbaycanın aşığı şeirinin görkəmli şairi və nəğməkarı Aşıq Ələsgərin (1821-1926) qoşmaları ilə müqayisəsinin aparılması ədəbiyyatımız arasında tarixi paralellərin müəyyənəşdirilməsinə iz açar.

45 il İngiltərənin kraliçası olan, “şir ürəkli” I Yelizavetanın hakimiyyəti illərində yazılan madriqallarda (nəğmələrdə) və ümumiyyətlə, Robert Börnsdən əvvəl yazılmış bütün mahnıların əvvəlcə sözləri yazılmış, sonra isə ona musiqi bəstələnmişdir. XVII əsrin görkəmli ingilis şairi Con Drayden (1631-1700) bu münasibətlə öz fikrini aşağıdakı kimi yekunlaşdırmışdı: “Bunu (mahnını) kəşf

¹ Crawford Thomas. Burns: A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, p.330

etmək mənim payıma düşür, musiqiçinin payına isə həmin kəşfi musiqiyə uyğunlaşdırmaq düşür”.¹

Börns şeirin və musiqinin ahəngdarlığını, vəhdətini özündə cəmləşdirən, xalq poeziyası ruhunda köklənən mahnıların müəllifi kimi tanınmışdı. Börnsün dahiliyi onda idi ki, o, hər iki sənətin – həm musiqinin, həm də şeiriyyətin bilicisi səviyyəsinə yüksələ bilmişdi.

Britaniya adalarında məskunlaşan hər bir kəsin ürəyinə yol tapan Börns nəğmələri əslində sənətin ən universal nümunələri kimi öz şöhrətini qoruyub saxlamışdır. Hətta deyəndə ki, şairin nəğmələri – ən beynəlmiləl əsərlər sırasına daxil olmuşdur, bu fikrin həqiqətini ingilis də, şotland da, irland da, valliyalı da... bütün varlığı və səmimiyyəti ilə etiraf etməli olur.

Robert Börns 15 yaşı tamam olmamış “O, once I lov’d a Bonie Lass” adlı ilk məhəbbət şeirini yazmışdır. Bu nəğmə gələcək nəğməkarın qonşuluğunda yaşayan 14 yaşlı yaraşığı, gözəl bir qıza həsr olunmuşdu.

Şairin boya-başa çatdığı Era kəndində o vaxtlar çətin günlərini yaşayan şotlandların ağır güzəranına, əhvalruhiyyəsinə cavab verən nikbin melodiyalı mahnıları ilə məşhur idi. Əgər sonetyazarlar Renessansın başlanğıc illərində, bəlkə bir qədər əvvəlki zamanlarda öz sevgilisinə, nisbətən daha böyük zümrənin, yaxud ictimai sinfin adamlarına sonetlərini həsr edirdilərsə, Robert Börns dövrünün aşığı (bardları) daha çox sadə, zəhmətkeş qızlara, yaxud əməkçi insanlara nəğmə qoşurdular.

“Börnsün misralarının içindən sanki axar sular şütüyür: bu misralarda şəbnəm, çən, göy qurşağı, dağlar və kolların, qızılgüllərin tikanları görünür, onlar qızıl qanın və ən gözəl dərinin, qarın, qoyun-quzunun, giləmeyvə və qızılgüllərin

¹ Crawford Thomas. Burns: A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, p.330

rəngləri ilə vəhdətdə üzə çıxır”.¹ Bu mühakimənin müəllifi, Börns yaradıcılığının tədqiqatçısı Tomas Krouforddur. Fikrimizcə, Börns Şotlandiyanın təbiəti və insanları fonunda dünyamızın hər bir guşəsinə, bütün xalqların hər birinə məxsus gözəllikləri elə incələmiş, elə yazmışdır ki, elə bilirsən bu obraz, hadisələrin zaman və məkanı fonunda sanki Azərbaycanı da vəsf etmişdir.

Yaxın keçmişin bir tarixi həqiqətini xatırlatmaq istədik. 1978-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycanın bir qrup elm və mədəniyyət xadimi Böyük Britaniyada səfərdə olmuşdur. Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə səfər zamanı Börnsün vətəninini, onun dünyaya gəldiyi evi ziyarət etmişdir. “Kiçik pəncərə” adlı şeirini şotland şairinə ithaf etmişdir. Həmin şeiri kiçik təqdimatla olduğu kimi təqdim etməyi məqsəduyğun sayırıq.

***

Böyük şotland şairi Robert Börnsün doğulduğu və yaşadığı evin bir dənə çox kiçik pəncərəsi var. Çünki o zaman pəncərə nə qədər çox və böyük olardısı, ev sahibi bir o qədər çox vergi verməli idi.

*Ayırmaq çətinmiş xeyirdən şəri,
Günəş işığına vergi qoyuldu.
Adamlar kiçilti pəncərələri,
Balaca daxmalar işıqsız qaldı.*

*Həmişə insanın haqqı yeyilmiş,
Ədalət deyilmiş zülmətə, zülmə.
Günəşin işığı müftə deyilmiş,
Onun da sahibi var imiş, demə.*

¹ Crawford Thomas. Burns: A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, p.7

*Günəşin işığı başlara sərgi,
İnsan nə çəkmədi qanundan yana.
Günəş işığına alınan vergi,
Xərcləndi cəhalət qaranlığına.*

*Qəlbi işıq ilə dolan şairin
Qisməti – evitək bir zülmət oldu.
Arzusu – azadlıq olan şairin
Qazancı – həmişə əsarət oldu.*

*Kiçik pəncərədən baxdı dünyaya,
Bütövlük yox oldu, bölündü hər şey.
O baxdı günəşə, o baxdı aya,
Çərçivə içində göründü – yer-göy,*

*Ümidi, arzusu qaldı yarıda
Düşdü çərçivəyə arzuları da.*

*Barıtə çevrildi ürəyindəki,
Atəşə nə ölçü, nə daş, nə çəki?
Duyacaq,*

görəcək,

yanacaq,

təki,

Sinədə daş deyil, bir ürək olsun.

*Zamanın əlindən nə qəmlər yedi,
Yenə də dünyadan üzü dönmədi.
Dərdini nəğməyə çevirib dedi:
–Dünyanın dərdləri qəlbə yük olsun.*

*Arzular həmişə zülməti yarmış,
Gələcək günlərə salam aparmış.
Göz əgər görürsə...*

*Nə fərqi varmış
Pəncərə ya kiçik, ya böyük olsun.¹*

Bu şeirin ruhunda, ahəngində Azərbaycan şairinin şotland xalqının, onun böyük şairi Robert Börns sənətinə həm dərin rəğbəti, sevgisi, həm də ecazkar söz, şeir dünyasına varlığından doğan dahiliyinin bir qətrəsi gündəmə gətirilmişdir.

Şotland xalqının nəğməkar şairi Robert Börnsün poeziyası şotland şifahi xalq ədəbiyyatının varlığına, onun qədim köklərinə, ənənələrinə bağlı ecazkar poeziya çələnginin solmayan abidəsidir.

Börns şifahi xalq nəğmələri nümunələrinin toplayıcısı, redaktoru və şotland melodiylarının sərrafı kimi milli şotland nəğmələri ilə Qərbi Avropa ölkələri xalqlarının mənəvi dünyasına yol tapmış, hələ sağlığında öz şair adının, poetik yaradıcılığının abidəsini ucaltmışdır.

O, sadə, əməkçi kəndlilərin həyatına, dərd-sərinə dərinləndən bələd olan nəğməkar şair kimi tanınır. Onun nəğmələrində bəşər övladına xas həmrəyliyin təbii və poetik deyimi vardır. Şairin müasirləri bunu yaxından duymuş və bu haqda səmimi etirafını söyləmişlər. İngilis romantizminin məşhur şairi Uilyam Uordsvort (1770-1850) şairin anadan olduğu kənddə olarkən həyatdan vaxtsiz köçmüş sənət dostunun qəbrini ziyarət etmişdir. Şair öz həmkarını bütün dünyada məşhurlaşdıran bu ecazkar torpağın böyük şairinə baş əydiyini söyləmişdir. Və o, burada “Atasının qəbrinin ziyarətindən sonra Börnsün oğullarına” (“To the Sons of Burns after Visiting their Father’s Grave”) adlı şeirinin aşağıdakı beytində yazırdı:

*Be independent, generous, brave!
Your Father such example gave.*

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Kiçik pəncərə (şeir). – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1979, 20 yanvar

*Olun cəsur, saf ürəkli
Bax, atanız bir örnəkdi!*

Robert Börns sözün həqiqi mənasında sevən və sevilən dünya şairləri sırasında özünəməxsus yeri ilə seçilir.

Belə söyləyirlər ki, Şotlandiyanın ən ucqar və qədim yaşayış məskənlərindən biri sayılan Qlenlivetdə kilsənin inşasında həmin kəndin məktəbi də xeyriyyəçilikdən geri qalmır. Kilsənin inşasına yardım etmək üçün adambaşına bir penni (ingilis pul vahidi – red.) pul yığılır. Konsertə çox da məşhur olmayan, cır səslı bir müğənni dəvət olunur. O, “Mən niyə öz vətənimı tərək etdim” adlı mahnısını oxuyur. Camaat bu mahnını dinləyəndə özlərindən asılı olmayaraq “Yazıqlar olsun ki, o, bu yerləri tərək edib” söyləmişdir.¹

Söhbət xalqın sevimli şairindən, yaxud nəğməkarından gedirsə, onun səsi də, zənguləsi də, sözü də, özü də o xalqın könlündə yer tapanda, o, elə xalqın sevilən şairi olur.

Robert Börns yalnız Şotlandiyanın deyil, bütün dünyanın sevilən şair-nəğməkarıdır. O, Şotlandiyanın sənət, söz zirvəsində öz sözü, nəğməsi ilə hələ bundan sonra da zaman və məkan sərhəddinin nə olduğunun fərqiinə varmayıb könuöllərin, yüz, min illərin axarı ilə tarixin yad-daşında qalacaqdır.

Şahin Xəlilli

¹ Grant Isabel. Tales of the Braes of Glenlivet. Compiled by Alasdair Roberts. Printed and Bound in Great Britain: Cambridge, 1999, p.80

4.13. Robert Börnsdən söz düşəndə

Hər dəfə böyük şotland şairi Robert Börnsdən söz düşəndə ilk növbədə yadıma iftixar etdiyim, xalqımızın azadlığı və milli istiqlaliyyəti uğrunda cəfalar çəkmiş müəllimim, tanınmış dilçi və ədəbiyyatşünas alim İsmixan Rəhimov düşür. Onun ingilis dilində böyük şövq və xüsusi intonasiya ilə Robert Börnsdən söylədiyi azadlıq, vətənpərvərlik, sevgi ruhlu şeirləri və onların məharətlə təhlili bizdə şairə vurğunluq və rəğbət hissi oyatmışdı. Bu şeirlərin İsmixan müəllimin ruhuna nə qədər yaxın olduğunu sonralar başa düşdüm. Robert Börnsün məşhur şeirindəki aşağıdakı misraları indi də xatırlayıram:

*My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a – chasing the deer –*

*(Mənim könlüm Haylənddədir¹, mənim könlüm burda deyil,
Mənim könlüm Haylənddədir, ov üçün maral gəzir.)*

Şotland bardına həsr olunmuş mühazirədən sonra şeirin tilsiminə düşdüm. Öz gözəllik və hüsnü ilə seçilən, Dilcan dərəsinin qoynunda əsrarəngiz və füsunkar təbiəti, başı göylərə dəyən yalçın qayaları, zümrüd meşələri ilə göz oxşayan doğma kəndim Haqqıxılı haqqında duyğularımı şeirə çevirməyə çalışdım və bir növ şotland bardının “Könlüm Haylənddədir” şeirinə nəzirə yazdım:

*Könlüm Haqqıxlıda, Dəli dağdadır.
Könlüm Sarı yalda, Ballı bağdadır.
Dərin dərələrin, buz bulaqların,
Qonaqlı-qaralı şən yaylaqların,
Zümrüd meşələrin, axar çayların,
Qoyunlu, quzulu gen dolayların,*

¹ İngilis dilində xüsusi addır: uca yerlər, dağlar deməkdir – M.İ.

*Qeyrətli qızların, mərd anaların,
Vurğunu olduğum o sonaların,
Baharda açılan gülin, yarpağın,
İlk andı Haqq olan ulu torpağın –
Məskəni hardadır, könlüm ordadır.
Könlüm Haqqıxlıda, ana yurddadır.*

Robert Börens bizim sevimli şairlərimizdən biri oldu. Tələbə yoldaşlarım onun şeirlərini əzbərləməklə yanaşı, dilimizə tərcümə də edirdilər. Mən də onun “A Red, Red Rose” (“Al qızılgül”) şeirini Azərbaycan dilinə çevirməyə cəhd etmişdim.

*Mənim məhəbbətim al qızılgüldür,
Açılıb baharda-çıxıb qönçədən.
Mənim məhəbbətim şirin nəğmədir,
Onu dinləməkdən doymuram nədən?!*

Şeir dərin lirizmi, səmimi ifadə tərzini, kövrək duyğuların tərənnümü ilə oxucu ürəyini ovsunlayır.

*Əlvida, əlvida, yeganə eşqim,
Əlvida, qəmlənmə ayrılıq anı.
Mütləq dönəcəyəm sənə, sevgilim,
Gəzib dolaşsam da bütün dünyanı.*

Sonralar istedadlı şair-tərcüməçi dostum Sabir Mustafa həmin şeiri “Mənim məhəbbətim” başlığı ilə böyük ustalıqla dilimizə çevirmişdir.

İllər öncə İngiltərənin York Universitetində ezamiyyətdə olarkən Şotlandiyaya getmək, məşhur Kasl kral sarayını görmək və Börensün doğulduğu kəndi ziyarət etmək qərarına gəldim. Cəmi 37 il ömür sürmüş Robert Börens şotland xalq nəğmələrini, şotland balladalarını toplayıb nəşr etdirməklə kifayətlənməmiş, şotland, həmçinin ingiliscənin şotland ləhcəsində, eləcə də ingilis dilində böyük irs qoy-

muşdur. “Ploughman poet” (“əkinçi şair”) kimi ehtiramla yad edilən Robert Börnsün boya-başa çatdığı Era əyaləti – “Robert Börnsün vətəni” kimi tanınır. Alloueydə fəaliyyət göstərən Robert Börnsün xatirə muzeyində həmişə qələbəlikdir. Allouey kəndinin ətrafı daş çəpərlərə alınmış əkin yerləri və çəmənliklərdən ibarətdir. Dağların döşündə tala-tala bölüklənən qoyun sürüləri, zirvəsi göylərə baş qaldıran Highlands insanı özünə valeh edir.

İlk şeirini 15 yaşında yazan Robert Börns sonralar qazandığı şan-şöhrətinə baxmayaraq öz kökündən ayrılmamış, fermada yaşamış, 100-dən çox şeirini “Şotland melodiyaları” kitabında çap etdirmişdir. “Aul Lang Syne” şeirinin qeyri-rəsmi olaraq şotlandların himni kimi ifa edilməsi, hər il yanvarın 25-də Börnsün şərəfinə şam süfrəsi açılması, Börns gecələrinin keçirilməsi, yalnız Şotlandiyada 20 rəsmi abidə kompleksi və çoxsaylı abidələrin varlığı şotland bardına olan xalq məhəbbətindən xəbər verir. Daha bir maraqlı ənənə də xatirimdə iz salmışdır. Belə ki, Alloueydə Robert Börnsün nümayiş etdirilən stulunda oturmaq şərəfi mənə də qismət oldu. Adətə görə Börnsün stulunda oturmaq istəyən şəxs ya onun şeirlərindən birini söyləməli, ya da ziyarətçiləri içkiyə qonaq etməlidir.

Mən də öz növbəmdə tuluq zurnaçısının vəchlə çaldığı şotland mahnısının sədaları altında İsmixan müəllim sayağı “My Heart’s in the Highlands” şeirini söyləməyə çalışdım və stulda əyləşdim. Bələdçinin dediyi bir fikir də yadımdadır: “Robert Börns Şotland ədəbiyyatının tacıdır. O olmasaydı, Şotland ədəbiyyatının duzu-dadı da olmazdı...”

Mayıl İsmayilov

4.14. Müqayisəli ədəbiyyatın problemləri

*(Rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakın
Robert Börns tərcümələri əsasında)*

Müqayisəli ədəbiyyatın qarşısında duran ən müqəddəm vəzifələrdən biri də tərcümə ilə orijinal mətnin müqayisəli təhlilinin aparılmasıdır. Rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakın Robert Börns şeir, nəğmələrinin rus dilinə tərcümələri bu baxımdan tədqiqatçıları düşündürən aktual məsələ kimi diqqət çəkir.

1912-ci ildən 1914-cü ilə qədər London Universitetinin ingilis dili və ədəbiyyatı ixtisasına yiyələnən Samuil Marşak Robert Börnsün 171 şeirini rus dilinə tərcümə etmişdir. Bu isə şotland şairinin şeirlərinin təxminən dördüdə birini təşkil edir.

Samuil Marşak Robert Börnsün doğma kəndində olarkən “Börnsün vətəninə” («На родине Бернса») adlı şeirini yazmışdır. Həmin şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin bir bəndində oxuyuruq:

*Bunlar mənə tanışdı,
Gördüm, könlüm kiridi.
Gil evlərin divarı
Pəncərəsiz – kor idi.¹*

Daha sonra şeirdə deyilir:

*Ağır vergi qoyuldu
Burda hər pəncərəyə.²*

Şeirin bədii fakt fonunda Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin Robert Börnsün xatirəsinə ithaf etdiyi “Kiçik pəncərə” şeiri yada düşür. 1978-ci ildə Robert Börnsün doğulduğu kəndi ziyarət edən şair yazırdı:

¹ Маршак С. На родине Бернса. – Маршак С. Сказки, песни, загадки. Стихотворения. В начале жизни. Страницы воспоминаний. М.: Дет. лит., 1987, с.332 (Şeirlərdən edilmiş poetik parçaların tərcüməsi Ş.Xəlillindir –red.)

² Gösterilən ədəbiyyat, s.333

*Həmişə insanın haqqı yeyilmiş,
Ədalət deyilmiş zülmətə, zülmə.
Günəşin işığı müftə deyilmiş,
Onun da sahibi var imiş, demə.¹*

Hər iki şairin qəlb göynərtisi ilə şotland şairinin vətəninə o illərə məxsus güzəran və dolanışığın çətinliyinin simvoluna çevrilən “Kiçik pəncərə” əsrlərin təzə söhbəti deyildir. Buna oxşar fakt və hadisələri bir çox Qərb xalqlarının, o cümlədən də ingilislərin də XVI əsrdə taleyinə tuş gəldiyini söyləmək mümkündür.

Samuil Marşak Robert Börnsün şeir külliyyatını rus dilinə tərcümə etdiyi barədə yazırdı: “Xoşbəxtəm ki, Börnsdən etdiyim ən bütöv tərcümələr toplusunu öz müasirlərimə və yurddaşlarıma təqdim etmək şərəfi mənim qismətimə yazılıb”.²

Onu da qeyd edək ki, Robert Börnsün poetik yaradıcılığından ilk nümunələr XIX əsrin birinci yarısında rus oxucusuna təqdim edilmişdir. Ən maraqlısı budur ki, şotland şairinin “Kralindədə vida nəğməsi” adlı şeirinin dörd misrasını da ilk dəfə rus şairi kimi tanınan, şotland şəcərəli Mixail Yuryeviç Lermontov (1814-1841) rus dilinə tərcümə etmişdir.

Rus şairlərindən Ed.Baqritski, T.L.Şepkina-Kupernik, M.L.Mixaylov, V.S.Kuroçkin və digərləri Robert Börnsün şeir yaradıcılığından poetik nümunələri tərcümə etsələr də, şairin ən gözəl tərcümə variantlarını yaratmaq Samuil Marşaka nəsib olmuşdur. Tanınmış rus şairi Aleksandr Tvardovski (1910-1971) yazırdı: “O (Samuil Marşak – red.), Börnsü şotland kimi saxlasa da, onu rus şairinə çevirdi”.

Zamanın sınağından imtahansız keçən, könül oxşayan, həyatsevər, bəzən də həyata və onun müstəbidlərinə sözünü

¹ Vahabzadə Bəxtiyar. Kiçik pəncərə (şeir). – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1979, 20 yanvar

² Кондратьева Ю. Комментарии. – Маршак С. Сказки, песни, загадки. Стихотворения. В начале жизни. Страницы воспоминаний. Москва: Дет.лит., 1987, с.626

deməkdən çəkinməyən Robert Börnsün şeir və nəğmələri keçmiş SSRİ məkanında Samuil Marşakın tərcümələrində böyük oxucu sevgisini qazandı. Xalq yaradıcılığının, folklor motivlərinin gözündən “su içən” şotland şairinin xalq mahnısı üslubunda və formasında yazdığı şeir, nəğmələrinə hopan ritmik misralar onun şairlik istedadının bariz ifadəçisi kimi dünyanı gəzib dolaşdı.

Ən maraqlı mədəni-ədəbi hadisələrdən biri də bu oldu ki, onun tərcüməçisi Samuil Marşakı 1955-ci ildə Şotlandiyada Robert Börnsün yubiley günlərinə dəvət etdilər. Çıxışında şair-mütərcimin belə bir mühakiməsi çoxlarının diqqətini çəkdi: “... öz vətəninə oğul sədaqəti, saf, təmiz əməyə hörmət, nəhayət, sevmək bacarığı, dost olmaq, hətta bədbəxtliyin özündə xoşbəxtliyi axtarıb tapmaq – bütün bu kimi keyfiyyətlər şotland şairini milyonlarla oxucumuzun doğma və yaxın adamına çevirdi”.¹

Yəhudi əsilli rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakın dünya ədəbiyyatı incilərinin rus dilinə tərcüməsi haqqında ipə-sapa düzülən fikrində bir həqiqət var: “Bethoven və Höte, Şiller və Hayne – bax onlar bizə Almanianın könlünü açıb göstərdilər.

Şotlandiya ilə həmişəlik dost olmaq üçün yalnız Börns bəsimizdi...”²

Rus uşaq şeirinin yaradıcılarından biri olan Samuil Marşak dünyanın bir çox ölkələrinin, xüsusilə Böyük Britaniya poeziyasının tanınmış mütərcimi kimi XX əsr ədəbiyyatı və tərcümə tarixində həmişə ehtiramla yad edilir. Dahi ingilis dramaturqu Uilyam Şekspirin 154 sonetinin orijinaldan rus dilinə gözəl poetik tərcüməsinə görə o, 1948-ci ildə keçmiş SSRİ-nin Dövlət mükafatına layiq görülmüşdü.

Şahin Xəlilli

¹ Göstərilən ədəbiyyat, s.626

² Маршак С.Я.Собрание сочинений в 4 томах. Том 4.Воспитание словом. Москва: Правда, 1990, с.18

4.15. Şairin həyatının unudulmaz anları

Tədqiqatçı Holli Lennon (Holly Lennon) Robert Börnslə bağlı unudulmaz anların və mətləblərin nə az, nə də çox – düz on altısının qısa icmalını “Robert Börns: az məlum olan faktlar” (“Robert Burns: Sixteen little known facts”) adı ilə 18 yanvar 2016-cı ildə “The Scotsman” qəzetində çap etdirmişdir.¹

Onlardan bir neçəsini təqdim edirik:

–Birləşmiş Ştatların ən məşhur prezidentlərindən biri Avraam Linkoln Börnsün şeirlərini bədahətən söyləyərmiş;

–Çox adamların xəbəri yoxdur ki, Börns vur-tut 37 yaşında gənc ikən 1796-cı ilin yayında faciəvi şəkildə dünyasını dəyişmişdir. Onun ölümünün müəmmalı olmasına baxmayaraq, ən ümumi fikir belədir ki, dünyanın birini çəkdirməsi ilə qan infeksiyasından vəfat etmişdir.

–Şotland hökumətinin hazırladığı proqramda Börnsün 500-dən çox şeiri və sevgi nəğməsi toplanmışdır;

–Börns dörd ayrı-ayrı arvaddan 13 uşağın atası sayılır. Onun həyat yoldaşı Cin Armour (Jean Armour) doqquz uşaq dünyaya gətirmiş, amma onlardan üçü hədd-buluq yaşına qədər yaşamışdır. Börnsün böyük övladı – qızı Yelizaveta (Elizabeth) şairin anasının qulluqçusu ilə sevgi macərəsindən sonra dünyaya gəlmişdir. Ən balaca uşağı – oğlu Maksvel (Maxwell) isə onun dəfn mərasimi günü anadan olmuşdur.

–Kraliça Viktoriya və Xristafor Kolumbdan sonra, ateist şəxsiyyətlərdən dünyada xatirəsinə daha çox heykəl ucaldılan Robert Börns olmuşdur. Şotlandiyada olduğu kimi Amerikada, Kanadada, Yeni Zelandiyada, Avs-

¹ Lennon Holly. Robert Burns: Sixteen Little Known Facts // The Scotsman. Scotland's National Newspaper. 2016, 18 January. <https://www.scotsman.com/news/robert-burns-sixteen-little-known-facts-1-4004010>

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

traliyada və Fransada onun şərəfinə abidələrə rast gəlmək mümkündür.

– Robert Börnsün məşhur şeirlərindən biri “Çox-çox əvvəl” (“Auld Lang Syne”) 170-dən çox, o cümlədən “Otaq” (“The Apartment”), “Bu, gözəl həyatdır” (“It’s a Wonderful Life”) və “Harri Salli ilə görüşəndə” (“When Harry Met Sally”) adlı nəğmələri Hollivud filmlərində səsləndirilmişdir.

Səadət Əliyeva

EPILOQ

Od

Robert Börnsün xatirəsinə ithaf olunur

Bu diyarda
Dağ da yanır,
Daş da yanır.
Bax, qurunun
Köz, oduna
Yaş da yanır.

Assur dövrü
Baş Atəşgah –
İrəvandı.
İlk yanar qaz
Bu məkanda
Alovlandı.

Yurd-yuvamda
Qanad açdı
İlk dualar.
Atəşpərəst
Məbədiydi
Bu torpaqlar.

Bura düşmən
Düşən günü
Od da söndü.
Bu yanar qaz
Ürəklərdə
Oda döndü.

Mağ, muğların
Heyrət, andı
Odda yandı.

Zərdüşt babam
Əyilmədi,
Mərd dayandı.

* * *

Bir dağım da –
“Yanar dağ”dı
Abşeronda.
Deyirlər ki,
Sırr, möcüzə
Varmış onda.

Gözüm odda –
Özüm odda
Yanar mənəm.
Heç bilmirəm
Ya bu günəm,
Ya dünənəm.

Dilim-dilim
Yandı dilim.
Yurd yerimdə
Öz nəgməmi
Oxudum mən
Ürəyimdə.

* * *

Yazdı oddan
Ulu şair
Gəncəvi də.
Mağ havası
Ürəyində
Göynədi də.

Bu dünyanın
Səhifəsi
Naxış-naxış.

Xış pozmasa,
Pozmaz onu
Nə qar, yağış.

Kimi gəlir
Bu dünyaya
İz qoymağa.
Adam da var
Gəlir, vallah,
Mız qoymağa.

Xatirələr
Çəkdi məni
Dağa, daşa.
Az qalırım
Özüm dönüm
Atəşgaha.

* * *

Aranımdan
Köçüb bir vaxt
Türk iskiti.
Təzə yurdda
Nə ad itib,
Nə od itib.

El köçəndə
Sanki dünya
Viran olub.
Köçən köçüb
Köç yerimiz
Arran olub.

Şotlandiya
Arranında
Türk izi var.
Muğ elinin

Yadigarı –
Türk sözü var.

* * *

Edmund Spenser
Alim kimi
Yazdı nələr.
Unutmadı
Nə yüz illər,
Qərinələr.

Tomirisdən
Söhbət açdı,
Kəlmə kəsdi.
Dedi bura
Mərd iskitlər
Ölkəsidir.

Bax Aranın
Biri bizdə,
Biri sizdə.
Qalıb adı,
Qalıb izi
Əsrimizdə.

Salam, Arran
Adaları,
Ay Ər kəndi.
Doğmalığın
Sizdə qalıb
Sözü, bəndi.

Ər kəndinin
Üzü baxır
Düz Arrana.

El vurulub
Onun axar-
Baxarına.

Şotlandların
Türksayağı
Oymağı var,
Ergini var,
Ərgili var,
Ərdağı var.

Adlar burda
Üçdü, beşdi –
Vallah, çoxdur.
Bu torpağın
Oxatanı
Bircə yoxdur.

Mən “deyirəm”,
“Eşidirəm” –
Bəs bu nədir?
Qalıb onlar
Yenə irland
Dilindədir.

Şotland, irland
Zaman-zaman
Bir olubdur.
Ayrılığın
Dərdi-qəmi
Sirr olubdur.

* * *

Şotland dostum
Türk elində

Qonaq qaldı.
Börnsdən deyib
Ələsgəri
Yada saldı.

Mirzə Cəlil
Qarşısında
O, baş əydi.
Dostum özü
Mağlı idi –
Magill bəydi.

Üzeyir bəy
Yubileyi
Yadımdadı.
“Aman, aman
Ayrıılığ”ın
Hayındaydı.

Nəğmə onu
Kövrəltmişdi –
Ağladırdı.
Ürəyini
Sızıldadıb
Dağladırdı.

Buna bənzər, –
O söylədi:
– Nəğməmiz var.
Yox, deyəsən
Oxşar tale,
Elimiz var.

Robert Börnsün
Nəğməsində
Od, atəş var.

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Bu nəğmədən
Yer alışar,
Göy alışar.

Ürəyimdən
Keçənlərdir
Yazdıqlarım.
Od içində
Ərisə də
Buzum, qarım.

Yanvar onun
Ad günüdür –
Yananımdı.
Burda mənim
Yazdıqlarım
Gümanımdı.

Ümid, heyrət
Bax, könlümdə
Qoşalaşdı.
“Börns” deyəndə
Yandı yer, göy –
Daş alışdı...

Şahin Xəlilli

4 noyabr 2018-ci il

**ŞOTLANDİYA
MƏKTUBLARI**

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Dear Ms. Aliyeva and Prof. Khalilov,

We are always pleased to hear about Robert Burns global reception, and are delighted to hear about your planned edition for a student textbook focusing on the Bard.

Please accept our very best wishes for your project, and do keep in touch regarding the progress of your book.

Kind regards,

Moira Hansen,

*Project Assistant, Editing Robert Burns
for the 21st Century.*

Glasgow,

29 October 2018

***

Əzizim xanım Səadət Əliyeva və professor Şahin Xəlilli,

Robert Börnsün bütün dünyada tanınması bizi həmişə sevindirmişdir. Sizin şotland bardı haqqında tələbələr üçün planlaşdırdığınız dərs vəsaitini nəşr etmək xəbərindən də çox məmnun olduq.

Bu proyektin başa çatdırılmasında ən səmimi arzularımızı qəbul edin, kitabın hazırlanmasının gedişatı ilə bağlı bizimlə əlaqə saxlayın.

Hörmət və sayğı ilə

Moira Hansen,

*21-ci əsrdə Robert Börns əsərlərinin redaktə məsələləri
üzrə layihə assistenti.*

Qlazqo şəhəri,

29 oktyabr 2018-ci il.

Dear Shahin,

Best wishes you and all your colleagues too. We hope 2019 brings you everything you wish for.

Moira (and CRBS team)

4 January 2019

***

Əzizim Şahin,

Sizə və bütün həmkarlarınıza ən gözəl arzularımızı çatdırırıq. Ümid edirik ki, arzusunda olduğunuz nə varsa, 2019-cu il onları Sizə ərməğan edəcəkdir.

Moira
(və Robert Börns Tədqiqat Mərkəzinin heyəti)
4 yanvar 2019-cu il.

Dear Professor Shahin Khalilov and Ms.Saadat Aliyeva,

Thank you for writing and I am pleased to hear that our National poet Robert Burns touches hearts in your country too. He was truly the “people’s poet”, a great supporter of the unity of all peoples.

If there is any aspect of my work that interests you, you are welcome to quote the material or play a recording.

Track 8 on my CD “In the Sunny Long Ago” is a Burns song, ‘Aye Wauking-o’.

I wish you every success in your work and may you enjoy the songs and poems of Robert Burns. You would enjoy a visit to Scotland, especially to Ayrshire:

<http://www.burnsmuseum.org.uk/>

Very best wishes,

Margaret Bennett

‘Dedicated to handing on tradition...’

*Margaret Bennett DCE, BA (Ed.), MA (Folklore) PhD
(Ethnology), D.Mus (Hon), HRSA*

*Professor, The Royal Conservatoire of Scotland
08.12.2018*

***

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Əzizim professor Şahin Xəlilli və xanım Səadət Əliyeva,
Bizi məlumatlandırduğınız üçün Sizə təşəkkür edirəm.
Milli şairimiz Robert Börnsün ölkənizdə də ürəkləri rıqqətə
gətirdiyini eşitməyimə şad oldum. Sözün həqiqi mənasında,
o, “xalq şairi” idi, bütün dünya xalqlarının birliyinin tərəf-
darı idi.

İşdir, gördüyüm işlərin hər hansı aspekti diqqətinizi
çəksə, çəkinmədən saytlardakı materiallara istinad edə
bilərsiniz, eləcə də musiqisi lentə alınmış mahnılarımdan
istifadə etməyə çəkinməyin.

Lentə alınmış “CD”-nin 8-ci səs zolağında mənim
bəstələdiyim “In the Sunny Long Ago” Börnsün (Robert
Börnsün) “Aye Wauking – o” mahnısıdır.

Layihəninizə tamamlanmasında sizə uğurlar diləyir,
Robert Börnsün nəgmə və şeirlərindən həzz almağı arzu-
layıram. Şotlandiya, xüsusilə Ayrşayərə həsr olunmuş
aşağıdakı saytla tanış olsanız, bu səfərdən məmnun qala-
caqsınız:

<http://www.burnsmuseum.org.uk/>

Ən xoş arzularla,

Marqaret Bennett,

*Şotlandiyanın Kral Konservatoriyasının professoru
8 dekabr 2018-ci il.*

Dear Shahin,

Happy new year to you too! Great to hear that you are
translating Burns into Azerbaijani – I would be very happy
to write a few words for your preface. We all need hope in
this imperfect world.

Best wishes,

Nigel Leask

*Regius Professor of English Language and
Literature School of Critical Studies
University of Glasgow
6 January 2019*

***

Əzizim Şahin,

Mən də sizin Yeni ilinizi təbrik edirəm. Börnsün şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmək xəbərinə çox şad oldum. Kitabınızın Ön sözünə bir neçə kəlmə yazmaqdan çox məmnun olardım. Bu nataraz dünyada hamımızın ümidə ehtiyacı var.

Ən gözəl arzularla,

Naycel Lisk,

Qlazqo Universiteti,

Tənqidi araşdırmalar məktəbi

Kral tərəfindən təsis olunmuş

İngilis dili və ədəbiyyatı kafedrasının professoru

6 yanvar 2019-cu il

Dear Shahin,

I've spent this afternoon pulling original sources for your poems and attach a Word document containing these. These all come from James Kinsley's *The Poems and Songs of Robert Burns* (Oxford: Clarendon Press 1968) which is the current scholarly edition in use.

I've numbered each poem according to the order they appear in the document you sent which, hopefully, will help with your checking.

A few things to note:

- Poem 28 is the same as Poem 24 (For the sake o'sombody) so I haven't included two copies of this in the document – I'm assuming you're including it twice to allow you to include the musical score
- Similarly for Poem 31 being identical to Poem 3
- Two poems throw up potential issues
- Poem 2 (To a Kiss)

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

- Poem 10 (Why should we idly waste our prime)
- Both these poems have been attributed in the past to Burns and they turn up in various different collected volumes of his work. However, current scholarship points to them not being by Burns at all. In both cases, the attribution of authorship seems to come from Allan Cunningham who produced a volume in 1838; however, Cunningham is now known to have made claims for which he had no evidence, and both these poems appear to examples of this. In light of this, I'm not sure if you will want to include them in your volume. If you still want to go ahead, let I hope this is all helpful for you but let me know if anything isn't clear.

Best wishes,

Moira Hansen

*Co-ordinator, Principal Events Programme
Project Assistant, Editing Robert Burns
for the 21st Century
20 February 2019*

***

Əzizim Şahin,

Bu gün mənə göndərdiyiniz Robert Böorns şeirlərinin orijinal mənbələrini axtarıb tapmaqla məşğul olmuşam və onları “Word” sənədində sizə göndərirəm. Bütün bu şeirlər hal-hazırda işlək elmi nəşr sayılan Ceyms Kinsleyin tərtib etdiyi “Robert Böornsün şeir və nəğmələri” (Oxford: Clarendon Press, 1968) adlı kitabından götürülmüşdür.

Hər bir şeiri mənə göndərdiyiniz “Word” sənədindəki sıra əsasında düzmüşəm. Ümid edirəm ki, bu, sizə şeirlərin düzgün sırada verilməsini yoxlamağa kömək edəcəkdir. Amma bir neçə qeydlərim də vardır:

- 28-ci şeir 24-cü şeirin (“For the sake o’sombody”) eynidir, ona görə də “Word” sənədində həmin şeirin təkrar variantını vermədim. Elə düşünürəm ki, bu şeiri siz ona görə iki dəfə vermişiniz ki, şeirin musiqili partiturasını yaradasınız.
- 31-ci şeir də 3-cünün təkrarıdır
- İki şeirin isə suallar doğurması mümkündür:
  - Bu, 2-ci şeirdir (“To a Kiss”)
  - Bir də 10-cusudur (“Why should we idly waste our prime”)
- Əvvəllər hər iki şeir Robert Börnsə aid edilmişdir və həmin şeirlər onun ayrı-ayrı seçmə şeirlər toplusunda verilmişdir. Bununla belə hazırkı elmi çalışmalarda qeyd olunur ki, bu şeirlərin heç biri Robert Börnsə məxsus deyildir. Hər iki halda bu şeirlərin müəllifliyi, görünür 1838-ci ildə şairin əsərlərinin nəşrini hazırlayan tərtibçi Allan Kanninqemdən gəlir. Bununla belə, indi məlum olmuşdur ki, Kanninqem həmin şeirlərin Börnsə aid edilməsi haqqında heç bir dəlil-sübut olmadığını iddia etmişdir və hər iki şeir bunun nümunəsi kimi verilmişdir. Əmin deyiləm ki, bu şərhin işığında hazırladığınız topluya bu iki şeiri daxil etmək istəyiniz olsun. Əgər yenə də şairin digər şeirlərini vermək fikrinə düşsəniz, Börnsə məxsus şeirlərin orijinal nüsxələrini sizə göndərə bilərəm. Ümid edirəm ki, göndərdiyim orijinal şeirlər sizin üçün faydalı olacaqdır. Amma nəşə aydın olmayan məsələ varsa, məni məlumatlandırın.

Ən xoş arzularla,

Moira Hansen

*“Mühüm hadisələr” proqramının koordinatoru
XXI əsrdə Robert Börns əsərlərinin redaktə məsələləri
üzrə layihə assistenti
20 fevral 2019-cu il*

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

P.S. Əslində, bu xanım tədqiqatçı Moira Hansenin birinci adı Moyra kimi tələffüz olunsa da, biz sadəcə olaraq adın ingilis variantını saxlamağı üstün tutduq. Oxucu diqqətinə çatdırılan kitabın hazırlanmasında Moira Hansenin əvəzsiz xidməti olmuşdur. Ona görə də ona səmimi təşəkkürümüzü bildiririk.

**MÜƏLLİFLƏR
HAQQINDA**

Şahin Xəlilli

Şahin Həmid oğlu Xəlilli 1973-cü ildə Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun ingilis və Azərbaycan dilləri fakültəsini bitirmiş, Kəlbəcər rayonunda müəllim işləmiş, sonra Ordu sıralarında bir il hərbi xidmətdə olmuşdur. 1974-76-cı illərdə Bakı Kondisioner zavodunda “Toshiba” firmasının tərcüməçisi kimi Xarici Əlaqələr şöbəsində çalışmışdır. 1976-cı ildən indiki Azərbaycan Dillər Universitetində əmək fəaliyyətini davam etdirir.

1985-ci ildə “Ceyms Oldricin yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu”nda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

1992-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatında “Ceyms Oldric və Azərbaycan” adlı monoqrafiyası çap olunmuşdur. Londonda ədibin evində kitabın təqdimatı keçirilmişdir. Alim, jurnalist və rejissor Etibar Babayevin çəkdiyi sənədli filmdə Ceyms Oldricin Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ və azərbaycanlı tədqiqatçı barədə sözü lentə alınmışdır.

1999-cu ildə Kembric Universitetində Britaniya yazıçılarının XXV seminarında iştirak etmişdir.

2005-ci ildə “Azərbaycan-ingilis ədəbi əlaqələri (Qədim və Orta əsrlər dövrü)” adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

“Ədəbi əlaqələr işığında” (Bakı: Qartal, 2002), “Azərbaycan – ingilis ədəbi əlaqələri. Folklor materialları əsasında” (Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2002), “Klassik poeziya və ədəbi əlaqələr. Azərbaycan – ingilis ədəbi əlaqələri” (Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya

Birliyi, 2003) adlı kitab və monoqrafiyaların, magistr hazırlığı üçün “XX əsr Böyük Britaniya və Amerika ədəbiyyatı tarixi” fənni üzrə proqramın (Bakı: Mütərcim, 2009), “Şekspirin sonetləri” (Bakı: Mütərcim, 2009) dərs vəsaitinin, eləcə də “Shakespeare’s English Historic Plays” (həmmüəllif S.Magill. Bakı: 2009), “British Literature. Medieval Ages” (həmmüəllif A.Tatli. Bakı: 2012), “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” (həmmüəllif Səadət Əliyeva. Bakı: 2018) adlı dərs kitablarının, eləcə də “Ceyms Oldric və Azərbaycan” (Bakı: 2018) adlı toplusunun müəllifidir.

“Britaniya adalarının xalq nağılları” şərikli tərcümə kitabı 1989-cu ildə “Gənclik” nəşriyyatında, ikinci dəfə isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə 2005-ci ildə 25.000 tirajla “Öndər nəşriyyat”da çap olunmuşdur. XIX əsrin ingilis yazıçısı Ceyms Moriyerin “İsfahanlı Hacıbabanın macəraları” adlı romanının tərcüməsini 1993-cü ildə “Gənclik” nəşriyyatında 25 cilddən ibarət olan “Macəra və Fantastika kitabxanası” seriyası ilə nəşr etdirmişdir.

“Gənclik” nəşriyyatında “Yerin ulduzları” (1990), “Dünya” nəşriyyatında “Ürəyimdən keçənlər” (1996) adı ilə çap olunmuş uşaq şeirləri kitablarının müəllifidir.

2015-ci ildə Böyük Britaniyanın “Rossendale Books” nəşriyyat evində çapa hazırlanan “Ürək şəkilli yarpaqlar” (“Heart-Shaped Leaves”) adlı kitabı ABŞ-da nəşr olunmuşdur. Harvard Universitetinin Müqayisəli ədəbiyyat kafedrasının müdiri, Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru, professor Deyvid Damroş topluya yüksək dəyər verərək yazırdı: “Ürək şəkilli yarpaqlar” kitabı əyləndirici və müdrikcəsinə qələmə alınmış aforizmlər və söyləmələr toplusudur. Bu, XX əsr Britaniya və Amerika şairi, yazıçı və tənqidçisi Uistan Hyu Odenin “Ümumi dəftər” kitabı kimi unikal topludur”.

Səadət Əliyeva

Səadət Namiq qızı Əliyeva 1986-cı ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 2008-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 2008-2011-ci illərdə ADU-nun magistraturasında qiyabi təhsil almışdır.

2009-cu ildən Azərbaycan Universitetinin Xarici dillər kafedrasında müəllim işləmişdir.

2017-ci ilin mart ayında Azərbaycan Universitetinin rektoru vəzifəsinə təyin olunmuşdur.

9 elmi məqaləsi (2-si ölkədən kənar, Avstriya və Ukraynada), prof. Şahin Xəlilli ilə birgə “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti çap olunmuşdur.

2018-ci ildə nəşr olunmuş “Ceyms Oldric və Azərbaycan. Elmi-publisistik, ədəbi esselər toplusu”nun layihə rəhbəri və iki essenin müəllifidir.

Layihənin tamamlanmasında xüsusi əməyi olan Qlazqo Universitetinin əməkdaşları, şotland tədqiqatçı alimləri barəsində

Naycel Lisk

1958-ci ildə anadan olmuş, uşaq-
lığını və gəncliyini Sterlinqşirdə keçir-
mişdir. Edinburq Akademiyasında,
Oksford Universitetində və Kembric
Universitetində təhsil almışdır.

2004-cü ildən Qlazqo Universite-
tində Kralın təsis etdiyi İngilis dili və
ədəbiyyatı kafedrasının professoru və
tənqidi araşdırmalar məktəbinin müdürüdür. O, Romantik,
şotland və ingilis-hind ədəbiyyatı üzrə tanınmış mütəxəs-
sislərdən biridir. “Robert Börns və pastoral: XVIII əsrin
sonlarında Şotlandiyada poeziya və onun tərəqqisi”
 (“Robert Burns and Pastoral: Poetry and Improvement in
Late – 18th Century Scotland”) adlı kitabına görə ona 2010-
cu ildə Saltir Cəmiyyətinin ilin Şotland Tədqiqat Kitabı adlı
mükafat verilmişdir.

Naycel Lisk əsil-nəcabəti Azərbaycan türkü olan Mirzə
Əbu Talib xanın (1752-1810) (o, memuarlarının birində
atası Hacı Məhəmməd Bəy xanın İsfahan əyalətində, Ab-
basabadda anadan olduğunu qeyd etmişdir – red.) həyat
yoluna və səyahətinə həsr etdiyi “Özgə yolla səyahət: Mirzə
Əbu Talib xan (1810) və Romantik Orientalizm” (“Travel-
ling the Other Way: The travels of Mirza Abu Talib Khan
(1810) and Romantic Orientalism”) adlı kitabını 2006-cı
ildə nəşr etdirmişdir.

Moira Hansen

2015-ci ildə Qlazqo Universitetinin PhD tədqiqatçısı kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. 2002-ci ildə Dandi (Dundee) Universitetinin Farmakologiya, 2008-ci ildə isə Hons Universitetinin təhsilin bakalavr pilləsi üzrə ingilis dili və ədəbiyyatı fakültəsinin məzunu olmuşdur.

Şotlandiyada Açıq Universitetin ingilis dili üzrə təhsilin magistratura pilləsini bitirmişdir.

Moira Hansenin tədqiqat işinin əsas mövzusu Robert Börnsün həyatında fiziki və ruhi sağlq məsələlərinin öyrənilib araşdırılmasına həsr olunmuşdur.

F.Aleksandr Magill

1946-cı ildə Şotlandiyanın paytaxtı Qlazqo şəhərində anadan olmuşdur.

Qlazqoda təhsil almış, dünyanın bir çox təhsil müəssisələrinin, o cümlədən Londonun hazırlıq məktəbinin, Daşkənddə Dil məktəbinin direktoru və müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Səkkiz il Bakı şəhərinin bir çox Universitetlərində ingilis dili və ədəbiyyatından məşğələlər aparmış, kafedra müdiri işləmişdir. Eləcə də Türkiyə Respublikasının İzmir şəhərində Şifa Universitetində və Egey Universitetində ingilis dilini tədris etmişdir.

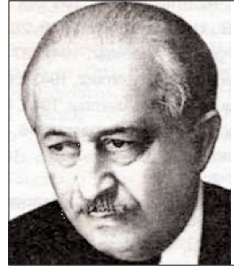
2007-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetində “Şotland və Azərbaycan ədəbiyyatında yaşayış məskəni bədii obraz kimi” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmiş, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Hazırda təqaüddədir, İzmir şəhərində yaşayır.

**Kitabın hazırlanmasında töhfəsi olan şair,
tədqiqatçı-alim və mütərcimlərin
qısa bioqrafiyası**

**Məmməd Rahim
(1907 – 1977)**

1907-ci ildə Bakıda doğulmuşdur. İndiki Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsini bitirmişdir. Azərneşrdə tərcüməçi, Yazıçılar İttifaqında çalışmışdır. Dünyanın bir çox ölkələrində səfərdə olmuşdur. İlk dəfə Lenin ordeninə, “Oktyabr inqilabı” və “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordenlərinə və medallarına layiq görülmüşdür. O, Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi (1940), Dövlət mükafatı laureatı (1949) və Azərbaycanın xalq şairi (1957) kimi fəxri adlara layiq görülmüşdür.

**Ənvər Əlibəyli
(1916 – 1968)**

1916-cı ildə Bakıda anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda təhsil almışdır. Azərbaycan Radio Veriləşləri Komitəsində çalışmış, “Vətən uğrunda”, “İnqilab və mədəniyyət”, “Ədəbiyyat qəzeti”ndə işləmişdir. “Vətən müharibəsi” (II dərəcəli), “Qırmızı ulduz” ordenləri ilə təltif olunmuşdur.

Teymur Elçin (1924 – 1992)

Teymur Elçin (Əliyev) 1924-cü ildə Şuşa şəhərində dünyaya göz açmışdır. İndiki Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil almışdır. Ayrı-ayrı illərdə müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin sədri, Azərbaycan KP MK təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Mədəniyyət nazirinin müavini vəzifələrində işləmişdir. Xidmətlərinə görə “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni (1971), “Şərəf nişanı” ordeni (1979) ilə təltif edilmiş, 1990-cı ildə Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür. Yaradıcılığında uşaq şeirləri və bədii tərcümələri xüsusi yeri ilə seçilir.

Bəxtiyar Vahabzadə (1925 – 2009)

1925-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. İndiki Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil almışdır. 1950-1990-cı illərdə həmin Universitetin Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının professoru vəzifəsində çalışmışdır. 1984-cü ildə Azərbaycanın xalq şairi adı verilmişdir. 2000-ci ildə Azərbaycan MEA-nın həqiqi üzvü seçilmişdir. 1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət Mükafatına layiq görülmüş, “Qırmızı Əmək Bayrağı” və “İstiqlal” ordenləri ilə təltif olunmuşdur. Xarici dillərdə çox sayda kitabları nəşr olunmuşdur.

Ağəliyev Əlisoltan (Əlisoltan) (1925 – 1982)

1925-ci ildə Quba rayonunun Susay kəndində anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqsünəslıq fakültəsini bitirmiş, indiki Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, Radio və Televiziya Verilişləri İdarəsində, eləcə də təhsil müəssisəsində çalışmış və “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin müxbiri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bir çox şeir və lirik poemaların müəllifi kimi tanınmışdır.

Sabir Mustafa

1939-cu ildə Qərbi Azərbaycanın Axta (indiki Razdan) rayonundakı Təkəlik kəndində anadan olmuşdur. M.F.Axundov adına APXDİ-nin Avropa dilləri fakültəsinin ingilis dili şöbəsində təhsil almışdır (1959-1964).

İlk şeiri 1962-ci ildə dövri mətbuatda dərc olunmuşdur. O, dünyanın dahilərindən biri, ingilis dramaturqu və şairi Uilyam Şekspirin “Romeo və Culyetta”, “Hamlet”, “Otello”, “Kral Lir” və “Maqbet” pyeslərini, iki poemasını və 154 sonetini orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

1991-ci ildən indiki Azərbaycan Dillər Universitetinin German dillərinin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasısı kafedrasında çalışır. Hazırda məsləhətçi dosent vəzifəsindədir.

2010-cu ildə “Bədii tərcümədə poetik ekvivalentlər” adlı monoqrafiyası nəşr olunmuşdur.

Qəzənfər Paşayev

1937-ci ildə Tovuz rayonunun Düz Qırıqlı kəndində anadan olmuşdur. 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dillər Universitetinin) İngilis dili fakültəsini bitirmişdir. Müxtəlif fasilələrlə İraqda tərcüməçi və ali təhsil aldığı indiki Azərbaycan Dillər Universitetində baş laborant, müəllim, dekan müavini, kafedra müdiri işləmişdir. 1990-cı ildən isə Bakı Dövlət Universitetində Xarici dillər kafedrasının müdiri kimi fəaliyyət göstərmişdir. 2001-2005-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində şöbə müdiri işləmişdir. Hazırda Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərir.

Ədəbi-elmi fəaliyyətində İraqda yaşayan azərbaycanlıların – İraq türkmənlərinin ədəbi-mənəvi yaradıcılığının tədqiqi və təbliği xüsusi yer tutur. İraq Türkmən folkloru mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Q.Paşayevin elmi fəaliyyətinin zirvəsi onun “İraq-türkmən folkloru” adlı monumental əsəridir. “Kərkük bayatıları” (1968), “Arzu-Qənbər dastanı” (1972), “İraq kərkük atalar sözləri” (1978), “İraq Türkmən folkloru” (1982), “İraq kərkük bayatıları” (1984), “Kərkük tapmacaları” (1984), “Altı il Dəclə və Fərat sahillərində” (1985), “Kərkük folklor antologiyası” (1987), “Nəsiminin İraq divanı” (1987) və b. kitabları nəşr edilmişdir.

2018-ci ildə Cəfər Cabbarlı mükafatına layiq görülmüş, elə həmin ildə də ona Əməkdar elm xadimi fəxri adı verilmişdir.

Mayıl İsmayılov

İsmayılov Mayıl Yolçu oğlu 1946-cı ildə Qərbi Azərbaycanda anadan olmuşdur. 1968-ci ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunu bitirmişdir. Müxtəlif illərdə tərcüməçi, “Azərtac”ın İngilis dilində xəbərlər hazırlayan və yayan Baş redaksiyasında redaktor, BMT-nin “Dünyaya beynəlxalq baxış” təşkilatında işləmişdir. Ömrünün böyük hissəsini pedaqoji işə həsr etmiş, Mingəçevir şəhərində müəllim, məktəb inspektoru, ali təhsil müəssisələrində müəllim, kafedra müdiri, prorektor vəzifələrində çalışmışdır. “Qabaqcıl maarif xadimi”, “Azərbaycan Respublikasının təhsil əlaçısı” döş nişanlarına və “Əməkdar müəllim” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Hal-hazırda Mingəçevir Dövlət Universitetinin dosentidir.

Vaqif Qəmbərov

1950-ci ildə Neftçala rayonunun Bankə qəsəbəsində anadan olmuşdur. 1973-cü ildə APXDİ-nin (indiki Azərbaycan Dillər Universitetinin) ingilis – Azərbaycan dilləri fakültəsini bitirmişdir. Hazırda ADU-nun dosentidir. Filologiya üzrə fəlsəfə doktorudur (2008-ci il).

Vaqif Qəmbərov bir sıra Britaniya şairlərinin şeirlərini orijinaldan doğma dilimizə tərcümə etmişdir. Onun şairlərdən Qəşəm İsabəyli, Mərkəz Quliyevin şeir və təmsillərinin ingilis dilinə etdiyi tərcümələri kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

Rasim Nəbioğlu

Rasim Nəbioğlu (Rasim Nəbi oğlu Qurbanov) 1953-cü ildə Xaçmaz şəhərində anadan olmuşdur. Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dillər Universitetində) təhsil almışdır. “Hüseyn Cavidin estetik ideali” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

O, dünya ədəbiyyatından seçmə nümunələrin, eləcə də bir sıra Azərbaycan yazıçılarının əsərlərinin ingilis dilinə tərcüməsinin müəllifidir.

Elmi, ədəbi tənqidi, bədii, publisistik əsərləri Bakıda və xarici ölkələrdə çap olunmuşdur.

Xanəhməd Novruzov

1965-ci ildə Cəlilabad rayonunda anadan olmuşdur. APXDİ-ni (indiki Azərbaycan Dillər Universitetini) fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında müəllim işləmişdir.

İki kitabın müəllifidir: 1. “Reading English Newspapers”. Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı, 2006-cı il. 2. “English Abbreviations”. Tərcüməçilər üçün vəsait. Bakı, 2007-ci il.

O, Robert Börnsün şeirlərini, eləcə də böyük ingilis şairi Edmund Spenserin sonetlərini orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. 2006-cı ildən Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin Məlumat Hesablama Mərkəzində ingilis dili üzrə tərcüməçi işləyir.

Fialə Abdullayeva

1988-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunu (indiki Azərbaycan Dillər Universitetini) fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 2000-ci ildən filologiya elmləri namizədidir. 2001-2008-ci illərdə Tərcüməşünaslıq və Mədəniyyətlərəarası Ünsiyyət üzrə UNESCO kafedrasına, 2008-2014-cü illərdə İngilis dili üzrə tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasına kafedrasına rəhbərlik etmişdir və hazırda ADU-nun German dilləri üzrə tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasına kafedrasının dosentidir. O, 3 tezis, 18 məqalə, 1 proqram, 1 dərslük (“Peşəkar tərcümənin əsasları”) və 1 dərslük vəsaitinin müəllifi, 5 məqalə, 16 proqram, 2 metodik vəsait və 4 dərslük vəsaitinin həmmüəllifidir.

Bir sıra xarici ölkələrdə, o cümlədən Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, Gürcüstan, Rusiya, Rumıniya, Bolqarıstan, Kanada, ABŞ və Türkiyədə keçirilən kurs və digər tədbirlərdə iştirak etmişdir.

Görkəmli Azərbaycan alim və ədiblərinin, o cümlədən H.Orucov, Ə.Pəhləvan, Ə.Zeynalov, G.Kəngərli, N.Cəfərov, S.Surə, M.M.Nəvvab, Y.Seyidov, İ.Həbibbəyli, R.Yusifqızı və başqalarının irihəcmli əsər və elmi məqalələrini (20-yə yaxın kitab) Azərbaycan dilindən ingiliscəyə tərcümə etmişdir.

Zəminə Səmədova

1968-ci ildə Hacıqabul rayonunun Navahı kəndində anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının (indiki Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin) İstehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması fakültəsini bitirmişdir.

1994-cü ildən Azərbaycan Dillər Universitetində işləyir. Riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktorudur. Hazırda ADU-nun İnformasiya texnologiyaları kafedrasının dosentidir. 30-dan çox elmi məqalənin, 2 dərs vəsaitinin müəllifidir.

Şəfəq Dadaşova

1974-cü ildə Lənkəran şəhərində anadan olmuşdur. 1994-2014-cü illərdə Bakı Slavyan Universitetində (əvvəlki adı M.F.Axundov adına APRDƏİ) laborant, müəllim, baş müəllim vəzifələrində çalışmışdır. 2017-ci ilin yanvar-iyul aylarında Oksford Universitetində akademik tədqiqatçı kimi fəaliyyət göstərmişdir. 2017-ci ilin sentyabrından Bakı Mühəndislik Universitetində baş müəllim vəzifəsində işləyir. 2003-cü ildə namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 30 elmi məqalənin, 2 kitabın müəllifidir. Hal-hazırda ədəbi avtobiografiyanın tipologiyası mövzusunda tədqiqatını davam etdirir.

REDAKTOR SÖZÜ

Robert Börns yaxud dünyanın söz kəhkəşanında şotland portreti

Robert Börns dünyanın bir çox xalqlarının dilinə tərcümə edilən və ən çox sevilən klassik şairlər sırasındadır. Onun şotland olduğu da gün kimi aydındır. Dünyanın elə bir ölkəsi yoxdur ki, onun adını eşidib şeir və nəğmələrini sevə-sevə oxumasınlar.

Şotland bardını dahi ingilis dramaturqu və şairi Uilyam Şekspirə bərabər tutanlar da var. Onu Azərbaycanda da yaxşı tanıyırlar, şeir və nəğmələrini həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində əzbər söyləyənlər az deyildir.

Romantik şairin həyat və yaradıcılığına, bütövlükdə şotland tarixinə, ədəbiyyatına güzgü tutan “Robert Börns: şeir, nəğmə körpüsü və sözlə hörülmüş dünya” adlı yeni, orijinal dərs vəsaitinin Azərbaycanda nəşri çox əlamətdar ilə təsadüf edir. Bu il Robert Börnsün anadan olmasının 260-cı ildönümüdür.

Onu da qeyd etmək ki, şotland bardının yaradıcılığına həsr olunmuş təxminən 200 sayda kitab sırasında indi Azərbaycan nəşrinin də yeri görünəcək. Bu kitaba Ön söz yazmış tanınmış ədəbiyyatşünas alim, Qlazqo Universitetinin professoru Naycel Liskin fikir və mühakimələri də nəşrin orijinallığı haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Həcmindən asılı olmayaraq yazılan əsərin ən böyük göstəricilərindən biri onun müəllifinin tanınmış ədəbi sima olması ilə ölçülür.

Oxucu, tələbə, tədqiqatçı auditoriyasına ünvanlanan vəsaitin yaradıcıları – professor Şahin Xəlilli və gənc tədqiqatçı Səadət Əliyeva xarici ölkələr ədəbiyyatı haqqında indiyə qədər öz sözünü söyləyən, imzalarını tanıdıran peşəkarlardandır.

Yayın cırhacırında, boğanağında sərin havanın, susuzluqdan yananda bir bardaq suyun xülyasına düşdüyümüz kimi, ürəyimiz söz istəyəndə maraqlı, oxunaqlı, bizə mənəvi zövq verən kitabın harayında oluruq. Bu fikir, yaxud romantik düşüncələr içində elə özü Romantizm dövrünün klassik şairi, bardı zirvəsində dayanan şotland əsilli Robert Börnsün vətəni qədim Şotlandiyanın ədəbi tarixi, ədəbi-ictimai mühitinin, onun “yanar şair” imici, şeir və nəğmələrinin bir toplu halında ərsəyə gətirilməsi bu gün mənə ikiqat sevinc gətirdi. Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra cəfakeş tədqiqatçı alimlər tərəfindən belə bir monumental toplunun nəşrini mədəni həyatımızda hadisə kimi də qiymətləndirmək olar. Bu kitabın həm də beynəlxalq kitab nəşri olduğunu şotland ziyalılarının mesajları da sübut edir.

Azərbaycanın xalq şairləri Məmməd Rahimin, Bəxtiyar Vahabzadənin, sevilən şairimiz Ənvər Əlibəylinin şotland bardı haqqında sözü, şeir və nəğmələrinin tərcümələri istər-istəməz şotland nəğməkarı haqqında düşüncələrimizə rahatlıq, məmnunluq gətirir. Orijinaldan tərcümə sahəsində böyük fəaliyyəti və əvəzsiz xidməti ilə seçilən, ən böyük mükafatı oxucu minnətdarlığı ilə ölçülən, Robert Börnsdən etdiyi tərcümələrinin bu topluda dünya işığına çıxmasına sevinən sevimli şair və mütərcimimiz Sabir Mustafaya ürək dolusu təşəkkür düşür. Əlbəttə, şotland bardının orijinaldan tərcüməsində istedadlı söz adamlarından Mayıl İsmayılov, Vaqif Qəmbərov, Xanəhməd Novruzov və başqalarının da əməyi az deyildir.

Lakin böyük və ağır zəhmətlə ərsəyə gələn layihənin yerinə yetirilməsində Qlazqo Universitetində fəaliyyət göstərən Robert Börns Tədqiqat Mərkəzi heyətinin, xüsusilə 21-ci əsrdə Robert Börns əsərlərinin redaktə məsələləri üzrə layihə assistenti Moira Hansenin, ən başlıcası, adını yuxarıda qeyd etdiyimiz Qlazqo Universitetində Kral tərəfindən təsis olunmuş İngilis dili və ədəbiyyatı kafedrasının professoru Naycel Liskin səy, təşəbbüs və mütəmadi yazışmalarının mühüm rolu olmuşdur.

Çox hörmətli həmkarım, kitabın əsas yazarlarından biri, prof. Şahin Xəlillinin hələ tələbə ikən yazdığı bir aforizmi yada düşür: “Gölməçə göl olmadığına səbəbini yağışın gücsüzlüyündə axtarır”.

İndi həmkarımızın Azərbaycan Universitetinin rektoru Səadət Əliyeva ilə birgə əməkdaşlığının uğurlu nəticəsi kimi görünən yeni kitabının dəyərləri çoxdur. Burada şeir də var, nəغمə də. Lakin şeir, nəغمə çələngini rəvnəqləndirən daha mühüm cəhətlərdən biri müəyyən qədər hipotezalara söykənən şotland qal və Şərqlə (Azərbaycan) tarixi əlaqələri haqqında ədəbi və elmi esselərin, eləcə də Şotlandiyanın müstəqillik mübarizəsində əhəmiyyət kəsb edən 1320-ci il tarixli Arbros Deklarasiyasının ingilis dilinə tərcümə mətninin verilməsidir.

Amerikada yaşayan Larri adlı bir nəfərin qeyd etdiyimiz deklarasiyadan çıxış edərək yazdığı mesajı mətnin əlavəsinə daxil edilmişdir: “Bu yaxınlarda Britaniyaya məxsus İsrail saytlarının birini oxuyurdum və belə bir məlumata rast gəldim, orada deyilirdi ki, Arbros deklarasiyasında (1320-ci il) skotların (şotlandların) qədim Qərbi Asiya xalqı olan iskitlər olduğu bəyan edilmişdir.

Görəsən bunun skot (scotland) tarixi kimi qəbul olunduğunu bilən varmı? Elə isə bu barədə hansı faktlar vardır?”

Şahin Xəlillinin Robert Börnsün xatirəsinə ithaf etdiyi “Od” adlı poemasında şotland və türkdilli xalqların, o cümlədən Azərbaycan türklərinin tarixi, mədəni əlaqələrinin incə mətləbləri haqqında poetik düşüncələri hipoteza kimi səslənsə də, həqiqətin, gerçəkliyin mümkünlüyünə inanırsan. Toponimlərə diqqət yetirəndə “Aran” adlı iki şəhərin, yaxud adanın Böyük Britaniyanın coğrafi xəritəsində görüntüsünə rast gəlirsən. Onlardan biri Şotlandiyada “Arran”, digəri isə elə İrlandiyada “Aran” kimi oxşar adı qoruyub saxlayır. Fikirləşəndə ki, “Aran” tarixən Azərbaycanın adlarından olub, fikirlərin qanadında qəribə hiss, duyğular yaşayırsan. Poemanın bir yerində oxuyuruq:

*Şotlandların
Türksayağı
Oymağı var.
Ergini var,
Ərgili var,
Ərdağı var.*

Daha sonra yenə misraların fikir yükündə fərziyyəyə dönən oxşar ifadələrin doğruluğunun bir anlıq həqiqət işartılarının qəribəliyində dünyanın hər guşəsində gül-çiçəyin, dağın, daşın, ağacın, suyun, havanın, sevginin və ölümün eynilik, oxşarlıq libasında olduğunu gözünün qabağına gətirirsən. Poemada oxuyuruq:

*Mən “deyirəm”,
“Eşidirəm” –
Bəs bu nədir?
Qalib onlar
Yenə irland
Dilindədir.*

Türkdilli xalqlar kimi, şotland qal (yaxud kelt), irland qal (yaxud kelt) tarixi və mədəniyyətinin nə qədər bir-birindən fərqli olduğu söylənilsə də, onlar tarixən qədim folklor ənənələrinin yaşantılarını özlərində ehtiva edirlər. Prof. Şahin Xəlilli ilə söhbətlərimizdə olan maraqlı bir məqamı xatırlatmaq yerinə düşərdi. O söyləyirdi ki, keçən əsrin 90-cı illərində Bakıda neft və qaz sənayesinin istismarında “MakDermott” şirkətinin nəzdində enerji və sənaye xidmətlərinin tədarükçüsü kimi fəaliyyət göstərən İrlandiyanın “Kentex” (“Kentech”) şirkətinin on bir nəfərlik işçi qrupunun tərcüməçisi idim. Günlərin birində onlar irland tarixi və mədəniyyətinə marağımı bilib irland musiqisi və rəqsləri lentə alınmış videokaseti mənə verib ona baxmağı məsləhət bildilər. Səhərisi gün videokaseti sahiblərinə qaytaranda rəyimi soruşdular. Mən də çəkinmədən bu musiqi və rəqslərin şotlandlarla eyni olduğunu söyləyəndə irlandlardan biri şəstlə:

–Lakin biz rəqs edəndə şotlandlardan fərqli olaraq ayaqlarımızı yerə daha möhkəm vururuq – deyə əlavə etdi.

Əlimin altında olan, maraq və diqqətlə oxuduğum kitabın hər sətrində, hər səhifəsində oxucuya yeni fikir, ideya və fakt aşılayan təsvir, təhlil selinə düşürsən. Hiss edirsən ki, kitab 2009-cu ildə Robert Börnsün 250 illiyinə həsr olunmuş, müəyyən səbəblər üzündən çapdan qalmış yarımçıq əlyazmanın indi bütövləşmiş və zənginləşdirilmiş variantıdır.

Giriş, dörd hissə, epiloq və nəsrə əlavələrdən, qaynaqlardan ibarət olan vəsaitin şotland tarixi, mədəniyyəti və incəsənəti haqqında müfəssəl faktlı incələmələri, xüsusilə böyük çevrədə Britaniya romantizminin klassikləri sırasında şotland bardının ədəbi portreti möhtəşəmliyi ilə diqqəti çəkir. Prof.Şahin Xəlilli ilə Səadət xanım Əliyevanın birgə nəsrə hazırladığı dərs vəsaitinin məziyyətləri

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

haqqında əsl sözü isə oxucu deyəcəkdir. Mən isə rəyimi ürəyimin səsi ilə kağıza köçürdüm. Amma bilmirəm nəyə deyə bildim, ya yox? Bircə ona sevindim ki, klassik şotland bardının 260 illiyi günündən bir qədər sonra rəyimi tamamlayıb ürəyimdə azca da olsa rahatlıq tapdım.

Fialə Abdullayeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Moskva – Bakı
27 yanvar 2019-cu il.

Robert Burns or a Scottish Portrait in the World's Myriad of Words

Robert Burns is among the classical poets who has been translated into the languages of many nations of the world and is most loved. And that he is a Scot is also as clear as a day. There is no country in the world where at the sound of his name his poems are not recited and songs are not sung with love.

There are also people who liken the Scottish bard to the great English playwright and poet William Shakespeare. He is also well-known in Azerbaijan where many can recite his poems and sing his songs both in English and Azerbaijani.

The publication of a new original study guide titled “Robert Burns: the Bridge of Poetry, Songs and the World Woven with Words”, which reflects the romantic poet’s life and oeuvre, the Scottish history and literature as a whole, coincides with a very significant year. This year is Robert Burns’ 260th Jubilee.

It should also be pointed out that among approximately 200 publications dedicated to the Scottish bard, the Azerbaijani publication will hold a special place. The ideas and statements of the outstanding literary scholar, the professor of Glasgow University Nigel Leask, who wrote Foreword to this book, generate a statement about the originality of the edition.

Regardless of the volume of a work, one of its greatest indicators is the fact that its author is a well-known literary figure. Professor Shahin Khalilli and the young researcher Saadat Aliyeva, the authors of the book addressed to the

readers, students and researchers, are among the professors who express their views on literature of foreign countries and make their signatures recognized.

In starching heat and stuffiness of summer we are yearning for cool weather and when thirsty we are hankering for a pitch of water. Likewise, when our soul is in need of words, we are after an interesting, readable book that can give us moral pleasure. Still engaged in this idea or romantic thoughts, I feel twice happy today at the news that the literary history and literary-social scene of ancient Scotland, the homeland of Robert Burns, a Scot by origin, who stands at the peak as the classical poet and bard of the period of Romanticism, his image as “a burning poet”, his poems and songs are compiled as a collection. The publication of such a monumental work of the industrious researchers-scholars after the restoration of Azerbaijan’s independence can also be appraised as an event in our cultural life. The messages of the Scottish intellectuals also prove that this book is a publication of international nature as well.

The statements expressed about the Scottish bard and the translations made from him by the Azerbaijani People’s poets Mammad Rahim, Bakhtiyar Vahabzadeh, our favourite poet Anvar Alibeyli add pleasure to our thoughts about the great singer of the Scottish people’s poetry. Heartfelt thanks go to our favourite poet and translator Sabir Mustafa, who is distinguished by his great activities and irreplaceable merit in the field of direct translation from the original, whose greatest prize is measured by his reader’s gratitude, who is very delighted at the news about the release of his translations from Robert Burns. Certainly, the efforts of such talented men of belle lettre as Mayil Ismayilov, Vagif Gambarov, Khanahmad Novruzov and

others are not few in the translation of the Scottish bard's works.

However, the implementation of this great project hard to achieve owes a lot to the efforts, initiatives and regular correspondences of the staff of Robert Burns Research Centre at Glasgow University, especially Moira Hansen, the project assistant on the editorial issues of Robert Burns' works in the XXI century, most importantly, Royal Professor of the English Language and Literature, School of Critical Studie's, University of Glasgow Nigel Leask.

Here we recall an aphorism written by our very esteemed colleague, one of the co-authors of the book back when he was a student at the University: "The pool sees the reason for its not becoming a lake in the weakness of the rain."

The new book, which turns out as a successful outcome of the joint cooperation of our colleague with Saadat Aliyeva, the Rector of Azerbaijan University, enjoys numerous values. Here there is both poetry and songs. Yet, one more important feature eluminating the garland of poetry and songs is the presentation of the literary and scientific essays on the historical relations between Scotland Gaelic and East (Azerbaijan) which rely rather on hypotheses, as well as the English translation of Arbroath Declaration of 6 April 1320 significant in the struggle of Scotland for independence.

The text of the above-mentioned Declaration is accompanied by a message of a US resident by the name of Larry who draws his conclusion on the basis of that document, "Recently I was reading one of their British Israel sites, and came across something that said that in the Declaration of Arbroath (1320), it declared that the Scots were Scythians, an ancient Western Asian people.

Does anyone know if this is standard Scottish History? What are the facts on this?”

Although Shahin Khalilli’s poetic thoughts on the subtle points of the historical, cultural relations between the Scots and Turkic nations including Azerbaijani Turks in his poem “The Fire” dedicated to Robert Burns’ memory sound hypothetical, you believe anyway in the possibility of their being true real. When considering the toponyms, you encounter two cities or islands by the name of Aran on the geographical map of Great Britain. One of them is Arran in Scotland and the other has maintained a name similar to Arran in Ireland. When you think that Aran has historically been an Azerbaijani name, you experience strange feelings on the wings of thoughts. We read at one point of the poem,

*The Scots have Turkish-like places,
They have Ergin, Argil, Ardagh.*

Further in the strangeness of the momentary real flashes of the truth of the similar expressions which turn into a hypothesis in the burden of thought of the lines again, you visualize that in every corner of the world flowers, mountains, trees, water, air, love as well as death have the attire of identity, similarity. The poem reads,

*I “say”,
“I hear” –
And what is it?
They are again in Irish.*

Although, like Turkic nations, the history and culture of the Scottish Gaelic (or Celtic), Irish Gaelic (or Celtic) are

said to differ from one another, they historically incorporate the traces of the ancient folklore traditions. It would be appropriate to recall an interesting moment from our talks with Prof. Shahin Khalilli who narrated that he was interpreting for the Task Force of eleven employees at the Irish company *Kentech*, which was operating as a supplier of energy and industrial services at *MacDermott* in the exploitation of oil and gas in Baku in the 90s of the last century, “One day they gave me a cassette of Irish music and dances and suggested me to watch it taking into account my interest in the Irish history and culture. They asked my opinion when I returned the video-cassette the following day. And when without hesitation I told them that this music and dances were identical with those of Scottish, one of the Irishmen added proudly, “But while dancing we strike the ground more firmly, unlike the Scots.”

You find yourself in the flood of description, analysis insinuating a new thought, idea and fact in the reader in each line, on each page of the book, which I am holding and reading with interest and care. Yet you assume that the book is an accomplished and enriched version of the incomplete manuscript dedicated to Robert Burns’ 250th Jubilee but missed its publication for some reasons.

In the study guide consisting of Introduction, four parts, Epilogue, Annexes to the publication and sources the profound details on the Scottish history, culture and art, especially the literary portrait of the Scottish bard among the classics of the British romanticism in the great circle attract the attention with their splendour. Yet the genuine opinion about the advantages of the study guide jointly developed by Prof. Shahin Khalilli and Saadat Khanum Aliyeva is to be expressed by the reader. As for me, with the sound of

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

my heart I just put down my opinion onto the paper. However, I am not sure whether I managed to say something. But what made me happy is that I found some comfort in my heart having accomplished my review though a little later following the classical Scottish bard's 260th Jubilee.

Fiala Abdullayeva

PhD, Associate Professor

Moscow – Baku

27 January 2019

Oxucu sözü

“...sözlə hörülmüş dünya” ...Sərlövhəsi nə qədər orijinal və cəzbedicidirsə, əsərin özü daha maraqlı və düşündürücüdür. Əsərlə tanış olduqca, doğrudan da, dünyanın elə sözlə “hörüldüyünə” inanırsan...

Kitabın ərsəyə gəlməsində texniki tərəfdən göstərdiyim kiçik zəhmətə həddən artıq böyük dəyər verən çox hörmətli professor Şahin Xəlilli kitab haqqında təəssüratlarımı nəşrə daxil etmək istədiyini deyəndə, düzü, çox utandım. Lakin əksər kitabların “Müqəddimə”lərində verilən “kitab haqqında oxucular rəylərini bizə bildirsinlər” fikri mənə inam verdi. Axı mən “Robert Börn: şeir, nəغمə körpüsü və sözlə hörülmüş dünya” adlı orijinal bir əsərin ilk xoşbəxt oxucusuyam!..

Əsər bir neçə cəhətdən mənim xatirimdə əbədi iz buraxdı. İlk olaraq, əlyazmaları kompüter mətninə çevirdikcə, məni cəlb edən cəmi 37 il ömür sürmüş insanın – Robert Börnün həyatı, yaradıcılığı oldu. Onun şeir və nəğmələrini oxuduqca bir tərəfdən, göz önündə şairin yaşadığı dövr, sosial-ictimai mühit, yaşadığı ərazi – bütün həyatı canlanır, digər tərəfdən isə, həmin ağır, çətin şəraitdə yazılmış şeir və nəğmələr ruhumuza rahatlıq, sevgi gətirir...

Əsərdə məni cəlb edən ikinci bir cəhət Şotland həyatı ilə yaxından tanışlıq oldu. Şotlandların tarixi, ərazisi, adət-ənənələri, toponimlərimizdəki oxşarlıq insanda sanki doğma bir yer haqqında təəssürat oyadır...

Sözügədən əsərin qəlbə məlhəm məziyyətlərini çox sadalamaq olar. Lakin kitab tamamlananda mənim üçün ən əsas, başlıca dəyərli cəhət kitabın müəlliflərinin araşdırıcılıq qabiliyyətləri oldu! Xüsusən də, tədqiqatçı-alim, şair, elmimiz, ədəbiyyatşünaslığımız üçün çəkdiyi

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

ağır zəhməti “bu da xalqa bir xidmətdir” fikri ilə yüngül-ləşdirən, sözün əsl mənasında BÖYÜK İNSAN Şahin müəllim saralmış qəzet, jurnal, kitab səhifələrini necə səliqə ilə yığıb saxlayıb?! Robert Börn, onun şeir və nəğmələri, Şotland tarixi və kimliyi haqqında dünyanın hansı yerində olmasından asılı olmayaraq, deyilən hər bir kəlməni, aparılan hər hansı bir araşdırmanı necə tapıb ortaya çıxarıb?!. Ərsəyə gətirilmiş kitabın elə şotlandların özündə, Robert Börnün araşdırıcı – mütəxəssislərində hansı fikir yaradacağı barədə həmin insanların elə özlərinin fikirlərini öyrənmək, hətta şeirlərin orijinal variantlarının dəqiqləşdirilməsi üçün aparılan yazışmalar çox böyük və illər boyu çəkilən zəhmətin bariz nümunəsidir.

Heç şübhəsiz ki, tələbə, mütəxəssis və oxuculara töhfə olunan bu kitab öz layiqli qiymətini alacaqdır.

Zəminə Səmədova

riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru,

dosent

10 mart 2019-cu il.

QAYNAQLAR

Azərbaycan dilində:

1. Börens Robert. Şeirlər (ingilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa). – Dünya 1/1983 (Orijinaldan tərcümə toplusu). Bakı: Yazıçı, 1983, s.277-279
2. Börens Robert. Şeirlər (ingilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa). – Dünya 3/1988 (Orijinaldan tərcümə toplusu). Bakı: Yazıçı, 1988, s.211-216
3. Börens Robert. Şeirlər (ingilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa). – Uzaq ellər, doğma nəğmələr (Folklor nümunələri, şeirlər və poema). Bakı: Yazıçı, 1986, s.109-112
4. Börens Robert. Şeir və nəğmələr. İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa. İngilis ədəbiyyatı antologiyası. İki cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, s.161-170
5. Xəlilli Şahin. Folklorda tarix və tarixdə folklor. – “Azərbaycan folkloru Avropa sivilizasiyası kontekstində” mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Folklor İnstitutu. 21 dekabr 2011-ci il. Bakı: Nurlan, 2011, s.167-178
6. Rizvan Nazim. Poeziyanın qürbət harayı. – Qulamrza Səbri Təbrizi. Qürbət harayı. Bakı: Azərənşr, 2003, s.3-13
7. Şardən Jan. Səyahətnamə. Bakı: Elm, 1994, 96 s.
8. Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.
9. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. XII cildə. Bakı: Elm, 2008; 2009.
10. Vahabzadə Bəxtiyar. Gəlin açıq danışaq... (Məqalələr toplusu). Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1989, 222 s.
11. Vahabzadə Bəxtiyar. Kiçik pəncərə (şeir). – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.

Rus dilində:

12. Маршак С.Я. Сказки, песни, загадки. Стихотворения. В начале жизни. Страницы воспоминаний / Предисл.: В.Смирновой; Коммент. Щ.Кондратьевой. Москва: Детская литература, 1987, 639 с.и +9 вкл.
13. Пирсон Х. Вальтер Скотт. Перевод с английского, предисловие и комментарии В.Скороденко. Москва: Молодая гвардия, 1978, 303 с., ил. – (Жизнь замечательных людей. Серия биографий. Выпуск 16 (586).

İngilis dilində:

14. An English Poet in Scotland. John Keats's Letters to his Brother Tom. [https:// halshs.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/467739/filename/An_English_Poet_in_Scotland.pdf](https://halshs.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/467739/filename/An_English_Poet_in_Scotland.pdf). -12p.
15. Arnold Matthew. The Study of Celtic Literature. Reprinted of the Original Edition. London: Smith, Elder&Co., 1891, 179 p.
16. Caesar Julius. The Gallic War (English Version. Translation by J.Hammond). Introduction by Aulus Hirtius. Published in the USA by Oxford University Press, 2008, 260 p.
17. Carlyle Thomas. From “The Hero as Man of Letters”. – The Idea of Literature. The Foundations of English Criticism. Moscow: Progress Publishers, 1979, pp.91-93
18. Crawford Thomas. Burns. A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1978, 400 p.
19. Cunliffe Barry. The Ancient Celts. Published in Penguin Books, 1999, 324 p.

20. De-you Yang. On Marshak's Russian Translation of Robert Burns// Studies in Scottish Literature. Volume 22, Issue 1, 1987. <http://scholarcommons.s.c.edu/ssl/vol22/iss1/4>
21. Fergusson Sir James. The Declaration of Arbroath. Edinburgh University Press, 1970, 54 p.
22. Grant Isabel. Tales of the Braes of Glenlivet. Compiled by Alasdair Roberts. Printed and Bound in Great Britain: Cambridge, 1999, 171 p.
23. Khalilli Shahin, Tatli Ali. British Literature. Medieval Ages. Volume 1, Textbook. Baku: 2012, 434 p.
24. Leask Nigel. Robert Burns and Pastoral. Poetry and Improvement in Late Eighteenth – Century Scotland. Published in the United States by Oxford University Press Inc., 2010, 347 p.
25. Lennon Holly. Robert Burns: Sixteen Little Known Facts // The Scotsman. Scotland's National Newspaper. 2016, 18 January. <https://www.scotsman.com/news/robert-burns-sixteen-little-known-facts-1-4004010>
26. Maclean Magnus. The Literature of the Celts. Its History and Romance. London: 1902, 428 p.
27. Magill F. Alexander. Introduction to Literature. Baku: 2007, 193 p.
28. Sabri-Tabrizi G.R. The "Heaven" and "Hell" of William Blake. London: Lawrence and Wishart, 1973, pp.X:V+348
29. Sanders Andrew. The Short Oxford History of English Literature. Oxford: Clarendon Press, 1994, 641 p.
30. Scott's Narrative Poetry. Edited by A.J.J.Ratcliff, M.A. Printed in Great Britain: Thomas Helson and Sons TD., 1927, 254 p.
31. Squire Charles. Celtic Myths and Legends. Printed and Bound in the EC: Lomond Books, 2000, 450 p.

32. Stapleton Michael. The Cambridge Guide to English Literature. London: Book Club Associates, 1983, 992 p.
33. Szasz Morton Ferenc. Abraham Lincoln and Robert Burns. Connected Lives and Legends. Printed in the United States of America: The Board of Trustees, Southern Illinois University, 2008, 233 p. <https://books.google.az/books?id=Yc7bGlvtzkcC&pg=PA186&Lpg=PA186&dq=robert+burns+kimdir&source=bl&ots=g3ogDH:P-S&sigLNa2Bq02...>
34. The Declaration of Arbroath 1320. By John Drebbel. The Original Version of this Text was Rendered into HTML by Jon Roland of the Constitution Society. // www.constitution.org/scot/arbroath.pdf - 8p
35. The Declaration of Arbroath (English Translation). http://www.geo.ed.uc.uk/home/Scotland/Arbroath_english.html
36. The Scots Declare their Scythian connections... The Declaration of Arbroath // www.giveshare.org/israel/arbroathdeclaration.html
37. Tomory Susan. The Scythian – Scottish – Hungarian Relationship. Part I and Part II // <http://magyarmegmaradasert.hu/in-english/our-history/1647>

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

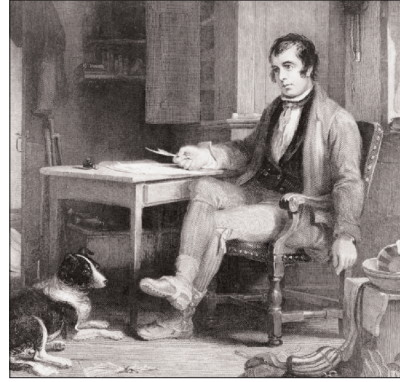
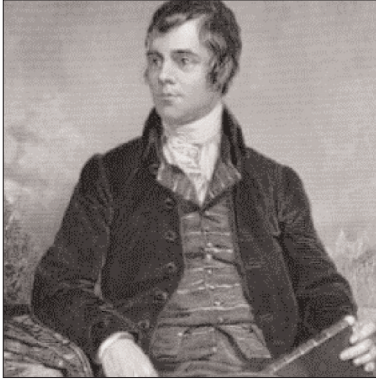

Edinburq şəhərinin meri rus şairi, Robert Börnsün şeir, ballada və nəğmələrinin tərcüməçisi S.Y.Marşakı qarşılayarkən. Şotlandiya. Yanvar, 1955-ci il.

S.Y.Marşakın Robert Börnsdən tərcümə etdiyi şeir və nəğmələr kitabının üzqabığındakı şəkli rəssam V.Lebedev çəkmişdir. 1947-ci il.

ROBERT BÖRNS
ŞEİR, NƏĞMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

“...his disposition was southern...”

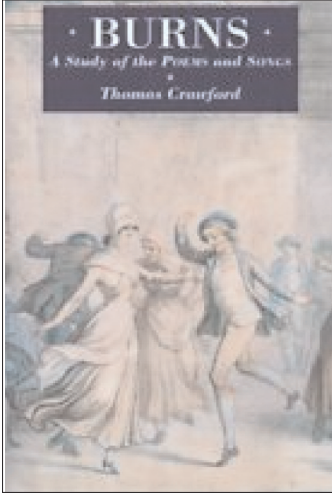
*From John Keats's letter (9 July 1818)
to his beloved brother Tom Keats*

“... onun (Robert Børnsün) cənublu təbiəti, xarakteri vardı”.

*Britaniya Romantizminin klassik
şairi Con Kitsin (1795-1821)
sevimli qardaşı Tom Kitsə yazdığı
9 iyul 1818-ci il tarixli məktubundan*

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

Many years later a correspondent of Chambers's described him as "the most tremendous man I ever saw... His voice was like thunder, and his sentiments were such as must have shocked any class of hearers in the least more refined than those whom he usually addressed".

Thomas Crawford.

Burns. A Study of the Poems and Songs. Edinburgh: The Mercat Press, 1960, p.73

Çox illər keçəndən sonra XIX əsrin tanınmış şotland nəşiri və yazarı Robert Çəmbərsin (1802-1871) redaktoru olduğu jurnalın müxbiri çalışan jurnalist Robert Börnsü belə təsvir edirdi: "Həyatımda ilk dəfə idi ki, belə bir nəhəng adamla rastlaşdım... Səsi göylərin gurultusunu xatırladırdı. O, zümrəsindən asılı olmayaraq bir qayda olaraq müraciət etdiyi adamlardan çox ona ən azı daha böyük diqqət yetirib eşidənləri bütün varlığı, ruhu ilə cuşa gətirirdi".

Tomas Kroufordun

"Börns. Şeir və mahnıların tədqiqi"
adlı kitabından

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

<i>Nigel Leask</i> . Preface	5
<i>Şahin Xəlilli</i> . Şotland ədəbiyyatının görüntüləri	10
<i>F.Aleksandr Magill</i> . Şotland tarixinin xronologiyası (Scottish History Timeline)	15
<i>F.Aleksandr Magill</i> . Şotlandlar kimdir? (What is Scots?)	30
<i>F.Aleksandr Magill</i> . Şotland yazarlarının xronoloji siyahısı (A Chronological List of Scottish Authors)	38
<i>Səadət Əliyeva</i> . Britaniya romantizminə nəzər	41
<i>Şahin Xəlilli</i> . Romantizm (şeir)	45
<i>Robert Çəmbərs</i> . Robert Börns. Esse (ingilis dilində)	47
<i>Maykl Stəplton</i> . Robert Börnsün həyatı və poeziyası. Esse (ingilis dilində).....	51
<i>Şahin Xəlilli</i> . Presviterianlıq və Robert Börns.....	56

*I HİSSƏ***ROBERT BÖRNSÜN ŞEİR VƏ NƏGMƏLƏRİ**

1.1. <i>Şahin Xəlilli</i> . Robert Börnsün şeir və nəğmələrində sevgi və azadlığın poetik təcəssümü	60
1.2. Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Rahimin təcüməsi. Azadlıq ağacı (ixtisarla)	64
1.3. Ənvər Əlibəylinin tərcüməsi. Zənci qulun nəğməsi	67
1.4. Teymur Əliyevin tərcüməsi. Kömürçünün rəfiqəsi	68
1.5. A.Əlisoltanın tərcüməsi. Əlvida	69
1.6. Sabir Mustafanın orijinaldan tərcümələri	71
1.7. Şahin Xəlillinin orijinaldan tərcümələri	98
1.8. Mayıl İsmayılovun orijinaldan tərcüməsi.	105
1.9. Vaqif Qəmbərovun orijinaldan tərcüməsi	106
1.10. Xanəhməd Novruzovun orijinaldan tərcümələri	107
1.11. <i>Səadət Əliyeva</i> . Şotland xalq musiqisi haqqında söz	136
1.12. Robert Börnsün seçmə nəğmələri	140

*II HİSSƏ***BRİTANIYA YAZARLARI VƏ DÖVLƏT XADİMLƏRİNİN
ROBERT BÖRNS HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİ**

2.1. Uilyam Bleyk poeziyası və şotland şairi	162
2.2. Con Kits və onun Robert Börns haqqında düşüncələri	166

2.3. Robert Börn və Uilyam Uordsvort	170
2.4. <i>Səadət Əliyeva</i> . Şotland bardı və Valter Skott	175
2.5. <i>Səadət Əliyeva</i> . Robert Börn və Corc Qordon Bayron	182
2.6. <i>Şahin Xəlilli</i> . Bayronun türk poemaları	184
2.7. Corc Qordon Bayronun şeirləri	189
2.8. Uilyam Həzlitt və Robert Börn	194
2.9. <i>Rasim Nəbioğlu</i> . Uilyam Həzlittin “İngilis şairləri haqqında müəhazirələr” kitabı haqqında esse	196
2.10. Şotland yazarı Tomas Karlaylın Şərq ruhani dünyası və Börn haqqında düşüncələri	207
2.11. <i>Səadət Əliyeva</i> . Mixail Yuryeviç Lermontovun şotland soykökü, Robert Börn və Azərbaycan əlaqələri haqqında	208
2.12. Şərqşünas şotland alimi və mütərcimi Elyas Con Uilkinson Gibbin Börn məktəbi	215
2.13. ABŞ-ın prezidenti Avraham Linkoln və Robert Börn paralelləri	216

III HİSSƏ

ŞOTLANDİYA, ARBROS DEKLARASIYASI, YAXUD TARİXİ KEÇMİŞİN REALLIQLARI

3.1. Arbros deklarasiyası və şotland kimliyi	218
3.2. 6 aprel 1320-ci il Arbros deklarasiyası (ingilis dilində)	220
3.3. <i>Şahin Xəlilli</i> . Şotlandlar, yaxud skotlar – iskitlər hipotezası.....	226
3.4. <i>Şahin Xəlilli</i> . Aranın tarixi	230
3.5. Arran (Aran) (ingilis dilində)	232

IV HİSSƏ

QƏDİM KELT (QAL) ƏDƏBİ TARİXİ VƏ TÜRK (AZƏRBAYCAN) ƏLAQƏLƏRİ

4.1. <i>Şahin Xəlilli</i> . Kelt həyatına və mədəniyyətinə Türk təsirinin bəzi məqamları haqqında	234
4.2. <i>Şahin Xəlilli</i> . Qədim kelt mədəniyyəti (və ədəbiyatı): araşdırmalar və elmi xülasə	242
4.3. <i>Səadət Əliyeva</i> . Şotland ədəbi dili tarixin yaddaşında	251
4.4. Şotland lüğətinin Ön sözündən fraqmentlər	253
4.5. <i>Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Rahim</i> . Robert Börn (Anadan olmasının 200 illiyi münasibətilə)	257

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

4.6. <i>Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə</i> . Şekspirin vətəninə (Müəllifin Şotlandiya və İngiltərə təəssüratları)	261
4.7. <i>Şahin Xəlilli</i> . Şotland – Azərbaycan əlaqələri	275
4.8. <i>Səadət Əliyeva</i> . Sevən könlün akkordları	281
4.9. <i>F.Aleksandr Magill</i> . Məkan duyumu, yurd həsrəti	282
4.10. <i>Şahin Xəlilli</i> . Şotland mütəxəssisləri Azərbaycanda	289
4.11. <i>Şahin Xəlilli</i> . Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Britaniya mövzusu	295
4.12. <i>Şahin Xəlilli</i> . Robert Börns Azərbaycan şeiri kontekstində ...	303
4.13. <i>Mayıl İsmayılov</i> . Robert Börnsdən söz düşəndə	309
4.14. <i>Şahin Xəlilli</i> . Müqayisəli ədəbiyyatın problemləri (Rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakın Robert Börns tərcümələri əsasında)	312
4.15. <i>Səadət Əliyeva</i> . Şairin həyatının unudulmaz anları	315

EPILOQ

<i>Şahin Xəlilli</i> . Od (şeir)	318
Şotlandiya məktubları	326
Müəlliflər haqqında	334
Layihənin tamamlanmasında xüsusi əməyi olan Qlazqo Universitetinin əməkdaşları, şotland tədqiqatçı alimləri barəsində	337
Kitabın hazırlanmasında töhfəsi olan şair, tədqiqatçı alim və mütərcimlərin qısa bioqrafiyası	339
<i>Fialə Abdullayeva</i> . Redaktor sözü: Robert Börns, yaxud dünyanın söz kəhkəşanında şotland portreti	347
<i>Zəminə Səmədova</i> . Oxucu sözü	359
Qaynaqlar	362

**SHAHIN KHALILLI,
SAADAT ALIYEVA**

ROBERT BURNS

*BRIDGE OF POEMS AND SONGS,
AND WORLD WOVEN WITH WORDS*

TEXTBOOK

Baku – 2019

ROBERT BÖRNS

ŞEİR, NƏGMƏ KÖRPÜSÜ VƏ SÖZLƏ HÖRÜLMÜŞ DÜNYA

*Then let us pray that come it may,
As come it will for a' that,
That Sense and Worth, o'er a' the earth
Shall bear the gree, and a' that.
For a' that, and a' that,
Its comin yet for a' that,
That Man to Man the world o'er,
Shall brothers be for a' that.—*

Robert Burns

*Elə gözəl gün gələcək,
Xoş arzular güləcəkdir.
Bu dünyada ağıl, şərəf
Onda qalib gələcəkdir.
Və sairə və ilaxır,
Mən görürəm o baharı
O vaxt qardaş olacaqdır
Yer üzünün insanları.*

Robert Börns

Redaktor
Elşən Əliyev

Texniki redaktor
Sevda Süleymanova

Korrektor
Zəminə Səmədova

Çapa imzalanıb: 25.05.2019.
Ofset çap üsulu.
Formatı 60x1/16. fiziki ç.v. 23,5.
Sifariş .....

Tirajı ..... nüsxə.

.....
..... mətbəəsində çap edilib.